

308.878

Digitalizálta

**a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár
és Információs Központ**

MTA
1826
K

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

MAGYAR KATONAI ÉVKÖNYV

1886-RA.

ELSŐ ÉVFOLYAM.

A M. T. AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

RÓNAI HORVÁTH JENŐ

HONVÉD SZÁZADOS, A LUDOVICA AKADÉMIÁN
A HADÁSZAT ÉS HADI TÖRTÉNELEM TANÁRA, A M. T. AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK HELYETTES ELŐADÓJA.

—c— Ára 1 frt 80 kr. —c—

M. T. AKADÉMIA
FŐTTKÁRI HIVATALA

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1887.

MAGYAR
KATONAI ÉVKÖNYV
1886-RA.

A M. T. AKADÉMIA
KITKÁRI HIVATALA

MAGYAR KATONAI ÉVKÖNYV

1886-RA.

ELSŐ ÉVFOLYAM.

A M. T. AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

RÓNAI HORVÁTH JENŐ

HONVÉD SZAZADOS, A LUDOVICA AKADÉMIÁN A HARCZÁSZAT ÉS HADI TÖRTÉNELEM TANÁRA,
A M. T. AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK HELYETTES ELŐADÓJA.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1887.

ELŐSZÓ.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága megbízásából szerkesztett jelen mű két czélnek kíván megfelelni.

Első sorban teljesíteni kívánja a hadtudományi bizottság feladatainak egyikét, mely az Ügyrend 51. §. a) pontja szerint «a hadi tudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kíséréséből» áll.

E feladatot a «Magyar Katonai Évkönyv» oly módon teljesíti, hogy a saját, valamint az idegen hadseregekben bekövetkező változásokat, az ezekben, mint nemkülönben a hadművészet és a hadi tudományok különféle ágazataiban beálló fejlődést följegyzi, az ily módon nyert adatokat összegyűjti, csoportosítja, szóval, feldolgozza, és azután a közhasználatnak átadja; s ez utóbbi a «Magyar Katonai Évkönyv» második célja, mely tüzetesebben körvonalozva abból áll, hogy a hadi tudományok, mindenek fölött pedig a «magyar hadügy» iránt érdeklődő hazai közönséget, különösen pedig a magyar honvédség és a közös hadsereg magyar részének tetteges, szabadságolt, vagy tartalékkállománybeli

tiszti karát a hadseregek szervezetében bekövetkezett változásokról, valamint a hadi tudományok fejlődéséről tájékozza.

E tájékozást bárki csak oly módon szerezhethné meg, ha a katonai szaklapok és folyóiratok nagy tömegét szakadatlanul figyelemmel kísérné.

Ámde ez még a legközvetlenebbül érdekelt tetteges tisztnek sem áll módjában, s ez az oka, hogy a külföldön már régóta fennálló, s a «Magyar Katonai Évkönyv» által kitűzötthöz hasonló célú követő «Revue», «Jahres-Berichte» stb. címet viselő vállalatok oly nagy virágzásnak örvendenek.

Hisszük, hogy valamint e folyóiratok a külföldön, úgy a «Magyar Katonai Évkönyv» is hazánkban, mindig nagyobb és nagyobb elterjedésnek fog örvedeni s lassanként minden tisztnek, valamint a hadügy iránt érdeklődő művelt magyar közönségnek is, nélkülözhetlen kézikönyvévé fog válni, melyben a modern hadügyet érdeklő dolgokra, mindenek fölött pedig a magyar hadügy állapotára nézve felvilágosítást keres és talál.

Hogy a «Magyar Katonai Évkönyv» e rendeltetésének megfelelhessen, adatait vagy közvetlen hivatalos okmányokból, vagy a mennyiben ez, a nálunk felforgó viszonyoknál fogva, lehetséges nem lenne, a legjobban értesült forrásokból meríti.

A külföldre nézve a «Magyar Katonai Évkönyv» ez idő szerint még közvetlen hivatalos forrásokból nem meríthet, mivel e források számára még — közelfekvő

okoknál fogva — megközelíthetlenség; így tehát a jelen évfolyamnál is a külföldi viszonyokat illetőleg, leginkább Löbell «Jahres-Berichte über die Fortschritte und Veränderungen im Militair-Wesen» című művére és a francia hadügyminisztérium által kiadott «Revue Militaire de l'Étranger» című folyóíratra volt utalva; reméljük azonban, hogy később, különösen ha az Évkönyv kellő pártolásban részesül, a közvetlen forrásokhoz is jobban hozzáférhetünk.

A «Magyar Katonai Évkönyv», mint minden úttörő vállalat, egyáltalán nagy nehézségekkel küzd meg, de bizton reméljük, hogy komoly akaratunk e nehézségek fölött diadalmaskodni s hogy az Évkönyv értéke évről évre emelkedni fog.

Tekintve, hogy az Évkönyv az 1886-ik évben első ízben jelenik meg, szükséges volt, hogy a hadseregek szervezete a jelen I. évfolyamban lehetőleg teljesen vázoltassék, úgy a mint azok az illető cikkek befejezésekor, tehát az 1886-ik év második felében fennálltak, épp úgy szükséges volt a többi dolgozatok nagyobb részénél a múltba visszanyúlni, hogy a jelen állapotok könnyebben megérthetők legyenek.

Ez I. évfolyam tehát alapvető munka, míg a későbbi évfolyamok inkább a bekövetkező változásokat, az egyik vagy másik irányban mutatkozó haladást, fejlődést fogják megbeszélés tárgyává tenni.

A «Magyar Katonai Évkönyv» kötetei ily módon a hadügy időnkinti állapotának, mint nemkülönben

a fejlődés folyamatának is, hű tükrét képezendik s míg egyrészt a jelenben a modern hadügy ismeretét közvetítik és terjesztik, másrészt a jövő kor írói számára becses anyagot halmoznak össze.

A mostoha viszonyok, melyek közt a magyar katonai irodalom ez idő szerint még van, nem engedik meg, hogy az Évkönyvnek már ez I. évfolyama is a tökéletesség oly magas fokán álljon, mint azt mi magunk is óhajtanók, de bizton reméljük, hogy minden újabb kötet egy-egy lépés leend a tökéletesség felé, s hogy a «Magyar Katonai Évkönyv» a külföld hasonló vállalataival a versenyt igen rövid idő múlva ki fogja állani.

I.

A MAGY. TUD. AKADÉMIA KEBELÉBEN FENNÁLLÓ HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG MŰKÖDÉSE.

Hazánkban a legújabb időkig tulajdonképeni *katonai irodalomról* alig lehetett szó, mert hiányzott ahhoz a megfelelő alap, termékeinek szórványos feltűnédezéseivel pedig korábbi történelmünk csakis azon időszakaiban találkozunk, melyekben nemzeti alapon szervezett haderő létezett. S ez igen természetes. Mert valamint az emberi tudásnak és tudománynak minden ágaiban, azonképen a hadi tudományok mezején is, a szellemi termékek csakis természetes viszonyok által föltételezett úton fejlődhetnek. Jól mondja Toldy az irodalom történetéről írt munkájában, «hogy a meddig az iskola hazánkban latin volt, a meddig a nemzeti nyelv a sajtót hatalmába nem vette, a meddig az élő szó közéletünkben a maga jogait vissza nem nyerte, mindaddig a magyar tudományos irodalom általában igen lassú haladást mutatott». És teljességgel gondolni sem lehetett arra, hogy a katonai tudományoknak magyar nyelven való művelése, mihez pedig az irodalom már csak a külső alakot adja meg, virágzásnak indulhasson, a meddig nemzeti alapon szervezett véderő-intézmény híjával voltunk s a gyakorlati alkalmazás tere ekképen előttünk elzárva maradt. A jelzett viszonyok tisztára megmagyarázzák azt is, miképen történhetett, hogy hazánkban az önálló katonai irodalom a Magyar Tudományos Akadémia ismételt buzdításai és gróf Fesztetics György nagylelkű alapítványa daczára még akkor sem birt nagyobb lendületet nyerni, midőn a hazai irodalom többi ágaiban máris öröndetes emelkedés jelei mutatkoztak.

A hadi tudományok rendszeres művelése hazánkban tulajdonképen csak 1869-ben a m. kir. honvédség felállításával vette kezdetét; tehát azon idő óta, mióta a magyar honvédségnél, e tisztán magyar nemzeti intézménynél a magyar nyelv, mint szolgálati és vezénynyelv, törvényesen behozatott, mióta

a katonai nevelés és szakképzés ügye a honvéd-csapatoknál magyar nyelven kezeltetik, mióta a katonai tudományos oktatás czéljaira a Ludovika-Akadémiában külön katonai tiszt-képző-intézet állíttatott fel, mióta a tudományos társulás az egyes zászlóaljak és lovas ezredek tisztikaránál ugyanannyi tudományos egylet képében tért foglalt, és mióta mindezen elemek, melyek mindannyian a hadi tudományoknak és katonai ismereteknek magyar nyelven terjesztésére és fejlesztésére czéloznak, megannyi hatályos tényező gyanánt, működésbe tétettek. Csak innét kezdve lehetett birtokba venni a talajt, melyen a magyar katonai irodalom művelése bő termékenységgel kilátásával kecsegtetett, és ma már, nagy elégtételünkre, valóban örvendetes fejlődésnek indult.

Ezek és ezekhez hasonló megfontolások érlelték meg a Magyar Tudományos Akadémiának, az ország első tudományos intézetének kebelében az elhatározást, hogy a katonai irodalom terén már-már mutatkozó mozgalmat, a hadtudományi bizottság életbeléptetése által hathatós támogatásban részesítse.

1883-ik évi május hó 16-án kimondott azon határozata, hogy a hadi tudományoknak csarnokaiban szintén helyet ad s azok művelésére, fejlesztésére saját tagjaiból bizottságot alakít, annál nagyobb fontossággal birt, mivel a katonai irodalom, daczára annak, hogy a magyar nemzet évszázadok óta harczias nemzet hírében áll, aligha talált valahol annyi nehézségre, mint éppen nálunk.

A hadügyet Magyarországon mindenki úgy tekinti, mintha ez csak a hivatásbeli katona saját külön tere volna, melyre másnak lépnie sem nem hasznos, sem nem szükséges; a tartalék- vagy szabadságolt állománybeli tiszt, ha az egyenruhát letette, egyidejűleg leveti a katonai dolgok iránt való érdeklődését is, s innét származik, hogy míg Német- és Franciaországban minden altiszt a hadügyi dolgok felől alaposan van tájékozva, nálunk az egyévi önkéntesség ideje alatt szerzett elégtelen tájékozás már alapos tudományosság-számba megy; komoly tanulmányozásra, alapos tudásra nem törekszik senki.

Pedig a hadviselés ma minden egyes tiszt irányában oly követelményeket támaszt, melyeknek az egyévi önkéntesség alatt szerzett ismeretekkel megfelelni nem lehet, s midőn a hadsereg vizsga-bizottságai valakit a tartalékos tiszt vizsga alapján tisztté való kinevezésre ajánlanak, ezzel korántsem azt mondják, hogy az illetőt a tiszt állás kifogástalan ellátására tökéletesen alkalmasnak tartják; hanem ajánlják a kinevezésre azért, mivel biznak műveltségében, hazafiságában és erkölcsi érzetében, mely mindenkinek azt parancsolja, hogy a kinevezés folytán reá hármlott, illetőleg hármlandó kötelességeknek a leglelküismere-

tesebb módon igyekezzék megfelelni; megfelelni azonban csak akkor lehet képes, ha katonai ismereteit folyton gyarapítja, a hadügy terén felmerülő mozgalmakat figyelemmel kíséri s a hadviselés titkaiba, melyek a hadi tudományokban vannak letéve, minél mélyebben bepillantani igyekszik.

Erre természetesen a legjobb mód a hadi irodalommal való foglalkozás; Francia- és Németországban a katonai folyóiratok és szaklapok száma nagyobb, mint bármely más tudományágban, az előfizetők száma pedig még nagyobb; s hogy e lapokat és folyóiratokat valóban olvassák is, ennek jeleit e sorok írójának volt elég alkalma tapasztalni, a mennyiben vasuton, kávéházakban, katonai kérdések oly alapos fejtegetéseit s megvitatását hallotta, milyenre a magyar közönség még alig emelkedett.

Minden más tudományágban jeles a magyar, csak éppen abban, a melynek a haza megszerzését és ezeréves fennállását köszöni, a hadi tudományokban maradt el a többi nemzetek mögött. Pedig az erő, a vitézség, a lelkesedés a háború viselésére manapság már nem elegendő; oda tudomány is kell, még pedig alapos tudomány, s kell ez nemcsak a vezérnél, hanem kell minden egyes tisztnél, ki csapatvezetésre van hivatva, mert e nélkül nemcsak hogy honfitársai vérét szükségtelenül s haszontalanul pazarolja, hanem az egész által elérendő végeredményt, a győzelmet is, kockáztatja.

Az irodalom minden más ága virul hazánkban, csak a katonai irodalom teng; a katonai időszak irodalmat egy, a honvédelmi kormány által áldozatokkal fentartott folyóirat s egy — kiadója által szintén áldozatokkal fentartott — szaklap képviseli; tankönyvek csak a honvédelmi miniszter támogatásával adhatók ki, katonai tudományos munkák pedig sehogy; s míg a legeggyűbb könyv bizton számíthat kiadóra, a legalaposabb hadtudományi munkával hiába járná be szerzője az összes könyvkereskedőket, kiadóra nem találna; mindez pedig azért, mert a katonai vagy hadtudományi munkának Magyarországon közönsége nincs.

A midőn tehát a Magyar Tudományos Akadémia a hadi tudományokat védő szárnyai alá vette s elhatározta, hogy a magyar katonai irodalmat nemcsak erkölcsileg, hanem anyagi áldozatokkal is támogatja, nagy, nemes és mindenekfelett hazafias vállalatba fogott, s ha törekvése sikerül, nemzeti missziót teljesített.

A Magyar Tudományos Akadémia a hadi tudományok tüzetesebb művelését elhatározván, az első lépést az által tette meg, hogy kebelében 1883. évi május havában, a III. osztály kifolyásakint *«hadtudományi bizottságot»* alakított, melyet egyidejűleg a munkálkodás irányának megállapításával is megbízott.

A bizottság ehhez képest munkálkodásának tervezetét a következőkben állapította meg:

a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése;

b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése;

c) a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása;

d) hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása.

Nevezett bizottság az *a)* alatt említett feladatának *«Általános katonai Évkönyvek»*, a *b)* és *c)* alatt említett feladatának pedig *«Magyar Hadtörténelmi Füzetek»* kiadása által felel meg, és a mennyire a viszonyok engedik, a valóban örök becsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.

Az Akadémia e tervezetet elfogadta, s Ügyrendjébe az 51. §. alatt fölvette.

A hadtudományi bizottság ily módon megalakult ugyan, de tevékenységét hosszú időn át nem kezdhette meg.

Ugyanis előadója részint betegség, részint más okok miatt a működésben gátolva lévén, nemcsak hogy maga munkálkodást ki nem fejthetett, de a bizottságot sem támogathatta ama mozgalom megindításában, melyet az a magyar katonai irodalom felvirágoztatására szükségesnek vélt. — Munkálataiban annál fogva hátramaradt s az első három évi cyklus már végéhez közeledett, midőn az ügyek jobb fordulatot vettek.

1886. márczius 26-án az előadó ebbeli tisztéről lemondott; a bizottság elnöke ennek folytán, miután előbb a bizottság összes tagjai részéről az eszme további fentartására s ennél fogva újabb intézkedések megtételére felszólíttatott, új előadó után nézett s a bizottságot ápril hó 3-ára, részint az új előadó megválasztása, részint pedig a működési tervnek újból való megállapítása céljából, ülésre összehívta. A tanácskozáson, az elnökön kívül még részt vettek, Hunfalvy János, Pauler Gyula, Salamon Ferencz, Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán és P. Thewrewk Emil bizottsági tagok. — Mivel pedig ez ülés a bizottság céljait és terveit legvilágosabban határozza meg s tevékenységének előreláthatólag hosszú időn át alapul fog szolgálni, annak lefolyását a következőkben ismertetjük.

Az ülés *Kápolnai Pauer István* honvéd alezredes s bizottsági előadó levelének felolvasásával vette kezdetét, melyben nevezett, betegsége s egyéb magánviszonyai miatt az előadói tisztről lemond. E lemondást a bizottság sajnálattal tudomásul vette.

Ezután az elnök javaslatba hozta, hogy a tisztán katonai szak nagyobb mértékben való képviseltetése czéljából *Rónai Horváth Jenő* honvéd főhadnagy, vezérkari tiszt, és Ludovika-akadémiai tanár az Ügyrend 42. §. e) pontja alapján a bizottságba *segédtagként* meghivassék s azután a Kápolnai alezredes leköszönése által megürült *előadói* helyre helyettesként megválasztassék. Mindkét javaslat elfogadtatván, a bizottság elhatározta, hogy az Akadémia III. osztályát felkéri, miszerint Horváth Jenő főhadnagynak bizottsági taggá való megválasztását a legközelebbi összes ülésnél javaslatba hozza s az előadó helyettesítésére nézve tett intézkedését helybenhagyja. Nevezett főhadnagy, ki az ülésen mint vendég szintén jelen volt, az előadói teendőket ideiglenesen mindjárt át is vette.

A következő tárgy volt a hadtudományi bizottságnak a III. osztályból a II-ikba való átkebelezése, mire nézve a bizottság kijelentette, hogy az átkebelezés kérdése reá nézve közönyös s így ellene semmi kifogása sincs.

Ezek után következett a *hadtudományi bizottság jövőben kifejtendő tevékenységének újból való körvonalozása*, mire nézve elvi megállapodások történtek ugyan, tekintettel azonban a küszöbön álló nagygyűlésre, mely egyszersmind időpontja a bizottság újból való megválasztásának is, kimondatott, hogy e megállapodások ez idő szerint csak a bizottságnak egynémely dologra nézve kifejezett óhajításait képezik, melyek határozattá csak akkor válhatnak s ennélfogva végrehajtás alá csak akkor kerülhetnek, ha az Akadémia a bizottságot újabb megválasztás útján tevékenységének folytatására felhívja.

A fontosabb tárgyak, melyek megvitatás alá kerültek, a következők:

1. A hadtudományi bizottság minden évben egy *Katonai Évkönyvet* kíván kiadni, mely a hadi tudományoknak a lefolyt évben való fejlődéséről, nemkülönben a hadügy, de különösen a magyar hadügy terén kifejtett mozgalmak s változások felől a magyarajkú tisztikarnak, de egyszersmind a nagy közönségnek is áttekinthető képet s lehető bő tájékozást nyújt.

Az első évkönyv 1886. deczember havában adatnék ki s tekintettel az adatgyűjtés nehézségeire, az 1885—86-iki időszakot foglalná magában.

2. A hadtudományi bizottság czélszerűnek vélné, hogy a jövő téli évszak bekövetkeztével *hadtudományi nyilvános fel-*

olvasások tartatnának, melyeknek célja az lenne, hogy a nagy közönségben a hadi tudományok s a katonai dolgok iránt érdeklődést ébresztszenek.

A felolvasások tárgyai a hadi tudományok azon ágaiból volnának választandók, melyek már természetöknél fogva közérdekűek, vagy a melyeknek minél szélesebb körben való ismerete kívánatos.

3. *Hadtörténelmi* kisebb tanulmányok és értekezések, az általános és különösen a magyar *hadművészet* fejlődésével, valamint a hadi tudományok egyéb ágaival foglalkozó jelesebb dolgozatok, a bizottság által egyenkint és időrend nélkül megjelenő *hadtudományi füzetekben* volnának kiadandók; nagyobb munkák kidolgozását és megjelenését a bizottság elősegíti, sőt a kiadást esetleg önmaga eszközli.

4. Az idegen *katonai remekírók* műveinek a magyar nyelvbe való átültetését a bizottság elősegíteni kívánja s gondoskodni fog, hogy a fordíttatás és kiadás lehetőleg már a jövő évben kezdetét vegye.

5. A bizottság annak idején lépéseket kíván tenni, hogy oly *jutalomtételek* odaítélésénél, melyek az Akadémia által különböző tudományszakok előmozdítására felhasználtatnak, jövőre a hadi tudományok is figyelembe vétessenek; gondoskodni kíván továbbá arról, hogy a netán létező vagy jövőben keletkező hadtudományi czélok előmozdítására szolgáló alapítványokból vagy esetleg saját költségvetése terhére *pályadíjtételek* irassanak ki.

6. Az *írói munkásság* fölébresztésére a bizottság minden tőle kitelhető módon közreműködni óhajt; nevezetesen egyes írókat a bizottság munkálataiban való részvételre felszólít, a kutatókat forrástanulmányokban támogatja, e munkákat kiadja stb.

7. A bizottság egy *hadtudományi magyarázó szótár* létesítése iránt a szükséges lépéseket megteszi s mivel ez iránt a honvédelmi miniszteriumban már előmunkálatok tétettek, az ügy érdemében a honvédelmi miniszterhez fölterjesztést intéz.

8. Kiindulva azon tapasztalásból, hogy az egyes tudományszakok iránt az érdeklődést a gyűjtemények és múzeumok szokták leginkább fölébresztetni, továbbá, hogy a múzeumok és gyűjtemények a tanulmányozást igen hathatósan elősegítik, hogy a hadi múzeumok, melyek Európa minden fővárosában, de sőt számos kisebb városában is találhatóak, nemcsak hogy a fentebbi czélokat a legtökéletesebben elősegítik, de egyszersmind a hazaszeretetet, az ősök nagy példáin való lelkesedés, a nemzeti vitézség és hagyományos harczias szellem legkitünőbb iskolái, a bizottság egy *magyar hadi múzeum* létesítését teljes szívből óhajtja; miután azonban a hadi múzeumba való s tényleg meg-

levő rendkívüli gazdag anyag részint állami, részint magángyűjteményekben van letéve, melyeknek egy helyen — a magyar nemzeti múzeumban — való egybegyűjtése csak akkor valósítható, ha erre a kezdeményezés illetékes helyről indul ki, a bizottság az ügyet behatóbb tanulmányozás tárgyává óhajtja tenni, hogy azután az arra hivatott köröket vagy hatóságokat az eszme felkarolására kérje s annak megvalósításában közreműködjék.

Ezzel meg volt adva a további működésnek alapja s a bizottság azon megnyugvással oszlott szét, hogy ügyei immár teljesen rendben vannak.

Ámde ekkor új nehézség állott be. A bizottságnak a II. osztályba való átkebelezése iránt határozat még nem hozott, annálfogva a III. osztály a hadtudományi bizottság beadványait, s ezek között különösen az 1886. évi működéshez szükséges költségekről szóló beadványt függőben tartotta. Az egész átkebelezési ügy általában hosszadalmas vitákat és tárgyalásokat idézett elő, mi közben elmúlt a nagygyűlés, bekövetkezett a szünet, s így a hadtudományi bizottságnak az új 1886—89-iki ciklusra való megválasztatása is elmaradt.

Végre, majd 8 havi önkénytelen szünet után, a bizottság újból való megalakulását gátló akadályok elhárítottak; az Akadémiának 1886. évi október 25-én tartott összes ülése az eddigi állapot fentartása mellett döntött, minélfogva a hadtudományi bizottság továbbra is a III. osztálynál maradt meg. A III. osztály november 15-én tartott ülésében a bizottsági tagokat újból kijelölte, a november 29-iki összes ülés pedig azokat megválasztotta.

A bizottság ennélfogva deczember hó 7-én alakuló ülést tartott, melynek lefolyása a következő volt:

Az ülésen megjelentek: *Hollán Ernő* altábornagy, *Keleti Károly*, *P. Thewrenk Emil*, *Szilágyi Sándor*, *Pauler Gyula*, *Majláth Béla* és *Fröhlich Izor* akadémiai tagok, továbbá a bizottság helyettes előadója *Rónai Horváth Jenő* honvéd százados; *Thaly Kálmán* tag a bizottság munkálataiban való részvételét levélben ajánlotta föl.

Hollán Ernő altábornagy, a régi elnök, előadván a felmerült nehézségeket, bemutatta a főtitkár értesítőjét, mely szerint az új bizottságba tagokul beválasztattak: *Fodor József*, *Fröhlich Izor*, *Hollán Ernő*, *Hunfalvy János*, *Keleti Károly*, *Majláth Béla*, *Pauler Gyula*, *Salamon Ferencz*, *Schwarz Gyula*, *Szilágyi Sándor*, *Thaly Kálmán* és *P. Thewrenk Emil*. Ezek után *Hollán Ernő* altábornagy fölkérte a bizottságot, hogy elnököt és előadót válaszson; elnökül újból *Hollán Ernő* altábornagy, előadóul — a megválasztásnak az összes ülés által

való helybenhagyását fentartván — ismét *Rónai Horváth Jenő* százados, a bizottság meghívott segédtagja választotta meg.

A bizottság ekként újból megalakulván, mindenek előtt meghallgatta az előadó jelentését az április 3-ika óta felmerült ügyekről.

Ezek közt két tárgy bír kiváló érdekekkel:

Először is a *hadtudományi magyarázó szótár* ügye; a bizottság nemcsak hogy jeles munkaerőket szerzett e nagy és fáradságos mű létrehozásához, de kinyerte egyszersmind a honvédelmi miniszter ő nagyméltósága támogatását is; e támogatás egyelőre ugyan csak erőknék és jelentékeny feldolgozott anyagnak a bizottság részére leendő átengedéséből áll; a bizottság örömmel vette e jelentést tudomásul s ismerve a miniszter ő nagyméltósága buzgó hazafiságát és azon jeles tulajdonságát, hogy a honvédségre nézve hasznos vállalatokat mindig bőkezűleg szokta elősegíteni, azon reményének adott kifejezést, hogy a miniszter az első lépésnél nem fog megállapodni, sőt a hadi műszótár vállalatát anyagilag is kitelhető módon támogatni fogja.

A bizottság egyébként elhatározta, hogy *Buzna Alajos* honvédszázadost és Ludovika-akadémiai tanárt, továbbá *Szécsi Mór* főhadnagyot és vezérkari tisztet, a szótár előmunkálatainak haladék nélkül való megkezdésére fölkéri; a bizottsági tárgyalások azonban csak később, az előmunkálatok haladásához képest veszik kezdetüket; a szótár-bizottsági tagok megválasztása tehát csak később fog eszközöltetni.

A második tárgy a «*Magyar Katonai Évkönyv*» volt, melynek teljes és kész kéziratát a szerkesztéssel megbízott előadó bemutatván, a bizottság a munkálatot egészben véve elfogadta, a kézirat részleteinek átvizsgálására pedig Hollán Ernő, Szilágyi Sándor és Thaly Kálmán bizottsági tagokat küldte ki.

Ezek után megállapította a bizottság a *jövő évi munkásság tervrajzát*, mely főbb vonásokban a következőkből áll:

1. A «*Magyar Katonai Évkönyv*» 1887-ben, mint a vállalat II. évfolyama ismét kiadatik.

2. A «*Katonai Remekírók*» című vállalat, Clausewitznek a «háború»-ról irt és kommentált munkájának a magyar irodalomba való átültetésével megindíttatik.

3. A bizottság megbízza az elnököt, hogy a katonai irodalommal foglalkozó szakférfiakhoz felhívást intézzon az iránt, hogy a bizottság céljait munkálkodásukkal elősegítsék; e részben kilátásban van már egy nagyobb hadtörténeti dolgozat *Rónai Horváth Jenő* honvédszázadostól, ki gróf Nádasdy Ferencz tábornagy s jeles lovasvezér működését dolgozza ki s e részben a gróf Nádasdy-féle családi levéltárban, a bécsi udvari és

titkos levéltárban, mint nemkülönben a bécsi hadi levéltárban becses anyagot gyűjtött.

A netán még beérkező munkák — terjedelmökhöz képest — vagy önállóan, vagy a megindítandó «Hadtudományi füzetekben» fognak kiadatni.

4. A bizottság a «Magyarázó hadiműszótár» szerkesztésében kiküldendő tagjai által részt vesz.

Az ülés azután az 1887. évi költségvetés megállapításával és a bizottság beadványainak szövegezésével véget ért.

A bizottság ily módon rendes kerékvágásba jutván, működését — úgy hiszszük — zavartalanul fogja folytathatni, s az eddigi, tőle nem függő okokból eredő mulasztást nemcsak hogy helyrepótolja, de sőt — ha munkálataiban elég támogatásra talál — nemsokára sikerről és eredményről is tehet jelentést.

II.

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA VÉDRENDSZERE ÉS FEGYVERES EREJE.¹

A) A védrendszer.

A védrendszerre vonatkozó törvényes intézkedések az 1868-ban hozott s mindkét állam által egyértelműleg megalkotott törvényekben vannak letéve; ezek az 1882. évben keletkezett védtörvény-novella által csak kisebb mértékben szenvedtek változást.

E törvényeken alapúlnak a részleteket megállapító végrehajtási utasítások is, melyek szintén mindkét államban egybehangzók.

A védrendszer főbb vonásaiban a következőkbe foglalható össze:

Elv. Az osztrák-magyar birodalom védrendszerének alapját, az *általános védkötelezettség* képezi, mely kötelezettség minden állampolgár által *személyesen* teljesítendő.

A haderőbe való belépés feltételei. A haderőbe való belépéshez megkívántató feltételek:

1. Állampolgári jog a monarchia egyik felében;
2. testi és szellemi alkalmatosság mellett, legalább 1:554, a honvédségnél 1:53 m-nyi testmagasság;
3. legalább 17 évet betöltött, de 36 évet meg nem haladott életkor.

A hadkötelezettség. A védkötelesek hadkötelezettsége azon naptári év január hava 1-én kezdődik, melyben a védköteles a 20-ik életévét betölti, és tart azon naptári év december 31-éig, melyben a védköteles a 22-ik, illetőleg a IV-ik korosztály behívása alkalmával, a 23-ik életévét betölti.

¹ A véderőre vonatkozó törvények és a fegyveres erő számára kiadott szervezeti szabályok alapján.

A 20-ik évben levő védkötelesek az I-ső, a 21-ik évben levő védkötelesek a II-ik, a 22-ik évben levő védkötelesek a III-ik, a 23-ik évben levő védkötelesek a IV-ik korosztályt képezik.

A ki ezen kötelezettségét bármily okból nem teljesítette tartozik azt 36-ik életévéig utánpótolni.

A védkötelezettség teljesítése alól ki vannak véve:

1. testi vagy szellemi fogyatkozások folytán alkalmatlanok és
2. a családi körülmények folytán a hadkötelezettség alól ideiglenes felmentettek.

Ideiglenes felmentés a hadkötelezettség alól. Ideiglenes felmentésre igényyel birnak:

1. keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia;
2. az apa elhalálása esetében, a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha fiuk nincsen;

3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egyetlen bátyja.

Mindezek azonban csak akkor tarthatnak az ideiglenes felmentésre igényt, ha vérszerinti leszármazásuak és az eltartás kötelezettségét tényleg teljesítik. A felmentés az állítási bizottság által csak egy évre adatik, tehát minden évben megújítandó. Ha az ideiglenesen felmentettnél időközben a jogcím megszűnik, korosztályához képest a belépés kötelezettsége alá esik.

A hadmentességi díj. A testi vagy szellemi fogyatkozások folytán alkalmatlanok, a családi körülményeik folytán ideiglenesen felmentettek és az osztrák-magyar monarchiából kiköltözők hadmentességi díjat fizetnek.

A hadmentességi díj a vagyoni és kereseti viszonyokhoz mérten: a magyar szent korona területén 3 frttól 100-ig, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban 1 frttól 100-ig terjed és évenként fizetendő.

A haderő (fegyvereserő) tagozása. Az Osztrák-magyar monarchia hadereje tagozódik:

1. a cs. és kir. közös hadseregre (hadtengerészet, póttartalék);
2. a m. kir. honvédségre és a cs. kir. honvédségre (landwehr);
3. a népfelkelésre.

A haderő egyes részeinek hivatása. A cs. és kir. közös hadsereg (hadtengerészet) hivatása a monarchia megvédése, a belrend és nyugalom fentartása.

A póttartalék kizárólag a cs. és kir. közös hadsereg (hadtengerészet) kiegészítésére szolgál.

A két honvédség a cs. és kir. közös hadsereg támogatására és belvédelemre, valamint a belrend és nyugalom fentartására van hivatva.

A magyar honvédségnek az ország határain kívül leendő alkalmazását Ő Felsége, a törvényhozó testület beleegyezésével, vagy ha az nem ülésezne és a mulasztás veszélyvel járna, az összes magyar miniszterek ellenjegyzése mellett elrendelheti.

A népfelkelés a védelmi erőnek végső megfeszítése és hivatása a közös hadsereg és honvédség támogatása, azoknak kiegészítése, az ellenség behatolásának megakadályozása, vagy a már benyomult ellenségnek leküzdése.

A haderő számereje. A cs. és kir. közös hadsereg (hadtengerészet) számereje a törvényhozó testület által 10 évről 10 évre állapítatik meg; 1889. évig 800,000 főben van meghatározva.

A póttartalék számereje a cs. és kir. közös hadsereg 10 % -a.

A honvédség számereje nem állapítható meg, ez az alkalmas védkötelesek számától függ.

A népfelkelés számereje szintén nem állapítható meg. A folyó évben a népfelkelésről hozott törvény szerint minden állampolgár élete 19. évétől 42-ig évéig népfelkelésre kötelezett.

A szolgálati idő. A szolgálati idő tart:

1. a cs. és kir. közös hadseregnél:

3 év a tényleges szolgálatban,
7 év a tartalékban;

2. a cs. és kir. hadtengerészetnél:

4 év a tényleges szolgálatban,
5 év a tartalékban;

3. a póttartalékban:

10 év.

4. a honvédségnél:

a közvetlen besorozottakra nézve 12 év. A m. kir. honvédségnél ebből $20\frac{1}{2}$ hónap tényleges szolgálati idő,

a közös hadseregtől áthelyezettek nézve pedig 2 év.

A hadtengerészetnél szolgálók nem honvédkötelesek.

A szolgálati idő kezdete. Mindazokra nézve, kik bármely úton október 1-ig besoroztatnak, október 1-től; a kik pedig október 1-je után soroztatnak be, a szolgálati idő a besorozás napjától számít.

A kiegészítési módozatok.

1. *A cs. és kir. közöshadsereg* (hadtengerészet) kiegészítettik:

a) az évi ujonczállítás,

b) a katonai nevelő és képző intézetek növendékeinek beosztása,

c) önkéntes belépés és

d) hivatalból való állítás által.

Ad *a*) Az évi ujonczállítás minden év márczius és április havában ejtetik meg. Az ujonczállításhoz rendszerint csak a három első korosztály hivatik be, ha azonban a cs. és kir. közös hadsereg ujonczjutaléka, valamint a honvédség legkisebb kiegészítési szükséglete a három korosztályból fedezhető nem volna, akkor a IV. korosztály is behívható.

Ad *b*) A katonai nevelő és képző intézetek növendékeire azon kötelezettség hárul, hogy az intézetből való kilépésöktől számítva, az alapítványi vagy kincstári helyen levők 10, a fél-alapítványi, vagy félfizetési helyen levők 7, a fizetési helyen levők 4 évet tartoznak a haderő kötelékében tényleg szolgálni.

Ad *c*) Önkénteseket megkülönböztetünk:

1. *egyévi önkénteseket*. Ilyenek lehetnek, kik a főgymnasium, főreáltanoda és ezzel egyenrangú tanintézeteket végeztek, vagy a felvételi vizsgát megfelelő eredménnyel letették.

Az egyévi önkéntesek tettelegesen szolgálati idejüket saját vagy kincstári költségen végezhetik. A saját költségen szolgáló egyévi önkéntesek, élelmezésök-, felszerelésök- és ruházatukról magok tartoznak gondoskodni.

Egyévi önkéntesek a kincstár költségén azok lehetnek, kik vagyontalanságukat igazolják, jó erkölcsi magaviselettel bírnak, és tanulmányaikat igen jó eredménnyel végezték. Ezeknek élelmezése-, felszerelése- és ruházatáról a katonai kincstár gondoskodik, sőt őket még legalsóbb zsoldosztályú illetékben is részesíti.

Az egyévi önkéntesek következő kedvezményekben részesülnek: tényleges szolgálati évöket életök 25, illetőleg az orvosok életök 27 évéig elhalaszthatják; szolgálati idejük alatt polgári tanulmányaikat folytathatják; a fegyvernemet és állomáshelyet választhatják; szolgálati idejük alatt végzett tanulmányaiknak megfelelő kiképzésben részesülnek; és ha szállásukról magok gondoskodnak, a laktanyában való lakásra nem kényszeríthetők.

2. Önkénteseket, a három évi tényleges szolgálat *korábbi lerovására*.

3. Önkénteseket, kik a három évi tényleges szolgálati idő leteltével *tovább szolgálnak*, vagy a háború tartamára belépnek.

4. Önkénteseket, kik *hadapródi minőségben* lépnek be. Ilyenekül felvétetnek, kik kellő előképzettséggel bírnak és a hadapródi vizsgát legalább elégséges eredménnyel letették.

Ad *d*) Hivatalból állíttatnak:

1. Kik, mielőtt a 3-ik korosztályból kikerülnének, engedély nélkül megnősülnek.

2. Az állítás elől megszököttek.

3. Az öncsonkítók.

Minden hivatalból való állítással össze van kötve: hogy az illető korosztálya és sorszáma szerint leendő előállításának

jogát elveszti, tehát először állíttatik; ha alkalmas, mindig a cs. és kir. közös hadseregbe soroztatik; a tényleges szolgálatot azonnal megkezdeni tartozik; ezenkívül az állítás elől megszököttek, ha önként jelentkeznek 1 évet, ha pedig nem önként jelentkeznek 2 évet tartoznak tényleg utána szolgálni. Ép így az öncsonkitók, ha bárminemű szolgálatra alkalmasak, besoroztatnak és tényleges szolgálati idejük 2 évvel meghosszabbíttatik.

2. A *póttartalék* kiegészítettik: az évi állítás útján. A póttartalékhoz besorozottak beosztása állandó; béke idején nyolcz heti kiképzés céljából behivatnak és többet még fegyvergyakorlatra sem vonódnak be.

3. A *honvédség* kiegészítettik:

a) A közös hadseregtől áthelyezettek által.

b) Közvetlenül a honvédséghez felavatottak által.

c) A magy. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia tényleges állományú tisztképző növendékeinek beosztása által. Ezen növendékekre ugyanazon kötelezettség hárul, mint a cs. és kir. közös hadsereg nevelő- és képző-intézeteiből kikerült növendékekre.

d) Önkéntesek által, kik ismét lehetnek egyévi önkéntesek, ha korosztályuk és sorszámuk szerint a honvédséghez jutnak; vagy két évre belépő önkéntesek, ha a közös hadseregnél kötelezettségöknek eleget tettek és még szolgálatképesek.

Az *egyévi önkéntesek a honvédségnél* ugyanazon kedvezményben részesülnek, mint a cs. és kir. közös hadseregnél, azon különbséggel, hogy a honvédségnél csak a gyalogság és lovasságnál szolgálhatnak, az állomáshelyet illetőleg pedig Budapesten összpontosíttatnak. Meg van ugyan engedve, hogy oly állomáshelyeken, hol jogi akadémiák léteznek, szintén teljesíthető az egyévi önkéntesi szolgálat, de megkívánatik, hogy legalább 10-en jelentkezzenek.

e) Oly hadapródok áthelyezése által, kik a cs. és kir. közös hadsereg nevelő- és képző-intézeteiből kikerülve, tényleges szolgálattételre, a honvédséghez jelentkeznek.

A népfelkelésről hozott törvény.

A népfelkelés kötelezettsége alá esik minden védképes állampolgár, ha már egyébként nem tartoznék a fegyveres erő állományába, élte 19-ik évétől 42-ik évéig.

A népfelkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak; az I. osztályba a 19—37 évesek, a II. osztályba a 38—42 évesek tartoznak.

A népfelkelés rendszerint csak az ország határain belül alkalmazható, az ország határain kívül leendő alkalmazására nézve ugyanaz áll, a mi a honvédségnél mondatott.

A népfelkelésre kötelezettek I. osztálya, ha a háború folyama alatt a hadi állomány fentartására a kiképzett póttartalékosok és a honvédségnél a pótcsoportok nem elégségesek, a közös hadsereg és a honvédség kiegészítésére igénybe vehető.

A népfelkelés katonailag szerveztetik, felruháztatik és meszsiról felismerhető jelvényt nyel láttatik el. A tisztek és altisztek katonai rangfokozati jelvényt viselnek.

A lókisajátítás mozgósítás esetén.

Béke idején a kiegészítésre szükséges pótlólovak a pótló-avató-bizottságok által szereztetnek be. A mozgósítás beálltával azonban, a kiegészítésre nagy számban szükséges lovak ez úton nem, vagy legalább nem elegendő gyorsan lennének beszerezhetők, miért is ekkor a lókisajátítás vétetik igénybe.

A lókisajátítás abból áll: hogy minden lótulajdonos lovát a lókisajátító bizottságnak előállítani tartozik és a katonai szolgálatra alkalmasoknak talált lovak, becsár mellett, a fegyveres erő tulajdonába mennek át.

A lovak előállítása kerületenként történik és minden egyes kerületben egy lókisajátító bizottság működik.

B) Az osztrák-magyar monarchia hadereje.

(Fegyveres erő.)

A haderő, mint már említve volt, áll:

- I. a cs. és kir. közös hadseregből;
- II. a m. kir. honvédségből;
- III. a cs. kir. honvédségből (Landwehr) és
- IV. a népfelkelésből.

I. A cs. és kir. közös hadsereg.

Csapattestek.

Az ugyanazon fegyverzettel s felszereléssel ellátott és ugyanazon szolgálat végzésére rendelt csapatok *egy fegyvernemet* képeznek, melyek közül a tulajdonképeni harcz keresztülvitelére hivatottak: *főfegyvernemeknek*, a kizárólag katonai műszaki szolgálatra rendelt csoportok: *műszaki fegyvernemeknek*, a tulajdon-

képeni harcban részt nem vevő, de a többi fegyvernemek támogatására szolgáló csoportok pedig *segédfegyvernemeknek* nevezetnek.

Főfegyvernemek:

1. a gyalogcsapatok: gyalogság, vadászok;
2. a lovascsapatok: dragonyosok, huszárok, dsidások;
3. a tüzércsapatok: tábori- és vártüzérség.

Műszaki fegyvernemek:

1. a hadmérnöki csapatok;
2. az utászcsapatok;
3. a vasút- és távirócsapatok.

Segéd fegyvernemek:

1. a vonatcsapatok;
2. az egészségügyi csapatok.

Gyalogság.

A gyalogság áll: 102 gyalogezredből, melyek 1-től 102-ig terjedő folyószámmal és e mellett az időleges ezredtulajdonos nevével jelöltetnek.

Minden gyalogezred tagozódik:

az ezredtörzsrre;

4 tábori zászlóaljra, 4—4 tábori századdal;

1 pótzászlóaljra, 4 pótszázaddal; a pótzászlóalj békében csak kereten van.

A tábori századok béke-létszámát illetőleg megkülönböztetünk: szabványos (85 fő), felemelt (131) és leszállított (71) létszámot. A csapatok kiegészítő kerületekben a szabványos létszámon vannak, ha azonban az ezred egy zászlóalja kikülöníttetik és a felemelt létszámot veszi fel, akkor, nehogy tartalékosok behívása váljon szükségessé, az ezred többi zászlóaljai a leszállított létszámra mennek át.

A századok hadi létszáma áll:

4 tisztből,

1 tiszthelyettesből,

215 altiszt és közkatonából löfegyverrel,

16 » » » löfegyver nélkül.

Összesen 236 főből.

A löfegyver nélküliek közt van:

1 számvivő altiszt,

4 hangász (2 dobos, 2 kürtös),

3 sebesültvivő, betegek tovaszállítására,

4 utász, ezek ezredenként «az ezred utász-osztagba»

egyesítettnek és

4 tiszti szolgál.

A hadi felszerelést illetőleg, minden ember teljes ruházattal láttatik el, csak lábbelit és fehérruhát kap két párt. Ezenkívül az első sorbeliek Linnemann-féle gyalogsági ásóval, minden második ember pedig 2 egyén számára szolgáló főzőedényvel láttatik el.

A fegyverzetet illetőleg, Werndl-féle hátultöltő, kardszuronyos puskával, a löfegyvernélküliek pedig utászkarddal szereltetnek fel. Haditaska-lőszerül minden ember 70 drb (altisztek 20 drb) töltényt kap. Minden zászlóaljnak van még két 4 fogatú löszerkocsija, melyek minden harczoló számára körülbelül 50—52 drb töltényt tartalmaznak.

Hadi élelmezésül minden ember 2 napi folyó élelmet visz magával.

Egyéb tábori felszerelés a vonaton szállíttatik. Minden ezred vonata áll:

- 10 födeles kocsiból, irodák, pénztárak, tisztek podgyásza és a századok csekély ruha és lábbeli készlete számára,
- 12 eleség-kocsiból, további két napi eleség szállítására,
- 4 markotányos kocsiból és
- 4 hússzállító kocsiból.

A pótzászlóaljnak, valamint egyáltalában minden pótcsatpatnak mozgósítás esetén feladata: az ujonczoknak és tartalékosoknak kiképzése és a tábori zászlóaljaknál beállott fogyték fődőzése.

A vadászcsoapat.

A vadászcsoapat áll:

- a tiroli vadászvezredből és
- 32 önálló vadászzászlóaljból.

A tiroli vadászvezred Ő cs. és apostoli kir. Felségének legmagasabb nevét viseli, és tagozódik:

- az ezredtörzsrre,
- 10 tábori zászlóaljra 4—4 századdal,
- 2 pótzászlóaljra, 5—5 pótszázaddal.

Az önálló vadászzászlóaljak 1—32-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek, és mindegyik tagozódik:

- a zászlóaljtörzsrre,
- 4 tábori századra és
- 1 pótszázadra.

A vadászcsoapatoknál csak egyféle békelétszám van, mely századonként 95 emberből áll. A hadi állomány 4 vadászsza nagyobb, mint a gyalogság hadi létszáma, vagyis 240 fő.

A vadászcsoapatoknál dobosok nem léteznek, de ezek helyett minden századnál 2 kürtös helyett, 4 van.

A hadi felszerelés-, fegyverzet-, töltény- és élelmezésre vonatkozólag ugyanaz áll, mit a gyalogságnál mondtunk.

Minden vadászászlóalj vonata áll:

- 3 födeles kocsiból,
- 3 eleség-kocsiból,
- 1 markotányos-kocsiból, és
- 1 hússzállító kocsiból.

A lovasság.

A lovasság áll 41 ezredből és pedig:

- 14 dragonyos-,
- 16 huszár- és
- 11 dzsidás ezredből.

Minden ezred, az időleges ezredtulajdonos nevét viseli és e mellett a dragonyos- és huszárezredek, 1-től terjedő folyószámmal, a dzsidás ezredek pedig 1—8, azután 11—13-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

Minden ezred tagozódik:

- az ezredtörzsrre,
- 2 osztályra 3—3 századdal,
- 1 pótszázadra, melyből mozgósítás esetén felállítatik:
- 1 pótszázad,
- 1 tartalékszázad és
- 2 szakasz törzslovasság.

Ezekén kívül minden ezrednél még egy utászszakasz van.

A tartalékszázadok hadtápvonalon, a törzslovasság pedig magasabb parancsnokságok törzs- és főhadiszállásán küldöncz-, futár-, fedezeti- és őrszolgálatra alkalmaztatnak.

Az utászszakaszok, messzeterjedő vállalatoknál előforduló műszaki munkák végzésére használtatnak.

A lovasszázadoknál a béke- és hadiállomány egyenlő, és pedig:

5 tisztt, ebből 4 tisztt	4 kincstári lóval,
146 lovas	146 » »
20 legénység	— » ló nélkül.
Összesen 171 fő	150 kincstári ló.

A ló nélkül levők közt van:

- 13 dragonyos, huszár vagy dzsidás,
- 5 tiszti szolga,
- 1 gyógykovács és
- 1 szíjgyártó.

Hadi felszerelést illetőleg, minden ember teljes ruházattal láttatik el, csak fehér ruhát visz két párt, és lóva számára tartalék patkókat. Főzőedényt minden második lovas visz.

A fegyverzet áll:
lovassági kardból,
hátultöltő karabélyból, és
forgonypisztolyból; ez utóbbi csak az altisztek számára.

Haditáska-lőszer:

a karabély számára 50 drb,
a forgonypisztoly számára 30 drb.

Elelmezés tekintetében ugyanaz áll, mi a gyalogságnál mondatott.

Minden lovasezred vonata következő járművekből áll:

7 fedeles-,
19 eleség-,
1 hússzállító- és
1 markotányos-kocsiból.

A pótszázadoknak a gyalogságnál mondottakon kívül még feladatuk: a lovak kiidomítása.

A tüzércsapat.

A tüzércsapat áll:

a tábori- és
vártüzérségből.

A tábori tüzérség.

A tábori tüzérség 14 hadtest-tüzérezredből és 28 önálló nehéz ütegosztályból áll.

A hadtest-tüzérezredek 1—14-ig terjedő folyószám mellett, még az időleges ezredtulajdonos nevét is viselik.

Az önálló nehéz ütegosztályok csak 1—28-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

Minden hadtest-tüzér-ezred, 2 önálló nehéz ütegosztálylyal, egy tüzérdandárt képez. A tüzérdandárok a hadtestek számaival összehangzólag 1—14-ig terjedő folyószámokkal vannak megjelölve.

A 14 hadtest-tüzérezred mindegyike tagozódik:

az ezredtörzsre,
az 1-ső számú ütegosztályra, 1—3-ig számozott három nehéz üteggel,
a 2-ik számú ütegosztályra, 4., 5. számú könnyű üteggel,
a löszertelep-keretre, és
a póttár-keretre.

Ezekon kívül:

a) az 1., 2., 4., 5., 6., 7., 10. és 11. számú hadtest-tüzérezrednél egy-egy lovagló ütegosztály van, melyek mindegyike áll:

az osztálytörzsből, és
az 1. és 2. számú lovagló ütegből.

b) a 3., 4., 5., 7., 8., 9., 12., 13. és 14. számú hadtest-tüzérezredhez egy-egy nehéz ütegosztály, leszállított békelétszámmal, tartozik, melyek 29—37-ig terjedő folyószámokkal jelöltetnek, és mindegyik áll:

az osztálytörzsből,
3 nehéz ütegből 1—3-ig terjedő folyószámmal jelölve, és
a löszertelep-keretből.

c) az 1—3-ig, 6—14-ig terjedő folyószámokkal jelzett hadtest-tüzérezrednek egy-egy hegyi üteg tartozik, melyek mozgósítás esetén megkétszereződnek.

A 28 önálló nehéz ütegosztály mindegyike tagozódik:

az osztálytörzsré,
3 nehéz ütegre 1—3 folyószámmal jelezve,
a löszertelep-keretre, és
a póttár-keretre.

Mozgósítás esetén: a löszertelep-keretből, löszertelepek, a póttár-keretből, póttárak lesznek.

A hadtest-tüzérezrednek 1. és 2. ütegosztálya, valamint löszertelepei, mozgósítás esetén a 14 hadtesthez osztatnak be, mint hadtest-tüzérség.

A 28 nehéz önálló ütegosztály, továbbá a 29—37-ig terjedő folyószámokkal jelzett és az ezred kötelékéből kilépő nehéz ütegosztályok, valamint ezek löszertelepei, végre a lovagló ütegosztályok, a hadra kelt sereghez, mint hadosztály-tüzérség osztatnak be.

A póttárak hivatása: ugyanaz mi a lovasságnál a pótszázadokról mondatott.

Az ütegek: nehéz, könnyű, lovagló és hegyi ütegekre oszlanak.

A nehéz ütegek 9 cm.,

a könnyű és lovagló ütegek 8 cm. és

a hegyi ütegek 7 cm. ürmérettel bírnak.

A nehéz és könnyű ütegek állanak:

békében:

4 lövegből, fogattal,
2 üteg löszerkocsiból, fogat nélkül,
3 eleségekocsiból, fogat nélkül.

mozgósítás esetén:

8 lövegből,
8 üteg löszerkocsiból,
1 szerelékcsoból,
2 málhacsoból,
3 eleségekocsiból.

A lovagló ütegek állanak:

békében:

6 lövegből, fogattal,
2 üteg löszerkocsiból, fogat nélkül,

mozgósítás esetén:

6 lövegből,
6 üteg löszerkocsiból,

békében :

4 eleségkocsiból fogat nélkül

mozgósítás esetén :

1 szerelékkocsiból,
2 málhakocsiból,
4 eleségkocsiból.

A hegyi ütegek béke és háború esetén 4 hegyi lövegből állanak.

A kezelő legénység száma :

a könnyű lövegeknél 7,
a nehéz lövegeknél 8,
a lovagló lövegeknél 10 fő.

A hadi élelmezés, ruházat és felszerelés olyan, mint a lovasságnál mondatott; a főzőedényeket illetőleg minden öt ember után egy drb vitetik el.

A tábori tüzérség legénységének fegyverzete a nehéz és könnyű ütegek lövegirányzóinál, irányzóinál, fő- és altüzereinél az utászkardból, a nehéz ütegek valamennyi altisztjénél a lovassági kardból és forgópisztolyból; a lovagló ütegek összes altisztjeinél és legénységénél a könnyű lovassági kardból s az altiszteknél ezen felül még forgópisztolyból áll.

Haditáska-lőszer pisztolyonként 30 drb töltény.

A mozdony- és üteg-lőszerkocsi együttvéve, a 8 cm. löveg számára 152 drb, a 9 cm. számára 128 drb töltényt tartalmaz.

A hegyi üteg minden lövege 112 drb. tölténynyel van felszerelve.

Az ütegosztály vonata áll: az előbb említett

málha- és
eleségkocsiból, továbbá
1 markotányos- és
1 hússzállító kocsiból.

A vártüzérség.

A vártüzérség, megerősített helyekben a tüzérségi szolgálat ellátására, azonkívül ellenséges várak megtámadásánál alkalmaztatik.

A vártüzérség áll :

12 vártüzér-zászlóaljából, melyek 1—12-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

Minden vártüzér-zászlóalj tagozódik :

a zászlóalj-törzsre, és

6 századra, melyekből a 6. század békében, kereten van. Ezen felül a 9-ik vártüzér-zászlóalj állományába tartozik 3 hegyi üteg 1., 3. és 5. folyószámmal, melyek mozgósítás esetén megkésztereződnek, és az ujonnan felállítottak 2., 4. és 6. számot kapnak.

A vártüzér-zászlóaljok századainak hadiállománya 6 tisztt és 240 vártüzér.

A felszerelés egyenlő a tábori tüzéségével.

A fegyverzet a vártüzérségnél áll: a tiszthelyettesek, tüzmesterek, számvívő altisztek és gyógykovácsok számára a lovasági kardból; a többi altisztnél és legénységénél a hátultöltő külön csapat-puskából és utászkardból.

Haditáska-lőszer 30 drb töltény.

A hadmérnöki csapat.

A hadmérnöki csapat rendeltetése:

hadszínhelyek műszaki előkészítése;

táborozás és menetek alatt előforduló műszaki munkák teljesítése;

utak, hidak elrombolása és helyreállítása; vasutak építésénél és elrontásánál való közreműködés;

hadállások megerősítése;

tábori sánczok és megerősített helyek támadásánál és védelmezésénél való közreműködés;

várak körülfalazása-, ostromlása- és védelmezésénél előforduló műszaki munkálatok végzése.

A hadmérnöki csapat 2 ezredből áll, melyek 1. és 2. folyószámmal vannak megjelölve, és e mellett az időleges ezredtulajdonos nevét viselik.

Minden ezred tagozódik:

az ezredtörzsre,

5 tábori zászlóaljra, 4—4 századdal,

2 tartalékszázadra, és

1 pótzászlóaljra, 5 századdal.

A hadmérnöki csapat fegyverzete áll:

hátultöltő külön csapat-puskából, és

utászkardból.

Haditáska-lőszerül minden altiszt 20, minden hadmérnöki katona 30 drb tölténynyel láttatik el.

A műszaki munkálatok végzése czéljából a hadmérnöki csapatok a hadsereg- és hadtest-parancsnokságokhoz osztatnak be.

A hadmérnöki csapatok tábori felszerelését, a háborúban előforduló műszaki munkák foganatosítására szükséges szerszámok, szerelékek, robbantó- és gyújtóeszközök képezik.

Tábori felszerelés rendszeresítve van:

a) A tábori és tartalékszázadok tábori felszerelése, mely akkép van összeállítva, hogy minden szakasz önálló műszaki munkálatok teljesítésére képes legyen.

b) A hadmérnöki zászlóalj-parancsnokok és a hadtest hadmérnöki főnökök tábori felszerelése, mely a háborúban előforduló felvételek eszközléséhez megkívántató készülékek és eszközökből áll.

c) A tartalékintézetek a hadra kelt seregnél; ide tartoznak:
a sáncszer-oszlopok, nagyobb műszaki építések véghezvitelére;

a tüzérségi tartalékintézetek, robbantó és gyújtó eszközök pótlására;

az ostromló hadmérnöki telepek, melyek a várak megtámadásához szükséges szerszámokat tartalmazzák.

d) A tartalékkészletek állandó tárakban; ilyenek:

a hadmérnöki főtelep, a szerszámok és eszközök utánpótlására;

a hadmérnöki vártelepek erősített helyekben, melyek az ezen helyek hadi felszereléséhez szükséges szerszámokat tartalmazzák;

a sáncszer-telepek, ideiglenes erősítési munkák végzésére;

a hadmérnöki ezredek gyakorló készletei. A pótszázadok legénységének oktatásához szükséges szerszámokon felül levők, a hadmérnöki főtelep kiegészítésére fordíttatnak;

a katonai műszaki és közigazgatási bizottságnál levő műszerek.

Minden hadmérnöki század vonata áll:

1 eleségkocsiból,

1 század-szerelékkocsiból,

4 szakasz-szerelékkocsiból és ezeken kívül minden zászlóalj számára:

1 hússzállító és

1 markotányos-kocsiból.

Az utászcsapat.

Az utászcsapat rendeltetése:

hidak építése,

vízen való átszállítás foganatosítása,

utak, vasutak építésénél és elrombolásánál való közreműködés,

táborozások és menetek alatt előforduló műszaki munkák végzése.

Az utászcsapat egy ezredből áll, mely tagozódik:

az ezredtörzsre és

5 tábori zászlóaljra.

Minden zászlóalj áll:

- a zászlóaljtörzsből,
- 4 tábori századból,
- 1 tartalékszázadból, egy pótszázadból és a szertartalékból.

A fegyverzet- és lőszerre nézve ugyanaz áll, mi a hadmérnöki csapatnál mondatott.

Az utászcsoapat, műszaki munkálatok végzése céljából, a hadtest- és hadsereg-parancsnokságokhoz osztatik be.

Az utászcsoapat tábori felszerelését képezik:

a) A hordható felszerelés, mely a legegyszerűbb föld- és famunkálatok azonnali fogatosításához szükséges szerszámokat tartalmazza.

b) A század-szerelékkocsik. Az ezekre felrakott szerszámok és szerek, a hordható felszerelést annyira kiegészítik, hogy a századok még akkor is, ha hadi hídkészletek hozzájuk adva nincsenek, hídakat építhetnek.

c) A hadi hídkészletek, melyek nagyobb folyók áthidalására szolgálnak. Egy hadi hídkészlet 53 m. hosszú hadihíd építéséhez a szükséges anyagot tartalmazza.

Hadi hídkészlet minden zászlóaljnál 8, tehát összesen 40, és ezeken kívül még 16 tartalék hadi-hídkészlet van, melyek folyószámokkal jelöltnék.

d) Az elővéd-hídvonatok, kisebb menetakadályok áthidalására szolgálnak. Egy elővéd-hídvonatról 133 m. hosszú hadihíd építhető. Összesen 14 elővéd-hídvonat van.

e) A szertartalékok készletei, a tábori felszerelés részeinek gyors kiegészítésére rendelvek.

f) A mozgó-utászszerterek, melyek a nagyobb hídepítésekhez szükséges szerszámokat és anyagot összegyűjtik, és a munkálattal megbízott osztagoknak átadják.

g) Az utászszerter, mely az utászezred összes hadi felszereléseinek előállítására és utánszerzésére Klosterneuburgban van felállítva.

Minden utászszerter vonata áll:

- 1 födeles-,
- 1 eleség- és
- 2 század-szerelékkocsiból, ezeken kívül minden zászlóaljhoz tartozik:
 - 1 födeles kocs,
 - 1 hússzállító kocs.

A vasút- és táviróezred.

A vasút- és táviróezred rendeltetése:

1. A vasúti szakmában:

a vasútak helyreállítása és használhatatlan állapotba való helyezése,

új vasútak építésénél való közreműködés,

elfoglalt vagy újonnan épített vasútak forgalomba való helyezése.

2. A távirói szakmában:

a működő hadsereg körletében megkívántató táviró-összeköttetéseknek helyreállítása,

ezen összeköttetéseknek, új vonalak által, az állandó táviróhálózathoz való csatolása,

a tábori távirószolgálatnak ellátása,

táviróösszeköttetéseknek megszakítása.

A vasút- és táviróezred áll békében:

az ezredtörzsből,

2 zászlóajból 4—4 századdal, és a

pótkeretből.

Háború esetén ezen tagozás megszűnik, és az ezred alakít:

8 vasúti századot,

3 első vonalbeli tábori táviróigazgatóságot,

3 másod vonalbeli tábori táviróigazgatóságot,

43 tábori táviróosztágot,

3 hegyi táviróosztágot,

1 pótzászlóaljbat 2 századdal.

A fegyverzet és lőszerre vonatkozólag ugyanaz áll, mi a hadmérnöki csapatnál mondatott.

A tábori felszerelést a műszaki munkálatok végzéséhez megkívántató szerszámszerelék és huzalanyag képezi, mely részben a legénység által hordatik, részben a szerelékkocsikon szállítatik.

Minden vasúti-század vonata áll:

1 eleség-,

1 századszerelék- és

4 szakasz-szerelékkocsiból.

A vonatcsapat.

A vonatcsapat a magasabb seregtestek és törzsek tábori felszerelésének és készleteinek tovaszállítására van hivatva.

A vonatcsapat áll: 3 vonatezredből, melyek 1—3-ig terjedő folyószámokkal vannak megjelölve.

Minden vonatezred tagozódik:

az ezredtörzsré,
5 vonatosztályra, és
a póttár-keretre.

Minden vonatosztály áll:

az osztálytörzsből,
bizonyos számú vonatszázadból, és
1 telepkeretből.

Ezenkívül négy vonatosztállynál van még egy-egy keret, hegyi-vonatszázadok felállítására.

A 15 vonatosztály összesen 77 vonatszázadot állít ki.

Mozgósítás esetén felállítatnak:

a) a vonatosztályok telepkeretei által:

a hadtest-vonattelepek,
a vonatkiséző századok, tábori élelmezőraktárak számára,
a vonatkülönítmények, tábori sütőintézetek számára, és
a ló-gyógytelepek;

b) a póttárkeretek által:

a hadsereg-vonattelep,
az erősített helyek vonatosztágai, és
a póttár;

c) a hegyi vonatszázadok keretei által:

összesen 20 hegyi vonatszázad.

A vonatcsapat fegyverzete áll: az utászkardból (valamennyi hajtó katonánál, ezredkovácsnál, bognár és szíjgyártónál, a hegyi vonatszázadok szakaszvezetőinél, tizedeseinél és trombitásainál); a lovassági kadból (a vonatezredek többi altisztjeinél, a hegyi vonatszázadok tiszthelyetteseinél, őrmestereinél s gyógykovácsainál); a forgópisztolyból (valamennyi altisztnél, a törzsvezetőket, számvivő altiszteket és gyógykovácsokat kivéve).

Haditáska-lőszerűl forgópisztolyonként 30 darab töltény van kiszabva.

Az egészségügyi csapat.

Az egészségügyi csapat, az egészségügyi segédszolgálat teljesítésére, különösen pedig a betegek és sebesültek ápolására van rendelve.

Az egészségügyi csapat békében áll:

az egészségügyi csapatparancsnokságból és
26 egészségügyi osztályból.

Az egészségügyi csapatparancsnokságot egy ezredes, mint «egészségügyi csapatparancsnok» vezeti, ki a hadügyminiszternek van alárendelve, és az egészségügyi csapat kiképzését ellenőrzi.

Az egészségügyi osztagok a helyőrségi kórházakban alkalmaztatnak. Minden egészségügyi osztály tagozódik:

a törzsosztagra, mely az egészségügyi segédszolgálatban már kiképzett legénységből,

a tanosztagra, mely a kiképzés alatt álló legénységből áll.

Mozgósítás esetén az egészségügyi csapat által alakíttatnak:

a tábori egészségügyi osztagok,

a gyalog hadosztályok egészségügyi intézetei,

a hegyi felszereléssel ellátott gyalog hadosztályok egészségügyi intézetei,

a lovas hadosztályok egészségügyi intézetei,

a tábori kórházak,

az egészségügyi vasútvonatok

az erődített helyek számára, továbbá

a tartalék egészségügyi osztagok, végre

az állandó helyőrségi kórházaknál:

a törzs- és tanosztagok.

Az egészségügyi csapat fegyverzete: utászkardból áll.

Minden egészségügyi katona egy segély-helyi tábori kulacs-csal és kötőszertarisznyával szereltetik fel.

Magasabb parancsnokságok és hatóságok.

Dandár-parancsnokságok.

Ugyanazon fegyvernembeli csapattestek, vagy különféle fegyvernemhez tartozó osztagok dandárokba egyesíttetnek.

Összeállításuk szerint megkülönböztetünk: gyalog-, hegyi-, lovas- és tüérdandárokat.

A gyalogdandárok 1—63-ig,

a hegyi » 1—6-ig,

a lovas » 1—16-ig, 18, 20 és 21,

a tüzer » 1—14-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

A dandár parancsnoka vezérőrnagy, ki mellé a katonai ügyek ellátására egy vezérkari főtitst van beosztva, ezenkívül mozgósítás esetén még egy parancsőtiszt osztatik be. Az itt megnevezettek együttevve képezik: a dandártörzset.

Hadosztály-parancsnokságok.

A mozgósított hadsereghez kijelölt csapatok már béke idején hadosztályokba vannak beosztva.

A hadosztályok összeállításukhoz képest gyalog- vagy lovas hadosztályoknak neveztetnek, és 1-től kezdődő folyószámmal jelöltetnek.

Gyalog hadosztály békében 31 van.

Lovas hadosztályokba ez időszerint csakis az 1-ső és 11-ik (Krakó, Lemberg) hadtest területén elhelyezett lovasezredek vannak beosztva, míg a többi lovasezredek csak dandárokat alakítanak.

A hadosztály-parancsnok: altábornagy.

A hadművelési, katonai és gazdaság-kezelési ügyek ellátására minden hadosztály-parancsnokságnál:

a vezérkari osztály, és

a hadosztály-hadbiztosság létezik.

Az egészségügyekben mint előadó a hadosztály-orvosfőnök működik.

A hadosztály-parancsnok és a melléje rendelt közegek képezik a hadosztály-törzset, mely törzs-hadiszállásnak neveztetik.

Katonai területi parancsnokságok.

Az osztrák-magyar monarchia 15 katonai területre, és pedig 14 hadtest és egy hadparancsnoksági kerületre van felosztva.

A megszállott terület külön hadtest-kerületet képez.

Minden hadtest-kerületben a «hadtest-parancsnokság», a hadparancsnoksági kerületben pedig a «hadparancsnokság» a vezető katonai hatóság.

A hadtest-parancsnokok táborszernagyok és lovassági tábornokok, vagy altábornagyok.

A hadtest-parancsnok saját kerületében legmagasabb parancsadó, és a területén levő valamennyi katonai hatóság, parancsnokság, csapat és seregintézet, valamint a közös hadsereg kötelékébe tartozó minden egyén, katonai és katona-rendőri tekintetben, minden irányban neki van alárendelve.

A hadtest-parancsnokságnál előforduló ügyek ellátására:

a katonai osztály,

a hadtest-hadbiztosság, és

a segédközegek vannak hivatva.

A segédközegek következők:

a tüzérségi igazgató a tüzérségi szakmára vonatkozó összes ügyekben,

a hadmérnöki főnök erődítészeti és katonai építészeti ügyekben,

az igazságügyi előadó mindazon ügyekben, melyek az igazságszolgáltatásra, a fenyítő és megkegyelmezési jog gyakorlására vonatkoznak,

az egészségügyi főnök az összes egészségügyi szolgálathban,

a katonai plébános katonaközigazgatás-egyházi ügyekben.

A vonatügyek a hadtest-parancsnokság székhelyén levő, rangban legidősebb vonatcsapat-tiszt által láttatnak el.

Mozgósítás esetén, midőn a hadtestparancsnokság kivonúl, hadparancsnokság lép helyébe.

A cs. és kir. közös hadügyminisztérium.

A cs. és kir. közös hadügyminisztérium a cs. és kir. közös hadsereg legmagasabb központi katonai közigazgatósági hatósága.

A cs. és kir. közös hadügyminisztérium élén a cs. és kir. közös hadügyminiszter áll, ki ezen minőségében úgy a legfelsőbb hadúrnak, mint a delegációknak felelős és közvetlenül O Fel-ségének van alárendelve.

A cs. és kir. közös hadügyminisztérium: az elnöki irodára és 15 ügyosztályra tagozódik, melyek 4 ügycsoportot képeznek.

A cs. és kir. közös hadügyminiszternek különleges ügy-ágazatokra nézve következő segédközegek állanak rendelkezésére:

- a vezérkar főnöke,
- a lovassági főfelügyelő,
- a tüzérségi »
- a hadmérnöki »
- a vonat »
- a pótlovazás »
- az egészségügyi csapat parancsnoka,
- a katonatorvosi tisztikar főnöke,
- a műszaki és közigazgatási katonai bizottság,
- a tábori apostoli helyettes,
- a katonai egészségügyi bizottság,
- a katonai állatorvosi intézet igazgatósága,
- a hadi levéltár.

A vezérkar főnöke a vezérkar, azután a vasút- és táviró-ezred vezetője.

A főfelügyelők saját fegyvernemök harczszerű kiképzését ellenőrzik.

A műszaki és közigazgatási bizottság rendeltetése a tudomány és technika haladását, különös tekintettel a tüzérségi, hadmérnöki és hadbiztossági ügyekre, figyelemmel kísérni, és azok vívmányait hadi czélokra értékesíteni.

A hadi levéltár teendőihez tartozik:

- hadtörténelmi munkák végzése,
- a hadtörténelmi munkákhoz szükséges irományok, rajzok és térképek készentartása,
- valamennyi katonai irodalmi munka gyűjtése.

A hadi levéltár 4 szakosztályra tagozódik, és pedig :
 a hadtörténelmi osztályra,
 a levéltárra,
 a térképtárra és
 a hadi könyvtárra.

A hadsereg főfelügyelője.

A hadsereg főfelügyelője egy tábornagy, és hivatása: a cs. és kir. közös hadsereg kiképzését és harczképességét ellenőrizni, nemkülönben a nagyobb hadgyakorlatokat vezetni.

A hadsereg főfelügyelője Ő Felségének felelős.

A legfelsőbb parancsadás.

Ő cs. és apostoli kir. Felsége az osztrák-magyar monarchia összes fegyveres erejének legfelsőbb hadura, és intézkedéseit hadsereg-parancs, legfelsőbb kézirat vagy legfelsőbb elhatározás alakjában bocsátja ki.

Ő Felsége és a katonai minisztériumok közötti közvetítést Ő Felsége katonai irodája eszközli, mely nem képez önálló hatóságot, hanem a beérkező felterjesztéseket Ő Felsége parancsa szerint kezeli, és a legfelsőbb elhatározásokat szerkeszti.

Különleges törzsek és tisztán katonai alkatrészek.

A vezérkar.

A vezérkar mindazon ügyek ellátására van hivatva, melyek hadműveleti, tisztán katonai és katona-közigazgatási tekintetben a hadsereg vezetésére vonatkoznak.

A vezérkar élén egy magasabb rendfokozatú tábornok áll, ki «a vezérkar főnöke» czímet viseli, és az összes fegyveres erőnek vezérkari főnöke.

A vezérkar főnöke személyére nézve Ő Felsége parancsai alatt áll, de egyszersmind a hadügyminiszternek is segédközege.

A vezérkar szolgálati teendőit a következő irodák végzik:

az igazgatósági iroda, az összes személyi és közigazgatási ügyek ellátására;

a hadműveleti és különleges vezérkari munkálatok irodája, a hadműveleti és ezzel kapcsolatos ügyek végzésére;

az országleirási iroda.

A bel- és külföld leírását eszközli:

a nyilvántartási iroda, melyben idegen hadseregek nyilvántartatnak;

a vasúti iroda melyben az összes vasúti és gőzhajózási ügyek tárgyaltnak;

a távirói iroda, melyben a táviró ügyek kezeltetnek.

A tüzértörzs.

A tüzértörzs a magasabb parancsnokságok- és hatóságoknál, valamint a működő seregnél, a tüzéségi ügyek vezetésére segédközegül szolgál.

A hadmérnöki törzs.

A hadmérnöki törzsnek feladata magasabb parancsnokságoknál és hatóságoknál, valamint a működő seregnél, az összes építő-szolgálatnak erősítészeti, műszaki és gazdaság-kezelési tekintetben való teljesítése.

A tábori rendőrség.

A tábori rendőrség a működő hadsereg hadosztály- és ennél magasabb parancsnokságaihoz osztatik be, és hivatása:

a vezérkar közegeinek segédkezni,

a tábori-rendőri és karhatalmi, valamint

futár-, küldöncz-kísérő- és biztossági szolgálatot teljesíteni.

A tábori rendőrök háború esetén a biztosság és rend fenntartására hivatott közegek, és mindenkinek szigorúan tiltva van őket szolgálatuk teljesítésében akadályozni vagy visszatartani, sőt a törvény nevében intézett felhívásuknak mindenki feltétlenül engedelmeskedni tartozik.

Külön katona-közigazgatási ágazatok.

A katonai lelkészet.

A cs. és kir. közös hadseregnek tetteges szolgálatában álló, keresztény vallású egyénei felett a katonai lelkészetet és az egyházi törvénykezést a katonai lelkészek gyakorolják.

A monarchia 15 lelkészi kerületre van felosztva, melyek a katonai területi parancsnoksági kerületekkel egybeesnek.

Minden lelkészi kerület élén egy katonai plébános áll, ki a katonai területi parancsnoknak segédközege. Ezekon kívül a helyőrségi kórházakban és más seregintézetekben katonai lelkészek és segédlelkészek alkalmaztnak.

Háború esetén a hadsereg-főparancsnoksághoz egy katonai lelkész jelöltetik ki, a hadsereg-vezérigazgatósághoz pedig egy tábori főpap, egy evangélikus katonai lelkész és egy tábori rabbi osztatik be.

Ezekén kívül minden hadosztályhoz két katonai lelkész adatik.

A katonai igazságügy.

A katonai törvénykezésnek alárendelvek: a hadsereg tényleges szolgálatában álló egyénei; valamely hadihajó személyzetéhez tartozók; a hadi foglyok és katonái oltalom alatt levő túsók.

A tényleges szolgálatban nem álló tisztek csak akkor, ha a büntethető cselekményt katonai egyenruhában követték el.

Az igazságügyi szolgálatnak vezetésére és ellátására a hadbirói tisztikar van hivatva.

A katonai birói hatóságok három folyamodásúakra tagozódnak.

Az első folyamodású katonai bíróságok: a helyőrségi katonai törvényszékek.

Másodfolyamodású törvényszék: a katonai főtörvényszék, és harmadfolyamodású: a legfelsőbb katonai törvényszék

Mozgósítás esetén: a hadsereg-vezérigazgatósághoz, az önálló hadtest-parancsnoksághoz és minden hadosztályhoz egy katonai törvényszék osztatik be.

A katonaorvosi tisztikar.

A katonaorvosi tisztikar rendeltetése: béke és háború idején az egészségügyi szolgálat vezetése és teljesítése, ezen célból a magasabb parancsnokságoknál, csapatoknál és egészségügyi intézetekben alkalmaztatnak.

A mozgósítás esetén felállítandó minden hadsereg-parancsnoksághoz egy-egy hadsereg-főnőkorvos, minden hadsereg-vezérigazgatósághoz pedig egy-egy egészségügyi főnök osztatik be.

A békében meglevő magasabb parancsnokságoknál és csapatoknál beosztott orvosok, mozgósítás esetében is, megtartják ezen beosztásukat.

Gazdaság-kezelési ágazatok.

A katonai pénztárak.

A katonai pénztárakhoz tartoznak:
az általános katonai fizetőhivatal, és
a katonai pénztárak.

Ezeknek hivatása: az állami és egyéb pénzek átvétele, megőrzése és az arra jogosítottaknak kiszolgáltatása.

A hol nincsenek katonai pénztárak, ott a kifizetéseket polgári állami pénztárak eszközlik.

Háború esetén minden hadsereg-vezérigazgatósághoz, hadtest-parancsnoksághoz és önálló hadosztályhoz egy-egy hadműveleti pénztár osztatik be.

A csapatszámvitel.

A csapatoknál és seregintézeteknél a számviteli szolgálatot a kezelőbizottságok vezetik, melyeknél az ezen szakmába vágó ügyeket a csapatszámvivők látják el.

Háború esetén a mozgósított csapatoknál a kezelőbizottságok megszűnnek és ezek összes teendőit a csapatszámvivők saját felelősségükre látják el.

A számellenőrzés.

A katonai számellenőrzést békében a területi parancsnokságok hadbiztossága, a hadügyminisztériumban a 15-ik ügyosztály és a szakszámvevőség gyakorolja.

Háborúban a működő hadsereg parancsnokságaihoz beosztott hadbiztosság. A végleges elintézésre pedig a hadi számvevőség van hivatva.

A katonai hadbiztossági kar és a hadbiztossági szolgálat.

A katonai hadbiztossági kar a hadsereg élelmezése, ruházása és elhelyezése körül előforduló ügyek gazdaságkezelési részének ellátására és ellenőrzésére van hivatva.

Ezen szolgálat ellátása céljából a hadbiztosi karhoz tartozó egyének a hadsereg magasabb hatóságai és parancsnokságaihoz, mozgósítás esetén a működő sereg magasabb parancsnokságaihoz osztatnak be.

Hadsereg-intézetek.

A katonai élelmezőintézetek.

A katonai élelmezőintézetek a hadsereg számára szükséges termény és anyagjárandósági czikkeket készletben tartják és elkészítik, a működő seregnél ezenkívül még utánszállító intézetekül szolgálnak.

A katonai élelmező intézetek tagozódnak:

- a) állandó, és
- b) tábori élelmező-intézetekre.

a) Az állandó katonai élelmező-intézetek.

Élelmezés tekintetéből az osztrák-magyar monarchia 39, a megszállott terület 7 élelmező kerületre van felosztva és ezek mindegyikében egy katonai élelmezőraktár van felállítva.

b) A tábori élelmező-intézetek.

A tábori élelmező intézetekhez tartoznak:

1. Az eleségoszlopok, melyek a csapatok eleségkocsijaiból alakúlnak és 2 napi élelmezést tartalmaznak.

2. A tábori élelmezőoszlopok. Minden hadosztály 2 tábori élelmezőoszloppal láttatik el, egy-egy tábori élelmezőoszlop 2 napi élelmi készletet foglal magában.

3. A tábori élelmezőraktárak. Ezek mindegyike 9 részlegből áll, és oly számban állítatnak fel, hogy minden gyalog hadosztályra három raktár-részleg essen, melyek mindegyike 2 napi terménykészletet tartalmaz.

4. A tábori sütőintézetek. Minden tábori sütőintézet 3 szakaszból áll, és számuk olyképp van meghatározva, hogy minden gyalog hadosztályra egy szakasz jusson.

5. A vágómarha-telepek. Ezek mindegyike 3 vágómarhaszakaszból áll, és számuk oly nagy, hogy egy gyalog hadosztályra egy szakasz jut.

6. A tartalék-élelmezőraktárak. Ha fontos pontokon, melyeken élelmező intézetek nincsenek, élelmi készletek gyűjtése válik szükségessé, akkor ezen vonalakon tartalék-élelmezőintézetek állítatnak fel. Ezek szervezete épp olyan, mint a tábori élelmezőintézeteké.

7. A tartalék-sütőintézetek.

8. A tartalék-vágómarha-telepek.

Katonai ágyraktárak.

Az ágyraktárak arra vannak rendelve, hogy a hadsereg számára szükséges ágyakat és ágyneműeket készletben tartsák és kiszolgáltassák.

A ruhakezelő-intézetek.

A ruhakezelő-intézetek a hadsereg ruházat, felszerelés, tábori eszközök, lőszerelvények és egészségügyi anyagban való

szükségeire nézve elhelyező-intézetekül, háborúban pedig ezenfelül még a működő sereg számára utánpótló intézetekül szolgálnak.

A katonai egészségügyi intézetek.

A katonai egészségügyi intézetek megbetegedett és sebesült katonák felvételére és gyógykezelésére szolgálnak.

A katonai egészségügyi intézetek tagozódnak:

- a) állandó, és
- b) tábori egészségügyi intézetekre.

a) Az állandó egészségügyi intézetek.

Az állandó egészségügyi intézetekhez tartoznak:

1. A helyőrségi kórházak és ezek fiókjai. A monarchia területén 26 és a megszállott tartományokban 2 helyőrségi kórház van.

2. A csapatkórházak, oly állomásokon, melyek 500 főnél nagyobb helyőrséggel bírnak és a hol helyőrségi kórházak nincsenek.

3. A betegápoló-házak, melyek könnyű betegek felvételére szolgálnak és oly állomásokon állíttatnak fel, hol a helyőrség száma legalább 300 fő, de 500-nál nem több.

4. A katonai gyógyintézetek fürdőhelyeken. A birodalom kiválóbb fürdő-gyógyhelyein gyógyítást szükségű katonák számára katonai fürdő- és ivó-gyógyintézetek állíttatnak fel.

b) Tábori egészségügyi intézetek.

A tábori egészségügyi intézetekhez tartoznak:

1. A hadosztály-egészségügyi intézetek. Minden hadosztály számára egy hadosztály-egészségügyi intézet állíttatik fel, melynek feladata a sebesülteknek az első orvosi segélyt nyújtani és elszállításukat a hátrább levő egészségügyi intézetekbe eszközölni.

A gyalog-hadosztály egészségügyi intézete áll:

két segélyhelyből, melyek az ellenséges puskatűz hatásán kívül, mintegy 1000—1200 lépésre saját tűzvonalunk mögött állíttatnak fel, és arra rendelve, hogy a csapatok sebesültvivői által odaszállított sebesülteket az első orvosi segélyben részesítsék és onnét a kötözőhelyre szállítsák;

egy kötözőhelyből; ez 3000—5000 lépésre a tűzvonal mögött, épületekben állíttatik fel; a hadosztály sebesültjeinek gyűjtőhelyét képezi, hol azok az első alapos orvosi segélyben részesülnek;

egy mozgó-ápoldából, mely a kötözőhelyen működik,

vagy pedig a kötözőhely és a hátul levő egészségügyi intézetek közt összeköttetésül szolgál;

az egészségügyi anyagtartalékból, mely gyógyszer- és kötözőszer-készleteket tartalmaz;

a német lovagrend tábori egészségügyi oszlopából, mely a mozgóápoldához osztatik be.

A lovas-hadosztály egészségügyi intézete áll:

egy segély és

egy kötözőhelyből a fentebb említett feladattal.

2. A tábori kórházak. Ezek arra szolgálnak, hogy a működő hadsereg betegeit és sebesültjeit felvegyék és első kórházszerű ápolásban részesítsék.

A tábori kórházak 600 beteg számára szükséges fekhellyel bírnak és három-három szakaszra tagozódnak; minden szakasz 200 betegre van berendezve.

Minden tábori kórházhoz a vöröskereszt egy sebesültszállító-oszlopa adatik.

3. Az egészségügyi vasúti vonatok. beleértve a máltai lovagrend vonatait is, nehéz betegek és súlyos sebesültek szállítására szolgálnak.

Mozgósítás esetében 26 egészségügyi vonat állittatik fel, ezenkívül a máltai lovagrend 12-öt bocsát rendelkezésre.

Ha mindezek nem lennének elegendők a sebesültek szállítására, még betegszállító vonatok állíthatók össze.

4. A hajó-ápolók. Ugyanazon rendeltetésök van, mint az egészségügyi vasúti vonatoknak.

5. A tábori betegápoló házak. Ezek a hadszínhelynek alkalmas pontjain oly könnyű betegek felvételére állíttatnak fel, kik rövid idő alatt felüdülhetnek.

6. A tartalék-kórházak, a tábori kórházak felváltására szolgálnak.

7. A beteg-nyugvóállomások. A hadsereg mögött oly közlekedési vonalakon állíttatnak fel, melyeken a betegek visszaszállíttatnak, és arra szolgálnak, hogy a betegeket üdítésben részesítsék.

A katonai gyógyszer-intézetek.

A katonai gyógyszer-intézetek rendeltetése, hogy a hadsereg számára békében és háborúban a szükséges gyógyszereket beszerezzék, elkészítsék és orvosi rendeletre kiszolgáltassák.

Ilyenek:

a katonai gyógyszer-telep Bécsben,

26 helyőrségi kórház-gyógyszertár,

10 helyőrségi gyógyszertár.

A katonai földrajzi intézet.

A katonai földrajzi intézet arra van rendelve, hogy a hadsereget a szükséges térképekkel ellássa.

A katonai képzőintézetek.

A katonai képző-intézetek állanak:

- a) katonai nevelő-, képző- és
- b) szakképző-intézetekből.

a) A katonai nevelő- és képző-intézetek.

Ide tartoznak:

1. A katonai árvaház Fischauban. Ennek rendeltetése vagyontalan, elárvult fiúkat a hadapródi iskolába való felvételre előkészíteni.

2. A katonai alreáliskolák 4—4 évfolyammal.

3. A katonai főreáliskola Weiskirchenben 3 évfolyammal.

4. A katonai akadémiák; ezek rendeltetése a növendékeket teljesen tisztté kiképezni.

b) Szakképző intézetek.

1. A magasabb tüzérségi tanfolyam.

2. A magasabb hadmérnöki tanfolyam.

E tanfolyamok két évig tartanak és arra szolgálnak, hogy tüzér- és hadmérnöki tisztek a műszaki és hadttudományokban kiképeztessenek.

3. A hadbiztossági tanfolyam, melyben a katonai hadbiztossághoz való fölvételre törekvő tisztek és tisztviselők előkészítettnek. Tartama 2 év.

4. A hadi iskola. Ezen iskolában katona-állománybeli tisztek azon hadi tudományokban képeztetnek ki, melyek a csapatvezetésnél és felsőbb katonai állásoknál nélkülözhetetlenek; a tanfolyam két évig tart és a vezérkar számára előkészítő iskolát képez.

5. A törzstiszti tanfolyam, melybe az előléptetésre törekvő századosok rendeltetnek be ismereteik bővítése céljából.

6. A katonai lovagló-tanárképző intézet. A tanfolyam két évig tart és itt lovagló-tanárok képeztetnek ki.

7. A katonai vívó- és tornatanári tanfolyam. A tanfolyam 1 évig tart, melynek befejezte után az alkalmasok mint vívó- és tornatanárok kerülnek ki.

8. A katonai állatorvosi intézet, hol állatorvosok és gyógykovácsok képeztetnek ki.

II. A m. kir honvédség.

A m. kir. honvédség csupán gyalog- és lovascsapatokat állít ki, melyeknek szervezése békében a keretrendszerre van alapítva.

A gyalogság.

A m. kir. honvéd-gyalogság 28 feldandárból áll, melyek 1-től 28-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

Minden feldandár tagozódik:

a feldandár-törzsre,

3—4 tábori zászlóaljra, 4—4 tábori századdal, és

1 pótzászlóaljra 3—4 pótszázaddal.

Békében minden tábori zászlóaljnál csak egy keretszázad áll fenn, melynek hivatása az ujonczok képzése és a szolgálat ellátása; háború esetén a keretszázad feloszlik és a fentebbi tagozás lép életbe.

A pótzászlóalj csak mozgósítás esetén állíttatik föl és ugyanazon feladata van, mint a cs. és kir. közhadseregénél.

A kiképzést illetőleg következő az eljárás: az ujonczok október 6-tól november hó végéig terjedő ujoncz-sorványban képeztetnek ki, ekkor az összes ujonczok — kivéve az altiszti és egyéb iskolába kijelölteket — szabadságoltatnak, de folytatólagos kiképzés czéljából a következő év április hó 5-én újra behivatnak és egész június hó 15-ig tanzászlóaljakba egyesítve együtt tartatnak.

Az altiszti iskolába kiszemeltek pedig deczember hó 1-től április 4-ig az altiszti iskolába egyesítettnek, ekkor a tanzászlóaljakba már mint oktatók berendeltetnek.

A mi a hadi létszámot, felszerelést és élelmet, továbbá a fegyverzetet és vonatot illeti, ezekre nézve ugyanaz áll, mi a cs. és kir. közös hadseregénél mondatott.

A lovasság.

A m. kir. honvéd-lovasság 10 huszárezredből áll, melyek 1-től 10-ig terjedő folyószámmal jelöltetnek.

Minden ezred tagozódik:

az ezredtörzsre,

2 osztályra 2—2 tábori századdal és

1 pótszázadra.

Békében a tábori századok csak kereten vannak; a pót-század pedig csak mozgósítás esetében állíttatik fel.

Ezenkívül minden ezrednél még egy utászzszakasz van, mely békében csak a fegyvergyakorlatok tartamára állíttatik fel.

A kiképzést a századkeretek eszközlik, és pedig két ujoncz-sorványban. Az első kezdődik október 15-én és tart április 30-ig, a mikor a második sorvány veszi kezdetét, mely a fegyvergyakorlatok kezdetéig tart.

A pótlovak kiidomítása osztályonként történik, szintén két sorványban.

Az altisztképző iskola ezredenként állíttatik fel.

A hadi állományra, felszerelésre és élelmezésre, továbbá a fegyverzetre és vonatra vonatkozólag ugyanaz áll, mi a cs. és kir. közös hadsereg lovasságánál mondatott.

Honvédparancsnokságok és hatóságok.

A dandárparancsnokságok.

Két féldandár képez egy honvéd-gyalogdandárt. A gyalogdandárok már békében azon számokat viselik, melyek háború esetén hadrendi beosztásuknak megfelelnek.

A 10 honvéd-huszárezred békében két lovasdandárt képez.

Háború esetén szintén két lovasdandárt alakít, de csak 3—3 huszárezreddel, melyek 22. és 23. számot viselnek és egy lovashadosztályba (5-ik) egyesíttetnek. A béke idején fennálló dandár kötelékéből kilépő 4 ezred pedig más beosztást nyer.

A honvédlovassági felügyelő.

A honvédlovassági felügyelő a honvédlovasság egyöntetű harczszerű kiképzésének és harczképességének ellenőrzésére van hivatva.

A honvédkerületi parancsnokságok.

A magyar korona területe 7 honvédkerületre van felosztva, melyek I-től VII-ig terjedő számmal jelöltetnek.

A honvédkerületi parancsnok egy altábornagy vagy vezérőrnagy, ki a kerületében a legmagasabb parancsadó.

A kerületi parancsnokság hatáskörébe tartozó ügyek ellátására szolgálnak:

a segédtszti iroda, mely a kerületi segédtszti — egy törzstszti — vezetése alatt áll. Ide be van osztva még a kerületi segédtszti-helyettes és egy beosztott tszti;

a gazdasági osztály, a hadbiztos főnök vezetése alatt.

A honvédkerületi parancsnoksághoz továbbá következő segédközegek tartoznak:

egy honvédalezredes vagy őrnagy-hadbíró, az igazságügyek vezetésére,

egy törzsorvos, az egészségügyi szolgálat vezetésére.

Ehhez járúl még háborúban:

egy lovas százados, a lovassági ügyek vezetésére és

egy honvéd számtiszt, a számfejtő és ellenőrző szolgálat ellátására.

Mozgósítás esetében minden honvédkerület kötelékébe tartozó zászlóaljak egy-egy honvédgyalog hadosztályba osztatnak be.

A honvédfőparancsnokság.

A m. kir. honvéd-főparancsnokság, a honvédség legmagasabb katonai parancsnokságát képezi.

A m. kir. honvédség főparancsnoka egy magasabb rendfokozatú tábornok, és hatásköre kiterjed: az összes oktatási és katonai ügyek vezetésére, a katonai szellem és fegyelem fentartására, a birói felsőbbi jognak és a fegyelmi fenytő hatalomnak gyakorlására.

Mozgósítás esetén a honvédfőparancsnokságnak hatásköre a visszamaradó pótcapatokkal szemben ugyanaz, mint békében.

A honvédelmi minisztérium.

A honvédelmi minisztérium a legfelsőbb honvédhatóságot képezi, melynek élén az Ő Felsége által kinevezett honvédelmi miniszter áll.

A honvédelmi miniszter Ő Felségének és a törvényhozó testületnek személyesen felelős.

A honvédelmi miniszter helyettesítésére az Ő Felsége által kinevezett államtitkár van hivatva.

A honvédelmi minisztérium az elnöki osztályra és 14 ügyosztályra tagozódik, melyek 6 ügycsoportba vannak beosztva.

Ezekon kívül van még a szakszámvevőség.

A honvédelmi minisztérium segédközegei:

a honvédlovassági felügyelő, a pótlóvázási ügyekre nézve, és

a katonai előadó, az időszaki katonai sajtóügyekre vonatkozó előterjesztésekre.

Külön honvéd-közigazgatási ágazatok.

A honvéd-lelkészet.

A m. kir. honvédség állományában, békében, csak egy róm. kath. lelkész áll tetteges szolgálatban, ki a m. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia tényleges állományú tisztképző tanfolyamában mint valláserkölcsei oktató alkalmaztatik, a többiek valamennyien a szabadságolt állományba tartoznak.

Háborúban úgy alkalmaztatnak, mint a cs. és kir. közös hadsereg katonai lelkészei.

A honvéd-igazságügy.

Az igazságügyi szolgálatot a honvéd-hadbírói tisztikar látja el. A honvédbírói hatóságok 2 folyamodásúakra tagozódnak.

Első folyamodásúlag a honvédkerületi hadbíróságok gyakorolják a bíraskodást.

Másod- és egyszersmind végfolyamodásban a honvéd-főtörvényszék Budapesten.

A bírói fensőbbbségi jogot a m. k. honvédség főparancsnoka gyakorolja.

Mozgósítás esetére a katonai igazságügynél mondottak érvényesek.

Gazdaságkezelési ágazatok.

A csapatok gazdaság-kezelése.

A csapatoknál a számviteli szolgálatot a kezelőbizottságok vezetik, melyeknél az ezen szakmába vágó ügyeket a kezelőtisztek látják el.

Háború esetén a mozgósított csapatoknál a kezelőbizottságok megszűnnek, és ezek összes teendőit a kezelőtisztek saját felelősségök mellett látják el.

A számellenőrzés.

A m. kir. honvédség számellenőrzését a honvédelmi minisztérium szakszámvevősége gyakorolja.

A honvédhadbiztossági kar és a hadbiztossági szolgálat.

A honvédhadbiztossági kar a honvédség élelmezése, ruházása és elhelyezése körül előforduló ügyek gazdaság-kezelési részének ellátására és ellenőrzésére van hivatva.

E szolgálat ellátására a honvédség magasabb hatóságai- és parancsnokságaihoz, háború esetén pedig a mozgósított honvédség magasabb parancsnokságaihoz osztatik be.

Honvéd képző-intézetek.

a) A m. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia.

A Ludovika-Akadémia rendeltetése :

a hadköteles korba még be nem lépett, önkéntesen jelentkező ifjaknak tényleges állományú tisztekké való kiképzése ;
besorozott honvédeknek és egyévi önkénteseknek szabadságolt állományú tisztekké való kiképzése ;

tényleges állományú tiszteknek magasabb kiképzése.

Ehhez képest következő tanfolyamok vannak rendszeresítve :

1. a tényleges állományú tisztképző,
2. szabadságolt állományú tisztképző,
3. felsőbb tiszti tanfolyam.

A tényleges állományú tisztképző tanfolyam 4 évi időtartamra terjed, és felvétetnek oly ifjak, kik a 14 évet már betöltötték, de a 16-dikat túl nem haladták és a középiskolák 4 alsó osztályát jó eredménnyel végezték.

A szabadságolt állományú tisztképző tanfolyam tartama egy évre terjed és fölvetetnek oly besorozott honvédek, kik kellő előképzettséggel birnak ; ha azonban az érettségi vizsga letételét igazolni nem tudják, akkor felvételi vizsga alá vonatnak ; azonkívül fölvetetnek az egyévi önkéntesek.

A felsőbb tiszti tanfolyam tartama egy évre terjed, és önként jelentkező vagy pedig berendelt oly tetteges állományú tisztek vétetnek fel, a kik két évi csapatszolgálatot megfelelő eredménnyel teljesítettek.

b) A központi lovasiskola.

A központi lovasiskola rendeltetése :

besorozott honvédeknek és egyévi önkénteseknek szabadságolt állományú tisztekké való kiképzése ;

lovastiszteknek és hadapródoknak folytatólagos elméleti és gyakorlati kiképzése.

Ehhez képest következő tanfolyamok vannak rendszeresítve :

1. a szabadságolt állományú tisztképző- és
2. lovastiszti tanfolyam.

A szabadságolt állományú tisztképző tanfolyamra nézve ugyanaz áll, mi a Ludovika-Akadémia hasonló tanfolyamára nézve mondatott.

A lovastiszti tanfolyam tartama egy évre terjed; ide hadapródok és tisztek rendeltetnek be.

c) A törzstiszti tanfolyam.

A törzstiszti tanfolyamba előléptetési sorba jutó honvédszázadosok rendeltetnek be, ismereteik gyarapítása céljából. A tanfolyam tartama november hó 1-től július hó végeig terjed.

d) A kezelőtiszti tanfolyam.

E tanfolyamban a kezelőtiszti pályára készülők, a kezelőtiszti szolgálat minden ágában elméleti kiképzést nyernek. A tanfolyam január 1-én kezdődik és június hó végeig tart.

e) Honvéd állatorvosi tanfolyam.

A szükséges állatorvosok a budapesti m. kir. állatorvosi tanintézetben képeztetnek ki. Az állatorvosi tanfolyam 3 évig tart, és minden tanév szeptember hó 1-én kezdődik és a következő év június hó 25-én végződik.

Felsőbb iskolák.

Magasabb kiképzés végett honvédtisztek a cs. és kir. közös hadsereg tanintézeteibe küldetnek, és pedig:

1. A hadiiskolába évenként 4—5 oly honvédtiszt, kik a Ludovika-Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát jeles vagy igen jó eredménynyel végezték.

2. A hadbiztossági tanfolyamba évenként igen jól minősített, önként jelentkező, tetteleges vagy szabadságolt állományú tisztek rendeltetnek be.

3. A katonai lovaglótanárképzőintézetbe évenként 1, esetleg 2 lovas főtszt vezényeltetik.

4. A vívó- és tornamesteri tanfolyamba évenként egy honvédtiszt rendeltetik.

III. A cs. kir. honvédség (Landwehr).

A cs. kir. Landwehr csupán gyalog- és lovascsapatokat állít ki, melyek békében kereten vannak.

A *gyalogság* áll:

82 Landwehr-zászlóaljból, melyből 59 gyalogzászlóalj és 23 lövész-zászlóalj, és

10 országos lövész-zászlóaljból Tirol és Voralbergben.

A zászlóaljnak folyószámokkal és a kiegészítési kerület főhelye után jelöltetnek.

A 82 Landwehrzászlóalj mindegyike, háborúban áll:

a zászlóaljtörzsből,

4 tábori-,

1 pótszázadból és esetleg

1—2 tartalékszázadból.

A 10 országos lövészzászlóalj mozgósítás esetén kiállít:

10 tábori zászlóaljat 4—4 századdal,

10 tartalék » 4—4 » és

10 pótszázadot.

Békében minden zászlóaljnál csak egy keret van.

A 82 Landwehr-zászlóalj közül 78, mozgósítás esetén, hármassával, illetőleg négyesével 22 ezredbe egyesítetik, melyek parancsnokai már béke idején ki vannak jelölve.

Az átmenet némileg már elő van készítve az által, hogy az ezredhez beosztandó 3—4 zászlóalj gazdasági ügye már békében egy, a kijelölt ezredparancsnok elnöklete alatt álló kezelőbizottság által intéztetik.

A négy dalmát zászlóalj háborúban is önálló marad.

A cs. és kir. Landwehrgyalogság hadi létszáma, felszerelése és élelmezése, továbbá fegyverzete és vonata azonos a cs. és kir. közös hadseregével.

A *lovasság* áll:

6 lovasezredből, és pedig: 3 dragonyos és 3 dzsidás-ezredből, 1—3 számig jelölve,

1 dalmát lovasított lövészosztályból és

2 országos lövész-lovasszázadból, 1. és 2. számmal jelölve.

Minden lovasezred, háborúban, áll:

az ezredtörzsből,

4 tábori századból és

1 pótosztagnál.

A dalmát lovasított lövészosztály mozgósítás esetén: 2 osztályt állít fel.

A két országos lövész-lovasszázad mozgósítás esetén is csak 2 századot alakít.

A lovasezredek mindegyikénél, valamint a dalmát lovasított lövészosztály és az országos lövész-lovasszázadoknál egy-egy keret van felállítva.

A lovasezredek fegyverzete olyan, mint a közös hadsereg lovasságáé.

A dalmát lovasított lövészosztály fegyverzete hátultöltő karabélyból és könnyű lovassági kardból áll.

Az országos lövész-lovasszázadok fegyverzete áll: Fruwirth-féle ismétlő puskából és könnyű lovassági kardból.

Egyebekre nézve a közös hadsereg lovasságánál mondottak mérvadók.

Cs. kir. Landwehr-parancsnokságok és hatóságok.

A Landwehrparancsnokságok.

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok 9 Landwehrparancsnoksági kerületre vannak beosztva.

Minden landwehrparancsnoksági kerületben a hadtestparancsnok egyúttal Landwehrparancsnok is.

Minden hadtestparancsnok mellé a Landwehrügyek végzésére segédközegül egy tábornok vagy ezredes osztatik be.

Ezen kívül minden Landwehrparancsnoksághoz be van még osztva:

- 1 parancsnoksági segédtiszt,
- 1 igazságügyi előadó, és
- 1 gazdasági előadó.

A cs. és kir. Landwehr-főparancsnokság.

Hatásköre ugyanaz, mint a m. kir. honvéd-főparancsnokságé.

A cs. kir. honvédelmi minisztérium.

Hivatása és hatásköre a m. kir. honvédelmi minisztériumével azonos, beosztása szerint 1 elnöki és 6 ügyosztályra tagozódik, melyek 2 ügycsoportot képeznek.

Cs. kir. Landwehr-képzőintézetek.

a) A törzstiszti tanfolyam.

Rendeltetése ugyanaz, mint a m. kir. honvédség hasonló tanfolyamának.

b) Cs. kir. Landwehr-hivatásszerű tisztek tanfolyama.

Oly nem tetteles állományú tiszteknek kiképzésére szolgál, kik tettlegesítésre törekednek. A tanfolyam tartama 10 hó.

c) Cs. kir. Landwehr-tisztjelöltek iskolája.

Kiképzésre alkalmas Landwehr-legénységnek, nem tetteles állományú tisztekké leendő kiképzésére szolgál.

IV. A népfelkelés.

A népfelkelés mikénti szervezése tárgyában a honvédelmi minisztériumok a részletes intézkedéseket még nem bocsátották ki.

C. A működő hadsereg.

Háború esetén a fegyveres erőnek mozgósított parancsnokságai, hatóságai, csapatai és intézetei összeségökben a működő sereget képezik.

A működő sereg a háborúviszonyokhoz képest tagozódik:

- a) hadosztályokra.
- b) hadtestekre, és
- c) hadseregekre.

Ad a) A hadosztályok összeállításuk szerint gyalog vagy lovas hadosztályok.

A gyalog-hadosztály a következő parancsnokságokból, csapatokból és intézetekből állíttatik össze:

- 1. A hadosztály-parancsnokságból,
- 2. két dandár- »
- 3. 14—15 gyalogzászlóaljból,
- 4. 3—4 lovasszázadból,
- 5. egy ütegosztályból,
- 6. esetleg beosztott műszaki csapatokból,
- 7. egy vonatszázadból,
- 8. törzscsapatokból (egy törzs-gyalogszázad, egy törzs-lovasszakasz),
- 9. egy hadosztály-lőszertelepből,
- 10. egy hadosztály-egészségügyi-intézetből, és
- 11. két tábori élelmező-oszlopból.

Egy gyalog-hadosztály hadiállománya kerek számban 16,000 ember, 2600 ló, 24 löveg; harczoló állománya pedig 13,000 ember, 600 ló, 24 löveg.

A lovas-hadosztály összeállíttatik:

- 1. a hadosztály-parancsnokságból,
- 2. két lovasdandár- »
- 3. négy (a honvédségnél 6) lovasezredből,
- 4. egy lovagló ütegosztályból,
- 5. egy vonatszázadból,
- 6. törzscsapatból, mint a gyalog-hadosztálynál,

7. egy lovas-hadosztály-egészségügyi intézetből, és

8. két tábori élelmező-oszlopból.

Egy lovas - hadosztály hadiállománya kerek számban :
5000 ember, 5400 ló, 12 löveg; harczoló állománya pedig
3600 lovas, 12 löveg.

A honvédcsepatok csak gyalog- és lovas-hadosztályokat
állítanak ki.

Ad b) Két, kivételesen három gyalog-hadosztálynak egye-
sítéséből egy hadtest keletkezik.

A hadtest áll:

1. a hadtest-parancsnokságból,
2. két, kivételesen három, gyalog-hadosztályból,
3. két ütegosztályból,
4. a szükséges műszaki csapatokból,
5. egy vonatszázadból,
6. a törzscsapatból (mint a hadosztályoknál) továbbá:
7. a hadtest-lőszertelepből,
8. a hadtest-vonattelepből, és
9. egy hadműveleti pénztárból.

Ad c) A háborúviszonyokhoz mérten egységes vezénylet
alá helyezett hadtestek vagy önálló hadosztályok egy vagy több
hadsereget képeznek.

Az osztrák-magyar monarchia fegyveres ereje egy esetle-
ges mozgósítás alkalmával *szervezetszerűleg* a következő táblá-
látban foglalt csapatokat és seregtesteket állítja ki:

b) A magy. kir. honvédség } 7 honvéd gyaloghadosztályt 1 honvéd lovashadosztályt.												
Nevezetesen	Élelmezési állomány			Ütközet - állomány			Élelmezési állomány			Ütközet-állomány		
	ember	ló	löveg	ember	ló	löveg	ember	ló	löveg	ember	ló	löveg
A 7 gyaloghadosztály összes létszáma	—	—	—	—	—	—	116739	19159	168	91651	4235	168
A lovashadosztály létszáma	—	—	—	—	—	—	5354	5427	12	—	3640	12
Összesen	—	—	—	—	—	—	122093	24586	180	91651	7875	180
c) A cs. kir. Landwehr 7 gyaloghadosztályt.												
A 7 gyalog hadosztály összes létszáma	—	—	—	—	—	—	116739	19159	168	91651	4235	168
Összesen	—	—	—	—	—	—	116739	19159	168	91651	4235	168
Főösszeg	—	—	—	—	—	—	806337	173930	1728	579377	58460	1728

azon állítását, hogy csak hosszú szolgálati idő mellett lehet jó katonát nevelni.

De nem csak katonai dolgokban alkotott nagyot, hatalmasat, hanem nemzeti művelődési tekintetben is érdemeket vívott ki magának; magyar katonai irodalmat teremtett, és a magyar szolgálati és vezénynyelv segítségével terjesztette nyelvünket ott, hová az iskolák nemzeti irányban művelő ereje nem ért, vagy a hol azok eredményt felmutatni nem voltak képesek.

Tények bizonyítják, és nem chauvinismusból, nem hazafiúi lelkesedésből folyik ki azon állítás, hogy a m. kir. honvédségben megfejtve látjuk azon problémát, hogy az államok, tekintetbe véve vitális nemzetgazdasági érdekeket, pénzügyi helyzeteket, a honvédelemre rendelt hadsereget miképen alkossák meg.

Száraz statisztikai adatok, a honvédség keletkezésének és fejlődésének a következőkben megkísérlett egyszerű leírása kétségtelenül igazat adnak állításunknak.

A honvédség keletkezése.

Az 1866-ik évi osztrák-porosz háború után, általános volt a meggyőződés, hogy hivatásszerű conscriptionális hadseregek, ha még oly kitünőek is, az állam védképességének hathatós eszközeül többé nem tekinthetők; a tökéletesebb közlekedési eszközök és ennek következtében a seregek nagyobb mozgékony-sága, fokozott hatású fegyverek, a megváltozott harcászati stb. több ponton egyszerre s nagyobb erők alkalmazását kívánta.

Az általános védkötelezettség elvének elfogadása volt az egyetlen mód, megteremteni az erőket oly számban, minőben azokra jövőben szükség leend.

De nem pusztán e katonai indok, hanem a népeknél felébredt jogegyenlőség tudata is, e hadrendszer életbeléptetése mellett szólt, mert csak is az általános védkötelezettség elvén alapuló védszervezet felel meg azon ideális felfogásnak, hogy az állam minden egyes polgára egyaránt osztozzon a véradó kötelességében, vagy mondjuk, egyaránt osztozzon a véradó dicsőséges kiváltságaiban.

Az általános védkötelezettség ennek folytán Európa szerte elfogadtatott, s a védszervezetek ez alapra fektetettek; ámde a gyakorlati kivitel, sokféle tekintetek által befolyásolva, módosítást szenved és eltér az eszménytől, hogy a honvédelem előnyeiben s terheiben minden egyes állampolgár részesüljön.

Bel- és külpolitikai, földrajzi, pénzügyi, nemzetgazdasági és társadalmi tekintetek mind megannyi tényezők, melyek a védszervezet alakulására döntő befolyást gyakorolnak; e tényezőket büntetlenül figyelmen kívül hagyni nem lehet, mert nincsen az

államban oly intézmény, mely a nemzeti étellel annyira összeforrvá volna, mint a hadszervezet, és ha ennek alkotásánál, a nemzet organicus életére befolyást gyakorló tényezők bármelyikét számításon kívül hagynók, ez által épp oly erőtlenné válna, mint maga az anyatest, a nemzet, melynek emlőiből életerejét szívja.

A védalkotmány a nép összes éltető elemeivel oly összhangzatos összefüggésben álljon, hogy megfelelő legyen azon elengedhetetlen követelménynek, a mely szerint az ország, fejlődésének károsítása nélkül, a lehető legnagyobb szellemi, erkölcsi és anyagi erő kifejtésre képesíttessék.

Midőn Ausztriában, az 1866-iki évi események után, elvi megállapodás történt arra nézve, hogy a véderő, az általános védkötelezettség alapján szerveztessék, Magyarország alkotmányos jogait, tehát a védrendszer megállapításánál vagy átalakításánál gyakorlandó befolyását sem lehetett figyelmen kívül hagyni. S így történt, hogy újabb védrendszerünk, bár Európa többi szárazföldi hatalmasságainak véderő-szervezetével egészben véve összhangzó, de az alkalmazásban, a nemzet sajátosságaihoz és köveleményeihez képest idomíttatván, úgyszólván unicumná, egyedülállóná vált.

Az Ausztria és Magyarország közt létesítendő kiegyezésnél ugyanis, a *pragmatica sanctio*nak, mint kölcsönösen elismert jogalapnak elveiből kiindulván, oly módokról kelle gondoskodni, melyeknél fogva úgy Magyarországnak törvényesen biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, valamint a birodalom biztosságának és együttmaradásának életföltételei sértetlenül megóvassanak, a közös ügyek elintézésénél pedig mindkét államnak alkotmányos befolyása biztosíttassék.

És habár ezen elvekből kifolyólag, a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása, oly közös és viszonyos kötelességnek volt is elismerve, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*ból származik, mindamellett a haderőnek mikénti szervezésére nézve, egymástól lényegesen eltérő nézetek merültek fel. Mert a míg egyfelől Magyarországon a nemzeti aspirációk az önálló hadsereg eszményéhez ragaszkodtak, másrésről a hadseregnek egységes szervezete, a védelemnek leghathatósabb eszközök, tehát elutasíthatatlan postulátumaúl tekintetett.

Előre látható volt tehát, hogy az eltérő nézetek kiegyeztetése, s a véderő-kérdésnek törvényhozási úton leendő elintézése sok időt fog igénybe venni, holott pedig a külviszonyokra való tekintetek sürgősen azt kívánták, hogy a hadseregnek újjászervezése sokára el ne halasztassék.

A hadügyeknek abban az időben élére állított b. John altábornagy annál fogva egy tervezetet dolgozott ki, mely lényegileg

a milicz-rendszer elveire volt fektetve, s a mely javaslatát Ő Felségének bemutatván, előterjesztésében a többek közt ezeket mondja:

«A birodalom népei felösmerek annak igazságát, hogy csak azon védrendszer felel meg a jelenkor igényeinek, mely a nép összes elemeit zászlója alá egyesíti.»

«Ezen meggyőződésből indulván ki, elodázhatatlanú szükségnek ismertem, a jelenlegi hadseregkiegészítést kettős irányban megváltoztatni, nevezetesen az álló hadseregbe annak számszerinti nagyobbítása mellett, a tőle eddig elvont művelt elemeket bekebelezni, és a hadsereggel kapcsolatban, a birodalom véderejét, az összes védképes egyének igénybevételével, a legmagasabbra emelni; szóval az általános védkötelezettség elvét megtestesíteni kívántam.»

A hadügyér, utalván a nagy felelősségre, s az akkori idők komoly voltára, a védtörvényjavaslatnak azonnal keresztülvitelét ajánlotta.

A bécsi minisztertanács e javaslatot tárgyalván, azt magáévá tévé, s elhatározta, hogy alkotmányos tárgyalás alá bocsáttassék. Ő Felsége 1866. deczember 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával megbízta a hadügyért azzal, hogy az 1858. évi szeptember 29-én kibocsátott hadsereg-kiegészítési törvény, az érintett javaslat értelmében módosíttassék.

A birodalmi tanács maga részéről a szóban levő javaslatot napirendre tűzte, s a magyar törvényhozás hozzájárulásának fentartása mellett 1867. október 10-én törvényes erőre emelte. De a magyar országgyűlés 1867. január 12-én Ő Felségéhez feliratot intézett, melyben az érintett hadügyminiszteri javaslat határozványainak végrehajtása ellen felszólalt. — Ő Felsége ugyanazon évi február 17-én kelt legfelsőbb leiratában a felszólalásnak helyt engedvén, a hadügyminiszteri intézkedéseket Magyarországra nézve megszüntette mindaddig, míg a hadsereg szervezésének kérdése alkotmányos úton meg nem oldatott. Magyarország viszont, a véderőről szóló törvény életbeléptetéseig, a magyar ezredekhez szükségelt ujonczokat megajánlotta.

Az érintett törvényjavaslat végleges megállapíthatása czéljából, a cs. és k. hadügyminiszter s a magyar miniszterelnök közt, (kire Ő Felségének 1867. február 20-án a magyar felelős minisztériumot illetőleg kiadott rendeletével, ideiglenesen a honvédelmi minisztérium teendői is ruháztattak) a tárgyalások 1867. évi augusztus hóban megkezdettek, és ugyanazon évi november hóban véget értek, miközben a kérdés súlypontja természetszerűleg abban rejlett, hogy az általános védkötelezettség elvének alkalmazása folytán nyerendő tömegek miképen alkalmaztassanak.

A milicz-rendszer, mely inkább passiv ellenállásra képesítő alakításokra vezet, elfogadásra alkalmasnak nem látszott, különösen oly államban, melynek lakói kiválóan támadási hajlammal bírnak, s a melyben hiányzott e rendszer alapföltétele, a nemzeti egység, s az egyenlő műveltségi fokozat. Másrészt a birodalom pénzügyi helyzete, a legolcsóbb rendszer elfogadását tette ajánlatossá, minélfogva a milicz-rendszertől sem lehetett teljesen eltekinteni, mint a mely a legcsekélyebb békeállomány mellett, háború idején a harcosokat a lehető legnagyobb számban szolgáltatja.

A fennállott gyakorlati mintákból kettő közül lehetett választani. Franciaországban Niel tábornagy szervezete részben a milicz-rendszer felé hajlott, de a mellett a sorhad merev jellegét is megtartotta, hadsereg és tartalékok (állandó és mozgó nemzetőrség) között csupán laza kapcsolatot létesített. A másik példát Poroszország szervezete mutatta, mely a milicz-rendszertől eltérőleg, a keret-rendszer alapjára volt fektetve, s a hadsereg egészen három részre, álló hadsereg-, tartalék- és honvédségre tagozódott, oly kiegészítési módozattal, mely szerint a hadseregbe a közvetlenül besorozottak osztattak, kik szolgálati éveik mérvéhez képest fokozatosan a tartalékba, azután a honvédségbe áthelyeztettek.

Ausztria-Magyarországban a középútat választották. Elvileg a hadsereg, tartalék és honvédség tagozása mellett a keret-rendszer lett elfogadva, mégis a porosz mintától annyiban eltérőleg, hogy a honvédség kiegészítése nem kizárólag a tartalékból, mely csupán kisebb töredéket szolgáltatathatott, hanem a hadkötelesek egyenes besorozása által is eszközöltessék.

E mellett Magyarországon a honvédség szervezete, különválva a többi seregrészekről, tisztán nemzeti alapra lett fektetve. Katonai szempontból tekintvén a dolgot, hasztalan keresnénk oly ok után, mely ez eljárást igazolhatná. E körül már tisztán bizonyos politikai nézetek helyességére kell támaszkodnunk, ezek pedig arra utaltak volt, hogy a nemzetnek az ősök hagyományos műveihez való ragaszkodása nem pusztán esetlegesség kifolyása. Tény az, hogy Magyarországon az állandó hadsereg mellett, évszázadokon keresztül fennállott a nemesi fölkelés, mint nemzeti védelmi intézmény, mely ismételt alkalmaknál üdvösnek s életképesnek bizonyult.

Ha azonban a nemesség előjogai, a márczius előtti időkig, a személyes hadi szolgálat kötelezettségéhez voltak kapcsolva, — csupán méltó és igazságos, hogy a személyes hadi szolgálat kötelezettsége, most, egyenlő módon terjesztessék ki az ország valamennyi lakosára, miután valamennyien részesülnek az alkotmány jogaiban, a minek e szerint maga után kellett vonnia az

átalános hadkötelezettség elvét, s a minek további következménye természetesen az volt, *hogy az előbbi nemesi fölkelés helyére, hasonló nemzeti védelmi intézmény gyanánt, a honvédség lépett.*

Nem lehet azon csodálkozni, hogy a hadügyi kormányzat csak nehezen tudott ily szervezettel megbarátkozni, mert méltán attól lehetett tartani, hogy a kiegyezési törvény határozmányai folytán Ausztriában és Magyarországon felállítandó önálló honvédelmi minisztériumnak, a tiszti kar és legénység személyes érdekeinek elkülönítése, a különböző szolgálati nyelv, a fegyveres erőt szintén három független részre fogja elválasztani, még pedig annál bizonyosabban, mert a hadsereg s a két rendbeli honvédségek között csupán gyenge összekötő kapocs hagyatott fenn.

Az iméntiekben kifejtettük annak okait, hogy miért nem lehetett a hadsereg és honvédség között szorosabb szervi összefüggést létrehozni. A hadügyi kormányzat annál fogva, a honvédség rendeltetésének elméleti fogalmak szerint érvényt szerezni nem bírván, a véderőről s a honvédségről szóló törvények alkotásánál törekvése oda irányult, hogy a fegyveres erőnek egységessége mind a mellett fentartassék, s e szerint kimondassék, hogy a honvédség a hadsereg támogatására szolgál, s ennek következtében azon rendeltetéssel is bírjon, hogy azzal a csatatéren szükség szerint közreműködjék, vagy a hadszínhelyen a szükséges szolgálatokat ellássa.

S ez elvek nagy fontossággal bírtak; mert abból, hogy a honvédség fogalma és hivatása, a törvényben ily értelemben volt körülírandó, egyszersmind az is következett, hogy az a másodrendű csapatok jellegével bírjon, mely annál fogva nem is igényelt oly tökéletes kiképeztetést, mint a közös hadseregbeli csapatok, a miért a honvédséghez besorozandó egyéneknek katonai kitanítása czéljából, a lehető legrövidebb szolgálati időre lehetett szorítkozni.

A honvédség szervezetére vonatkozó előmunkálatokhoz 1868. nyarán fogtak hozzá, melyek lényegileg a következőkre terjeszkedtek:

1. a honvédelmi minisztérium szervezése,
2. a honvédségi törvényjavaslat kidolgozása,
3. a honvéd-gyalogsági zászlóalj-területek és lovassági keretek beosztása,
4. a honvédség ruházati, felszerelési és fegyverzeti ügyei,
5. a honvédség évi költségvetése.

E tervezetek nagyrészt Ő Felsége katonai irodájának főnöke br. Beck ezredes elnöklete alatt, és br. Teufenbach közreműködése mellett dolgoztattak ki.

Két teljes év leforgása után, az érintett elvek alapján alkotott, a véderőről és honvédségről szóló törvények, 1868. évi decz. 5-én ő felsége szentesítésével láttattak el.

A honvédség alakítása ; alaptörvények ; első szervezés.

A honvédségi intézmény keletkezésének ismertetése után áttérünk azon szerves határozványokra, melyek lényegét képezik, s a melyeknek keretén belül, — igen korlátozt létfeltételek közt, — nőtte ki magát valódi katonai intézménynyé.

E szerves határozatok közül a következőkben csak azokat érintjük, melyek az intézmény alakulását jelentékenyen befolyásolták.

1. A honvédség, mely gyalogság és lovasságból áll, a *monarchia fegyveres erejének kiegészítő részét képezi; háború idején a hadsereg támogatására* és a belvédelemre, kivételesen a belrend és biztosság fentartására is van hivatva.

2. Ha háború veszélye fenyeget, a honvédség *kivételesen a magyar szent korona országainak határán kívül is alkalmazható*; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

3. Csak a magyar országgyűlés együtt nem léteben, s ha a halasztásból veszély származhatna, rendelheti ki Ő Felsége, az ország összes minisztériumának felelőssége és az ország képviselőinek utólagos jóváhagyása mellett, a honvédséget, az ország határain kívül is.

4. A m. k. honvédség *szolgálat- és vezénynyelve a magyar*. Zászlója, Ő Felsége nevének jelvényei mellett, *az ország színeit* és a magyar állam czímerét viseli.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországban a honvédség szolgálati és vezény-nyelve a horvát. Zászlója Ő Felsége névjegye mellett, Horvát-Szlavon-Dalmátország egyesült színeit és a magyar állam czímerét viseli.

5. *A honvédség összes számerejét a honvéd-kötelezettek száma* határozza meg. A m. korona országai kezdetben 82 gyalog-zászlóaljat és 40 lovas századot állítottak föl.

6. A békelétszámot időről-időre és a netán szükséges szaporítást Ő Felsége engedélyével a honvédelmi miniszter határozza meg.

7. A honvédség zömének kiegészítése a közös hadsereg tartalékából áthelyezettek, és a közös hadsereg jutalékának fedezése után, *közvetlenül besorozott hadkötelesek által történik*.

8. *A tiszti kar* eredetileg alkalmas közös hadseregbeli nyugdíjazott tisztekből, rangjok fentartásával kilépett tisztekből, alkalmas volt 1848—49. honvédtisztekből és más polgári egyé-

nekből alakíttatott, kik hadkötelezettségöknek már eleget tettek, s a tiszti állásra kellő képességgel bírtak; a későbbi kiegészítés vizsgát tett honv. altisztekből, a tiszteknek fokozatos előléptetése, valamint a közös hadseregbeli tisztek átlépése által eszközöltetett.

9. A *honvédségi szolgálati kötelezettség*, a tartalékból áthelyezettekre nézve 2 év, a közvetlenül besorozattakra 12 év.

10. A honvédségbe sorozott újonczok az állandósított (keret) századoknál *nyolcz heti újonczoktatásban* részesülnek, s ez után a szükséghez képest vagy a törzsek és századok légénységének felváltására fordíttatnak, vagy szabadságra bocsátatnak.

A besorozott honvédek 12 év alatt *ötször mindenkor öt heti fegyvergyakorlatra* rendelhetők be.

Ezek a honvédségről szóló 1868. évi XLI. t.-cz. lényegesebb határozványai, melyek a honvédség szervezésénél alapul szolgáltak.

1869-ben a központi igazgatásra hivatott hatóságok és parancsnokságok állíttattak fel, nevezetesen a honvédelmi minisztérium, a honvéd főparancsnokság, melynek élére, mint a honvédség főparancsnoka Ő cs. és ap. kir. Felségének 1868. évi december hó 5-én Budán kelt legfelsőbb kézírata folytán Ő cs. és kir. Fensége József Főherczeg neveztetett ki, továbbá a kerületi parancsnokságok, s a csapatkeretek szervezése vétetett foganatba.

A szükséges személyzet megalakítása czéljából az év folyamában 597 tiszt és hivatalnok lőn kinevezve; ezek részint a közös hadsereg tisztikarából vétettek át, részint 1848—49. volt honvédtisztekből és polgári elemekből választattak.

Hogy az 1869-ben tavasszal besorozott és ősszel bevonuló 48,000 újoncz részére a szükséges altiszti keretek idejekorán kiképeztesse, de különösen azért, hogy a honvédek egyöntetű oktatásban részesüljenek, az említett év június hó közepén Budapesten egy gyalog és egy lovassági tanosztály állíttatott össze, részint önként beállott honvédekből, részint a hadsereg tartalékából átvett légénységből alakítva.

E «központi főtanosztály» augusztus hó 25-én Ő cs. és ap. kir. Felsége által megszempléltetvén, legfelsőbb elismerésben részesült.

Ugyan e minta szerint állíttattak fel szeptember hó elején, az egyes kerületek székhelyein, kerületi gyalog s lovas tanosztályok, melyek a zászlóaljok és lovasszázadokhoz szükségelt altiszti keretek összes számát magokban foglalták; november elején e tanosztályok feloszlattatván, a kiképzett keretek a zászlóaljok, illetőleg lovas századok székhelyeire küldettek, s ott az első újonczoktatási sorványt megkezdették.

Természetes, hogy a csekély tiszti és még gyakorlatlan altiszti keretekkel az első újonczok kiképzetésében nagy eredményt elérni nem lehetett.

Azonban már a honvédség főnnállásának második évében oly kiképzési rendszer lőn életbe léptetve, a mely a honvédségi viszonyoknak, — a rövid kiképzési időre való tekintettel, teljesen megfelelt, és melynek alkalmazása módot nyújtott arra, hogy a honvédségbe jutott műveltebb, értelmesebb elemek, használható altisztekké képeztesse ki; ezek 8 heti újonczkiképzetés — és télen át a zászlóalj-altiszti iskolában nyert elméleti ismeretek elsajátítása után, tavasszal dandáronként az úgynevezett dandár-altiszti iskolában összpontosítottak és 6—8 héten át gyakorlati kiképzetésben részesítették.

A rövidre szabott szolgálati idő, — a kis békelétszám, valamint a korlátolt pénzalap miatt, állandóan szolgáló altiszti keretet, — mely tudvalevőleg a jelenkori védszervezeten alapuló seregek egyik életető elemét képezi — nem lehetett nyerni, s ez okból azon üdvös intézkedés történt, hogy altisztek rendszeresen a hadi létszámot túlhaladó számban képeztettek ki; ez úton egyrészt lehetséges volt a legénység kiképzetéséhez kellő számú oktatókat nyerni, — a mennyiben a rövidebb szolgálati kötelezettség az oktatók gyakori felváltását tette szükségessé, másrészt pedig azon elv érvényesült, hogy minél többen részesülnek behatóbb katonai kiképzetésben, annál nagyobb az előny, mely ebből az intézményre származik.

A tisztikar alakítása szintén sok nehézséget okozott. A tisztikart igen különböző elemekből kellett alakítani: közös hadseregbeli tisztekből, kiknek átlépését a hadügyér nem szívesen látta, mivel első időben a hadsereg ujjaszervezésénél azokra ott is szükség volt, — közös hadseregbeli régibb altisztekből, kik a hadseregben, mert a szolgálati nyelvet nem bírták, tisztekké nem lehettek, — méltányossági tekinteteből átvett 48—49-es honvédtisztekből stb.; első időben, e különmemű elemekből összeállított tisztikar működésében, a szolgálatra káros sűrűdások fordultak elő, melyeket azonban lassanként a gyökeret vert testületi szellem elenyésztetett; később az a közös hadseregből nyert magasabb műveltségű vezérkari és kitűnő csapattisztek, de azonkívül a honvédség kebeléből származott azon jeles tisztek által, kik magokat szorgalmuk, buzgóságuk és használhatóságuk által előnyösen kitüntették, — folytonosan erősödött, míg ma, a honvédség minden tekintetben kitűnő tisztikarral rendelkezik.

A keretek felállításával egyidejűleg megtétettek mindazon intézkedések, melyek közigazgatási, elhelyezési, élelmezési és felszerelési tekintetben szükségesek voltak.

Ezek közül felemlítésre méltó :

az egészségügyi szervezés ; a zászlóaljosorvosok 300 frtnyi évi általánynyal neveztettek ki ; minthogy azonban ez állomásokra csak oly orvosok vállalkoztak, kik az illető zászlóalj székhelyén tartózkodtak és a csapatokat mozgósítás esetében nem mindig követhették volna, — minthogy továbbá a katonai egészségügyi szolgálat egészen független s oly orvosi keretet igényel, melylyel a katonai kívánalmaknak megfelelőleg mindenkor szabadon lehet rendelkezni, és mely specialis katonai egészségügyi ismeretekkel bir : e rendszertől el kellett térni, s később megfelelő számú különféle rendfokozatú havidíjas orvosi állás rendszeresített ;

a honvédség törvénykezési ügye, mely csekély módosítással a közös hadseregével hasonszerű ;

a honvédség ruházati, fegyverzeti, felszerelési és élelmezési ügye, — melyre nézve a következőket jegyezzük meg : a ruházat Pozsonyban, külön e végre felállított posztógyárban készített anyagból állíttatott ki és varratása részben magyar állami fegyházakban eszközöltet ; a fegyverek a Budapesten felállított fegyvergyárban, a töltények pedig a Pozsonyban létesített s a honvédség rendelkezésére álló lőszergyárban készültek ; a többi felszerelési cikkek beszerzése is nagyrészen a hazai iparnak biztosított.

A ruházat és szerelvények stb. átvételére és központi gondozására a főruharaktári bizottság, az összes fegyvercikknek és töltényeknek átvételére s a kilőtt töltényekből gyakorlási töltények elkészítésére, a fegyverzeti bizottság szerveztetett.

Az évek folyamán át, úgy a fegyverzet rendszerében, mint a ruházati cikkekben is történtek változások ; nevezetesen a Werndl rendszerű gyalogpuskák és karabélyok átalakítottak, és pedig, — miután a budapesti fegyvergyár időközben megszüntetett, Werndl steyeri fegyvergyárában ; a ruházat körül eszközölt változtatásnál, különösen megemlítsre méltó, hogy a vörös nadrág és a vörös sapka helyett kék lőn rendszeresítve.

Élelmezését a honvédség a helyi viszonyokhoz képest részint kézi bevásárlás, részint vállalkozók útján biztosította.

A honvédség 1873-ig a szervezés stadiumában volt, és az első felállítás nehézségeivel minden irányban küzdenie kellett ; innét kezdve azonban fokozatosan haladt ; harcászati szervezetét tökéletesítette, a kiegészítési hiányokat némileg megszüntette, a hadi szükségletnek megfelelő beszerzéseket eszközölt, a magyar katonai irodalomnak tért nyitott, valamint a nevelés és oktatás mezején kifejtett buzgó munkásságával, az intézmény szellemi értékét növelte ; szóval lépcsőről-lépcsőre haladt s önerejéből fontos tényezővé lett.

Hogy a honvédség fejlődésének folyamatát minden egyes mozzanataiban kövessük, az e munka keretét meghaladná; de nem is szükséges, s elég, ha vizsgálódásunk tárgyává csak azon alkatrészeit tesszük, melyek nemesebb voltuknál fogva, az összes szervezetet működtetik és minőségök szerint azt életképesse vagy tespedtté teszik.

A seregszervezés tana szerint a *közigazgatási szervezet, a harczászati tagozat és a kiegészítési módozat képesítik a sereget arra, hogy a harcz követelményeinek megfelelőleg mint egységes egész működjék.*

A működést magát: *a kiképzés, a sereg erkölcsi, szellemi és phisikai kiképezése hozza létre.*

Ezekhez képest a következőkben:

1. a közigazgatási szervezetről, a honvéd hatóságokról;
2. a honvéd gyalogság harczászati tagozatáról;
3. a kiegészítési,
4. a kiképeztetési ügyekről; végül
5. a honvéd-lovasság fejlődéséről lesz szó, s munkánkat azután egy rövid zárszóval fejezzük be.

A honvéd hatóságok.

A *magyar honvédelmi minisztérium*, mely Ő Felségének 1867. évi február hó 20-ról a magyar felelős minisztérium tárgyában kiadott rendelete szerint «mindaddig, míg az egész védrendszernek halasztást nem szenvedő átalakítása alkotmányos úton meg fog állapíttatni, és egyszersmind szabatosan meghatározatnak mindazok, mikre ez ügyekben a magyar minisztérium hatásköre kiterjed», ideiglenes jelleggel birt, a védtörvények szentesítése után azonban véglegesen szerveztetett

Hatásköre az 1868-ki védtörvények szerint nemcsak a magy. kir. honvédség összes személyi, közigazgatási, gazdasági és kiképezési ügyeire szorítkozik», de kiterjed a közös hadsereg oly közigazgatási ügyeire is, melyek nem tisztán a közös hadsereg egységes vezérletére és vezényletére vonatkoznak, és a melyek az egységes kormányzat elvébe nem ütköznek.

A magyar honvédelmi miniszternek az általános katonai ügyekben befolyása van:

1. az újonczozásra;
2. a hadrend megállapítására;
3. a mozgósítási ügyekre;
4. a közlekedési vonaloknál a katonai szempontok érvényesítésére;
5. a közös hadsereg békeelhelyezésére, élelmezésére;
6. a hadkiegészítési ügyekre;

7. a hadsereg érdekében teendő politikai közigazgatási intézkedésekre.

A magy. kir. honvédelmi minisztérium egészen független, önálló hatáskörrel bír ugyan, de a fegyveres erő egységes alkalmazása tekintetéből, úgy a közös hadügyérrel, mint az osztrák honvédelmi miniszterrel közelebbi összeköttetésben áll.

Hogy a közös hadügyminiszter a birodalom közös védelmére vonatkozó ügyekről kellő tájékozással birjon, a magy. kir. honvédelmi miniszter annak, a honvédcsepatok létszámáról, a felszerelési készletek minőségéről, az elhelyezésről, valamint más szükséges adatokról időszakonként közléseket tesz.

Belső beosztása 2 főágra oszlik, a katonai és polgári igazgatásra; a katonai igazgatási ügyek az első szervezés alkalmával egy, a polgáriak három ügycsoportot képeztek; a további fejlődés folyamán azonban a katonai ügyek két, a polgáriak négy csoportba osztattak; minden csoport több ügyosztályt foglal magában; az ügyosztályok összes száma 14.

A minisztériumnak ezenkívül a számviteli ügyek elintézésére külön honvédszakszámvevősége van. Ez két csoportból áll, melyek mindegyikéhez 3—3 osztály tartozik.

Az ügykezelés és egyéb házi ügyek végzésére a segédhivatalok vannak hivatva, melyek három részre, az iktatóra, kiadóra és irattárra oszlnak; az elnöki osztálynak külön segédhivatalai vannak.

Az ügyek feldolgozására az ügyosztályokban bizonyos számú munkaerő van rendszeresítve; ennek számereje a költségvetés szerint:

86 polgári hivatalnok;

21 honvéd tiszt és hivatalnok, és

51 számvevőségi hivatalnok.

A személyzetnek ily arányilag csekély számban történt rendszeresítése onnan ered, hogy az 1874. évben az államháztartásnál eszközözlendő megtakarítások végett kiküldött országos bizottság javaslatára a központi kormányzatnál igen tetemes megtakarítások követeltetvén, a minisztériumba beosztott honvédtiszt személyzethől csak a vezetésre és a különleges szolgálatokra alkalmazottak vétettek föl az 1875. évi költségvetésbe: míg a tényleges szükségnek megfelelő többi katonai személyzet a honvédcsepatoktól rendeltetett be szolgálattételre. E gyakorlat jelenleg is érvényben van, s a szerint, a mint a katonai közigazgatási vagy számviteli ügykörben a munka mennyisége igényli, a szükséges számú személyzet berendelés útján pótolatfk; kívánatos lenne mindazonáltal, hogy a katonai ügyosztályok személyzete a valóságos szükségletnek megfelelően állapittatnék meg s a csapatok rovására történő bevezénylések megszüntettetnének.

A honvédelmi minisztérium szervezetére alkotmányos követelmények mellett az ügymenet gyorsítása volt mérvadó; alkotmányos tekintetből a honvédelmi minisztériumnak azon ügyei, melyek «katonai külügyek», collectiv fogalom alá helyezhetők, vagyis a melyek elintézéséhez a politikai, közigazgatási hatóságok, — közvetve vagy közvetlenül hozzájárulnak, — szóval a melyek az állampolgárok érdekeit közvetlenül érintik, polgári egyének által végeztetnek, míg a tisztán a honvédség beléletére vonatkozó ügyek, katonai szakközegek által kezeltetnek.

A honvédelmi minisztériumnak központi igazgatási, ellenőrzési hatásköre, de különösen teremtvő és szervező hivatása folytán, munkakörének, munkabeosztásának nem lehet fix határokat szabni, és ezért jelen szervezete befejezettnek nem tekinthető, hanem a védügyek fejlődéséhez mérten lesz bővítendő.

Intézmények fejlődésére az ügyek élén álló férfiak mindenkör nagy befolyást gyakorolnak, különösen ha az intézmények fejlődése nem kényszerítő események folytán következik be, hanem mély belátású, tetterős vezéregyének, szervező tehetségek kifejtésére. idővel és alkalommal rendelkeznek.

A magy. kir. honvédség körül, magok a honvédelmi minisztérium vezetésével megbízott férfiak egyaránt nagy érdemeket vívtak ki, s helyén van elősorolni azokat, kiknek tettei a nemzeti védügy fejlesztésére nagy befolyással voltak.

Gr. Andrássy Gyula, mint akkori miniszterelnök, 1867 február 17-én vette át a honvédelmi ügyek vezetését; utána 1871 november 14-én gr. Lónyay Menyhért következett; ez idő alatt államtitkárok voltak, és pedig 1868. deczember 31. fogva Kerkápoli Károly, utóbb pedig 1871 nov. 15. Hollán Ernő.

Gróf Lónyay Menyhért és Hollán Ernő lemondása után magyar honvédelmi miniszterré 1872. évi deczember 15-én Szende Béla, államtitkárrá pedig 1872. évi deczember 26-án br. Fejérváry Géza neveztettek ki.

Az 1883. évben Szende Béla honvédelmi miniszter elhalálozván, helyébe gr. Ráday Gedeon lépett; de csak egy rövid évig szentelhette buzgó tevékenységét a honvédelem ügyének s szintén elhalt; utána miniszterré 1884. október 28-án báró Fejérváry Géza, államtitkárrá pedig ugyanezen év november 14-én Gromon Dezső neveztetett ki.

A m. kir. honvéd főparancsnokság, valamint a kerületi parancsnokságok ügyilletékességére a honvédségről szóló 1868. évi XLI. törvénycikk 25-ik, és a legfelsőbb elhatározással helybenhagyott honvédségi alapszabályoknak e törvényen alapuló 6-ik §-ának határozmányai voltak mérvadók.

Kétségtelen, hogy a törvények, — mint ez egyedül lehetsé-

ges — csak elveket állíthattak föl, és hogy ennek folytán a gyakorlati működésre szükséges részletek csak az idők folyamán, a szerzett tapasztalatok alapján voltak körvonalozhatók; a magyar honvédtényménynek folyton emelkedő fejlődése, haladásához mértén növelte az elintézendő ügyek mennyiségét; ehhez képest a föntebb említett hatóságok ügyköre is kitágított.

Szervezetök, a honvédség sajátlagos viszonyaira lön állapítva s míg a főparancsnokság, minden gazdaságkezelési ügyektől menten, figyelmét kizárólag a kiképezésre és a honvédségnek szorosabb értelemben vett harczképességére irányítja, addig a kerületi parancsnokságok saját területökön, mint mozgósítás esetén leendő hadosztályparancsnokságok, az alárendelt csapatok összes katonai-közigazgatási, kiképeztetési és gazdaságkezelési ügyeivel foglalkoznak.

E hatóságok szakadatlan tevékenysége a honvédség fejlődését lényegesen sietteté, s különösen Ő cs. és királyi Fensége József főherczeg neve a honvédség keletkezésével és örvendetes fejlődésével elválaszthatatlanul összefügg.

Szervezési ügyek.

A m. kir. honvédségről szóló 1868-iki XLI. törvényczikk alapján felállított honvédség eredetileg 6 honvédkerületbe osztva, 82 gyalogzászlóaljat és 32 lovasszázadot képezett; a határ-örvidék polgárosítása s ebből kifolyólag a határörvidéki ezredek felosztása következtében, valamint a besorozott ujonczok számának növekedése folytán a honvédgyalogság fokozatosan tíz zászlóaljjal szaporított.

Az ilyenképen 92-re szaporodott honvédzászlóaljak a megállapított hadrendnek megfelelőleg, egy-egy hadosztályt képező 7 honvédkerületbe oly formán osztattak be, hogy az I., II., III. és IV. honvédkerület 13—13, az V. és VI. kerület 14—14, a VII. kerület 12 zászlóaljat foglalt magában.

1871-ben a honvédgyalogság, az ujonnan szervezett és egyenkint 4 szórlövegből álló 20 szórlövegoszttag, mely utóbbiak azon indokolással állítottak föl, hogy azok a kevésbé kiképzett gyalogság tűzharczának támogatására és erkölcsi erejének növelésére szolgálnak, továbbá a honvédlovasság is, czélszerűségi szempontokból 20, később 22 dandárba egyesítettek, úgy, hogy e dandárok mindegyike 4—5 gyalogzászlóaljat, 1—1 szórlövegoszttagot és 1—5 lovasszázadot számlált.

E szervezet a közös hadsereg szervezetétől lényegesen eltért, és indokát abban találhatta, hogy a honvédség harczászati tagozására nagy súly nem fektettetett és *harczászati kötelékei*

eleintén egyedül békeviszonyainak, elhelyezésének, pénzügyeinek stb. tekintetbevételével szerveztettek.

De a midőn a magyar honvédség az állami véderő nagy fontosságú tényezőjeül fölsímetetett, az összes fegyveres erő egyöntetű alkalmazása, illetőleg egységes hadi szervezete szempontjából *elkerülhetetlen lett, hogy a békeszervezés a hadi szervezetnek megfelelően*, és hogy a magasabb rendű kötelékek már béke idején oly formán álljanak fenn, mint azok a hadrend szerint a honvédség részéről kiállítandók.

E szerint a honvédgyalogság, mozgósítás esetén, kerületenként 2—2 dandárból álló 7 gyalog-hadosztályba osztatott; minden gyalogdandárnak békében 6—7 zászlóalj lőn alárendelve, míg háborúban egy közbeeső tagozat — a féldandár — felállítása czéloztatott. A szórlöveg-osztagok, melyek egyébiránt az 1875-ik évben teljesen leszereltettek és raktározattak, valamint a lovasszázadok is, a gyalogdandárok kötelékéből kiváltak; ezzel kapcsolatban minden zászlóaljnál egy pótcsapat-parancsnokság állíttatott föl, mely mozgósítás esetén egy pótszázadot volt alakítandó; a zászlóaljak anyakönyvi állományának többletéből mozgósítás esetén — szintén féldandárokbá osztva — másodrendű zászlóaljak voltak szervezendők.

A mint e szervezetből látjuk, a honvédség közigazgatási és harczászati alapegysége békében a *«zászlóalj»*, mozgósítás esetén a *«féldandár»* volt; ámbár az intéző körök a gyalogsági szervezet hiányos voltát felismerték, békében a féldandár-rendszert mindaddig életbe nem léptethették, míg a gátló körülményeket el nem távolították; legfőbb akadály a csapatok szétosztott elhelyezésében rejlett; a következő években tehát az elhelyezési viszonyokban eszközöltettek nagyobb mérvű változások, és pedig a czélba vett féldandár-szervezetnek megfelelőleg úgy, hogy a zászlóaljak részben kettőnként összevonattak, részben pedig megfelelőbb állomáshelyet kaptak.

Az 1886. év végre a 12 év óta czélozott féldandár-rendszert is megvalósította.

Ő Felsége legfelsőbb elhatározásával a m. kir. honvédgyalogság már békében 28 féldandárba osztatott.

Nagy lépés volt ez előre! A honvédség életképessége tetemesen növeltetett, mert nem csak hogy ez azon harczászati és közigazgatási alapegység, melynek békében fönnálló kerete a mozgósítási viszonyba való átmenetet gyorsítja, az által, hogy hadjárat esetén az csak egyszerűen betöltetik, míg ellenkező esetben a féldandárnak mozgósítás esetén történendő felállítása, mint minden szervezeti változtatás háború idején, zavart, bonyodalmat vont volna maga után, de előnye főleg abban áll, hogy a tiszti, altiszti és legénységi kiképeztetés egyöntetűbbé s így

tökéletesebbé vált, hogy a csapatkötelék, különösen a tisztekre nézve, jobban állandósított, hogy a kerületi parancsnokságok gazdaságkezelési ügymenete (kevesebb számú gazd. testülettel rendelkezvén) megkönnyített, végre pedig, hogy a zászlóalj-parancsnokságok a gazdaságkezelési és nyilvántartási teendők alól fölmentetvén, egész tevékenységöket az alárendelt csapat fegyelmezésére, kiképezésére, szóval harczképes állapotba helyezésére fordíthatják; a féldandár-szervezet e mellett a hadseregbeli és honvédségi kiegészítő-kerületeket jobb összhangzásba hozza, a zászlóaljak állományviszonyaiban eddig fennállott rendkívüli különbségeket pedig megszünteti, s így nemcsak a mozgósítási előmunkálatokat, hanem a mozgósítás lefolyását is egyszerűsíti, megkönnyíti.

Kiegészítési ügyek.

A miképen a honvédség harczászati tagozásában az idők folyama alatt rendszerváltozás történt, úgy kiegészítési ügyeiben is tökéletes átalakulást szenvedett.

A védtörvény azon részének alkotásánál, mely a honvédség kiegészítésével foglalkozik, és meghatározza, hogy a hadsereg és hadtengerészet jutalékának, úgyszintén ezek póttartalékának teljes kiállítása után, az előállított három korosztálybeli hadi szolgálatra alkalmasak fölöslege a honvédséghez osztassék be, azon nézetből indultak ki, hogy az általános védkötelezettség megtartása mellett a honvédség mindenkor és minden körülmények közt elegendő újonczra számíthat.

E feltevés annál is inkább jogosúltnak mutatkozott, minthogy eléggé megbízható statisztikai adatok alapján ki van számítva, hogy Magyarországon a sorozásra felhívott három korosztálybeli hadköteles ifjak száma mintegy 350,000. melyből átlag 85,000 hadképes, úgy, hogy a közös hadseregbeli újoncz- és póttartaléki jutalék leszámítása után a honvédség részére több mint *30,000 újoncz besoroztatása volt remélhető.*

Azonban e feltevésnek a valóság semmiképen sem felelt meg, mert míg a honvédség felállításának első éveiben tekintélyes számú és kelleténél több újoncz fölött rendelkezett, később a jutalék évről-évre csökkent.

Érdekes képet nyújt e tekintetben a m. kir. honvédséghez 1869-től 1886-ig felavatott újonczok kimutatása; e szerint besoroztatott:

1869. évben	46,106
1870. »	21,369
1871. »	29,117
1872. »	28,607

1873. évben	16,122
1874. »	10,184
1875. »	9,802
1876. »	9,995
1877. »	10,791
1878. »	14,843
1879. »	14,359
1880. »	10,913
1881. »	7,034
1882. »	7,080
1883. »	16,548
1884. »	7,535
1885. »	5,281
1886. »	17,000

Ez apadásnak természetes következménye az lett volna, hogy a honvédség az általa hadrendileg kiállítandó csapatok kereteit bizonyos idő múltán nem lett volna képes betölteni, és pedig annál kevésbbé, mivel összeset anyakönyvi állományában 12 év lefolyása alatt különféle okokból (nyilvántartásba helyezés, szökevények, elhalálozás) átlag 12%-nyi fogyaték mutatkozik, *a mit a honvédség tényleges anyakönyvi létszáma, a közös hadseregbeli tartalékosokat be nem számítva, kerek számban 117,000 fő, szemben 130,000 besorozottal világosan bizonyít*; természetes, hogy ily körülmények között és megmaradva az 1868: XLI. törvenyzikkben körülírt kiegészítési módokat mellett, a honvédség folytonosan eltörpülvén, csekély voltánál fogva tényezőként többé nem lett volna tekinthető; az igazgatására hivatott költséges apparatus pedig pazarlássá válandott.

A csekély és változó számú újonczjutaléknak ezenkívül még az a hátránya is volt, hogy sok zászlóalj éveken keresztül nem kapván újonczokat, annak tisztikara és altiszti kerete tétlenségre volt kárhoztatva, a mi az intézményre nemcsak anyagi, de erkölcsi veszteséget is jelentett.

De nemcsak a legénység kiegészítési viszonyai voltak ily kedvezőtlenek, hanem hasonlóak, vagy még sokkal rosszabbak voltak a tisztikar kiegészítési viszonyai.

Keretseregeknél a hadi létszámra szükséges tisztikart nem lehet tényleges szolgálatban tartani; az alantas tiszti-, orvosi helyek stb. legnagyobb részét szabadságolt állományú és megfelelő képzettségű egyének által kell betölteni, a kik a védtörvények által nyújtott kedvezmények következtében *kizárólag az egyévi önkéntesek intézményéből kerülnek ki*; ilyen intézményről azonban a honvédségnél gondoskodva nem volt, és a mennyiben más úton elegendő számú szabadságolt állományú

tisztet nevelni teljes lehetetlennek mutatkozott, *a rendszeresített tiszti helyek nagyobb része betöltetlen maradt.*

Az intéző körök belátták a visszas állapotot, és a mennyiben nem volt remény, hogy az újonczozás ezentúl kedvezőbb eredményt fog felmutatni, nem pedig azért, mert az általános védkötelezettség elvét sok melléktekintet miatt teljes szigorral alkalmazni nem lehet, a bajokat megorvoslandó, megalkották:

1-ször az 1882. évi XXXIX. törvényczikket a véderőről szóló 1868. évi XL. törvényczikk némely szakaszának módosítása tárgyában, mely 3. §-ának d) és e) kikezdésében a *tisztikar kiegészítéséről* gondoskodik és így szól: «a honvédség kiegészítettik: a honvédséghez beosztandó *egyévi önkéntesekből*, továbbá önkéntesen jelentkező hadapródoknak a hadseregből a honvédség tényleges állományába s a reájok háramló törvényes szolgálati kötelezettség fentartásával, idő előtt való áthelyezése által, a míg a honvédség tényleges állománybeli tisztikarának kiegészítése körül nehézségek forognak fönns a mennyiben a hadsereg tiszti-állományviszonyai megengedik».

Ugyan e törvény 4-ik szakasza tizennegyedik pontja a honvédségnél *fennálló tiszti hiány* fedezésére azon intézkedést foglalja magában, hogy mozgósítás esetén az egyévi önkéntesekből lett közös hadseregbeli tartalékos tisztek a szükséghez és a közös hadügyminiszter elhatározásához képest vagy a hadseregnél, vagy a honvédségnél alkalmaztassanak.

2-ször az 1883. évi XXXIV. és XXXV. törvényczikket; az első a *Ludovika-Akadémia felállításáról szóló 1872. XVI. törvényczikket módosítja* akkép, hogy ez Akadémiában egy 4 évre terjedő tényleges állománybeli és egy 1 évre terjedő szabadságolt állománybeli tisztképző tanfolyamot rendszeresít; az elsőbe évenként 60, a védköteles kort még el nem ért (14—16 éves) ifjak vétetnek fel, kik négy év alatt tetteges állományú tisztekké neveltetnek; az utóbbi a már besorozott műveltebb honvédegyéneknek szabadságolt állományú tisztekké való kiképzését foganatosítja.

A második, az 1883. évi XXXV. törvényczikk *a fennálló tiszti hiánynak azonnal megszüntetését czélozza és 1. §-a így hangzik:*

«A honvédség szabadságolt állománybeli tisztikara létszámában mutatkozó hiánynak minél teljesebb fedezhetése tekintetéből az 1882. évi XXXIX. törvényczikk 4. szakasza 14. pontja rendelkezésének kivételes alkalmazásával megengedtetik, és felhatalmazás adatik arra, hogy a hadsereghez az 1873., 1874., 1875. és 1876-ik években besorozott és magyar honosságú egyévi önkéntesek közül kinevezett azon tartalékos tisztek, a kik a gyalogezredek és vadászcsapatok állományába tartoznak, a

hadsereg tartalékából a tartalékbeli szolgálati kötelezettség idejének eltelte előtt és kivételesen s azonnal áthelyeztessenek a honvédséghez.

Felhatalmazás adatik továbbá arra is, hogy a fentebb említett sorozási évfolyamokba s akár a gyalogezredeknek és vadászcsapatoknak, akár a lovasságnak tartalékos legénységi állományába tartozó és magyar honosságú *összes volt egyévi önkéntesek*, mint a kik tiszti helyre remélhetőleg alkalmazhatók lesznek, ugyanazon módon és azonnal helyeztessenek át a honvédséghez».

Az általános kiegészítési módozat tökéletesbítése céljából végtére 1886-ik évben a honvédség legkisebb évi szükséglete megállapított, melynek fedezésére, esetleg és helyenként, a 4-ik korosztály előállítására is elrendelhető.

A jelzett intézkedések a honvédség megszilárdítására nagy fontosságúak.

Nemcsak hogy lételét biztosítják, de közvetve erkölcsi és szellemi erejét is növelik, mert elenyésztették azon lehangoló érzést, mely az eddigi szomorú viszonyok miatt uralkodott, és a honvéd tisztikarnak rendes és rendszeres működési tért nyitottak.

Kiképezési ügyek.

A honvéd legénység gyakorlati kiképeztetésére — a mint már említve volt — mindjárt az első szervezésnél egy központi tanosztály állítottatott föl Budapesten, s az ott kiképzett altiszti keretek felhasználásával, az újonczok oktatása országsszerte kezdetét vette.

Midőn a honvédség már szervezve, a keretek állandósítva voltak, a katonai kiképzés, a honvédelmi miniszter által e végből kibocsátott és az időszakonkénti viszonyokhoz képest módosított *«ideiglenes oktatási utasítás»* értelmében, különböző oktatási sorványokban, iskolákban és tanfolyamokban eszközöltetett.

A honvéd egyéneknek törvényszerűen megállapított rövid szolgálati ideje arra készítette az intéző köröket, hogy egy a szükséges ismeretekkel, képesítéssel és ügyességgel bíró tiszti kart és altiszti keretet teremtsenek, azon kívül oly oktatási módozatot létesítsenek, mely czélarányosságánál fogva pótolja a hiányzó időt.

Mindenekelőtt tehát oda kellett törekedni, hogy alkottassék oly törvény, mely a tiszti és altiszti kiképeztetést lehetővé tegye, *mert az 1868. évi XLI. törvényczikk csakis az újonczok kiképeztetéséről szól, s azok betanítását nyolcz hétre szorítja.*

Tekintettel arra, hogy az 1868-ik t.-czikk 16. §-a értelmében, a polgári állásból kinevezett szabadságolt állományú tiszteknek a gyakorlati ügyesség elsajátítására alkalom nyújtásuk, és a honvéd legénységnek altisztekké és tisztekké leendő kiképzetése czéljából, az 1871. évi VI. törvenyczikk jött létre, melynek értelmében: «azon tekintetből, hogy a honvédség kellő képzettségű és számú tisztekkel és altisztekkel láttathassék el: felhatalmaztatik a miniszter, hogy a tiszti és az altiszti kiképzésre alkalmas honvédeket, és pedig ezúttal az 1869. év és 1870. évben besorozottak közül, jövőre pedig a legifjabb korosztálybeliekből, a *szükséges számban és kellő kiképzéshez megkívántató időre behívhassa.*»

E törvényes meghatalmazás nyújtotta tehát tulajdonképen a módot, mely által lehetővé vált, hogy a honvédségben magában tisztek és altisztek kiképztessenek.

Ezekre nézve, meg is történt azután minden lehető intézkedés; felállítottak tiszti tanintézetek, u. m. a Ludovica Akadémia, melyről más helyen bővebben van szó, — a kezelő tiszti tanfolyam stb.; szerveztettek zászlóaljaltiszti iskolák az elméleti ismeretek elsajátítására; dandáraltisztképző iskolák, gyakorlati továbbképzés czéljából — melyekbe a zászlóaljaltiszti iskolások előbb minden évben 2 hónapra, márcziusban és áprilisban — 1876—77-ikévtől pedig 1½ hónapra osztattak be.

A *dandár altisztképző tanosztályok*, melyek egy vagy két századot képeztek, a dandárparancsnokok közvetlen felügyelete alatt állottak, századosok által vezényeltettek és kellő számú oktatótiszttel és altiszttel láttattak el.

Ez iskoláknak elvitázhatatlanul nagy gyakorlati hasznuk volt, mert a honvédség keret-rendszerénél fogva, csak is ilyen összpontosítások tették lehetővé, hogy a kioktatáshoz feltétlenül szükséges, teljes hadi létszámú harczászati alapegységek: «a századok» felállíttassanak, mint nemkülönben a honvédaltisztek egyöntetű kiképzését is.

Hogy a gyalogság részére évenként a fegyverismében, czéllövészetben és a rajharczban kiválólag képezett oktatók nyeressenek, 1873-dik évben Déván egy *központi csatár-iskola* állíttatott föl, melybe évenként 28 alantas tisztt és átlag 180 altisztt vezényeltetett; ez iskola később Pécsre helyeztetett át, míg végre 1883-ban a tanzászlóaljak felállítása és a tiszteknek a lövészetben való kiképzetése végett, a brucki közös hadseregbeli lövésziskolába való vezényeltetése folytán megszüntettetett.

Ezen elősorolt, a honvéd-csapatoknak részletes és minden irányban kiterjedő harczászati kiképzetetését előmozdító iskolákon kívül, megemlítésre méltók még ama *különleges iskolák* is, melyek a honvéd dandároknál, kerületeknél és a központban

évenként oly czélból állíttatnak fel, hogy a csapatoknál előforduló különleges szolgálatokra kellő ügyességgel bíró egyének képeztessenek.

Ily iskolák:

1. az utász-tanosztályok,
2. a dobos és kürtös iskolák,
3. a gyógyszerolga és sebesült vivő iskolák,
4. a számvivő altiszti iskolák,
5. a távjelző tanosztályok (csak 1873. és 1874. évben léteztek),
6. a tábori rendőrök tanfolyama.

Az előre bocsátottakban ismertetett honvédtanintézetek és iskolák hivatása főképp arra irányult, hogy a honvédség a szorosan vett katonai csapatszolgálat terén szükséges oktató altiszteket és tiszteket, oly mennyiségben nyerhessen, hogy egyfelől a legénység kioktatása akadálytalanul történhessen, másfelől, az évenkénti fogyaték pótolassék.

A mi a tisztek *magasabb fokú kiképezését* illeti, tudniillik azon kiképezést, melyet a vezérkari szolgálat igényel, erről a honvédség saját kebelében gondoskodni, az adott viszonyok között, lehetetlen volt; mert míg egyrésről az erre szolgáló iskolának berendezése nagy költséget igényelne, másrésről az ezen szolgálati ágazatban biztosítandó szükséglet oly csekély, hogy ez a költségekkel arányba sehogy sem hozható.

Ugyanez áll az orvosi tisztikar magasabb fokú kiképezése és a hadbiztossági tisztviselők kiképzésére nézve is. Hogy azonban a honvédség e részben való érdekei a legkevesebb áldozat mellett eléressenek, de tekintettel arra is, hogy mindezen szolgálati ágazatok azonosak lévén a közös hadsereg hasonnemű ágazataival, s így a kiképezésnek is teljes azonosnak kell lennie: a honvédelmi miniszter a közös hadügyérrel tárgyalásokba bocsátkozott arra nézve, hogy a fent említett szakmában kiképezendő egyének Bécsben, az e czélra fennálló iskolákba, illetőleg tanfolyamokba megfelelő számban fölvétsenek, mely tárgyalások befejezte után a miniszter legfőbb helyre indokolt előterjesztést tett; Ő Felsége legmagasabb elhatározása alapján ez időtől fogva mindezen kiképezések a közös hadsereg intézeteiben, nevezetesen a hadi iskolában, hadbiztosi tanfolyamon, orvosi tanfolyamon történnek.

Az iskolákban nyert elméleti kiképezetésen kívül, nagy súly fektettetett arra, hogy a honvéd tisztikar *a csapatnál* is megfelelő szellemi foglalkoztatásban részesüljön. E tekintetben a honvéd főparancsnokság részletes és a körülményekhez képest időnként módosított utasításokat adott ki, melyek czélszerűen és szabatosan körülírják azon eljárást, melyek a tisztek szellemi foglalkoztatásánál megtartandók.

E kiterjedt és úgyszólván soha meg nem szűnő elméleti kiképeztetésre a honvéd tisztikarnak annál is inkább szüksége volt, mert a honvédségnek a keretrendszerre fektetett szervezete mellett a honvéd tisztikarnak alapos gyakorlati kiképzése, a kereteknél levő legénység csekély létszámánál fogva nagy nehézséggel járt. A felsőbb rangú tiszteknek csakis az évenkénti fegyvergyakorlatok nyujtanak alkalmat arra, hogy magokat nagyobb csapattestek vezénylésében begyakorolhassák, az alsóbb rangú tisztek pedig a fegyvergyakorlatokon kívül a rendes újonczoktatás időszakában jutottak ama helyzetbe, hogy csapatokat vezényeljenek.

A tisztek gyakorlatbeli kiképeztetésének egy nemét látjuk az úgynevezett váz- vagy *keretgyakorlatokban*, melyek az 1875, 1876, 1877. és az 1885-dik évben vitettek keresztül. E gyakorlatok a magasabb parancsnokok és tisztek önálló rendelkezési képességek fejlesztését illetőleg tökéletesbbitését czélozták, valamint azt is, hogy a terepen kellő gyakorlottságot és áttekintő képességet nyerjenek. Hogy e gyakorlatok a kítűzött czélnek teljesen megfelelnek, elismert dolog, s nincsen kétség az iránt, hogy ezek a honvédség kiképeztetésében a jövőben is tényezőkül fognak tekintetni.

Azonban mindamellett, hogy a tisztikar és az altiszti keret képzésére a lehető legnagyobb gond fordított, s mindannak daczára, hogy azok a legénység kioktatásánál nagy lelkiismeretességgel, buzgósággal és szakképzettséggel jártak el, az elért eredmény, kritikai és abszolút szempontból tekintve, nem volt kielégítő,

A baj a legénység túlságos rövid szolgálati idejében s a kis békelétszámban rejlett.

A legénység kiképeztetésére megállapított 8 hét, idővesztés nélkül sem elegendő arra, hogy a legénység csak a legszükségesebb ismereteket is elsajátítsa, hátha még tekintetbe vesszük, hogy a kiszabott 8 hétből felszerelés, leszerelés, vásárnapok, ünnepnapok, rossz időjárás stb. czímén legalább is 3 hét veszendőbe megy! 5 hét alatt pedig legfeljebb csak katonai alapfogalmakat lehet megösmertetni, nem pedig kész katonákat nevelni; ha végre még tekintetbe vesszük azt is, hogy a kis békelétszám mellett tisztek és altisztek sem részesülhettek kellő gyakorlatban, beláthatjuk, hogy a honvédség harczképességének fejlesztése, sőt annak előállítása is, a viszonyok változtatása nélkül lehetetlenné válandott.

Mindkét bajon segítve lett az által, hogy a legénység folytatólagos kiképzésére az 1882-dik évben az úgynevezett *«tanzászlóaljok»* életbe léptettettek; a tanzászlóaljok egyrészt az újonczok és altisztjelöltek folytatólagos képzésére és gyakorlá-

sára szolgálnak, másrészt pedig arra rendelvek, hogy rendszeres és egyenlő oktatás alapján a honvéd-gyalogcsapatok harcászati kiképzésében a lehető legnagyobb egyöntetűség éressék el.

E célból az őszi újoncz-sorványokban kiképezett újonczok, a következő év április hó 5-én kerületenként, a létszámviszonyokhoz képest, egy vagy két tanzászlóaljba összpontosítatnak és június hó 15-ig tovább képeztetnek és gyakoroltatnak.

A zászlóaljak állománya átlag 400—600 fő, de egészen a hadi állomány létszámaig is emelhető; összpontosítási helyeiket az illető honvédkerületi parancsnokságok határozzák meg; azon honvédkerületekben, melyek területén honvéd-sátortábor van, a tanzászlóaljak a sátortáborban helyeztetnek el; a tanzászlóaljparancsnokok törzstisztek, századparancsnokokul a tetteges állományú századosok közül azok vezényeltetnek, kik rangjoknál fogva legközelebb a törzstiszti tanfolyamba lépnek; az alantas tiszti helyek betöltésére a tetteges állományú főhadnagyok és hadnagyok akkép vezényeltetnek, hogy elvileg minden alantas tisztt a tanzászlóalj-gyakorlatban minél többször részt vegyen; az altiszti helyekre részint a keretek altisztjei, részint a dandár-altisztképző-tanosztályokban ugyanazon évben kiképezett és az elért jó eredménynél fogva tizedessé vagy örvezetővé kinevezett tanonczok osztatnak be.

A tanzászlóaljaknál a kiképezés a századgyakorlatokig bezárólag eszközöltetik, és csak az utolsó hetekben tartatnak zászlóalj-gyakorlatok.

A tanzászlóaljak életbeléptetése után szembetűnő volt a különbség az azelőtti és a mostani kiképeztetés eredménye közt; míg az elmúlt években a legnagyobb igyekezet mellett csak mérsékelt siker koronázta a tisztek és altisztek buzgalmát, most a kiképezés alapossága valódi elismerést aratott; míg azelőtt lépten-nyomon észlelhető volt, hogy a legénység kötelmeiben nem otthonos, az altisztek és tisztek vezetőképessége hiányos, — most a biztosság érzete úgy a legénységen, mint az altiszteken és a tiszteken meglátszik. — Hogy a honvédség harc-képessége nőttön nő, az leginkább az *őszi fegyvergyakorlatokon*, melyek a kiképeztetés zárkövét képezik, tapasztalható; az őszi gyakorlatok a honvédségnél, az átlagos csekély kiképzési időre való tekintettel, hosszabb időtartammal — 5 héttel — állapítottak meg; ez idő alatt az egyes alosztályok, rövidebb-hosszabb időn át, a részletes kiképezést ismétlik, azután nagyobb csapatkötelékekbe összpontosítatnak, hogy a főtiszteknek és felsőbb parancsnokoknak is alkalom nyújtassék arra, hogy nagyobb erők vezetésében magokat gyakorolják.

A honvédelmi miniszter a rendelkezésére álló költségekhez mérten, legfelsőbb engedéllyel, évenként nagyobb összpontosí-

tásokat rendel el, és pedig akkép, hogy a honvédc csapatok a gyakorlatok sikeres megtartására alkalmas helyeken (földandáronként, dándáronként, hadosztályonként) összevonatnak, részint pedig akkép, hogy az egyes összpontosított csapatok a közös hadsereg különböző fegyvernembeli csapataival együttesen gyakorolnak.

A nagyobb mérvű összpontosítások közül főlemlítendőnek tartjuk:

1871-ben egy honvéd-hadosztálynak Vác környékén történt összpontosítását,

az 1874-ben, Alcsuth tájékán tartott gyakorlatot, melyen egy honvéd-hadosztály vett részt, és egy honvéd gyalogdandárnak a Lajtha melletti Bruckban, a közös hadsereggel együttesen végzett gyakorlatát,

1881-ben a Miskolcz tájékán megtartott hadgyakorlatot, melyen 2 honvéd-hadosztály szerepelt,

az 1884-ik év őszén, a Morva folyó vidékén a közös hadseregbeli csapatokkal egyetemben véghez vitt nagyszabású gyakorlatokat, melyeken a honvéd-hadosztály a jelenlegi honvédelmi miniszter vezénylete alatt működött; az ugyanazon évben Arad körül megtartott gyakorlatot,

az 1885-ik évi pozsegai gyakorlatot, melyen egy honvéd-hadosztály vett részt, végre

az 1886-diki erdélyi és budapest-székesfehérvári gyakorlatokat.

E hadgyakorlatok mindegyike a magyar honvédség fejlődésének egy-egy mozzanatát képviseli; a honvédség Vácznál még kezdetleges állapotban volt, de már a Morva vidékén, mint a fegyveres erő hatalmas tényezője mutatta be magát a külföldnek is; az 1885. és 1886-ik évi gyakorlatok pedig arról tanúskodnak, hogy a honvédség minden alkalmat megragad arra, hogy a közös hadsereggel együttes gyakorlatokat tartson, mi a jó bajtársi viszonyt s az egymás iránti kölcsönös tiszteletet évről-évre fokozza; de tanúskodnak a gyakorlatok arról is, hogy a honvéd-csapatok harczászati képzettsége, beleértve a menetképességet is, fegyelme, ellátása és felnevelése immár az adott határok közt kifogástalan.

Nagy fontossággal bír a honvédség fejlődésére nézve még a szolgálati viszonyoknak, az 1883. évben bekövetkezett rendezése is.

A honvéd legénység az 1883-ik évig tetteleges szolgálat teljesítése tekintetében teljes bizonytalanságban élt, mert nem csak hogy 4 évig, tehát felette huzamos ideig volt ezen kötelezettségének alávetve, hanem számtalan, ismételt s többnyire váratlan behívások által polgári keresetében súlyos hátrányt szenvedett; természetes dolog, hogy ez a honvéd intézményre csak káros befolyással lehetett, lehangoltságot, elkedvetlenedést

szült; az ily állapotban levő egyének pedig a katonai nevelésre rossz elemet képeznek.

Ő császári és apostoli királyi Felsége ennek következtében az 1883-ik év szeptember hó 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával a honvéd legénység szolgálati viszonyainak rendezésére vonatkozó s az 1868. évi XLI-ik törvényczikk 11. és 13. §-ai, valamint az 1871. évi VI-ik törvényczikken alapuló honvédelmi miniszteri előterjesztést jóváhagyta; a szolgálati viszonyok ennek folytán a következő elvek szerint szabályoztattak:

1. A honvéd legénység az 1868. évi XLI. törvényczikk 11. és 13. §-ai értelmében foganatosítandó kiképzés és szolgálatlattelre rendes viszonyok között $20\frac{1}{2}$ hónál tovább nem kötelezhető; ezen szolgálati kötelezettség a honvéd legénység állományba vétele napjától (rendszerint a felavatási év október 1-től) veszi kezdetét és a következő második év június hó 15-ig tart.

Ez időszaknak október 1-től a reá következő év június 15-ig tartó részében szervezendők valamennyi tanfolyamok, továbbá az újonczsorványok és a tanzászlóaljak, innét kezdve pedig a békelétszámra szükséges legénység, legfeljebb a következő év június 15-ig tartható tetteges szolgálatban.

2. Az említett törvényczikkek értelmében foganatosítandó kiképzésre és azokban megjelölt béke-szolgálat teljesítésére rendszerint csak a legifjabb két évfolyambeli legénység kötelezhető, a 3-ik évfolyam pedig csak kivételesen, például: ha netalán a nagyszámú újonczok beoktatására oktató altisztek, továbbá mesteremberek, vagy karhatalmi kirendelések szükségesek, végre más előre nem látható rendkívüli viszonyok által indokolt esetekben, vehető igénybe; rendes viszonyok közt azonban, a törvényt szabta fegyvergyakorlatokat kivéve, tetteges szolgálatra többé be nem hívható.

3. Hogy a honvéd legénységnek polgári keresetét súlyosan érintő többszöri és különösen váratlan behívása a lehetőségig elkerültessék, a tanfolyamok, a mennyire lehet, az újonczsorványokkal, illetőleg a tetteges csapatszolgálatlattel folytatólagosan és a legénységnek ideiglenes elbocsátása kikerülésével szervezendők.

4. A legfeljebb $20\frac{1}{2}$ óra szabható tetteges szolgálati kötelezettségből *a szolgálatban tényleg töltendő időtartam*, a zászlóaljak, illetve a féldandárok szolgálati viszonyai, leginkább pedig az évi újonczozási eredmény alapján határoztatik meg; a szolgálatra kötelezett honvédek, — magán érdekeikre való méltányos tekintettel, — lehetőleg *csakis egyszer* hivatnak be szolgálatlattelre, melynek tartama, tekintettel arra, hogy a honvédséghez besorozandó újonczok száma meghatározva nincsen, — *két hó*, mint legrövidebb és *egy év*, mint leghosszabb időköz állapítandó meg.

Ez intézkedések, kapcsolatban azon körülménnyel, hogy a létszámbeli nagy különbözetek a féldandáron, sőt ha szükségesnek mutatkoznék, a dandáron és kerületen belül is, kiegyenlíthetők, az e tekintetben eddig észlelt hiányokat megszüntették, mi a szolgálati kedv fölébresztésére s ennek folytán — közvetve — a kiképezés sikerére is lényeges befolyással van.

A honvéd-lovasság fejlődése.

A magyar honvédlovasság 1869-ik évben 28 huszár- és 4 dzsidás-századdal alakult.

A lovasság szervezetének körvonalozásában Ő Felsége katonai irodájának akkori főnöke, báró Beck ezredes, a honvédelmi minisztérium államtitkára Kerkapoly Károly, Ghyczy alezredes, gróf Schweinitz és Henneberg őrnagyok vettek részt.

E bizottsági tárgyalásokban megállapítottatott, hogy lovas-századonként egy szakasz állíttassék fel azon rendeltetéssel, hogy a kiegészítésre szükséges legénységet és lovakat kiképezze; takarékosági szempontokból a lovasszázadok önálló kezelő-testületekkel nem láttattak el, hanem gazdasági dolgokban a legközelebbi honvédzászlóaljához utaltattak, melyek a lovas-század nyilvántartását vezetni, — pótraktárkészletét gondozni tartoztak; lovas-törzstisztek ezen okokból csakis a kerületi parancsnokságok székhelyein lőnek rendszeresítve, hol azok mint lovassági előadók szerepeltek, egyszersmind a kerület területén elhelyezett lovasszázadok fölött felügyeletet gyakoroltak.

A *lóbeszerzést* illetőleg a bizottság azon elvhez ragaszkodott, hogy a honvédlovasság csak akkor tekinthető életrevalónak, ha őszi gyakorlatok alkalmával úgy, mint mozgósítás esetén, katonai céloknak megfelelőleg idomított lovakkal rendelkezik; az intéző körök kezdetben azon reményben voltak, hogy Magyarországon lesznek számos oly lótulajdonosok, kik kárpótlás fejében beleegyeznek abba, hogy lovaik egyszeri, — 4 hónapig tartó idomítás után, évenként a fegyvergyakorlatokra beidéztesse, hadjárat esetén pedig ármegettérítés mellett az államnak átengedtesse.

Ez elvből kiindulva elhatároztatott, hogy a békében fönnálló szakasz (lovasszázad-keret) állománya 35 lóval rendszerezsítessék, ezek közül 20 keret-ló az újonczok kiképezésére szolgál, 15 pót-ló pedig 4 havi idomításban részesül; illetéknépen minden század, hadiállományát 2 év leteltével érte volna el.

Hogy a lovasság felállítása egységesen történjen, Budapesten egy lovassági főtanosztály szerveztetett, melyben altisztek, legénység és lovak oly számban képeztettek ki, hogy azok a 6 honvéd-kerületre elosztva, a kerületi tanosztályok felállítását lehetővé

tették; e kerületi tanosztályokból nyerték azután az egyes lovas-századok a szükséges altiszti, legénységi és idomitott ló-keretet.

A fő- és kerületi tanosztályok akadály nélkül szerveztettek; egységes vezetésökkel Ő Felsége lovag Henneberg Károly őrnagyot bízta meg.

Már 1870. január hóban lehetővé vált a lovasszázadokat szervezni; egyidejűleg tisztek és tisztjelöltek számára egy központi tisztképző tanosztály állíttatott föl.

Az időközileg tett ama kísérletek azonban, hogy oly lótulajdonosok nyeressenek meg, kik lovaikat az elősorolt feltételek mellett, honvédségi czélokra átengedik, eredményre nem vezettek; a lóállományt tehát másképen kellett biztosítani. — A legegyszerűbb és legtermészetesebb az volt, ha az állam a lovak átengedéseért a lótulajdonosoknak szánt díjakat összesíti, lovakat vásárol és azokat idomításuk után oly vállalkozóknak adja ki, kik magokat kötelezik, hogy a lovakat a honvédségnek szükségsszerinti időben rendelkezésére bocsátják.

Nehéz volt azonban módot találni, mely biztosítékot nyújt, hogy a lovak a vállalkozók által idő előtt nem fognak elrontatni; szigorú ellenőrző rendszabályok nem vezettek volna célhoz, azon egyszerű okból, mert azokat hatásosan gyakorolni nem lehet; arra kellett tehát gondolni, hogy a vállalkozó anyagi érdekei az államéval összhangzásba hozassanak.

A honvédségnél dívó lókiadás ennek folytán részletesen szabályoztatott; minden lóról, mely tartásra kiadatott, a vállalkozó igazolvány-könyvecskét kapott, melynek másolatát szintén aláírva, térítvényképen azon századparancsnokságnak adta át, a melytől a lovat tartásra átvette; e könyvecskékben a vállalkozó és az illető parancsnokság közötti kölcsönös kötelezettségek szabatosan körülírva lévén, azok szerződés gyanánt szolgálnak.

Minthogy pedig a lovasság harczképességére oly rendkívüli befolyással van az, hogy a vállalkozóknál levő lovak mindig jó és a hadi fáradalom elviselésére teljesen alkalmas állapotban tartassanak: a honvédelmi miniszter bizonyos kedvezményt nyújtott ama vállalkozóknak, kik a nálok levő lovakat kitűnő állapotban tartják és ápolják; míg ellenben azon vállalkozók, kik a tartásra átvett lovakat lecsigázzák és idő előtt hadi szolgálatra alkalmatlanokká teszik, a kincstárnak a szerződésszerűleg megállapított teljes kártérítéssel tartoznak; a honvédelmi miniszter tehát részletesen szabályozta a vállalkozóknak a kincstár irányában elvállalandó kötelezettségét, megállapítá a felmerülhető ügyeknek mikénti elintézését, illetőleg a szerződéskötést és az esetleg felmerülő kártérítési keresetek támasztásának módozatait.

Ez intézkedéssel kapcsolatban, azon czélból, hogy a vállalkozóknál a lovaknak nemcsak a harczképességre oly fontos,

hanem saját előnyükkel járó jókarban tartása iránti törekvés még inkább fokoztassék, határozattá lőn: hogy azon vállalkozóknak, kik a kiadott lovakat öt egymásután következő éven át mindig «kitűnő» állapotban tartják, e lovak, az ötödik év lefolyta után, korlátlan tulajdonukba átadassanak; míg azon lovak, melyek csupán «kielégítő» (jó) állapotban tartatnak, csak a 6-ik év után jutnak a vállalkozók tulajdonába.

A tartásra kiadott lovakat évenként kétszer, úgymint: tavasszal és ősszel, a vállalkozóknál vegyes bizottság szemléli meg; e bizottságnak jogában áll azon esetben, ha a vállalkozónál levő lovak hadi szolgálatra alkalmas volta, rossz tartás avagy túlszigázás következtében, veszélyeztettnek találtatnék, azokat a vállalkozóktól elvenni s ennek költségére az illető század székhelyén ismét jó állapotba helyezve, más vállalkozónak kiadni.

A honvédség lószükségletének bevásárlása, vagyis a pótlóvásás az 1874. évig központilag történt. — Azonban ez eljárás nem mutatkozott czélszerűnek, a miért is az említett évtől kezdve a pótlóvásárlás osztályonként, illetve ezredenként eszközöltetik; ez eljárás sokkal előnyösebbnek bizonyult; mert míg egyfelől ekkép a lovak közvetlen a tenyésztőktől, — tehát első kézből — vásároltatván, ezek jutányosabb áron szerezhetők meg; másfelől a lóanyag megválasztására is nagyobb gond fordítottatik, a mennyiben a vásárolt lovak minőségeért az ezredparancsnokokat terhelvén a felelősség, ezeknek érdekében áll saját csapattestöket a lehető legjobb minőségű lovakkal ellátni, és így a lóbeszerzés e módja úgy a kincstárra, mint a csapatokra nézve egyaránt célhoz vezetőbb. — A honvédség lovainak árai, a dolog természeténél fogva, a viszonyoktól függvén, változók. A lóbeszerzési árak kezdetben aránylag alacsonyabbak voltak; ámde a jó minőségű lovakban való nagyobb kereslet egyrészt az árak folytonos emelkedését vonta maga után, de másrészt emelte a lótenyésztést, mivel a tenyésztők szükségkép jobb minőségű lovak tenyésztésére kellett hogy törekedjenek; ha tehát ez által a katonai kincstár nagyobb összegeket fizet is a lovakért, de a lótenyésztés emelkedéséből származó nemzetgazdasági előnyön kívül még azon nagyfontosságú katonai előny háramlik az államra, hogy mozgósítás esetén elegendő számú alkalmas lóval rendelkezik. Jelenleg az átlagos lóbeszerzési ár 300 forintban van megállapítva.

Az ezredenkénti lóbeszerzés egyébiránt kellő ellenőrzésnek van alávetve, a mennyiben a pótlólovakat úgy a dandárparancsnokok, mint a lovassági felügyelő is megbírálás alá veszik.

Midőn 1870-ben a francia-német háború kitört és monarchiánk közbelépése kizártnak nem látszott, a honvéd lovas századok szervezésének befejezése sietőssé vált; augusztus végéig

a 32 lovas századnak a hadi állományra szükséges idomított lovakkal kellett bírnia. Ez meg is történt.

A felállítás siettetése a csapat jóságára káros befolyással volt. A legénység kiképezése, a lovak idomítása elhamarkodva történt; a nagy számú lovak kiadása csekélyebb elővigyázattal eszközöltetett; ehhez még azon nehezítő körülmény is járult, hogy az állam sanyarú pénzügyi viszonyai folytán a lóbevásárlásra darabonként csak 150 forint engedélyeztetett, holott a közös hadseregnél az átlagos lóár — tömeges vétel mellett — 250 forintban volt megállapítva.

Mind ennek daczára sikerült véghezvinni, hogy a honvédlóvasság az 1870-dik év szeptember havában megtartott őszi gyakorlatokon — melyeken az összes honvédség dandárokba egyesítve részt vett — meglehetősen kiképezve jelenjen meg.

Hogy a lovasság oly számarányt nyerjen, mely a honvédgyalogcsapatok számának, és a harcászati követelményeknek megfelelően, a lovasszázadok nyolczczal szaporítottak.

E szaporítással egyidejűleg a lovasszázadok szétszórt elhelyezésében rejlő szervezési hibát jóvá teendő, egységesebb kiképzetés és vezetés szempontjából, 4—4 századból álló osztályok alakítottak; az osztályok élén törzstisztek állottak, kik azonban csakis a katonai és harcászati vezetéssel voltak megbízva. A századok gazdasági ügyvitelére most is mint azelőtt a legközelebbi honvédzászlóaljnál végeztetett, a mi szolgálati súrlódásokat idézett elő és az ügymenetet lényegesen megnehezítette.

Az újonnan alakítandó 8 század szervezése 1871-ben befejeztetett, úgy annyira, hogy azok, az őszi gyakorlatok alkalmával már a hadi létszámot majdnem teljesen elérték; ugyan csak az 1871-dik évi őszi gyakorlatok alatt történt először, hogy 8 század lovasság nagyobb csapatkötelekben, dandárban összpontosított. Ez intézkedés az ifjú csapat szellemére jótékony befolyással volt.

Az 1872-dik évben a honvédelmi minisztérium elhatározta, hogy a pótlovak átlagos árát 180 forintra emeli, minthogy az eddigi 150 forintos beszerzési ár mellett lovakat nem lehetett venni.

1873-ban a lovak békeállománya, takarékosági szempontból, századonként 20-ra szállított le. Ez annyiban nem volt czélirányos, mert sem a legénység, sem pedig a lovak kiegészítése rendszeresen nem volt eszközölhető.

1874-dik évben a lovasság 4 századból álló ezredekbe vonatott össze; minden ezred 2 osztályt, ezek 2—2 századot alakítottak; az egy osztályhoz tartozó századok együttesen helyeztetek el, és minden osztálynál egy pótcsapat-parancsnokság állított föl, melyek azonban később — 1877-dik évi márczius

1-ével az ezredeknél egyesítettvén, ez által az ezred összes nyilvántartási és gazdaság-kezelési ügyei az ezred-parancsnokságra mentek át. A lovasezredek közvetlenül a kerületi parancsnokságok alá helyeztettek; a lovasság tanítása és kiképeztetése tekintetében követendő egyöntetű eljárás szabályozása végett azonban Jászberény székhelylyel egy lovassági dandárnoki állomás rendszeresített.

Az ezred-szervezés életbeléptetése után a kiképezés a helyes és a honvédségi viszonyoknak megfelelő rendszerbe öntetett. Az *újonczok kiképezése* két sorványban eszközöltetik. Az első sorvány október hó 15-én kezdődik és a következő év április 30-ával végződik; a második sorvány május hó 1-én kezdődik és az ugyanazon évi őszi gyakorlat kezdetéig tart.

Az újonczok az első 8 heti kiképeztetést a sorgyakorlatokig bezárólag az egyes századoknál nyerik, azután lovas osztályonként egy szakaszba egyesítettnek, és a lovas osztály-parancsnok felügyelete alatt szakasz- és századgyakorlatban képeztetnek ki.

Az ezredek évenként 144 újonczot és 120 pótlókat kapnak, mely utóbbiak november és április hónapokban szereztetnek be.

A *pótlókat* osztályonként egy pótló különítménybe állítatnak össze s a lovasosztály-parancsnok felügyelete alatt két, deczember és május hó 1-én kezdődő, 5 hónapi sorványban idomíttatnak, a májusi sorványbeli lovak azonban már az őszi fegyvergyakorlatokban is részt vesznek.

Az idomítás befejezése után a békelétszámon (kereten) fölüli lovak az illető századparancsnokok által eltartás végett magánvállalkozóknak adatnak ki.

Az altisztek kiképzése céljából minden huszárezrednél évenként egy *altisztképző iskola* állítatik föl, melybe századonként 4 altisztjelölt vezényeltetik; ez iskola deczember 1-én kezdődik és a következő év április hó végeig tart; a tanonczok az iskola feloszlata után a századkeretekhez térnek vissza, hol további gyakorlati kiképezésük végett az újonczok oktatására valamint a pótlókat idomítására alkalmaztatnak.

A hadiállományra szükséges trombitások, utászok, tábori rendőrök, gyógykovácsok stb. bizonyos meghatározott számban szintén részint az ezredeknél, részint megfelelő tanfolyamokban képeztetnek ki.

A tisztjelöltek és tisztek továbbképzése a Ludovika-Akadémiaiban és a központi lovasiskolában Jászberényben történik.

Ez utóbbi iskola 1873-ig évenként felváltva, különböző helyeken, részint Székesfehérváron, részint Kecskeméten volt felállítva, a mint tudniillik az iskola számára megkívántató

helyiségek és lovagló tér biztosítását legcélszerűbben kieszközölni lehetett.

Vége 1873-ban ez iskola a Jászberény városa által nagylelkűen felajánlott épületben állandóan Jászberényben helyeztett el, és itt a honvédség fejlődésével párhuzamosan fokozódott igényeknek megfelelő szervezetet nyert.

Lovagló tanárrá való kiképeztetés végett évenként egy tiszt a bécsi katonai lovagló tanár-intézetbe vezényeltetik.

Az idők folyamában a lovasság elhelyezési viszonyaiban is czélszerű változtatások eszközöltettek; jelenleg minden lovasosztály laktanyaszerű elhelyezésben részesül, és a legtöbb osztály fedett, lovardával is bír.

1880-ban az eddig lovasezredeknek nevezett ezredek «huszárezredek» elnevezést nyertek.

1883-ban a 10. honvéd-dsidásezred (horvát-szlavon) szintén huszárezreddé alakult át.

Az 1881. évben egy honvéd lovassági felügyelő rendszeresített és a huszárezredek két honvéd-lovasdandárba osztattak. Ez intézkedés által a lovasság szervezete nagyobb tökélyre emelkedett, mert nemcsak hogy megfelel a mozgósítási szervezetnek, de a helyes, arányos munkafelosztás elvén alapúlva, biztosítékot nyújt, hogy a honvéd-lovasságnak minden irányú harcászati és harczszerű kiképzése, a mozgósítási előmunkálatok, a lovassági szellem, a lóanyag ápolása, jókarban tartása és kiegészítése sikeresebben felügyeltetik és ellenőriztetik.

Nagy nehézséget okozott a lovasság kiképezésénél — a mi egyébiránt keretsapatoknál csak természetes — elérni azt, hogy a honvédhuszárok nagy csapatkötelékben véghezviendő harcztevékenységre is alkalmazhatók legyenek.

Ezért a vázgyakorlatokra, nemkülönben a harcztéri szolgálatra mindig nagy súly fektettetett; ezeknél a zöm csak jeleztetett, míg a járőrök teljes létszámban alakítottak.

Hogy a tisztek a járőr, hirszerző és felderítő szolgálatban okszerűen kiképeztesse, a központi lovasiskola hallgatói évenként gyakorlati utazásokban vesznek részt.

Ilyen, távlovaglással egybekötött és a lovasságnak hadászati célokra való alkalmazásában oktatást nyújtó gyakorlat legelőször 1876. évben a lovassági dandárnok vezetése alatt az ezred- és osztályparancsnokok nagyobb részének, továbbá a központi lovasiskola tanárainak és tanulóinak részvétele mellett tétettek meg; 1877-ben hadosztály - keretgyakorlatok tartását rendelte el a honvédelmi minisztérium, mely alkalommal egy jelzett lovas- és gyalog-hadosztály egy jelzett hadtest ellen 14 napon keresztül működött; az 1885. évi keretgyakorlatokon a lovasságból mindegyik félnél egy ezred kerete alkottatott; a tisztek

járőrfeladatokra alkalmaztattak, még pedig a legjobb és legtanulságosabb módon.

Az évenkénti őszi gyakorlatok alatt a lovasosztályok által mindennemű előírt gyakorlatok végeztetnek s vegyes fegyvernemű gyakorlatokhoz is kirendeltetnek. Az ezredek évenkénti felváltással, ezredenként, dandáronként, sőt mint 1880-ban Czeglédnél, hadosztályban is összpontosíttatnak.

Az évenkénti összpontosítások alkalmával a lovasság harczképessége mindenkor elismertetett s mint a honvédgyalogság, a legfelsőbb hadúr által megdicsértetett: a külföld képviselőire nézve pedig állandóan bámulat tárgya volt.

Z á r s z ó.

A honvédség fejlődését összeségében, valamint egyes fontosabb ágazataiban részletesen leírva, zárszóul a honvédség működésére vetünk egy rövid visszapillantást, hogy a viszonyok méltánylásával megállapíthassuk vajjon az ezen intézményre 18 év alatt költött milliók kárba nem veszték-e? és hogy jelen állapotában képes-e megfelelni mindazon várakozásoknak, melyeket létesítői ahhoz jogosan kötöttek?

Nehéz viszonyok között kellett a honvédséget megteremteni!

Magyarország nemzeti követelményének szüleménye, az akkori konszolidálatlan politikai állapotok közt katonai körökben már csirájában bizalmatlanságot keltett. A sereg egységének romboló eszközét tekintették benne!

Alapszervezetében a pénzügyi helyzetnek megfelelőleg az olcsóságot s a képzelt destructiv hatás ellensúlyozására irányuló törekvést látjuk megtestesítve. A bizonytalan kiegészítési módokat, a rövid szolgálati idő már a priori bénítólag hatottak életképességére.

A kezdet nehézsége óriási volt.

Minta, sőt támasz nélkül, a szó teljes értelmében teremtvén minden. Nem volt semmi alap, hiányzott egy magyar katonai irodalom; pedig magyar nyelven írott szabályok, utasítások és tankönyvekre szükség volt a magyar honvédség létesítésénél.

A tisztikar rögtönözve, különmemű és kevés katonai képzettséggel bíró elemekből állíttatott össze.

Pénzügyi helyzetünk nem engedte, hogy egyszerre annyi fordíttassék a szükségletek beszerzésére, a mennyit a gyorsabb fejlődés igényei megköveteltek volna.

A honvédség befelé és kifelé, lépten-nyomon ezernyi akadály ellen küzdött.

Le kellett győzni a közös hadsereg bizalmatlanságát az intézmény szelleme, kicsinylését katonai értéke iránt.

A honvédség csak lassan haladhatott. Tiszti karába erős hazafiúi érzületet és a honvédestület iránt ragaszkodást öntött, de egyszersmind az összes fegyveres erő tagjaira kiható bajtársi szellemet létesített. Erély és lankadatlan szorgalom mellett oda törekedett, hogy daczára a felette rövid szolgálati időnek, úgy tisztjeiben, mint legénységében használható tényezőket teremtsen. Sokaig munkálkodott, küzdött szűk korlátok között. Kitartása, munkássága, szelleme által végre sikerült a hadsereg bizalmatlanságát eloszlatni, becsülését kivívni.

Most már elérkezett az idő, hogy a honvédség intéző körei a — mesterségesen, oktatási és nevelési eszközökkel fenntartott — honvédségi életet restaurálják, illetve azt egészségesebb szervezettel lássák el.

Nem anyagi áldozatokat kívántak, de életadó reformokat. Megkapták!

Intézkedések tétettek: a tiszti hiány fedezésére és pótlására, a legénység legkisebb szükségletének biztosítására, a szolgálati idő hosszabbítására, illetőleg a kiképeztetési időnek 8 hétről 18 hétre való emelésére, a honvédség mozgósíthatósági viszonyainak megfelelő harczászati tagozatára.

Nincsenek többé nehézségek, melyek a honvédség fejlődését akkép gátolnák, hogy annak életképessége veszélyeztetve volna.

Képzőintézeteink kifogástalanok.

Oktatási rendszerünk célirányos.

Tiszti karunk, altiszti keretünk kitünő, és mi több, fáradhatatlan és buzgó.

Legénységünk kiképzett, fegyelmezett.

Gyalogságunk, lovasságunk harczképes.

A beligazgatás teljesen szervezett. A szolgálat minden ágában irányadó utasítások és szolgálati szabályok kidolgozva.

A felszerelési kellékek a hadi létszámnak teljes mennyiségben állanak rendelkezésére.

A magyar honvédség mint újabb alkotás, azon bizalomnak köszöni létét, melylyel koronás királyunk a nemzetet megajándékozta. Az ország éveken át nagymérvű áldozatokat hozott, hogy megszerezze azon eszközöket, melyek szükségesek voltak ahhoz, hogy az intézmény rendeltetésének magaslatára emelkedhessék. De a magyar honvédségen sem fog múlni, hogy megmutassa, hogy érdemes a király bizalmára, érdemes a rokonszenvre, melylyel a nemzet feléje fordúlt, és hogy meg tudja hálálni az áldozatokat, melyeket az ország fennállhatásának czéljaira szentelt.

Hazai Samu.

IV.

A M. K. HONVÉDSÉGI LUDOVIKA-AKADÉMIA.

Ama rendkívüli fontosságnál fogva, melylyel a m. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia, első sorban mint *magyar katonai nevelő- és tisztképző-intézet*, másodsorban mint az egyetlen magyar tanintézet, melyben *a haditudományok magyar nyelven műveltetnek és terjesztetnek*, a magyar hadügyre nézve bir, kötelességünknek tartjuk e tanintézet keletkezését, fejlődését és jelen állapotát nagyobb részletességgel ismertetni.

A Ludovika-Akadémia keletkezésétől fogva, sok változáson ment át és $\frac{3}{4}$ évszázadba telt, míg e tanintézet eredeti, az alapítók által körvonalozott rendeltetésének valósággal átadatott.

A fejlődés e folyamatában *három korszakot* különböztethetünk meg.

Ezek *elseje* 1808-tól 1849-ig terjed, és magában foglalja az alapítás történetét, valamint amaz ismételten meghiusult kísérleteket, melyek a tanintézet életbeléptetésére nézve tétettek.

A *második* a Ludovika-Akadémiának az 1872-dik évben, mint magyar honvédségi tisztképző intézetnek felállítását, és a megjelölt évtől kezdve 1883. augusztus 20-ig terjedő működését öleli fel.

A *harmadik* végre az akadémiának magyar katonai nevelő- és tisztképző-intézetté való átalakítását, és e minőségében 1886-ig, tehát három tanéven át folytatott működését foglalja magában.

I.

A Ludovika-Akadémiának első korszakára vonatkozólag az adatokat Szilágyi Sándor jeles történészünk, az egyetemi könyvtár igazgatója s a Ludovika-Akadémia volt tanára által

az 1875. évben közzétett ¹ és levéltári adatokon alapuló nagy-érdekű munkájából merítem, s a közelebbiek után érdeklődőket e jeles munkára utalván, a következőkbe foglalom össze.

Egy magyar katonai nevelőintézet létesítésére az *első lépést* az 1802-ik országgyűlésen gróf *Beleznay Sámuel* tette meg, a midőn «*a nevendék-ifjaknak katonaságra való készítésére*» 10,000 forintot a nádorispán kezébe letett.

Az eszme azonban csak az 1808-iki országgyűlésen került ismét felszínre, midőn a rendek a védszervezet hiányait orvosló módszerekről vitatkoztak, s egyszersmind a magyar ifjaknak módot akartak nyújtani arra, hogy a katonai pályán előhaladjanak.

Erre mi sem mutatkozhatott alkalmasabbnak, mint egy magyar katonai növelde létesítése, melynek eszméjét a rendek nagy lelkesedéssel felkarolván, magán aláírást nyitottak s már az október 1-én tartott ülésen (Beleznay alapítványát beleértve) 162,000 forint felajánlását jelentették be; ugyanaz nap a főrendek ülésén 338,000 forint, a következő nap összesen ismét 65,000 s így 48 óra alatt 565,000 forint, tehát fél milliót jóval meghaladó nagy összeg ajánlatott fel a jeles eszme létesítésére.

Az október 3-iki ülés még nagyobb lendületet adott az ügynek; e napon tudatta ugyanis a főrendek követsége az alsó házzal, hogy Ő Felsége a király (I. Ferencz) a váczi Theresiana-Academia épületét a katonai egyetemnek átengedi, a királyné (Mária Ludovika) pedig, meg levén győződve arról, hogy azon nemes indulatokból származott adománynak, melylyel az ország rendei által legközelebb tartott dicsőséges megkoronáztatása alkalmával megtiszteltetett, jobb hasznát nem veheti, mintha annak egy részét a karoknak és rendeknek a haza védelmére czélzó tárgyra segedelmül adja, e végre 50,000 forintról kegyelmes ajánlást tesz.

Az izenet viharos lelkesedést keltett s az elnök Aczél István báró ajánlatára elhatároztatott, hogy a katonai egyetem a királyné engedelmével, nevére *Ludovika-Akadémiának* neveztessek; a királyné ezt helyben hagyta, «nem azért, hogy adományának, hanem hogy a nemzethez való vonzalmának emlékezetét fentartsa».

Az akadémia felállításának alapköve tehát le volt téve.

A hadi tanács, illetőleg Gometz altábornagy, elkészítette a felállítandó intézet tervezetét, mely szerint az egyelőre 40 alapítványos és 20 fizető, később azonban 120 alapítványos és

¹ A nemzeti Ludovika-Akadémia története Szilágyi Sándortól. — A Ludovika-Akadémia közlönye 1875. évi január, február és márcziusi füzetében.

80 fizető növendék befogadására szolgáljon, remélvén, hogy az ehhez még az adományokon felül szükséges tőke legközelebb össze fog gyűjtetni.

A tanterv az intézet célját akkép körvonalozta, hogy az «fiatal nemeseket oly módon képezzen ki, hogy azok a magyar ezredekhez, mint ügyes és jól képzett tisztek beléphessenek s képesek legyenek mint segédtisztek, vagy mint tisztek a vezérkarnál, szolgálni s annak idején a legmagasabb katonai rangnak is megfelelhessenek.»

Meghatározta továbbá a tervezet az osztályok számerejét (legfeljebb 30), a felvételi feltételeket, a phisikai és erkölcsi nevelés módját és a részletes tantervet, mely úgy a humanisztikus, mint a katonai tantárgyakra, katonai és testgyakorlatokra egyaránt kiterjedt.

A tervezet az október 27-iki ülésben elfogadtatván, azon kérelemmel terjesztetett a király elé, hogy azt jóváhagyja s egyúttal a költségek fedezésére a pesti egyetem fölöslegéből segélyt engedélyezzen, vagy a bátaszéki apátúrságnak a Theresianum által igénybe nem vett jövedelmét a Ludovikának adományozza.

E felterjesztés lényegében helyben hagyatván, az Akadémia a november 5-én kihirdetett és szentesített 7-ik törvényczikkkel alkotmányosan megalkottatott.

A nádor és a kormány ekkor a felállításhoz fogtak, s a jövő évben leendő megnyitásra minden előkészületet megtettek, melyek között egyike a legfontosabbaknak a Ludovika-Akadémia első igazgatójának, Petrich András vezérkari ezredes személyében való kinevezése, továbbá az átalakítási építkezésekhez szükséges tervek elkészítése volt.

Mindazonáltal pénzügyi nehézségek az építkezés megkezdését folyton gátolták, míg végre az 1811-iki államtönk, mely a forgalomban levő bankjegyek értékét $\frac{1}{5}$ -re leszállította, azokat végkép felfüggesztette.

A devalvatio következtében ugyanis a Ludovika 1.300,000 forintnyi tőkéje alig 250,000 forintra olvadt le, mi természetesen minden további lépést lehetetlenné tett.

Igy húzódott az ügy 1815-ig, a mikor a béke a szent szövetség megkötése által biztosítatván, a Ludovika ügye a napi-rendről végleg levétetett.

Kedvezőbb fordulatot vett az ügy 1827-ben, a mikor is az országgyűlés azt újra kezébe vette s királyi engedélyt eszközölt ki arra, hogy a vácsi alkalmatlannak bizonyult épület eladassék, s számára *Pesten* alkalmas telek szereztessék, továbbá hogy az igazgató és a katonai tanárok fizetései a katonai kincstárból fedeztessenek, hogy az insurrectionalis alap kama-

tainak fölöslege az intézetre fordíttassék, végre, hogy ösztöndíjak az Akadémia növendékeinek is adományoztathassanak.

Ennek következtében az Akadémia váczí birtokai eladattak s az intézet számára a legalkalmasabbnak talált Orczy-féle telek minden épületével és hozzátartozóságával együtt 60,000 forinton megvásároltatott. Pest városa átengedte ehhez az Orczy-kérthez tartozó s az Orczy-családnak bérbeadott telekrészét az Ilyés-kúttal együtt, ez utóbbit azonban azon feltétel mellett, hogy a kút környéke a közönség számára nyitva tartassék; végre megszereztetett a Festetich Antal-féle kertnek e telekbe beszögellő darabja is.

Ekkor azután az építkezés valósággal megindult, s az alapkö József nádor által 1830. június 28-án az országgyűlés mindkét háza s roppant közönség jelenlétében ünnepélyesen letéttetett; a diszes és monumentális épület Pollák Mihály építész buzgósága folytán 1836. végével befejeztetett s átadatott.

Az egész építés tehát alig 6 évet vett igénybe s összesen 366,859 ezüst forintba és 24 krajczárba került.

Ez idő alatt az Akadémia vagyona is több alapítvánnyal (köztök Buttler János gróf 126,000 forinttal) szaporodott.

A megújítás 1836. november 1-ére már küszöbön állott, midőn váratlanul egy új akadály merült fel s ez a *nyelv* kérdése volt.

Az országgyűlés ugyanis a megnyitásra vonatkozó törvényjavaslat 4. pontjában azt kívánta, hogy *«minden hadi és más tudományok mellözhetlenül és kirekesztőleg magyar nyelven taníttassanak és következőleg csak olyan tanítók alkalmaztassanak és oly nevendékek vétessenek fel, kik a magyar nyelvet tudják»*, s midőn a királyi leirat e kívánság teljesítését megtagadja, kinyilatkoztatta, hogy *«meggyőződven arról, hogy ezen intézet, ha a kir. válasz tartalmához hozzájárulnának, nem csak az ifjúságnak a katonai tudományokban a nemzetiség megóvása mellett leendő kimívelési czéljának meg nem felelne, hanem inkább növendékjeiből a nemzetiséget tökéletesen kiirtaná, ily szomorító körülmények között kötelességöknek tartják kinyilatkoztatni, hogy inkább, mintsem oly tetemes áldozatokkal a nemzetiség lassú elöléséhez segédkezet nyujtsanak, mintsem, hogy oly intézetet, melyben a nevelés módjának meghatározási jussa nékiek a kir. válasz által megtagadtatik, elősegítsenek: e részben tett minden (a megnyitásra nézve tett) ajánlásait visszaveszik»*.

E részben a későbbi országgyűlések sem értek czélt, míg végre az 1848-iki események bekövetkeztén, az ügynek új fordulatot adtak.

Mészáros Lázár november 23-án benyújtotta a törvény-

javaslatot, egy *magyar hadi főtanoda* szervezésére, mely 1849. január 7-én volt megnyitandó.

A tervezet, melyet Peczelt József egyetemi tanár készített, minden szükségesre kiterjeszkedett; költségvetése az 1849. évre 101,739 ezüstforintra volt előirányozva; a növendékek száma első évben 50-re volt megállapítva, mely 4 évfolyam felállítása után 200-ra emelkedett volna; a tanterv a fősúlyt, a humanistikus tantárgyak kellő méltatása mellett, kiválóan a katonai tárgyakra, katonai és testgyakorlatokra fektette.

Az előkészületek a megnyitásra időközben folytak; a tanárok, számszerint 22 szaktanár (köztök Brassai Sámuel és Römer Flóris), 7 tanító, 5 mester és 1 lelkész, valamint az 55 főre rúgó szolgaszemélyzet, kinevezettek, s az intézet minden szükségessel (kórház, könyomda, mintaműhely, gyűjtemények stb.) felszereltetett.

Végre, 1849. január 7-én az intézet valósággal megnyílt; Peczelt József igazgató meleg szavakkal üdvözölte az ifjakat s élénk színekkel ecsetelte a feladat fontosságát, mely az intézetre s az onnét kilépő ifjakra vár.

De az intézet fennállása rövid tartamú volt; Windischgrätz a megnyitás után néhány napra bevonult Pestre s az intézetet azonnal feloszlatta; tanárok, tanulók szétmentek, a felszerelés lefoglaltatott s az intézet maga katonai kórházzá alakíttatott át, mely minőségében maradt 1872-ig, a midőn a nemzet tulajdona fölött ismét rendelkezett.

II.

A magyar királyi honvédségnek az 1869-diki évben történt felállítása által az Akadémia ügye új stádiumba lépett; a honvédség tisztán magyar intézmény lévén, az alapítványi kamatok egy része a honvédtiszti sarjadék kiképeztetésére fordítható volt, s így, habár nem is szorosan az eredeti rendeltetésnek megfelelőleg, mely magyar ifjak *katonai neveléséből* állott, de legalább az *alapítók óhajta szellemében* volt felhasználható.

Az ige tehát elvégre testté vált és az 1872. évi XVI. törvénycikk által a magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia felállíttatott.

Miután azonban az Akadémia az idézett törvénycikk által a magyar királyi honvédségnek lett felajánlva, szervezete természetesen a honvédség szervezéséhez volt kénytelen alkalmazkodni, és az eredetileg, az alapítás alkalmával tervbe vett szervezet teljesen elejtetett.

Az 1872. évi szervezet fővonásaiban a következő volt:

Az Akadémiában két tanfolyam állíttatott fel, melyek elseje a *tisztképző tanfolyam*, az 1872-ig fennállott honvédkerületi tisztképző-iskolákban előképzett és szabadságolt állományú hadapródokká már kinevezett egyének közül a tetteges szolgálatra önként jelentkezőket alaposabb képeztetésben részesíteni volt hivatva, míg a második, a *felsőbb tiszti tanfolyam* tetteges állományú tiszteknek felsőbb kiképeztetésére volt rendelve.

A felveendő hadapródok száma a rendelkezésre álló elemek számához képest körülbelül 100-ban, a tisztek száma 25-ben állapíttatott meg.

A *szervezeti szabályzat* megállapította a tantervet, a tanulmányi és tanrendszert, az igazgatósági, tanári és szolgálattevő személyzet számát, illetékeit, hatáskörét és általában a szolgálat, oktatás, ügyvitel és gazdálkodás egész menetét.

E szervezet az 1872. év november 21-én lépett életbe és az egyes tanfolyamokat kivéve, melyek időközben változásokon mentek át, 1883. október 1-ig érvényben állott; különösen áll ez arra, a mi az igazgatósági, tanári és szolgálattevő személyzetet, azok hatáskörét, illetékeit stb. illeti, míg a tantervek és a tanrendszer, a tanfolyamok szervezetével természetesen együtt változtak.

Egy évvel később ugyancsak a Ludovika-Akadémiában, habár szervezetileg az Akadémiától függetlenül és leginkább csak a rendelkezésre álló helyiségek, taneszközök és tanári erők lehető felhasználása okából állíttatott fel a *törzstiszti tanfolyam* 3 havi tartammal, gyalogsági és lovassági századosoknak a törzstiszti fokozat elnyerésére szükséges minősültség megszerzése, illetőleg bebizonyíthatása céljából.

Az Akadémia szervezetében 1872-től 1883-ig bekövetkezett lényegesebb változások a következőkben soroltatnak fel:

Az első év tapasztalatai azt mutatták, hogy a szervezetben megállapított rendszer a kiképeztetés alá vonható elemek csekély előképzettsége és a katonai szolgálatban való gyakorlatlansága miatt, továbbá azért sem tartható fenn, mert eltekintve a kiképezés alá vonható anyag középszerűségétől, maga a kiképeztetési rendszer sem volt czélszerű; a jelöltek ugyanis a kerületi székhelyekben fennálló szabadságolt állományú tisztképző tanfolyamokban készítettven elő, és a honvédség első felállítása idejében természetesen amúgy is hiányosabb tanerők által oktatván, kiképeztetésük korántsem volt oly egyöntetű, mint az kívánatos lett volna, ezenkívül pedig 7 külön tanfolyam berendezése nemcsak tetemesen költségesebb volt, de ennyi tanfolyam számára a megfelelő tanerők biztosítására nézve is komoly nehézségek merültek fel.

E sokféle hátrányoknak elejét veendő, az 1873-ik évben az eddig fennállott kerületi szabadságolt állományú tisztképző-iskolák beszüntetése mellett az Akadémiában egy új tanfolyam állíttatott fel, az *«előkészítő tanfolyam»*, mely a csekélyebb előképzettségű elemeket a tisztképző-tanfolyam számára előkészíteni volt hivatva, oly módon, hogy azok siker reményével léphessenek át a tisztképző tanfolyamba.

A nyolcz gymnasiális osztály végzésének megfelelő előképzettséggel bíró egyének azonban ezentúl is közvetlen a tisztképző tanfolyamba léphettek be.

Míg tehát az 1872. évi szervezet szerinti tisztképző tanfolyam kizárólag szabadságolt állományú hadapródoknak tettelegességi célból való bővebb kiképzésére volt rendelve, az 1873. évi szervezet két tanfolyama, a kerületi iskolák felosztatása mellett, minden a tiszti rang elnyerése után törekvő, vagy a csapatok által az 1871. évi VI. törvenyzikk értelmében magasabb kiképzésre kizemelt egyént felvett, és pedig tekintet nélkül arra, vajjon az bevégzett kiképzetés után a tetteges vagy a szabadságolt állományban kívánt-e megmaradni; ez intézkedés oka az volt, hogy az időközben mutatkozó nagy tiszti hiány méltó aggályokat keltvén, a törvény keretében minden lehető eszközt fel kellett használni, mely e hiánynak apasztására alkalmasnak ígérkezett.

Az előkészítő és tisztképző tanfolyamok szervezete ezután az egyes tantárgyakban létrejött kisebb változtatásoktól eltekintvén, érintetlenül maradt.

Az 1871. évi VI. t.-cz. azon határozványa, hogy a honvédelmi miniszter a kiképzésre alkalmas egyéneket a szükséges időre behívhatja, leginkább a tiszti kiképzésre alkalmas egyének igénybe vehetését célozta; ez intézkedés azonban, bár az akkori viszonyok közt az egyedüli eszköz volt a kitűzött cél elérésére, birt többféle hátrányokkal is, melyek közt első helyen kell felemlítenünk, hogy a törvény rendelkezése által majd kizárólag csakis az intelligensebb elem volt sújtva, mert míg a kiképzetésre nem alkalmas legénység rövid pár havi szolgálattétellel menekült, a kiképzetésre alkalmas elem e törvény folytán 1—2 évig tetteges szolgálatban, illetőleg a Ludovika-Akadémiában visszataratott, a mi a legtöbbnél polgári hivatalának elvesztésével járt, s bizonyára nem volt alkalmas akár a honvédség iránti rokonszenvet, akár a tiszti rang és állás tekintélyét emelni, sőt gyakran annak elnyerése elleni törekvést idézett elő.

Ennek következtében szükségessé vált, hogy különös méltánylást érdemlő esetekben a tisztképző tanfolyam hallgatására minősültséggel bíró oly egyének, kik a tanfolyam tényleges hallgatása által tanulmányaik befejezésében gátoltatnának, vagy

elfoglalt polgári állásukat kockáztatnák, ha magokat a tiszti vizsga letételére térítvényileg kötelezték, a tanfolyam tényleges hallgatása alól fölmentessenek.

Ezen intézkedés már a törvény életbelépésétől kezdve alkalmaztatott ugyan, de csak ritkán és kivételesen; általános szabálylyá csak 1879-ben vált s azóta e kedvezmény évenként 15—20 egyén által vétetett igénybe. Az intézkedés azonban előnyösnek nem bizonyult, a mennyiben az így fölmentettek közül az elvállalt kötelezettségnek csak aránytalanul kevesen feleltek meg.

Az előkészítő és tisztképző tanfolyam szervezete tehát lényegileg meg nem változott; megváltozott azonban a tiszti tanfolyam szervezete az által, hogy e tanfolyam 1876-tól kezdve a bécsi császári és királyi hadiskola előkészítő tanfolyamává vált; a mennyiben kiindulva ama törekvéshől, hogy a mozgósított honvéd-hadosztályoknál vezérkari szolgálatra saját honvédtisztjeinket alkalmazhassuk, módot kellett nyújtani ezeknek arra, hogy ők az ezen alkalmazásra szükséges képzettséget és nagyobb látkört megszerezhessék.

A változás tehát első sorban és kiválólág a tantervre és tanrendszerre vonatkozott, míg a többi intézkedések közül kiváló figyelmet csak azon körülmény érdemel, hogy a tanfolyam ez időtől kezdve kizárólag önként jelentkező tisztekből állítatott össze.

Ugyanez évben a törzstiszti tanfolyam tartama 5 óra terjesztetett ki.

1881-ben csupán a törzstiszti tanfolyam szervezete változott olykép, hogy a tanfolyam tartama újlag és pedig 10 hónapra kiterjesztetett.

Az 1882-ben létrejött változások főkép a tantervre, a tanmódra és tanrendszerre vonatkoztak, a mennyiben az Akadémia összes tanfolyamai számára egy eddig nélkülözött részletes tanterv adatott ki, mely minden egyes tantárgy terjedelmét, a tananyag miként leendő feldolgozását stb. részletesen meghatározta.

Végre érintve lőn még e változások által a tisztképző tanfolyam is, a mennyiben az előkészítő tanfolyamot nem végzett, tehát közvetlen a tisztképző tanfolyamba jutott hallgatók egy külön osztályba egyesítették és számukra egy külön tanterv állapított meg.

A szervezeti átalakulások főbb mozzanatai a fentebbiekben előadatván, most még az Akadémiának 1883. szeptember végével érvényben állott s a felsorolt változások által némileg átalakult szervezetét kellene előadnunk, ezt azonban, mint immár csekélyebb érdekléssel bíró dolgot, de tekintettel a rendelkezésünkre álló tér csekély voltára is, mellőzzük, és e helyett odatörekszünk, hogy az 1882—83. tanévvel lezárt korszak kiképeztetési eredményéről lehetőleg hű képet tárjunk fel.

E célra a lefolyt időszak alatt a Ludovika-Akadémiában fennállott tanfolyamok eredményeit *statisztikai kimutatásokba* foglaltuk egybe, melyekhez az adatokat részint a honvédelmi minisztérium, részint a Ludovika-Akadémia igazgatóságának szívesége és előzékenysége folytán nyertük; e kimutatók mindegyikét a szükséges megjegyzésekkel látjuk el.

I. sz. statisztikai kimutatás

az előkészítő tanfolyam eredményéről az 1873—1883-ig terjedő 10 évi időszak alatt.

Évfolyam	Berendeltetett	Az év bevégezése előtt fogvatékba jött	Végzett	Jeles és igen jó	Megfelelő	Ki nem elégtő	Ennélfogva a tisztképzőbe alkalmasnak ítéltetett	A további kiképzésre alkalmasok %-a a berendelttekhez viszonyítva
				eredménynyel				
1873—74	151	8	143	22	100	21	122	80 %
1874—75	91	6	85	8	58	19	66	72 %
1875—76	135	55	80	17	44	19	61	45 %
1876—77	87	14	73	13	36	24	49	56 %
1877—78	91	24	67	18	38	11	56	61 %
1878—79	130	22	108	18	89	1	107	82 %
1879—80	187	74	113	14	76	23	90	43 %
1880—81	151	68	83	3	76	4	79	52 %
1881—82	94	29	65	9	49	7	58	62 %
1882—83	94	43	51	10	41	—	51	54 %
Összesen	1211	343	868	132	607	129	739	60·7 %

Megjegyzések:

A «berendelttek» és a «tisztképzőbe való átlépésre alkalmasak» (2-ik és utolsó előtti függélyes) rovatok számeredményeinek roppant különbsége élenken bizonyítja, hogy mily elégtelen minőségű anyagot volt kénytelen a honvédség kiképzés alá vonni, hogy a tiszti szükségletet csak némileg is fedezni képes legyen; e viszony az utóbbi időben nem hogy javult volna, de sőt határozottan évről-évre rosszabbá vált, úgy hogy a berendeltteknek átlag csak 60 %-a vált a további kiképzésre alkalmassá, daczára annak, hogy a legrosszabbak már illetékes helyen a csapatok ajánlataiból töröltettek.

A reménylett és a szabálytervezetben előírányzott 200 főnyi hallgatói létszám sem az előkészítő, sem pedig a tisztképző tanfolyamban el nem éretett.

II. szám. statisztikai kimutatás

a Ludovika-Akadémia tisztképző tanfolyamában 1872-ik évtől az 1882-ik év végéig tiszteké kiképzett, valamint foggyatékba jutott egyénekéről.

É v f o l y a m		Ezek közül 1882. végével szolgált										Különféle okoknál fogva foggyatékba jutott												
A tanfolyamba berendeltettek																								
A tanév alatt foggyatékba jutott																								
A tanfolyamot végezte																								
A tanfolyam bevégezte után hadapróddá vagy tisztté kineveztetett																								
1872/3	85	21	64	62	—	62	57	4	59	—	57	—	54	—	49	—	46	—	44	—	42	—	—	—
1873/4	151	5	146	127	—	—	—	127	42	84	77	40	106	11	106	3	97	2	91	2	86	—	—	—
1874/5	190	23	167	139	—	—	—	—	3136	14	122	80	48	110	8	103	8	106	4	99	2	—	—	—
1875/6	108	12	96	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1876/7	101	3	98	78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1877/8	104	11	93	83	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1878/9	107	4	103	99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1879/80	153	13	140	127	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1880/1	148	29	119	117	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1881/2	116	9	107	94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen	1263	130	1135	999	—	62	57	131	104	220	151	232	249	200	398	106	450	122	489	188	546	213	3	91
A foggyaték összege																						20		
A foggyaték százaléka																						33.9		

Megjegyzések:

E statisztikai kimutatás a tisztképző tanfolyam eredményét dolgozta fel olykép, hogy benne nemcsak a tanfolyam eredménye, hanem egyszersmind a honvéd tisztikar állományában mutatkozó hullámnázás is feltüntetve legyen.

Miután azonban a kimutatás az 1882. év végével van lezárva, ezt még az 1882—83-iki tanév, továbbá a szervezet befejezése céljából 1883—84-ben még fentartott tanfolyam eredményének kimutatásával pótolnunk kell.

Az 1882—83-iki tanév kezdetén a tanfolyam állománya 109 főből állott, és pedig 73 fő lépett át a Ludovika-Akadémia és a jászberényi központi lovasiskola előkészítő tanfolyamából, (ez utóbbiból 9 huszár), 36 fő pedig előképzettségénél fogva közvetlen e tanfolyamba vétetett fel; ezek közül időközben különféle okokból fogyatékbá jutott 35, minélfogva a tanfolyamot 74 fő végezte, és pedig a következő eredménnyel:

jeles	6
igen jó	4
jó	38
elégséges	22
ki nem elégítő	4

A térítvényileg kötelezettek közül vizsgát tett 5 és pedig 3 jó, 1 elégséges, 1 pedig ki nem elégítő eredménnyel, minélfogva a tanfolyam végeredménye a következő volt:

hadnagygyá kineveztetett	3
hadapróddá »	71
meg nem felelt	5

A legutóbbiak közül 2 a vizsga ismételése nyert engedélyt.

Az 1883—84-iki tanévben az átmenetileg még fentartott tisztképző tanfolyamba azon hallgatók osztattak be, kik:

a) 1882—83-ban az előkészítő tanfolyamot végezván, kiképezésüket be kellett hogy fejezzék;

b) az újonan rendszeresített szabadságolt állományú tisztképző tanfolyam azon magasabb iskolákat végzett hallgatói, kik tettelegessítésre törekedtek.

Ezek összes száma 92 fő volt; e számból ki nem elégítő előmenetel, rossz magaviselet, betegség és más okok folytán fogyatékbá jutott 19, maradt tehát a tanfolyam befejeztekor 73.

Az általok felmutatott eredmény a következő volt:

jeles	3
igen jó	10
jó	28
elégséges	32

E végeredménynek megfelelőleg hadnagygyá kineveztetett 3, hadapróddá 70 hallgató.

III. sz. statisztikai kimutatás

a tiszti tanfolyam eredményéről a lefolyt 11 évi időszak alatt.

Évfolyam	A tanfolyamba be- rendeltetett	Évközben fogya- tékba jött	Végzett	Elért végeredmény			A hadi isko- lába felkül- detett	
				jeles vagy igen jó	megfelelő	ki nem elé- gítő	még az évben	később
1872—73	22	5	17	5	9	3	—	—
1873—74	23	3	20	8	12	—	—	—
1874—75	25	—	25	2	22	1	—	—
1875—76	27	8	19	3	11	5	1	—
1876—77	14	—	14	4	8	2	5	—
1877—78	20	2	18	7	10	1	5	1
1878—79	11	4	7	4	2	1	3	2
1879—80	17	6	11	3	7	1	3	—
1880—81	18	2	16	3	12	1	4	1
1881—82	14	5	9	3	6	—	3	—
1882—83	14	4	10	3	7	—	4	—
Összesen	205	39	166	45	106	15	28	4

Megjegyzések:

A tiszti tanfolyam 1872—1876-ig a régi szervezet szerint, 1876-tól kezdve az újabb szervezet szerint áll fenn, innét a hallgatók számában való nagy különbség, melynek okát korábban előadtuk.

Kiegészítetik a statisztikai kimutatás még a következőkkel:

A két utolsó rovat szerint a tiszti tanfolyamot jeles eredménnyel végzett s ennek folytán Bécsbe felküldött 32 tiszt közül 12 a két évi tanfolyam befejezése előtt felmentetett, 20 a tanfolyamokat teljesen bevégezte.

A tanfolyamot teljesen bevégezettek közül 7 igen jó, 10 jó, 3 pedig ki nem elégtő eredményt ért el.

A felküldött 32 tiszt közül 23 eredetileg és közvetlen a honvédséghez avatott fel és kiképzését *teljesen a honvédség-nél* nyerte; ezek tehát mindannyian a Ludovika-Akadémia növendékei; 9 tiszt előképzettségét még a cs. és kir. közös hadseregben szerezte meg.

Sem a tiszti tanfolyamról szóló III. kimutatás, sem pedig a hadiskolára vonatkozó fentebbi számadatok nem mutatnak kiváló jó eredményt; de a tantervnek az 1882-ik évben történt szabályozása és az 1883—84-ik tanévre vonatkozó intézkedések,

melyek később még fel fognak említettetni, az eredményeket remélhetőleg javítani fogják.

Végre következik a *törzstiszti tanfolyam*, mely bár nem áll a Ludovika-Akadémiával szervi összeköttetésben, de miután az 1882—83-iki tanév befejeztéig az Akadémia igazgatása alatt állott és annak tanárai által láttatott el, az Akadémia működéséről szóló fejtegetésekből e tanfolyam sem maradhat el.

A törzstiszti tanfolyam eredményét a következő kimutatás tünteti fel:

IV. sz. statisztikai kimutatás

a törzstiszti tanfolyam eredményéről a lefolyt 11 évi időszak alatt.

Évfolyam	A tanfolyamba berendel-		Fogyatékba jutott		Vizsgát tett		Megfelelő		Meg nem felelő	A törzstiszti vizsgát a tanf. hallgatása nélkül letette	Ennélfogva törzstiszti ké-pesítést nyert	A képesí-tettek közü l tartozik				
	tetett						eredmény- nyel					a tetteges állományba		a szabads. állományba		
	gyalog	lovak	gyalog	lovak	gyalog	lovak	gyalog	lovak	gyalog	lovak	gyalog	lovak	gyalog	lovak		
	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak	lovak		
1872—73	28	5	3	1	25	4	25	4	—	1	26	4	25	4	1	—
1873—74	20	—	—	—	20	—	20	—	—	—	20	—	20	—	—	—
1874—75	21	—	—	—	21	—	21	—	—	—	21	—	21	—	—	—
1875—76	25	—	1	—	24	—	19	—	5	—	19	—	19	—	—	—
1876—77	Ez évben tanfolyam nem állíttatott össze.															
1877—78	30	7	13	—	17	7	17	7	—	1	18	7	17	6	1	1
1878—79	25	5	3	—	22	5	15	4	7	2	17	4	17	4	—	—
1879—80	9	4	2	—	7	4	7	4	—	2	9	4	8	4	1	—
1880—81	9	7	—	2	9	5	8	5	1	—	9	6	8	5	—	1
1881—82	14	4	1	—	13	4	13	4	—	1	14	4	14	4	—	—
1882—83	14	5	—	—	14	5	12	5	2	1	13	5	12	5	1	—
Összesen	195	37	23	3	162	33	157	33	15	8	165	34	161	32	4	2

A törzstiszti tanfolyam az 1883—84-iki tanévtől kezdve a Ludovika-Akadémia igazgatása alól kivált, a mennyiben teljesen az I. honvédkerület parancsnoka, mint a *honvéd-törzstiszti tanfolyam parancsnoka* alá helyeztetett, a tanfolyam tanárainak rangban legidősbike egyidejűleg a helyettes parancsnoki tiszttel bízván meg.

Ezzel a Ludovika-Akadémia fejlődésének második korszaka

alatt bekövetkezett szervezeti átalakulások, valamint az egyes fennállott tanfolyamokban elért eredmények kimutatását befejezén, áttérünk a Ludovika-Akadémia *új szervezetére*.

III.

A Ludovika-Akadémiának a megelőzőkben leirt állapota nem elégítette ki a közvéleményt, de nem elégítette ki magát a honvédséget sem, melynek vágyai között kiváló helyet foglalt el azon óhajtás, vajha mód nyujtatnék a m. kir. honvédségnek arra, hogy tetteles állományú tisztikarát, mely az egész honvéd hadseregnek békében nevelője és oktatója, mozgósítás esetén pedig vezetője és parancsnoka, oly magyar ifjából egészíthetné ki, kik e honvédség által a katonai pálya számára nevelve, kiképezve, az intézményen, melynek zsenge ifjukuruktól fogva tagjai, mely nekik jövőt, pályát nyitott, gyermeki szeretettel csüggnék, ifjú erejüket, képességeket és tehetségeket ez intézmény fejlődésének szenteljék.

Nem azért óhajtotta a honvédség ezt, mintha a sorozás útján oda jutott, vagy a cs. és kir. közös hadsereg magyar csapataitól áthelyezett tisztek között nem számlált volna kitünő érzelmű és jeles képzettségű férfiakat, vagy mintha a tisztikar összesége, mely oly buzgón, oly sok önfeláldozással és oly szép sikerrel oldja meg nehéz feladatát, származásánál fogva rokonszenvét nem bírta volna, sőt ellenkezőleg, hiszen a jövő sarjádék nevelését és kiképeztetését az ő kezeikbe kívánta letenni, a mi bizalmának legszebb tanújele, hanem azért óhajtotta azt, mivel tekintete a jövőre volt irányozva, ama jövő felé, melyben a m. kir. honvédségre nagy és nehéz feladatok várnak, melyek teljesítése ifjú erőket, rendszeres katonai nevelést és beható katonai kiképeztetést igényel, tehát oly feltételeket támaszt, melyeknek az eddigi kiképeztetési rendszer követése mellett meg nem felelhetett; ha a tiszti kar számos tagja önszorgalmából magát tovább képezvén, kitünő sikert mutatott fel, ez eddig az egyén érdeme volt, de nem a rendszeré; a jövőre nézve a honvédség azt óhajtotta, hogy e rendszeres, magyar katonai nevelésben minden magyar ifjú, ki az után törekszik, részesülhessen, az alapos és beható katonai kiképeztetésre pedig úgy ez ifjakként, mint egyáltalában a honvédség minden érdemes és törekvő tagjának alkalmá nyíljon, és a mit eddig mint kivételt tisztelt, az a jövőre nézve a honvéd-tisztikarban lehetőleg általánosíttassék.

Ez volt az óhajtás, melynek teljesülését a honvédségi intézmény fejlődése érdekében kívánta, de a melyre egyelőre igen

kevés kilátása volt, oly annyira kevés, hogy az 1882-dik év végével a szent-györgytéri palotából kiszivárgó azon hírt, hogy a miniszter a Ludovika-Akadémiának egy honvédségi katonai nevelő-intézetévé való átalakítását tervezi, bizony sokan kétkezdéssel fogadták.

Annál öröndetesebb és annál tökéletesebb volt a meglepetés, melyben gróf Ráday Gedeon honvédelmi miniszter 1883. április hó 23-ikán a Ludovika-Akadémia átalakításáról szóló törvényjavaslat benyújtása által a képviselőházat és vele az egész nemzetet, mindenek felett pedig a magyar honvédséget részesítette; ez örömteljes meglepetés legjobb bizonyítéka egyzersmind annak, hogy ezen intézkedés a m. kir. honvédség számára *valódi vívmány*, még pedig a honvédség fennállása óta egyike a *legjelentékenyebb vívmányoknak*, melyért boldogult miniszterünknek a legmelegebb hálával tartozunk.

És most lássuk az 1883-ik évi új szervezés folytán átalakult Ludovika-Akadémiának, mint tisztán *honvédségi* katonai nevelő és tisztképző intézetnek, az eddigi szervezéshez való viszonyát.

Ha a kérdésnek jogi és pénzügyi oldalától teljesen eltekintünk, és az Akadémia eddigi (1883 előtti) állapotát *tisztán katonai szempontból* tekintjük, a következő eredményre jutunk:

A Ludovika-Akadémia eddigi állapotában feladatának megfelelni nem volt képes, és pedig a következő okoknál fogva:

A honvédséghez rendes újonczállítás útján besorozott elemek között a tiszti kiképeztetésre teljesen alkalmas egyének száma oly csekély volt, hogy ezekből sem a tetteges, még kevésbbé pedig a szabadságolt állományú tisztikart kiegészíteni teljességgel nem lehetett.

Ezen kívül a besorozott honvédek a tisztté való kiképeztetést már oly életkorban nyerték, hogy előre látható volt, miszerint a legnagyobb rész csak az alsóbb tiszti rendfokozatokon haladhat át, és a törzstiszti helyek betöltése körül előbb-utóbb méltán aggodalmaknak kell felmerülni.

A tetteges állományú tisztikart illetőleg az Akadémia, eddigi szervezetében, továbbá azért nem felelhetett meg, mivel a tetteges tisztnél mellőzhetetlen behatóbb kiképzést, az Akadémiából kilépő honvédek egyike sem nyerhette;

a tisztképző tanfolyamba közvetlen belépett hallgató azért nem, mivel az ott töltött egy év ezen behatóbb kiképzés nyújtására teljesen elégtelen,

az előkészítő tanfolyam útján bejutott hallgatók túlnyomó részének előképzettsége pedig oly fokon állott, hogy azokból teljesen megfelelő tetteges tiszteket képezni nem 2 év, de sőt

4 év alatt is nagy feladat volna, és pedig kiválóan azért, mivel ez egyének, ha egykor 4 gymnasiális osztályt végeztek is, de 6—10 év óta semminemű tanulmányozással nem foglalkozván, azt a keveset is, a mit tudtak, rég elfeledték.

Számszerint a tettlegetes állomány kiegészítettet ugyan eddig mindig, de csak az által, hogy kevesebb előképzettségű egyének is kiképezés alá vonattak, kik két évre vonatván el polgári foglalkozásuktól, azt rendszerint elveszítették, s így a honvédtiszti állás nyújtott nekik kenyeret és sok esetben még kedvezőbb életviszonyt, mint a melyet a polgári pályán valaha remélhettek volna; másrészt az által, hogy a jobb előképzettséggel bíró hallgatók nagyobb része, még ha a tanfolyam után polgári pályájára visszatért is, csakhamar a tettlegetés után törekedett.

A tettlegetes tisztikar tehát szám szerint mindig könnyen kiegészíthető volt, de nem részesülvén elég beható katonai kiképzetésben, minőség szerint nem ütötte meg ama mértéket, mely a mai viszonyok között tettlegetes tisztektől jogosan követelhető.

És ha e tisztek nagyobb része mind ezek daczára később megfelelt, sőt nem ritkán kitűnő tisztté vált, ez mint már korábban fölemlítettük, nem a rendszer eredménye, hanem tisztán és egyedül az egyén érdeme volt, ki kötelességérzettől áthatva, önmaga iparkodott ama képzettséget megszerezni, melyet az Akadémiától nem nyert és nem is nyerhetett.

A szabadságolt állományú tisztikar kiegészítése tekintetében a viszonyok még sokkal kedvezőtlenebbek voltak.

E tekintetben nem csupán a véderő-törvényből kifolyó viszonyok azok, melyek gátlólag hatottak, oly módon, hogy a honvédségbe csekély számú kiképzetésre alkalmas elem jutott, hanem maga az Akadémia szervezete is.

A két rendbeli hallgatóknál ugyanis a viszony a következő volt:

A tisztképző tanfolyamba közvetlen belépőknél a kiképzetési mód, tudniillik egy évi időtartam helyes lett volna ugyan, de ezek száma egyrészt igen csekély (a kilépők alig 20 %-a), másrészt az által, hogy nekik a tettlegetés pótvizsga nélkül és egyszerűen próbaszolgálat alapján megengedettet, s ők a tettlegetés után eredeti rangszámukat megtartották, számuk még inkább kevesbedett, mivel a mint a polgári pályához kötött reményeik nem teljes mértékben teljesültek, magokat azonnal tettlegetésíteni törekedtek; ennek eredménye az volt, hogy a szabadságolt állomány egy tisztet veszített, a tettlegetes állomány bár számszerint nyert, erkölcsileg mégis veszített; mert a tiszt, ki 5—6 évet, sőt néha több időt szabadságolt állományban töltött és katonai tudományokkal nem foglalkozott, az ez idő

alatt tettelesen szolgáló tiszttel össze nem hasonlítható, eltekintve még azon további jelentékeny hátránytól, hogy az ily tisztt az előléptetés alkalmával 8—15 évet a honvédség érdekében működő és eredményteljesen szolgáló tisztek helyét foglalta el, a nélkül, hogy erre csak a legkisebb érdemet is megszerzte volna.

Az előkészítő tanfolyam útján a tisztképző tanfolyamba jutók pedig, a már korábban felemlített okok folytán majd kivétel nélkül a tetteles állományban maradtak.

Az eredmény tehát az volt, hogy a szabadságolt állományba jutó tisztek minőség tekintetében megfeleltek ugyan, de a számszerinti eredmény teljesen elégtelen volt.

E fejtegetésből eléggé kitűnik annak szüksége, hogy: a Ludovika-Akadémia egy esetleges új szervezete és újabb tanfolyamai rendeltetésöknek csak akkor felelhetek meg, ha úgy a tetteles, mint a szabadságolt állományú tisztikar kiegészítésére, és pedig nemcsak szám, hanem minőség szerint is, alkalmassá tétetnek.

E cél elérhetőnek ígérkezett a következő módon:

1. az által, hogy külön tanfolyam állíttatik fel a tetteles állományú tisztikar kiegészítésére, mely míg egyrészt fiatal, tanulmányaik folyamában levő elemeket vesz föl, másrészt azokat több éven át beható katonai kiképzetésben részesíti;

2. az által, hogy egy másik külön tanfolyam szerveztetik a szabadságolt állományú tisztikar kiegészítésére, és pedig, tekintettel a főntebb kifejtettekre, továbbá azon körülményre, a mely szerint a tisztán katonai kiképzetés egy év alatt lehetséges oly mérvben, hogy az illetőből jó és hasznavehető szakaszparancsnok váljon, csupán egy évi időtartammal.

A tanfolyam illetén szervezése mellett, minőség szerint, megfelelő szabadságolt állományú tisztek nyerésére volt kilátás, mennyiség szerint pedig kedvezőbb eredmények várhatók az által, hogy egyrészt a tanfolyam egy évi időtartamra terjedvén csak ki, az illető polgári pályájától el nem esik, másrészt a letett vizsga őt csak a szabadságolt állományú tiszti rang elnyerésére jogosítván, a tetteles állományba jutás meg van nehezítve.

Miután azonban a szabadságolt állományú tisztképző tanfolyam csak a tetteles tanfolyam felállítása esetén vihető keresztül, előbb az iránt kellett a szükséges lépéseket megtenni:

«hogy a Ludovika-Akadémia eredeti rendeltetésének visszaadatván, első sorban magyar ifjak katonai nevelő-intézetévé váljon.»

E feladat megoldása gróf Ráday Gedeon honvédelmi miniszter ügybuzgó fáradozásai következtében sikerülvén, a honvédség

módot nyert arra, hogy a tiszti kiképeztetés fontos és égető kérdését a lehető legkedvezőbb módon megoldja.

A kibocsátott rendelkezésekhez és a legfelsőbb helyen helybenhagyott szervezeti szabályokhoz képest a honvédség tiszti kiképeztetése ennél fogva a *jövőre nézve* a következő módon alakult:

Mindenekelőtt a Ludovika-Akadémiában eddig főnállott előkészítő-tanfolyam az 1882—83. tanév végével, az általános tisztképző-tanfolyam pedig a reá következő évtől kezdve megszűnt; ez utóbbinak az 1883—84-iki tanévre való további föntartása szükséges volt azért, hogy az 1882—83-iki előkészítő tanfolyamot végzett hallgatók tanulmányaikat a megkezdett alapon befejezhessék.

Mindazon határozatok tehát, melyek az általános tisztképző tanfolyamra nézve eddig főnállottak; az 1883—84-dik tanévre is érvényben maradtak, mely tanévvel azután a régi kiképezési rendszer teljesen megszűnt.

Az 1883-dik évi XXXIV. törvénycikk következtében létrejött új tanfolyamok az 1883—84-dik tanévtől kezdve életbe léptetendők lévén «*a tényleges állománybeli tisztképző tanfolyam*» I-ső évfolyama az 1883-dik év október hó 1-én tényleg megnyílt.

Az évfolyam a törvényes rendelkezéseknek megfelelően 30 alapítványi, 10 kincstári, 10 fél és 10 egész fizetéses növényből állott; a pályázat eredménye minden tekintetben igen kielégítő volt, és tekintve, hogy e siker az Akadémia föntartására mellőzhetetlen, kívánatos is, hogy a pályázók száma, különösen a mi az egész és fél fizetéses helyeket illeti, ne csökkenjen; a kincstári és az alapítványi helyek betöltésére nézve akadály természetesen alig fog valaha fönforogni.

Ez alkalommal megjegyezzük, hogy szükségesnek tartanók, ha a törekvés a jövőben oda irányulna, hogy a tényleges állománybeli tisztképző tanfolyam számára az előkelőbb magyar családok gyermekei is, és pedig minél nagyobb számban megnyeressenek, nem csak azért, hogy a magyar ifjúságnak a katonai pályára való lépésre nézve serkentésül szolgáljon, de azért is, hogy a magyar kir. honvéd-tisztikar társadalmi helyzete és tekintélye emeltessék.

A tényleges állományú tisztképző tanfolyam nevelési és tanterve a kiadott szervezeti szabályok szerint a mai kor követelményeinek teljesen színvonalán áll, és gyermekét minden magyar család azon megnyugvással adhatja a Ludovika-Akadémiának át, hogy a gyermekből *művelt katona, erkölcsi alapon és hazafiás irányban* nevelt, képzett tiszt fog válni, a ki,

a mennyiben önmaga is arra törekedett, nem csak az Akadémiának, de családjának is büszkeségét képezendi.

Különben nem is kételkedünk azon, hogy az Akadémia jó hírneve mindinkább megszilárdul és hogy az Akadémia növendékei között, mint már most is, úgy jövőben is, a legjobb magyar családok neveivel fogunk találkozni.

A mi a tanfolyamra vonatkozó határozatokat illeti, ezek a Ludovika-Akadémia számára kiadott s a legszélesebb körben elterjesztett *«szervezeti szabályzatban»* foglalvák, miért is azoknak e helyen való részletes felsorolásától eltekintünk, és csupán azon dolgokat említjük fel, melyek kiválóan figyelemre méltók.

E tekintetben első helyen a *nevelési tervről* szólunk.

A szervezeti szabályok szerint a növendékek nevelése erkölcsi alapra van fektetve, a mennyiben nem csak hogy minden hitfelekezet számára egy hittanárról gondoskodva van, de az igazgató és illetőleg a századparancsnokok számára kiadott utasítások is arról tanúskodnak, hogy az erkölcsi nevelésre kiváló súly fektetett; ezzel annál szívesebben egyetértünk, mivel saját meggyőződésünk szerint is az erkölcs az egyedüli alap, melyre a nevelést fektetni lehet, még akkor is, vagy talán még inkább, midőn fiatal katonák neveléséről van szó, kik a család kötelékéből kiválván, jövő pályájokon, mely épp úgy, mint minden más, az árnyoldalokat nem nélkülözi, többnyire önmagokra vannak utalva, és a drága kincset, mely az erkölcsi nevelésben rejlik, vajmi gyakran csak akkor ismerik meg, midőn a veszélyek és az önmegtagadás pillanatai elérkeztek.

Ily pillanatokban, midőn a bátorságot, az erkölcsi erőt és állhatatosságot mindenkinek önmagában kell feltalálnia, csak ily pillanatokban tűnik fel az erkölcsi nevelés valódi értéke.

A szervezeti szabályok tanulmányozásában tovább haladván, megfigyeltük, hogy a tanterv az első évfolyamokban a túlsúlyt igen helyesen a *humanistikus* tantárgyakra fekteti, és csak lassankint az ifjak szellemi tehetségének fejlődéséhez és a katonai elemi, illetőleg előkészítő tárgyakban való haladás mérvéhez képest tér a *katonai tantárgyakra* át; különösen feltűnik, hogy a tanterv a *nyelvismeretek* kibővítésére igen sok időt szentel és oda törekszik, hogy a növendékek a négy évi tanfolyam bevégeztével a magyar nyelven kívül a németet is egész tökéletesen beszéljék, a franczia nyelvet pedig annyira elsajátítsák, a mennyi a művelt körökben való érintkezések alkalmával mellőzhetlen.

A *hazafias irány* követése kitűnik különösen azon körülményből, hogy az általános világtörténelmen kívül a magyarok története, a magyar irodalom története és a magyar alkotmánytan is fölvétetett a kötelező tantárgyak közé.

A növendékek *testi fejlődésének* előmozdítására szolgál a vívás, tornászat, lovaglás és a katonai gyakorlatok, különösen megjegyezvén, hogy a lovaglásban nem csupán a lovassághoz törekvő növendékek, hanem a harmadik évfolyamtól kezdve a gyalogság jelöltjei is oktattatnak; ez utóbbiak annyira, a mennyire az a gyalogtiszt számára szükséges. A más irányú tehetségek kifejlesztésére szolgálnak a különféle rajzgyakorlatok, az ének, a zene és a táncz.

A *katonai kiképzetésről* a tantárgyak hosszú sora gondoskodik, elkezdve az egyszerű szolgálati szabályzattól, a negyedik évfolyamban befejezett hadtörténelmi előadások, harczászati, műszaki és terepfelvételei gyakorlatokig.

Mindezek alapján határozottan ki kell jelentenünk, hogy a *Ludovika-Akadémia tanterve a cs. és kir. hadapród-iskolák tantervét messze felülmúlja* és a bécsújhelyi cs. és kir. katonai akadémia tantervétől csak igen csekély mértékben különbözik.

A *vizsgálati módszer* a Ludovika-Akadémiában eddig követett módszertől eltér, a mennyiben a formászerű záróvizsgálatokat megszüntetvén, a növendékek osztályozását, érdemeiknek és tehetségeiknek megbírálását teljesen a tanári karra bízza. Föntartva mindazonáltal az illetékes hatóságoknak azon jogot, hogy a tanév végén kiküldötteik által a növendékek előmeneteléről, tehetségeik, szorgalmuk és az elért eredmény felől próbavizsgálatokkal magoknak meggyőződést szerezhessenek.

A szervezeti szabályok nemcsak hogy mindezen irányokban bő és részletes határozatokat tartalmaznak, és úgy az igazgató, mint a tanári személyzet számára kimerítő utasításokat adnak, hanem meghatározzák azonkívül még a szolgálatkezelés módját, a fegyelmi eljárás szabályait, a szemle-bizottság eljárását stb.

Általában ki kell emelnünk, hogy e szervezeti szabályok a honvédség számára eddig kiadott ilyenemű utasításoktól (mint pl. a régi Ludovika-szabálytervezet, az ideiglenes oktatási utasítás) igen előnyösen különböznek, nem szorítkozván egyszerűen arra, hogy a kezelésre vonatkozó utasításokat tartalmazzák, hanem felölelik a paedagogiai, tudományos, szolgálatkezelési ügyeket és egyáltalában minden kérdést, a mely az Akadémiában előreláthatólag fel fog merülni.

A *szabadságolt állománybeli tisztképző tanfolyam* ugyancsak az 1883-ik évben lépett életbe, és pedig, úgy a Ludovika-Akadémiában, mint a központi lovasiskolában Jászberényben.

Az ezen utóbbi tanintézetben főnnállott előkészítő tanfolyam a Ludovika-Akadémia hasonló tanfolyamával egyidejűleg megszűnt.

Mindazon elemek, melyek sorozás útján a honvédséghez jutnak és tiszti kiképzésre alkalmasok, ez időtől fogva a szabadságolt állományú tisztképző tanfolyamban összpontosíttatnak. Miután e tanfolyam időtartama csak egy évre terjed, az ezen tanfolyamokba jutó honvéd egyének polgári hivatásuktól nem esnek el, és így remélhető, hogy a tanfolyam céljának meg fog felelni; hogy oly besorozott honvédeknek, kik a katonai pályát hivatásul kívánják választani, és erre nemcsak hajlamuknál, de szellemi tehetségek, jellemtulajdonságaik és szorgalmoknál fogva a pártolásra érdemesek, a tényleges állományú honvédtiszti fokozat elérésére út és alkalom nyújtassék, megengedtetett nekik, hogy a szabadságolt állományú tisztképző-tanfolyam jeles eredménnyel történt bevégezése után, mint rendkívüli hallgatók, a tényleges állományú tisztképző tanfolyam III-ik évfolyamába átléphessenek, melyet és a IV-ik évfolyamot eredménnyel befejezván, az ezen évfolyambeli növendékekkel hasonló jogot nyernek.

Igaz, hogy e rendszabály a már besorozott honvédeknek a tényleges állományú tiszti rendfokozat elnyerését igen megnehezíti, de másrészt biztosítékot nyújt az iránt, hogy a tényleges állományba csakis katonailag teljesen képzett egyének juthatnak be, mi a tényleges állományú honvédtiszt tekintélyét mindenestre emelni fogja.

A szabadságolt állományú tisztképző tanfolyam tantervét illetőleg csak azt jegyezzük meg, hogy, a mi a tantárgyak számát illeti, ezzel tökéletesen egyetértünk; ellenben a tananyag kijelölésénél bővebb és részletesebb határozatokat óhajtottunk volna; nemcsak azért, hogy a tanárnak netán felmerülő kételyei eloszlattassanak, de azért is, hogy az iránta érdeklődőknek bővebb tájékoztatás nyújthatnók.

A vizsgálati rendszer e tanfolyamnál ugyanaz, mint a tényleges állományú tisztképző tanfolyamnál.

A *tiszti tanfolyam* tanterve az új szervezeti szabályok által nem változtatott meg és e tanfolyamra nézve csupán azon egyetlen módosítást olvastuk, hogy az 1876 óta követett eljárástól eltérőleg jövőben nem csupán önként jelentkező tisztek vétetnek fel, hanem a dandárparancsnokok javaslatai alapján tiszteknek hivatalból való berendelése is eszközölhető.

Tekintve azon körülményt, hogy egyes fiatal tisztek önbizalomhiánya, kisebb magánügyek, nem ritkán pedig az őket nehezen nélkülöző csapatparancsnokok befolyása következtében vonatnak el a tanfolyam hallgatásától, e rendszabályhoz szívesen csatlakozunk, annál is inkább, mivel meggyőződésünk szerint egy fiatal tisztnak sokkal kevésbé van ártalmára, ha egy tanfolyammal többet végzett és a kívánt eredményt nem érte el, mintha tehetségekkel bírván, a további kiképzetésére kínálkozó

alkalmat akár önbizalom hiánya, akár pedig más oknál fogva elmulasztotta; kíváncsnak tartottuk volna azonban, hogy a tanfolyam azon második czélja, hogy a honvédség számára ügyes segédtsztek és parancsőrtsztek képeztesse, általában és különösen a tantervben is érvényre jusson, annál is inkább, mivel a tanfolyam hallgatói közül azok, kik a hadi iskolába fel nem küldetnek, csapatjaiknál többé-kevésbbé úgy fogadtatnak, mintha a Ludovika-Akadémiában részökre szegénységi bizonyítvány állíttatott volna ki; e téves felfogásnak pedig csak úgy lehet elejét venni, ha a tanfolyam kétféle rendeltetése határozottan kimondatik és a tanterv is ehhez alkalmazkodik.

A vizsgálati rendszer e tanfolyamra nézve nem változott meg, a mennyiben a zárszemle-bizottság e tanfolyam hallgatóival formyszerű záróvizsgákat tartani és minden egyesről véleményyt nyilvánítani tartozik.

Ez alkalommal néhány szót kell mondanunk az *évi zárszemléről*, mely egészen új és igen czélszerű intézkedés, s valahára elérkezett az idő, a melyen a záróvizsgálatok korhadtt intézménye, mely a tanügynek inkább hátrányára volt, mint előnyére, véget ért. Csak ritka eset merült fel, hogy a vizsgálóbizottság, melynek tagjai a nyári nagy hőség tartama alatt, figyelmöket napok hosszú során át lekötni alig voltak képesek, a hallgatók megbírlására nézve nagyobb befolyást gyakorolt volna, és ha gyakorolt is, a dolog természeténél fogva igen kétséges, hogy e befolyás a méltányosság elveinek megfelelt-e vagy nem? Ha vajjon annak osztályzata javíttatott-e, ki azt megérdemelte, vagy egy szédelő, ki egész éven át mit sem tanult, de az év végén a vizsgánál *véletlenül* azon egyetlen kérdést húzta ki, melyet betanult? Részünkről azt hisszük, hogy a növendékek, illetőleg hallgatók megbírlására a tanári kar, a századparancsnokok és az igazgatóság képezik az egyedüli illetékes forumokat, kik az egyénnel az egész éven, vagy esetleg több éven át foglalkozván, őt ismerik és megbírlani sokkal illetékesebbek, mint a vizsgálóbizottság, mely bírlatát egy rövid feleletre, melynél a szerencsének vajmi tág tere van, alapítja.

A zárszemle ilyen célra, mint az a szervezeti szabályok által elrendeltetett, mindenesetre igen üdvös és igen czélszerű s talán az egyedüli mód arra nézve, hogy a központi vezethatóságok az Akadémia állapota, működése és szükségletei felől kimerítő és biztos tudomást nyerjenek.

A *törzstiszti tanfolyam* az 1884-ik tanévtől kezdve már csak vendég a Ludovika-Akadémiában, és tekintettel a sokoldalú teendőkre, melyek az új szervezet következtében az Akadémia igazgatójára háramlanak, e különválasztást igen czélszerűnek kell jeleznünk.

A Ludovika-Akadémiának az 1883-ik év őszén végbement újjászervezését, a szervezés alapját képező indokokkal együtt a főntebbiekben részletesen ismertetvén, csupán az van még hátra, hogy a lefolyt 3 évi időszak eredményét feltűntessük.

Figyelmünket természetesen elsősorban a *tényleges állománybeli tisztképző tanfolyamra* kell hogy fordítsuk, mely az Akadémia tanfolyamai között első helyen áll.

A honvédelmi minisztérium a helyek betöltésére a törvényes rendelkezéseknek megfelelőleg minden év április havában pályázatot hirdetett; a betöltendő helyek száma mind a 4 évfolyamra arányosan osztatván el, egy-egy évfolyamban 30 alapítványi, 10 egész ingyenes kincstári, 10 félfizetési és 10 egész fizetési hely volt betöltendő.

A helyek számának meghatározására nézve egyrészt a honvédség tetteles tisztikarában tapasztalás szerint beállni szokott fogyatékok, másrészt az Akadémia vagyoni állapota voltak mérvadók.

Az Akadémia vagyona a honvédelmi miniszter 1876. decemberben beterjesztett jelentése szerint, 1885 végével, a következő volt:

Általános alap	1.444,139 frt 83 kr.
Magánalapítványi tőke	1.765.203 » 30 »
Összesen	3.209,343 frt 13 kr.

Ennek tiszta jövedelme ugyanakkor 166,650 frt 25 krt tett.

Az alapítványi helyekre vonatkozólag megjegyeztetik, hogy az alapítók nagyobb része a betöltendő helyekre nézve a bemutatási jogot magának fõntartotta; kivételt képez a gróf Buttler János-féle alapítvány, melyre a bemutatást bizonyos megyék eszközlik, továbbá egynémely alapítvány, melyekre a bemutatási jog a honvédelmi miniszternek engedtetett át; az alapítványi helyek a 4 évfolyamra a következő kimutatás szerint osztattak fel:

K i m u t a t á s

a Ludovika magán-alapítványokról, az azokat bemutató felekről, és az ezek rendelkezése alatti helyek számáról.

Folyó szám	A z a l a p í t v á n y megnevezése	A bemutatásra jogosított fél megnevezése	A helyek száma
1883—84. tanévre.			
1	Gr. Buttler János-féle alapítvány	Heves megye	2
2	» » » »	Ung »	2
3	» » » »	Pest »	2
4	» » » »	Nógrád »	2
5	» » » »	Bihar »	2
6	» » » »	Borsod »	2
7	» » » »	Szabolcs »	2
8	» » » »	Abauj-Torna »	2
9	» » » »	Gömör »	1
10	» » » »	Zemplén »	1
11	» » » »	Bereg »	1
12	» » » »	Ugocsa »	1
13	Debreczen sz. kir. városi alapítvány	Debreczen sz. kir. város	1
14	Szabadka sz. kir. városi alapítvány	Szabadka » »	1
15	Pest volt » » » »	Budapest főváros	1
16	Gr. Eltz Károly-féle »	Gr. Eltz Károly	1
17	» Festetics György-féle »	» Festetics Taszilló	1
18	Br. Rudics József-féle »	Br. Rudics József	1
19	Gr. Zichy Ferencz-féle »	Gr. Zichy Ferencz (Vedrőd, Pozsony m.)	1
20	» Beleznay » »	Gr. Beleznay Árpád	1
21	» Batthyány János, gr. Zichy Károly örökösök-féle alapítvány	» Zichy Nep. János (Lengyeltóti, Somogy m.)	1
22	Gr. Batthyány-Jankovich-féle »	Gr. Jankovics László	1
23	» Festetics Antal-féle (általános alap) alapítvány	» Festetic Pál (Dégh, Veszprém m.)	1
Összesen			31
1884—85.			
1	Pest sz. kir. városi alapítvány	Budapest főváros	1
2	Buda volt fővárosi »	» »	2
3	Temesváry Márton-féle »	Honvédelmi miniszter	2
4	Szilágyi Mihály-féle »	Bihar megye	2
5	» » » »	Debreczen sz. kir. város	2
6	Debreczen sz. k. városi »	» » » »	1
7	Áldásy Ignác-féle »	Dr. Németh József ügyvéd Budapest	1
8	Gr. Apponyi György-féle »	Gr. Apponyi Károly	1

Folyó szám	A z a l a p í t v á n y megnevezése	A bemutatásra jogosított fél megnevezése	A helyek száma
9	» Batthyány-Jankovics-féle »	Gr. Jankovics László	1
10	» Beleznay Ferencz-féle »	» Beleznay Árpád	1
11	» Csekonics János-féle »	» Csekonics Endre	1
12	» Eltz Károly-féle »	» Eltz Károly	1
13	Hrg Eszterházy Miklós-féle »	Hrg Eszterházy Pál	1
14	Gr. Festetics György-féle »	Gr. Festetics Taszilló	1
15	Écskai Lázár Zsigmond-féle »	Herczeg Thurn Taxis Egonné Edelspacher Viktorine	1
16	Br. Mandell Rudolf-féle »	Br. Mandell Rudolf (Honvédelmi miniszter)	1
17	Gr. Nákó Kálmán-féle »	Gr. Nákó Kálmán	1
18	Br. Rudics József-féle »	Br. Rudics József	1
19	Nákó János-féle »	Nákó János	1
20	Bajnai Vojnics Máté-féle »	Bajnai Vojnics Lukács	1
21	Gr. Zichy Ferencz-féle »	Gr. Zichy Ferencz	1
22	» Zichy János-féle (lángi) »	» Zichy Nándor	1
23	» Batthyány János - gróf Zichy Károly örökösök-féle alapítvány	» Zichy Nep. János (Lengyeltóti)	1
24	Hrg Batthyány-Strattmann Fülöp-féle alapítvány	Hercz. Batthyány Strattmann Ödön	1
25	Szabadka sz. kir. városi alapítvány	Szabadka sz. kir. város	1
26	Szepesi volt XVI. városi »	Szepes megye	1
27	Br. Orczy családi (általánosalap) alapítvány	Br. Orczy Béla	1
Összesen			31
1885—86.			
1	Gr. Buttler János-féle alapítvány	Mint az 1883/4-iki tanévre . .	20
2	Szabadka sz. kir. városi »	Szabadka sz. kir. város	1
3	Debreczen » » »	Debreczen » » »	1
4	Buda volt fővárosi »	Budapest főváros	1
5	Gr. Festetics György-féle »	Gr. Festetics Taszilló	1
6	Br. Rudics József-féle »	Br. Rudics József	1
7	Gr. Zichy Ferencz-féle »	Gr. Zichy Ferencz (Vedrőd) .	1
8	» Nákó Kálmán-féle »	» Nákó Kálmán	1
9	» Eltz Károly-féle »	» Eltz Károly	1
10	Écskai Lázár Zsigmond »	Hercz. Thurn-Taxis Egonné Edelspacher Viktorina	1
11	Temesváry Márton »	Honvédelmi miniszter	1
12	Br. Orczy család-féle (ált. a.) »	Br. Orczy Béla	1
13	Áldásy Ignác-féle alapítvány	Dr. Németh József ügyvéd Budapest	1
14	Hrg Batthyány-Strattmann Fülöp-féle alapítvány	Hercz. Batthyány-Strattmann Ödön	1
Összesen			33

Folyó szám	A z alapítvány megnevezése	A bemutatásra jogosított fél megnevezése	A helyek száma
1886—87.			
1	Gr. Buttler János-féle alapítvány	Mint az 1883/4. tanévre	20
2	Szabadka sz. kir. városi »	Szabadka sz. kir. város.....	1
3	Szilágyi Mihály-féle »	Bihar vármegye	1
4	Szepesi volt XVI. városi »	Szepes »	1
5	Gr. Festetics György-féle »	Gr. Festetics Taszilló	1
6	Br. Rudics József-féle »	Néh.br. Rudics József jogutóda	1
7	Gr. Zichy Ferencz-féle »	Gr. Zichy Ferencz (Vedrőd) .	1
8	Temesváry Márton-féle »	Honvédelmi miniszter.....	1
9	Bajszai Vojnics Máté-féle »	Bajszai Vojnics Lukács	1
10	Gr. Zichy János-féle (lángi) »	Gr. Zichy Nándor.....	1
11	Nákó János-féle »	Nákó János	1
12	Áldásy Ignác-féle »	Dr. Németh József ügyvéd Budapest	1
13	Gr. Csekonics János-féle »	Gr. Csekonics Endre	1
Összesen.....			32

A pályázat eredménye mind a három évben igen kedvező volt; csupán az 1884—85-ik tanévre állt be az egész fizetési helyekben hiány, a mennyiben a pályázók közül egy alkalmatlannak mutatkozott; e helyett azután a félfizetési helyekre egygyel több vétetett fel.

A pályázók nagyobb része a magyar földbirtokos-osztályból kerül ki, utána nagyobb számban vannak még az ügyvédek, hivatalnokok, orvosok, gazdasági tisztviselők stb., szóval a jómódú és intelligens magyar középosztály képviselői.

Az egyes évfolyamok mindegyikében a felvett növendékek száma 60 volt; a III. évfolyamba az 1885—86. tanévben 3, az 1886—87. tanévben 1, szabads. áll. tisztképző tanfolyamot jeles eredménnyel végzetthadapród mint rendkívüli hallgató vétetett fél.

A növendékek közül részint betegség, részint a kiképeztesre való alkalmatlanság folytán az I. és II. évfolyamban 2—2, a III. évfolyamban 1 jutott fogyatékb.

Magoktartása, kettő kivételével, kik az intézetből el is távolítottak, kifogástalan volt; mindannyi a legjobb igyekezetet mutatta, még pedig nemcsak a tanulásban, hanem a katonai gyakorlatok és ügyességek elsajátításában is; a katonai rend, fegyelem és pontosság a belépő ifjaknak csakhamar természetöökké vált s így bizton remélhető: hogy a csapathoz jutva nehéz, de szép és nemes feladatukat mindannyian a legnagyobb sikerrel fogják megoldani.

A növendékeknek a *tanulásban való előhaladása* a következő volt:

1883—84. tanév.

I. évfolyam: létszáma 60; az évfolyam bevégeztével:

jeles osztályzatot nyert	4
igen jó	»	12
jó	»	36
elégséges	»	8
ki nem elégitő	»	—

minélfogva az évfolyam összes növendékei a felsőbb évfolyamba átléptek.

1884—85. tanév.

Állomány mindkét évfolyamban 60; az általok elért eredmény a következő:

	I.	II. évfolyam.
jeles osztályzatot nyert	2	7
igen jó	»	13
jó	»	32
elégséges	»	6
ki nem elégitő	»	2
összesen	60	60

a ki nem elégitő osztályzatot a két II-ik évfolyambeli növendék pótvizsga útján kijavította; az I-ső évfolyambeli, kinek magaviselete is kifogás alá esett, az intézetből elbocsáttatott; átlépett tehát az I-ső évfolyamból a II-ikba 59, a II-ikból a III-ikba 60.

1885—86. tanév.

Az I-ső évfolyamba felvett 59 növendék közül egy bünteteskép eltávolíttatván, maradt 58; a II-ik évfolyamba átlépettek közül 1 elhalálozott, maradt tehát szintén 58; a III. évfolyambeliak közül 1 betegség miatt fölmentetett, maradt tehát 59; beosztatott azonban 3 hadapród mint rendkívüli hallgató, minek folytán az évfolyam létszáma 62-re emelkedett.

A három évfolyam által felmutatott végeredmény a következő:

	I.	II.	III. évfolyam.
jeles	3	4	3
igen jó	13	15	12
jó	36	30	40
elégséges	5	7	2
ki nem elégitő	2	2	5
összesen	58	58	62

A ki nem elégitő osztályzatúak közül egy II-ik és egy III-ik évfolyambeli a tanfolyam ismétlésére rendeltetett, míg a többi osztályzatait pótvizsga útján kijavította; átlépett tehát a II-ik évfolyamba 58, a III-ik évfolyamba 57, a IV. évfolyamba 61 növendék.

Ez osztályzati adatoknál feltűnő, hogy a III. évfolyambeli növendékek, kik az első két év alatt oly jó előmenetelt tanúsítottak, a III. évfolyamban hanyatlottak; ennek oka abban rejlik, hogy az első két évben a humanisztikai tantárgyak voltak túlsúlyban s ezekben a növendékek elegendő alappal bírtak; a III-ik évfolyamban ellenben a katonai tantárgyak vannak túlnyomó számban s így a növendékek — legalább ez évben még — reájok nézve idegen talajon mozogtak; kétségtelen azonban, hogy ez a IV. évfolyamban, a midőn a növendékek már a katonai tantárgyakban is elegendő alappal bírnak, kiegyenlítődik; ez annál is inkább remélhető, mivel épp ez osztály, képességek tekintetében a másik kettőt határozottan felülmúlja.

A katonai gyakorlatokban mind a három évfolyam igen jó eredményt ért el; különösen kiemelendő a III. évfolyam, melynek növendékei az alsóbb évfolyamoknál már most is mint oktatók jó sikerrel alkalmaztattak.

A lovassághoz a III. évfolyam növendékei közül 15 jelöltetett ki; úgy ezek, mint a gyalogsági növendékek, a lovaglásban igen jó eredményt mutattak fel; a lovasok a nyári harcztéri gyakorlatoknál már járőrszolgálatra alkalmaztattak.

Teljesen kielégítő volt a tornászatban, vivásban, czéllövésben (III. évfolyam) és az uszásban elért eredmény is; az edző gyakorlatok folytán bekövetkezett testi fejlődés minden várakozást felülmúlt s a növendékek 2—3 kivételével már most, a III. évfolyam végén, minden hadi fáradalom elviselésére alkalmasak.

Bár ha a növendékek katonai kiképeztetésének súlypontja a IV. évfolyamra van fektetve, a mennyiben a katonai tantárgyak mint nemkülönben a gyakorlati kiképezés is ez évfolyamban nyerik betetőzésöket, mégis indittatva érezzük magunkat már most kijelenteni, hogy az Akademiából kikerülő növendékek mint hadapródok a csapatnál előreláthatólag jelesen fognak beválni s hogy a tetteges állománybeli tisztikar bennök kitűnő sarjadékot fog nyerni.

A szabadságolt állománybeli tisztképző tanfolyamnál az átmenet nehézségei igen érezhetők; e tanfolyamba 100 hallgató volt előirányozva, ámde az 1883—84 tanévben csak 29, 1884—85-ben 51 és 1885—86-ban ismét csak 30 hallgatója volt; az első évben a csekélyebb létszám abban leli magyarázatát, hogy a hallgatók nagyrésze az átmenetileg ez évre még fentartott régi rendszerű tisztképző tanfolyamba lépett át,

hogy a tanfolyam befejeztével a tetteges állományba léphessen; a következő két évben azonban ily ok többé fenn nem forgott, s így a csekély létszám csak onnét eredhetett, hogy egyrészt a honvédséghez jutó kiképezésre alkalmas elemek száma általában csekély, másrészt, hogy az ifjak közül sokan a tanfolyam célját félreismerve a berendelés elől menekedni igyekeztek; az elsőre bizonyosság, hogy még a kiszemeltek közül is több mint 50 küldetett vissza csapatához, vagy az például, hogy az 1885—86. évi 30 hallgató közül csak 3 végzett főiskolát; míg a többi csak középiskolát (19) vagy más alsóbb rendű tanodát (8) végzett; az utóbbi mellett szólni az, hogy többen az egyévi önkéntesség kedvezményéért folyamodtak, míg mások különféle jogcímeken felmentést eszközöltek ki; végre figyelembe veendő még az is, hogy évenként több hallgató a jászberényi központi lovas-iskolának adatott át.

Hogy azonban a viszonyok javulófélben vannak, mutatja, hogy az 1886—87. tanévre berendeltek száma a 100-at jóval meghaladja, s így legkedvezőtlenebb esetben is legalább 80 hallgatóra lehet számítani. A kiképezés eredménye e tanfolyamban a következő:

N e v e z e t e s e n			1883/84	1884/85	1885/86
t a n é v b e n					
Állomány a tanév végén			29	51	30
Ezek közül a tanfolyamot	jeles	eredmény- nyel végezte	—	1	—
	igen jó		6	11	7
	jó		12	23	13
	elégséges		10	11	8
	ki nem elégitő		1	5	2
Összesen			29	51	30
Ennélfogva a hadapródi (tishti) kine- vezésre	jelesen alkalmas		—	1	—
	alkalmas		28	45	28
	nem alkalmas		1	5	2
Összesen			29	51	30

A gyakorlati kiképezés eredménye mindhárom tanfolyamnál teljesen kielégítő volt, s a hallgatók a csapatnál mint szakasz-

parancsnokok nagyobbára jól megfeleltek; ha tehát a számbeli előirányzat a jövőben eléretik, a mi kilátásban is van, úgy céljának e tanfolyam is teljesen megfelel, a mennyiben a szabadságolt állományú tisztikarban keletkező hiányok pótlására alkalmas.

A szabadságolt állománybeli tiszti kar kiegészítésére különben a honvédség, az 1882-ik évi XXXIX. törv.-czikk rendelkezése folytán, az *egyévi önkéntes* intézménynek a honvédségre való kiterjesztésével, új eszközt nyert.

Igaz ugyan, hogy a honvédséghez jutó egyévi önkéntesek száma aránytalanul csekély, de még ezt is szívesen fogadja, mivel bennök a szab. áll. tisztikar kiegészítésére igen jó elemeket nyer.

A gyalogsági egyévi önkéntesek a honvédségnél nem a csapatnál képeztetnek ki, hanem a Ludovika Akadémiában; oka ennek egyrészt az, hogy a csapatok közönséges állománya oly csekély, hogy ott az önkéntesek gyakorlati kiképezése foganatosítható nem lenne, másrészt pedig hogy a csapatnál a szükséges tanerők sem állnának mindig rendelkezésre.

A Budapesten való összepontosítás az önkéntesre ugyan némileg hátrányos, a kiképezésre azonban rendkívül előnyös; előnyös pedig egyrészt az által, hogy a Ludovika Akadémiában a gyakorlati kiképezésre elég önkéntes és hallgató (szab. áll. tisztképzőbeli) van jelen, sőt a harcyszerű gyakorlatoknál a növendékek is alkalmazhatók, s így a létszám a gyakorlatok végrehajtására elegendő; másrészt és főképen pedig azért, mivel a kiképezést a Ludovika Akadémia szakképzett és gyakorlott tanárai vezetik.

A Ludovika Akadémiában a kiképezés ennél fogva sokkal tökéletesebb, mint ha az a csapatnál foganatosíthatnák s a cs. és kir. közös hadsereg egyévi önkéntesei a honvédségi önkéntesekkel katonai képzettség tekintetében párhuzamba sem állíthatók; természetes hogy ez a szab. áll. honvédtisztikar katonai képzettségének és ezzel a csapat előtti tekintélyének emelésére felette alkalmas.

Az önkéntesek száma az 1883—84-ik tanévben 25, 1884—85-ben 43, 1885—86-ban pedig 44 volt; de a folyó 1886—87. évre, épp úgy, mint a szabads. áll. tisztképző tanfolyamban, az egyévi önkénteseknél is jelentékeny szaporodás várható; az egyévi önkéntesek száma nagyon csökken minden évben az által, hogy a testileg kevésbé alkalmasok felülvizsgálat útján elbocsáttatnak; az önkéntesek tanfolyama a 3 év alatt ily módon több mint 30 hallgatót veszített.

A kiképzés számbeli eredménye az egyévi önkénteseknél a következő volt:

			1883/84	1884/85	1885/86
N e v e z e t e s e n			t a n é v b e n		
Állomány a tanév végén			25	43	44
Ezek közül a tanfolyamot	jeles	eredmény- nyel végezte	1	—	1
	igen jó		—	9	8
	jó		15	20	31
	elégséges		7	12	3
	ki nem elégitő		2	2	1
Összesen			25	43	44
Ennélfogva a hadapródi (tisztí) kine- vezése	jelesen alkalmas		1	—	1
	alkalmas		22	41	42
	nem alkalmas		2	2	1
Összesen			25	43	44

E számadatok azt mutatják, hogy az egyévi önkéntesek a katonai tanulmányokban nemcsak megfelelő, de sőt igen jó eredményt értek el; különösen kedvező az eredmény az 1885—86 tanévben, melyben a 44 önkéntes közül csak 4 nyert jó-nál csekélyebb osztályzatot.

A felmutatott felette kedvező eredmény természetesen első sorban az önkéntesek hazafias buzgóságának s magasabb fokú előképzettségének tulajdonítandó; de nagy része van ebben a rendszernek is; az önkéntesek nagyobbára az Akadémiában vannak elhelyezve, ott étkeznek s folyton együtt vannak; ily módon a közös célra való törekvés, a nemes versenyre való hajlam sokkal inkább kifejlődik, s ez az oka, hogy míg a főváros utczáin s mulató helyein honvéd egyévi önkénteseket alig látni, a tanteremben azok még órán kívül is, mindig nagy számban vannak jelen.

A mily jó eredményt értek el az egyévi önkéntesek a tanulmányokban, épp oly jelesen haladtak a katonai gyakorlatokban és ügyességekben is, mit legjobban mutat azon körülmény, hogy a csapatparancsnokok az őszi gyakorlatoknál hozzájuk hazakerült önkénteseket kivétel nélkül igen jól alkalmazhatták.

Ha tehát a honvédségi egyévi önkéntesek száma csekélyebb is, de minősége annál jobb s így igazoltuk abbéli véle-

ményünket, hogy bennök a honvédség, szabads. áll. tiszti kara kiegészítésére, jeles elemeket nyert.

A *felsőbb tiszti tanfolyam* korábban már jelzett összeállításánál s követett céljánál fogva a Ludovika Akademiával, mint tisztképző tanintézettel, csekélyebb összefüggésben van, s bennünket e helyen csak távolabbról érdekel, minélfogva egyszerűen az elért eredmények feljegyzésére szorítkozunk.

			1883/84	1884/85	1885/86
N e v e z e t e s e n			t a n é v b e n		
Állomány a tanév végén			13	8	11
Ezek közül a tanfolyamot	jeles	eredmény- nyel végezte	—	—	—
	igen jó		3	2	3
	jó		8	3	6
	elégséges		2	3	2
	ki nem elégitő		—	—	—
Összesen			13	8	11
A végeredmény- hez képest	a cs. és kir. hadiiskolában való felsőbb kiképezésre feltétle- nül alkalmas		3	—	2
	különleges szolgálatokra al- kalmas		5	5	7
	csapatszolgálatra beosztandó		5	3	2
Összesen			13	8	11

Hogy az elért igen jó, illetőleg jó eredmény mellett is a hadiiskolában való felsőbb kiképezésre feltétlen alkalmasok száma oly csekély, ennek oka a német nyelv; a hadiiskolába csak a német nyelvet teljesen bíró tiszt rendelhető be; az ilyenek száma pedig a régi kiképezési rendszerből származottaknál aránylag csekély; meglett korban pedig a nyelvek tanulása már nehezen megy.

A fentebbiekben a Ludovika Akadémiának a legutóbbi 3 tanév alatt kifejtett működését is befejezván, még csak egy futólagos pillantást vetünk reá.

A törvényhozás a Ludovika Akadémiának egy nagy és modern katonai nevelő és képző intézetté való átalakítására

szükséges összegeket nemes bőkezűséggel bocsátotta a honvédelmi miniszter rendelkezésére, ki azokat valóban igen jól is használta föl.

A régi fenséges külsejű főépület mellett egy újabb, tágas és czélszerűen berendezett palotaszerű szárnyépület emelkedik, mely magában foglalja a nagyszerű fürdőt, a vivó és torna-termet, továbbá a törzstiszti tanfolyam, a szabads. áll. tisztképző és az egyévi önkéntesek összes helyiségeit, úgy hogy a főépület majdnem teljesen a növendékek és az igazgatósági személyzet számára van fentartva: a növendékek számára itt a háló és tantermeken kívül még tágas ebédlők, zene-oktató és táncz-termek, társalgó termek, látogatások fogadására rendelt szobák, gyengélkedő és kórszobák, a télen fűtött folyosókon mosdó és tisztító helyiségek vannak berendezve; a főépületben van továbbá az aránylag már gazdag és mindinkább gyarapodó könyvtár, a rajz-, minta- és gyűjtemény termek, végre az intézet egyszerű, de nemes izléssel berendezett kápolnája.

A főépülettől jobbra s azzal fedett üveg-folyosó által összekapcsolva van a gyöngyörű és tágas téli lovarda, pazaron berendezett erkélyszobával, továbbá a majd 100 lóra berendezett istállók s a lovasosztág egyéb helyiségei.

A kertben van a szép és tágas uszoda, a nyári lovárda, a nyári torna-hely, lövölde, műszaki gyakorló hely, a kert taván az utász vízi-munkákhoz a csónakok — míg télen a tó jege korcsolya-térül szolgál.

Mindez az igazgató, nemes-ságodi Szvetics József ezredes, gondos kezelése alatt nem csak, hogy a legjobb karban tartatik, de folyton új- és új czélszerű berendezésekkel gyarapíttatik, úgy, hogy az intézet bármely, európai hírnévvel bíró, bel- vagy külföldi katonai tanintézettel már ma is bátran versenyezhet; másrészt pedig a tanári kar, élén haraszti Bernolák Károly alezredes aligazgatóval, lelkiismeretes és hazafias buzgalommal igyekszik arra, hogy feladatának legtökéletesebben megfeleljen s a hazának művelt, nemesen gondolkozó, hazafias érzelmű s a katonai képzettség magas fokán álló tiszteket képezzen s a magyar honvédségnek már is európaszerte ismert jó hírnevét, buzgó törekvése által folyton gyarapítsa.

Rónai Horváth Jenő.

V.

A KÖZÖS KATONAI NEVELŐ-
ÉS KÉPZŐ-INTÉZETEK BEN MAGYAR ALAPITVÁNYI
HELYEKEN ELHELYEZETT IFJAK KIKÉPEZÉSE.

A magyar nemzet az utóbbi időben sajnálattal tapasztalta, hogy a magyar ifjak a katonai pályától mindinkább elidegenednek s hogy ennek folytán a cs. és kir. közös hadsereg tisztikarában a magyar elem nincs oly mértékben képviselve, mint azt a magyarországi hadjutalék aránya kívánatossá tenné.

A nemzet képviselői ennek egyik okát abban keresték, hogy Magyarországon nincs katonai Akadémia, mely az ifjakat a katonai pályára előkészítené, a közös katonai nevelőintézetekbe pedig magyar ifjak nehezen juthatnak be, mivel a helyek nagyrésze tisztek gyermekeinek van föntartva, más része pedig — mint osztrák alapítványi helyek — csak osztrák származású ifjak által tölthető be.

Magyarországon egy katonai Akadémia felállításának ez idő szerint még sok s részben elháríthatatlan akadálya van, miért is az ország képviselte az 1882-ik évi XXV. törvénycikk által, egyelőre is oly módon intézkedett, hogy a közös katonai nevelő- és képző-intézetekben 120 magyar katonai alapítványi helyet rendszeresített, melyek kizárólag magyarországi származású ifjak által tölthetők csak be.

A helyek betöltése az 1882—83-ik tanévvel vette kezdetét s már annyira haladt, hogy most, az 1886—87-ik tanév kezdetén. *mind a 120 magyar alapítványi hely be van töltve.*

Az idezett törvénycikk a törvény végrehajtásával a magyar honvédelmi minisztert bízván meg, őt egyszersmind arra is utalta, hogy a törvény végrehajtásának egyes mozzanatait felől, mint nemkülönb az ifjak kiképezésének eredményéről az országgyűlésnek évenként jelentést tegyen.

A honvédelmi miniszter e jelentést az 1886-ik évre deczember hó 2-án terjesztette be, s az ügy állása e jelentés szerint a következő:

Az 1886—87. tanév kezdetével betöltés alá kerülő magyar állami alapítványi helyeknek az egyes intézetek között miképen leendő megosztása iránt, az 1882-ik évi XXV. törvényczikk 2-ik szakasza értelmében, a cs. és kir. közös hadügyi miniszterrel tárgyalás folytattatott, s ennek eredményekép a katonai alreáliskolák I-ső évfolyamában 12 hely bocsátatott a honvédelmi minisztérium rendelkezésére, míg az Akadémiáknál, az ott meglévő hiányra való tekintettel a betöltendő helyek száma nem korlátoztatott.

Tekintetbe véve a még betöltetlenül lévő magyar állami alapítványi helyek számát, továbbá azon fogyatéket, a mely az összes tanfolyamok befejeztével szabályszerű előléptetés vagy idő előtti kilépés — illetőleg a tantárgyakban csekélyebb fokú előhaladást tanusítóknak a hadapród-iskolákba való áthelyezése által már keletkezett, illetve keletkezend — a folyó 1886-ik évben közzétett pályázati hirdetmény kibocsátása idejében az 1886—87-iki tanév kezdetével betöltendő helyek száma tizenháromra rúgott s ennyi helyre hirdettetett nyilvános pályázat.

De minthogy ezen alapítványi helyeknél az eddigi tapasztalat szerint a fogyatéket az iskolai év végéig rendszerint nagyobodni szokott s másfelől arra, vajjon az Akadémiákba való felvételre alkalmas pályázók száma elegendő lesz-e a magyar állami alapítványi helyeknek teljes betöltésére, előre bizonyítani nem lehet: a honvédelmi miniszter, e helyeknek minden eshetőséggel szemben teljes számban való betölthetése czéljából, megkeresést intézett a cs. és kir. közös hadügyminiszterhez az iránt, hogy a katonai alreáliskolák magasabb évfolyamaiban és a katonai főreáliskolában is, néhány helyet rendelkezésére bocsásson.

A közös hadügyminiszter a tőle megszokott jóakarató előzékenységgel, a melyet ezen magyar alapítványi helyek betöltése körül már a múlt évben is tanusított, a kismártoni katonai alreáliskola III-ik évfolyamában még 5 helyet, és a mährisch-weisskircheni főreáliskola I-ső évfolyamában 3 helyet bocsátott a honvédelmi miniszter rendelkezésére; ehhez képest: az alreáliskolák I-ső évfolyamában 12 hely, a kismártoni alreáliskola III-ik évfolyamában 5 hely, a főreáliskola I-ső évfolyamában 3 hely, a katonai Akadémiákban pedig, határozatlan számú hely állott a honvédelmi miniszter rendelkezésére.

A törvény 3-ik szakasza értelmében a cs. és kir. közös hadügyminiszterrel egyetértőleg megállapított pályázati feltételek

mellett, 13 helyre hirdettetett nyilvános pályázat, mert azon időben, a tényleg be nem töltött és a tanév végeig előreláthatólag üresedésbe jövő helyek száma ennyire terjedett volt. Ezen pályázati hirdetmény nemcsak a hivatalos közlöny és törvényhatóságok útján a legszélesebb körben hozatott köztudomásra, hanem azonkívül a középiskolákban való közhirre-tétel végett kellő számú példányokban a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel is közöltetett.

A pályázati határidő leteltéig *összesen 106 pályázati kérvény* érkezett be, és pedig: a bécs-újhelyi katonai Akadémia I-ső és II-ik évfolyamára 6, a bécsi műszaki Akadémia I-ső évfolyamára 4, a fiumei tengerészeti Akadémia I-ső évfolyamára 2, a máhrisch-weisskircheni főreáliskola I. évfolyamára 5, a katonai alreáliskolák IV-ik évfolyamára 2, a katonai alreáliskolák III-ik évfolyamára 17, a katonai alreáliskolák II-ik évfolyamára 1 és a katonai alreáliskolák I-ső évfolyamára 69, összesen 106.

Az idei pályázat eredménye a múlt évi eredménnyel összehasonlítva — a midőn összesen 93 kérvény érkezett be — nemcsak a beérkezett kérvények számára való tekintettel, hanem különösen azért mondható kedvezőnek, mert az Akadémiákba való felvételre pályázóknak száma növekedett.

A honvédelmi miniszter ez által azon kedvező helyzetbe jutott, hogy Ő császári és Apostoli királyi Felségénél a bécs-újhelyi katonai Akadémiába 4, a bécsi műszaki Akadémiába 3 és a fiumei tengerészeti Akadémiába 1 ifjút, és így a katonai Akadémiákba összesen 8 ifjút, a katonai főreáliskola I-ső évfolyamába 1 ifjút, a katonai alreáliskolák III-ik évfolyamába 2 ifjút, és a katonai alreáliskolák I-ső évfolyamába 8 ifjút, *összesen tehát 19 ifjút* hozhatott javaslatba a felvételre.

Az üresedésbe jött magyar állami alapítványi helyeknek az egyes intézetek között ily módon való megosztása körül a törvénynek a 2. §-ban jelzett azon intencziója volt mérvadó, a mely *az osztrák-magyar közös hadsereg tisztikarában a magyar ifjak számának növelését* tűzte ki czélul, mely cél leggyorsabban az által érhető el, ha évenként az Akadémiákba belépő magyar ifjak száma a lehetőségig emeltetik.

Az Akadémiákba való felvételre javaslatba hozott ifjaknak az alapítványi helyek Ő császári és királyi Felsége által adományoztatván, azon ifjak közül 7 tényleg belépett az Akadémiákba s csak 1 vettetett vissza a bécs-újhelyi Akadémia részéről, a megkívántató tudományos előképzettség hiánya miatt.

Ez egy ifjú helyett, tekintettel arra, hogy a bécs-újhelyi Akadémiára folyamodók közül másodsorban senki sem volt kijelölve, az alreáliskolák I-ső évfolyamára másodsorban kijelölt ifjak egyike hivatott be. A többi helyekre kijelölt ifjak közül 1

felvételi vizsga alkalmával előképzettség hiánya miatt és 1 testi alkalmatlanság miatt visszautasított.

Ezek helyett azonban kellő számú, másodsorban kijelölt, ifjú állván rendelkezésre, az elsősorban kijelölt, de visszautasított ifjak helyébe mások léptek, de sőt még valamely időközben történt üresedés következtében beálló fogyaték is pótolható lesz.

Ennélfogva az 1886—87-ik iskolaév kezdetével 23 ifjú lépett be magyar alapítványi helyre s ezzel *az 1882-ik évi XXV-ik t.-cz. által rendszeresített 120 magyar állami alapítványi hely, az 1886—87-iki tanév kezdetével, magyar korona országokbeli ifjak által teljesen betöltetett.*

A következő kimutatásból kivehető, hogy e szám az egyes intézetek között miképen oszlik meg:

A tanintézet megnevezése	I.	II.	III.	IV.	Össze- sen
	é v f o l y a m				
A kőszegi.....	6	2	5	6	19
A kismártoni.....	2	1	4	7	14
A kassai.....	8	6	9	7	30
A sanct-pölteni.....	—	—	—	1	1
A mährisch-weisskircheni főreáliskolában	11	7	6	—	24
A bécsújhelyi katonai Akadémiában.....	4	8	7	—	19
A fumei tengerészeti Akadémiában.....	1	—	1	2	4
A bécsi katonai műszaki Akadémiában..	4	1	4	—	9
Összesen					120

A miniszter által a múlt évben beterjesztett jelentés szerint, az 1885—86-iki tanév kezdetével, a katonai nevelő- és képző-intézetekben magyar állami alapítványi helyeken 118 ifjú volt elhelyezve; ezeknek száma azonban az 1885—86-iki tanév tartama alatt, a következő okokból 21 fővel kevesbedett, s ennél-fogva az összes létszám 97-re szállott le.

Ugyanis: a megkívántató előmenetel hiánya miatt elbocsát-tott 5, a szülék kívánatára visszalépett 4, a végzett tanulmányokból nyert osztályzat szerint hadapród-iskolába áthelyeztetett 2, testi alkalmatlanság miatt elbocsáttatott 1, a záróvizsgák után, az Akadémia bevégezése folytán, a hadseregbe lépett 9, ösz-szesen 21.

Az elmúlt 1885—86-iki iskolai év alatt felmutatott elő-haladás és a kiképeztetés egyébiránt a következő volt:

A tanév végével a bécsújhelyi katonai, továbbá a bécsi katonai műszaki és a fumei hadtengerészeti Akadémiákból a

záróvizsga alkalmával nyert jó, illetve két egyénnél igen jó osztályzat szerint 8 ifjú lépett be hadnagyi minőségben a cs. és kir. közös hadseregbe, és egy ifjú másodosztályú tengerész-hadapródi minőségben a hadtengerészetbe.

Az alreáliskolákban: «jeles» osztályzatot nyert 1, «igen jó» osztályzatot nyert 11, «jó» osztályzatot nyert 21, «kielégítő» osztályzatot nyert 22, «elégtelen» osztályzatot nyert 4.

A főreáliskolában: «igen jó» osztályzatot nyert 5, «jó» osztályzatot nyert 10, «kielégítő» osztályzatot nyert 1.

A bécs-újhelyi katonai Akadémiában: «igen jó» osztályzatot nyert 1, «jó» osztályzatot nyert 8, «kielégítő» osztályzatot nyert 3, «elégtelen» osztályzatot nyert 2.

A bécsi katonai műszaki Akadémiában: «igen jó» osztályzatot nyert 2, «jó» osztályzatot nyert 2, «kielégítő» osztályzatot nyert 1.

A fiumei hadtengerészeti Akadémiában: «igen jó» osztályzatot nyert 1, «jó» osztályzatot nyert 2, összesen 97.

E szerint tehát az összes katonai intézetekben elhelyezett növendékek közül: «jeles» osztályzatot nyert 1, «igen jó» osztályzatot nyert 20, «jó» osztályzatot nyert 43, «kielégítő» osztályzatot nyert 27, «elégtelen» osztályzatot nyert 6, összesen 97.

Ezen adatokból azon örvendetes tény derül ki, hogy a katonai tanintézetekből a közös hadseregbe, illetve hadtengerészetbe tiszti minőségben kilépett egyének száma a múlt évhez viszonyítva, hárommal szaporodott, de másfelől igazolva látszik ezen adatok által az is, hogy a magyar ifjak, — daczára a tannyelv által okozott nehézségnek és a katonai nevelésbe belépésöknél még főnforgó azon körülmény mellett is, hogy a katonai intézetek tanrendszere a katonai nevelés czéljainál fogva a magyarországi elemi és középiskolák tanrendszeréhez egészen nem alkalmazkodhatik, — a közös hadseregbeli intézetekben helyöket megállják, és egészben véve a követelményeknek megfelelnek.

VI.

A CONTINENTALIS NAGYHATALMAK és a BALKÁN-ÁLLAMOK HADSEREGEINEK SZERVEZETE.

I. Németország.

Németország hadereje a porosz hadseregből, továbbá a porosz király, mint német császár fenhatósága alatt álló német államok hadaiból áll, melyek Poroszországhoz, illetve a német császárhoz, mint az egyesült haderő fővezéréhez való viszonyát törvények, katonai conventiók s más szerződések állapítják meg.

A hadsereg egysége alkotmány útján biztosítva van, de biztosítva van egyszersmind a porosz befolyás is, és pedig úgy a szellemre, mint a szervezetre és különösen a kiképzésre.

Védttörvény.

A védkötelezettség általános, és pedig :

3 évig tettelesen (20—23 évig),

4 évig a tartalékban (23—27 évig),

4 évig a Landwehrben (27—32 évig),

azon túl a népfölkelésnél a 42-ik évig ; ez utóbbi kötelezettség alá esnek azok is, kik sem a hadsereghez, sem a Landwehrhez nem tartoznak, még pedig életkoruk 17-ik évétől egész 42-ik éveig.

A védkötelezettség alól csakis az uralkodó ház, néhány mediatisált család, s a nem alkalmasak vannak felmentve ; ideiglenesen felmentetnek azok, kiknek családi körülményei a felmentésre jogos alapot szolgáltatnak, továbbá a birói vizsgálat alatt s fogságban levők. Volt fegyenczek vagy más erkölcsileg méltatlan egyének a szolgálatból ki vannak zárva, s szolgálati idejüket az ezredeknél létesített munkás osztagnál szolgálják le.

A védkötelezettség teljesítése tekintetében következő kedvezmények léteznek:

Egyévi önkéntes szolgálatra saját költségen az jogosult, ki érettségi vagy más ezzel egyenértékű vizsgát tett, vagy a ki az egyévi önkéntes szolgálathoz szükségelt képességet egy vizsga útján kimutatja; egyévi önkéntesek lehetnek továbbá oly egyének is, kik az ipar vagy művészet terén kiváló eredményt mutatnak fel.

Szegény sorsú egyévi önkéntesek az állam által élelmeztetnek.

Az egyévi önkéntesek szabadon választhatják védkötelezettségök első 4 éve közül azon évet, a melyben, s azon csapattestet, a melynél tetteleges szolgálatuknak eleget tenni kívánnak. E legutóbbi kedvezményben a 3 évre felavatott önkéntesek is részesülnek; a lovassági 4 évre felavatott önkéntesek ezenkívül még azon kedvezményt is birják, hogy a Landwehrben 2 évvel kevesebb ideig szolgálnak.

Néptanítók s tanári pályán vizsgázottak fegyver alatt rövid időn át való begyakorlás után tartalékba helyeztetnek át.

Végre jól minősített katonák és betegápolók 2 évi, vonatbeliek pedig fél évi tetteleges szolgálat után tartós szabadságra bocsáthatók.

Kiegészítési és nyilvántartási ügyek.

Minden hadtest területe, továbbá a hesseni nagyhercezség, egy-egy hadkiegészítő kerületet képez. E kiegészítő kerület 4, illetve 2 gyalogdandár-kerületre, s ezek mindegyike több (3—5) Landwehr-gyalogzászlóalj-kerületre oszlik, melyek ezután nagyságuk szerint több sorozójárást tartalmaznak.

A Landwehr-zászlóaljak parancsnokai a sorozójárás előjáróival képezik az illető kerület «hadkiegészítő-bizottságát», melynek feladata: a sorozás előkészítése s keresztülvitele. Az e bizottságok által felavatottak a dandárnál alakuló felsőbb fokú bizottság által a csapatokhoz, illetve a póttartalékhoz beosztatnak.

A legfelsőbb hadkiegészítő hatóságot a hadtest- (hesseni hadosztály-) parancsnok s az illető kerület legfőbb közigazgatási tisztviselője képezik.

A sorozás márcziustól júliusig tart; az újonczok októberben vonódnak be, míg az általános szabadságolások szeptemberben történnek; a tartalékba és Landwehrhez való áthelyezések vagy a hadseregből való elbocsátások azonban csak a következő tavaszon foganasítottatnak, minek következtében a hadügyminisztériumnak egy, november és május hó közötti időben kitörő háború alkalmával 13, s ha az ugyanazon évben besorozott

újonczok csapatjokhoz azonnal beosztatnának, 14 évfolyam áll rendelkezésére.

A nyilvántartási ügyeket a Landwehr-zászlóaljok parancsnokai vezetik.

A haderő beosztása.

A haderő részei:

1. a hadsereg (hadi tengerészet),
2. a népfölkelés.

A hadsereg ismét:

- a) sorhadra (hadi-tengerészetre),
- b) a Landwehrre (tengervédelemre) oszlik; e részeknek háborúban első ízben való pótlására a póttartalék (I. II. osztály) szolgál. A népfelkelés szükség esetén a Landwehr pótlására is felhasználható.

Állomány.

A hadsereg ereje békében mintegy 450,000 tiszt és legény. Háborúban a 12 (tettleges, tartalék, Landwehr) évfolyam körülbelül 1 millió 500,000 kiképzett katonát szolgáltat.

A póttartalék I. osztályának 5 évfolyama, melyekből a mozgósítás alkalmával szükséges kiegészítések is eszközöltetnek, 300,000 embert tartalmaz. Ennek jelenleg több mint kétharmada szintén ki van képezve. Háború esetén tehát Németország első vonalban közel 2 millió katonát képes a hadiszínhelyre küldeni.

A póttartalék II. osztályának évfolyamai körülbelül 600,000, a népfölkelés 25 évfolyama pedig 1.800,000 embert állíthat fel, mely utóbbiak közül, ha Németországnak csak egy ellenséggel kell küzdenie, körülbelül 6—700,000 (nagyobbára kiszolgált) egyén szintén a harctéren alkalmazható. Ezek szerint Németország legnagyobb erőmegfeszítéskor közel 3 millió katonát állíthat ki.

Fegyvernemek.

Gyalogság.

A sorgyalogezred 3 zászlóalj (zászlóaljanként 4 századra), továbbá 1 pótzászlóaljra oszlik. Háború esetén az ezred «esetleg» még egy 4-ik zászlóaljat is állít fel.

A vadász (lövész) zászlóalj 4 századra, 1 tartalék és 1 pót-századra oszlik.

A Landwehr gyalogezred csak mozgósításkor állíttatik fel s 3 zászlóaljból áll. Igen népes zászlóaljkerületek még tartalék

Landwehr-ezredeket is állítanak fel (a berlini kettőt, boroszlói és kölni egyet-egyet).

Az 1-ső, 2-ik és 3-ik vonalban felállítandó gyalogzászlóaljak száma a következő:

1-ső vonal.

161 sorgyalogezred (à 3 zászlóalj)	483 zászlóalj,
20 vadász- (lövész-) zászlóalj	20 »
<hr/>	
összesen 503 zászlóalj.	

2-ik vonal.

100 Landwehr-ezred (à 3 zászlóalj) . . .	300 zászlóalj,
a sorgyalogezredeknel esetlegesen felállítandó 4-ik zászlóaljak	161 »
a tartalék Landwehr-zászlóaljak	8 »
a 20 vadász- (lövész-) zászlóalj tartalék-századai, melyek szintén zászlóaljakba vonhatók egybe	5 »
<hr/>	
összesen 474 zászlóalj,	
<hr/>	
Főösszeg 997 1-ső és	

2-ik vonalbeli gyalogzászlóalj.

A *3-ik vonalat* a népfölkelés képezi, körülbelül 300 gyalogezreddel.

Szervezetileg nem a harctéren való alkalmazásra rendelvek, hanem csak mint hely- vagy várőrségek, illetőleg mint pótosztatok felhasználandók a következő csapatok:

minden sorgyalogezrednél	
1 pótzászlóalj	161 zászlóalj,
a vadász- (lövész-) zászlóaljak pót századai	20 század.
a tartalékezredek, illetve Landwehr-ezredek pótlására hivatott helyőrségi zászlóaljak	66 ¹ »
<hr/>	
összesen 227 zászlóalj és 20 század.	

Lovasság.

A német hadsereg lovassága nehéz ² és könnyű ³ lovasezredekre oszlik.

Minden lovasezred 5 lovasszázadból áll. Mozgósításnál az 5-ik század állományából az ezrednek emberben és lóban való hiánya pótoltatik, hogy az ezred tökéletes hadi állománnyal

¹ Számuk a szükség szerint szaporítható.

² Vértess-, nehéz lovas, dzsidásezredek és a szász carabinieri-ezred.

³ Dragonyos-, huszár- és chevauxleger-ezredek.

legyen útba indítható, az 5-ik század ezután mint az ezred pótszázada az állomáshelyen visszamarad.

A lovasezredek ezenkívül a számfeletti legénységből hadtestenként 1—2 tartalék-lovasezredet (4 lovasszázaddal) állítanak fel.

Összesen felállítható tehát:

1-ső vonalban:

93 lovasezred à 4 század 372 lovasszázad,

2-ik vonalban:

34 tartalék-lovasezred à 4 század . . 136 »

összesen 508 lovasszázad.

3-ik vonalban:

a népfölkelés körülbelül 100 lovasezredet fog felállíthatni, (föltéve, hogy lovak rendelkezésre állanak).

Mint hely- vagy várőrségek, illetve mint pótosztagok számításba veendőek:

lovasezredenként 1 pótszázad = 93 század, továbbá az általános kiegészítés után még fenmaradt tartaléklegénységből alakított (lovasítatlan) osztagok.

Tüzérség.

a) Tábori tüzérség.

A német hadsereg 19 hadosztály- és 18 hadtest-tüzérezreddel bír; az előbbiek ezredenként 2 osztályból¹ (4—4 nehéz üteggel), az utóbbiak 2 osztályból (4—4 nehéz üteggel) s 1 lovagló tüzérosztályból² (3 lovaglőüteggel) állanak.

A szász, badeni és hesseni tüzérségek a fenti szervezettől kevéssé eltérnek.

Mozgósítás alkalmával továbbá minden hadosztály-tüzérezred 1 s minden hadtest-tüzérezred 2 nehéz tartaléküteget s ezen felül minden tüzérezred 2 pótüteget állít fel.

Rendelkezésre áll tehát:

1-ső vonalban:

37 tüzérezrednél 340 üteg³

2-ik vonalban:

az ezredek által felállítandó 56 tartaléküteg

összesen . . 396 üteg.

¹ Hadosztályonként háborúban 1 tüzérosztály, mint hadosztálytüzérség.

² A 13-ik és 15-ik hadtestnek lovaglő tüzérosztálya nincsen.

³ Ezek közül békében 6 lovaglő üteg 6 löveggel,

40 » » 4 »

16 nehéz » 6 »

278 » » 4 »

van felszerelve, háborúban minden üteg 6 löveggel vonul ki.

3-ik vonalban :

a helyőrségi szolgálatra, vagy mint várőrség alkalmazható 74 pótüteg ¹ s végre a várból való kirohanásokhoz rendszerezített ütegek.

b) Vártüzérség.

A vártüzérség 14 vártüzér-ezredre s 3 önálló vártüzér-zászlóaljra oszlik; minden ezred 2 zászlóaljra, a zászlóaljak 4 századra tagoztatnak.

Mozgósítás alkalmával minden zászlóalj még 1 Landwehr-vártüzérzászlóaljat, minden ezred s a 3 önálló zászlóalj még 1—1 pótosztágot állít fel.

Szám szerint tehát rendelkezésre áll:

14 vártüzér-ezred	}	= 31 zászlóalj = 124 század
3 önálló vártüzér-zászlóalj		
31 Landwehr-tüzérzászlóalj		124 »
		összesen . . 248 század

ezenkívül még az ezredenként s önálló zászlóaljanként felállítandó 17 pótosztág.

A németek ostrom-tüzértelepe körülbelül 1352 ostromlövegéből áll, 9—21 cm. ürméret és 25 szakaszra osztva 12 várbán van elhelyezve.

A szükség beálltával ezen anyagból 5 nagy ostromtelep, 3 kiegészítő és 2 különleges ostromtelep alakítható.

Hadmérnöki, illetőleg utászcsapat. ²

A hadmérnöki és utászcsapat békében 19 utász-zászlóaljra (4—4 századdal), a bajor 2 zászlóaljra (5—5 századdal), 1 hesseni utászszázadra, 1 vasúti ezredre (2 zászlóalj 4—4 századdal) s 1 bajor vasúti századra oszlik. A műszaki csapatokhoz tartozik még a «léghajó-osztag».

Az utász-zászlóaljak mozgósításkor csak 3 századdal vonulnak ki; a 4-ik, a bajor zászlóaljaknál 4-ik és 5-ik, század (mineur, aknászszázad) a várakban nyer alkalmazást s zászlóalja számára mint pótcsapat szolgál, mely minőségében 1 tartalék és 1 pót századot állít fel.

A vasúti ezred 2 zászlóalja mozgósítás alkalmával 8 vasútépítő, 4 forgalmi és 2 munkásszázadra oszlik, azonfelül 8 tar-

¹ Melyek közül 15 lovagló pótüteg.

² Hadmérnöki csapat, mint nálunk, nincsen, csakis egy hadmérnöki tiszti kar létezik, mely az erődítési munkálatok tervezésével, illetőleg a létező erődítmények jó karban tartásával foglalkozik; az utászcsapatbeli tisztek az utászoknál vagy esetleg valamely gyalogsapatnál tehetnek szolgálatot.

talék- és 2 pótszázadot, a bajor vasúti század pedig 1 tartalék-századot s 1 pótosztagot alakít.

Összesen tehát a következő századok jöhetnek alkalmazásba :

1-ső vonalban :

16 utász-zászlóalj (3 századdal)	57	század,
a vasúti ezred	14	»
a bajor vasúti század	1	»
	<hr/>	
	72	század.

2-ik vonalban :

tartalék-utász- és vasúti századok . .	27	század,
várszolgálatra rendelt aknászszázadok	42— 51	»
	<hr/>	
	69— 78	»
	<hr/>	
összesen .	141—150	század.

3-ik vonalban :

pótszázadok	21	század,
2 pótosztag ($1\frac{1}{2}$ századdal)	1	»
	<hr/>	
összesen . . .	22	pótszázad.

Vonatcsapat.

A vonatcsapat békében 18 vonatzászlóaljra, zászlóaljanként 2 századdal (2 zászlóalj 3 századdal) s a hesseni vonatszázadra oszlik.

Mozgósítás alkalmával ezenkívül minden zászlóaljnál a következő osztagok képződnek :

- 5 eleségosztag,
- 6 vonattelep-oszlop (Fuhr-Park-Colonne),
- 3 egészségügyi osztág,
- 12 tábori ápolóház,
- 1 lótelep,
- 1 tabori sütőde,
- 1 hadtest hadi-híd vonat.

A bajor vonat-zászlóaljak alakulása a következő :

- 2 vonatszázad,
- 1 egészségügyi század,
- 1 betegápoló osztág,
- 1 élelmezési »
- 1 kézműves »
- 1 vonat-szertár.

A hesseni vonatszázadé pedig :

- 3 eleségosztág,
- 2 vonattelep-osztág,

- 1 egészségügyi osztag,
- 1 lótelep,
- 1 tábori sütőde.

Háborúban tehát a vonatcsapatok

1-ső vonalban:

- 93 eleség-vonatosztagot,
- 110 vonattelep »
- 55 egészségügyi »
- 220 tábori ápolóházat,
- 19 lótelepet,
- 19 tábori sütődét,
- 18 hadtest-hadihid vonatot,

2-ik vonalban:

- 18 tartalék egészségügyi osztagot,
- 54 » tábori kórházat,
- 36 eleségosztagot, és végre

3-ik vonalban zászlóaljanként 1 pótosztagot (2 századdal) a hesseni század 1 pótszázadot, összesen 39 pótszázadot alakítanak.

E tagozásból kitűnik, hogy a német hadsereg egészségügyi osztályai külön csapatot, mint például a mi hadseregünkben, nem képeznek,¹ hanem ezek is a vonatzászlóaljak állományába tartozván, intézeteikkel együtt azok által állíttatik fel és pótolttatik.

Intézetek.

Tüzérségi intézetek.

A tüzérségi intézetek a hadseregnél a lőszer pótlására, és pedig minden fegyvernemnél, rendszeresítvék. Az első pótlást minden csapat a töltény- (lőszer-) kocsikból veszi, melyek a csapatot szüntelen követik. A további pótlás háborúban következő lőszerpótló intézetek által vitetik végbe:

1. 74 gyalogsági }
110 tüzérségi } lőszer-oszlop (a tüzérezredek által felállítva), melyek a hadtestnél 4 gyalogsági és 6 tüzérségi oszlopba egyesíttetnek; a XI. hadtestnél 6 gyalogsági, 8 tüzérségi oszlop alakíttatik, mert a hadtest 3 hadosztályból áll.

2. A hadsereg-lőszer-oszlop; minden felállított hadsereg részére egy.

¹ A vonatlegénységtől, a melynek kék hajtókája van, az egészségügyi osztagok legénysége vörös hajtóka által különböztetik meg; ruházatok különben egészen egyenlő.

3. Tábori lőszer-tár a hadseregek lőszer-oszlopainál levő készletek pótlására.

A 2-ik vonalban fellépő csapatok részére a lőszer

36 tartalék gyalogsági és

18 » tüzérségi lőszer-oszlop által eszközöltetik.

Az állandó tüzér-intézetek a következők:

5 tüzérananyag-műhely,

1 löveg-öntőde,

2 lövedékgyár,

2 fegyvergyár,

1 tölténygyár,

2 laboratórium,

4 lőporgyár.

Utászintézetek.

Ezek 37 hadosztály- és 18 hadtest tábori hidvonatból állanak; egy hadosztály-hidkészlet 39 méter, egy hadtest-hidkészlet 132 méter hosszú tábori hid elkészítésére szolgál; az előbbi 4, az utóbbi 33 kocsin van elhelyezve; ide sorozható még:

9 táviró-osztag (egyenként 36 kilométer vezetékkel) és

6 tartalék táviró-osztag (egyenként 123 kilométer vezetékkel) végre

3 tartalék hidcsónak-szertár.

Egészségügyi intézetek.

Mint az egészségügyi osztagok, úgy a tábori egészségügyi intézetek is a vonat-zászlóaljnak állományából állíttatnak fel és onnét láttatnak el a szükséges személyzettel. A vonat-zászlóaljnak:

1-ső vonalban:

55 egészségügyi osztagot és

220 tábori ápolóházat;

2-ik vonalban:

18 tartalék egészségügyi osztagot és

54 tábori kórházat, végre

4 egészségügyi tartalék-szertárat és a kórházi személyzet tartalékát állítják fel.

Az egészségügyi intézetek közé tartoznak még a hadszínter helyen felállított kórházak, az állandó katonai, továbbá a köz-kórházak, valamint a különféle polgári egyletek kórházai.

A betegeknek és sebesülteknek az 1-ső vonalbeli egészségügyi intézetekből a hadi vagy állandó kórházakba való szállítását külön felállított sebesült-szállító bizottságok eszközlik.

Élelmezési intézetek.

Ezek szintén a vonat-zászlóaljok által állíttatnak fel, és a következő csoportokra oszlanak:

1-ső vonalban:

93 eleségoszlop,
110 vonatoszlop (ezek közül 18 oszlop hadtápczélókra
rendelve),

19 tábori sütőoszlop,

19 lótelep,

4 telep a tábori posta lovainak és járműveinek.

2-ik vonalban:

36 tartalék-eleségoszlop,

36 » vonatoszlop,

4 » sütőoszlop, végre a számfeletti és beteg
lovak telepei.

Mindezen intézetek az anyag pótlására nézve a hadsereg állandó élelmezési s más illetékes raktáraihoz vannak utalva.

Az élelmezés keresztülvitelével a hadbiztosságok és élelmező hivatalnokok vannak megbízva.

Lópótlás.

Németország területén 20—22 csikótelep van, körülbelül 8500 darab csikóállományyal; a telepek csikóállománya kézi bevásárlás útján, 3—4 éves csikókkal egészítették ki. A csikók 1—2 éven át a telepen maradnak s ezen idő után az ezredekhez pótló gyanánt adatnak át.

Háborúban a lópótlás egyszerűen kisajátítás útján történik.

Főparancsnokság, központi hatóságok, vezérkari és főfelügyeleti közegek.

A német császár békében és háborúban személyesen viszi a főparancsnokságot a hadsereg fölött; katonai ügyekben az alkotmány szerint közegei:

a) a birodalmi kanczellár és

b) a szövetségi államtanács katonaiügyi bizottsága.

A hadsereg ügyei legfelsőbb fokozatban a *porosz hadügy-minisztérium* által intéztetnek; ez azonban inkább csak katonai közigazgatási és gazdasági központi hatóság, mely parancsadási joggal nincs felruházva. A katonai parancsnoklás a hadtest-parancsnokokat illeti, kik közvetlen a császár alatt állanak s csupán a közigazgatás és gazdaság tekintetében vannak a hadügyminisztériumra utalva, különben vele egyrangú viszonyban

állanak. A többi szövetséges államok hadügyminisztériumai többé-kevésbé önálló közigazgatási hatóságok.

A porosz hadügyminisztérium 3 departementre és 5 önálló ügyosztályra oszlik.

A legfelsőbb vezetés további közegei még:

a) A *vezérkar*, mely a «*nagy*» és «*csapat-vezérkarra*» oszlik; az előbbi, mozgósítás esetén a főhadiszálláson és hadsereg-parancsnokságoknál, az utóbbi a hadtest- és hadosztály-parancsnokságoknál alkalmaztatik és a hadművelleti vezérkari szolgálat teljesítésére van hivatva, míg a katonai közigazgatási vezérkari szolgálatban a *segédtiszti-kar* által támogatatik.

A vezérkari főnök egészen önálló s egyedül a császárnak felelős.

b) A *főfelügyelőségek*; a német hadsereg a katonai kiképezés ellenőrzése tekintetéből 5 főfelügyelőségre van felosztva; a főfelügyelők a hadsereg legmagasabb rangú tábornokai.

Magasabb csapatkötelékek.

A német hadsereg békében a politikai területek szerint kikerekített hadtestekre oszlik, ezek hadosztályokra és dandárokkra tagozódnak.

Poroszország állítja ki az I—XI hadtesteket; a XI-ik hadtesthez tartozik a hesseni nagyhercegség területén kiegészített 25-ik gyalog-hadosztály is.

A XII-ik hadtestet a szász királyság,

a XIII-ikat Württemberg,

a XIV-iket Baden nagyhercegség állítja fel.

A XV-ik hadtest Elzász-Lotharingiában állomásozik s egyelőre a többi hadtestek csapataiból van összeállítva. Bajorország két hadtestet állít ki, melyek I-ső és II-ik bajor hadtestnek nevezetnek.

A porosz *testőr- (Garde) hadtestnek* kiegészítő kerülete nincs, hanem újonczait az egész hadseregből pótolja, ellenben az Elzász és Lotharingiában felavatott újonczok egyelőre még a többi hadtestekhez osztatnak be.

Mozgósítás alkalmával a hadtestek a békekötelékek szoros szem előtt tartása mellett alakíttatnak; a hadtestekből a szükséghez képest 2—3 vagy több hadsereg állíttatik össze.

Egy mozgósított hadtest részei:

a hadtest-parancsnokság és törzse,

2 gyalog-hadosztály,

1—2 vadász-zászlóalj (a hadosztályokhoz esetleg beosztva),

a hadtest-tüzérség (8—11 üteg),

1 utász-osztag egy hadtest-hadihid-vonattal.

Intézetek :

4 gyalogsági és
6 tüzérségi lőszer-oszlop a hadtest tüzérsége által felállítva ;

5 eleség-oszlop 4 napi,

5 vonattelep-oszlop 6 napi eleséggel,

1 lótelep,

1 tábori sütőintézet,

12 tábori ápolóház és

1 egészségügyi osztag, a vonat-zászlóalj által felállítva.

A *hadtest* élelmezési létszáma körülbelül

37,132 emberből, 10,445 lóból, 1616 járműből áll,

harczó állománya :

27,500 ember, 1248 lovas, 114 löveg.

A *gyalog-hadosztály* következőképen tagozódik :

a hadosztály-parancsnokság és törzse,

2 gyalogdandár,

1 vadász-zászlóalj (esetleg),

1 lovasezred (4 század),

1 tábori tüzérosztály (4 üteg),

1—2 utászszázad,

1 hadosztály-hadihid-vonat,

1 egészségügyi osztag.¹

A hadosztály élelmezési létszáma körülbelül :

14,820 ember, 2,155 ló, 238 jármű,

harczó állománya :

12,292 ember, 624 lovas, 24 löveg.

Egy *lovas-hadosztály* áll :

a parancsnokból és törzséből,

3 lovasdandárból (24 lovasszázad),

1 lovagló tüzérosztályból (3 üteg),

2 tölténykocsiból ;

élelmezési létszáma .

4772 ember, 5258 ló, 120 jármű ;

harczó állománya :

3754 lovas, 18 löveg.

Parancsnokságok a működő hadseregénél.

a) *Hadsereg-főparancsnokság*, melynek élén a német császár és porosz király, mint az egyesült hadsereg fővezére áll. Segédkezésére a «nagy vezérkar» van hivatva.

¹ A harcban az egészségügyi osztag a kötőhelynél működik ; a segélyhelyek a csapatorvosok és kórházi segédek által állítatnak fel ; a sebesülteknek a harcvonalból a segélyhelyre való szállítását a századonként erre kiszemelt 4 segéd-betegápoló eszközli.

A császár főhadiszállásán mindenkor jelen van: a nagy vezérkar főnöke 12 vezérkari tiszttel, a hadügyminiszter, a birodalmi kancellár, a császár katonai és polgári irodájának főnökei, továbbá a tábori rendőrség igazgatója; különben a császári főhadiszállásnak összeállítása nincs meghatározva, hanem az esetenként császári rendelettel határoztatik meg.

A gazdasági ügyek vezetésére a főhadiszálláson levő hadtáp-vezérfelügyelőség van hivatva, mely

- 1 altábornagyból mint vezérfelügyelőből,
- 1 vezérkari törzstisztből,
- 2 segédtisztből és 1 hadbíróból, továbbá
- a vezér-hadbiztosságból,
- a tábori vasúti, egészségügyi, táviró és postafelügyelőkből.

b) *Hadsereg-parancsnokságok*; személyzetök és részeik következők:

a hadsereg-parancsnok, kinek közegei:

aa) *a katonai osztály*, mely áll,

a hadsereg vezérkari főnökéből,

6 vezérkari tisztből,

6 segédtisztből;

bb) *a hadsereg-hadtáp-felügyelőség*, mely a következő személyzettel bir:

1 altábornagy mint hadtáp-felügyelő,

1 vezérkari tiszt,

3 segédtiszt,

a tábori rendőroszttag,

a hadbiztosság,

1 vezérorvos,

1 hadbíró, 1 táviró- és 1 postaigazgató, 1 magasabb közigazgatási és 1 rendőri hivatalnok.

A hadtest- és hadosztály-parancsnokságok már korábban említettettek.

Mozgósítás.

Miután minden hadtest saját kiegészítő területén állomásozik, (kivéve a testőr- és XV-ik hadtestet), a csapatoknak különben is nagy békeállománya mellett a kiegészítés és a törzsek felállítása gyorsan eszközölhető.

A mozgósítási előmunkálatok főképe a hadtestnél és a Landwehr-zászlóaljok parancsnokságainál összpontosúlnak s a legpontosabban vannak kidolgozva, úgy hogy a mozgósítási parancs vétele után minden csapat és törzs a leggyorsabban állíttatik hadi lábra; minden kivonuló parancsnokság vagy ható-

A kozákoknál (a 18—38 évig):

3 évig előkészítő osztályban,
12 évig szolgálati osztályban,¹
5 évig tartalékban,

összesen 20 évig.

Pak és kuban kozákok: 15 évig csapatszolgálat ($\frac{1}{3}$ tettleges.
 $\frac{2}{3}$ szabadságolt),

7 évig saját területen,

összesen 22 évig.

A hadkötelezettség alól egészen felmentve csakis a nem alkalmasok, a lelkészek, a psalmisták, továbbá a tanítók vannak; ideiglenesen azok, kik családi körülmények vagy más jogos alapon visszahelyeztettek.

Orvosok, gyógyszerészek, állatorvosok csak mozgósítás esetén hivatnak be; tanult egyének, képzettségök szerint, 1—2 évig szolgálnak tettelesen, ha önkéntesen állnak be (az egyévi önkéntes intézmény helyett).

Hadkiegészítés.

Oroszországban csakis a 164 úgynevezett hadsereg-gyalogezred bir saját kiegészítő területtel, melyek az illető ezredek számaikat viselik, a többi fegyvernemek és csapatok az egész ország területéről egészítettnek ki.

Minden ily kiegészítő terület 2—5 közigazgatási járásra oszlik, melyek mindegyikében egy «járási katonai főnök» (mint hadkiegészítő kerületi parancsnok) működik és a polgári közigazgatási előljáróval a hadkiegészítő bizottságot képezi.

Minden kormányzóságban egy «katonai főnök» van, ki a kormányzóval együtt a felsőbb fokú bizottságot képezi.

Az egész ország területe végre 14 katonai kerületre van felosztva, melynek «főparancsnoka» a kiegészítési ügyekben a legfelsőbb hatóságot képviseli.

A hadsereg számereje.

Az orosz hadsereg számereje körülbelül a következő:

Békében: 795,000 fő.

Háborúban:

I. Szervezet szerint háborúba vihető törzsek, csapatok és intézetek:

¹ 4 évig tettelesen, 4 évig 1-ső, 4 évig 2-ik felkelésben, de szabadságoltva, a többi, nem az ezredhez tartozó, birodalmi védőr minőségben fölkelésben).

1. vonalban	1.328,000 ember,
2. vonalban	526,000 »
3. vonalban	158,000 »
<hr/>	
összesen	2.012,000 ember,
II. szervezetiileg nem a harctéren való	
alkalmazásra rendelt csapatok stb.	700,000 ember,
<hr/>	
összesen	2.712,000 ember.

A hadsereg részei.

A) Sorhadbeli csapatok; ezek felosztatnak:

- I. tényleges sorhadbeli csapatokra,
- II. a tartalékcsoportokra,
- III. pótcsoportokra,
- IV. helyi csapatokra.

B) Kozák és nem rendes csapatokra.

C) Az Opolcsenie-re, (birodalmi védőrsereg, népfölkelés).

A) Sorhadbeli csapatok.

Fegyvernemek.

Gyalogság.

Minden gyalogezred 4 zászlóaljból (4—4 század) és egy pótzászlóaljból, minden lövész-zászlóalj 4 századból áll. Rendelkezésre állanak a következő gyalog-zászlóaljak.

Európai csapatok:

1-ső vonalban:

192 gyalogezred à 4 zászlóalj	768 zászlóalj,
33 lövész-zászlóalj	33 »

Azsiái csapatok:

24 lövész-zászlóalj	24 »
<hr/>	
összesen	825 zászlóalj.

2-ik vonalban:

109 tartalék-keretzászlóalj 5 századdal	
ezen mozgósítás esetén egy-egy tartalékezredet	
4 zászlóaljjal s 1 pótzászlóaljat ¹ állítanak fel ²	434 »

¹ Legújabbban elrendeltetett, hogy a pótzászlóaljak háború esetén egyenként egy 5 zászlóaljból álló tartalékezredet állítsanak fel (lásd 3. vonal).

² A krasznójarszki ezred csak 2 zászlóaljjal bír.

3-ik vonalban:

1. A 2-ik vonalú 109 tartalékezred pót-zászlóaljaiból felállítandó 109 ezred (4—4 zászlóaljjal)	436	zászlóalj,
2. Az Opolcsenie körülbelül	156	»
	összesen	592 zászlóalj.
Osszesen az 1., 2. és 3. vonal	1851	zászlóalj.
Szervezetileg nem a harctéren alkalmazandó csapatok:		
α) helyi csapatok	45	zászlóalj,
továbbá 230 kisebb helyi-csapatosztag,		
β) az 1. vonalbeli csapatok pótzászlóaljai	192	»
55 lövész-zászlóalj pótszázada . . .	13 ³ / ₄	»
γ) 109 2. és 3. vonalú tartalékezredek pótzászlóaljai	109	»
	összesen	359 ³ / ₄ zászlóalj.

Egy hadi állományú orosz zászlóalj áll: 18 tisztből, 992 fő legénységből, 8 lóból s a még később fölemlítendő járművekből.

Lovasság.

Oroszország hadseregében 3-féle lovasságot találunk, és pedig nehéz (vértés), középfajú (huszár, dzsidás, dragonyos) és könnyű (kozák) lovasezredek.

Összesen a következő lovasezredek állanak rendelkezésre, u. m.

4 testőr-vértesezred (4—4 század	16	század,
52 különféle (huszár, dzsidás, dragonyos, sorlovas) ezred (6—6 századdal)	312	»
a krim-tatár lovasosztály (békében 2) háborúban 6 század	6	»
	összesen	334 század.

Szervezetileg nem a harctéren való alkalmazásra:

18 pótkeret, ezek közül 2 négy, a többi 3 osztaggal; ez osztagok háborúban 2, esetleg 3 pótszázadot alakítanak.

Egy 6 századból álló lovasezred átlagos hadi létszáma: 36 tiszt 5 hivatalnok 948 legény 940 ló.

Egy 4 századból álló lovasezred hadi létszáma: 30 tiszt, 4 hivatalnok 652 legény 616 ló.

Tüzérség.*1. Tábori tüzérség.*

3 testőr tábori tüzér dandár 3 nehéz és 3 könnyű üteggel	18	üteggel,
48 tüzérdandár 6—6 üteggel	288	»

3 önálló hegyi üteg (kiew) háborúban . . .	3 üteg,
ázsiai tüzéség 2 dandár 4—4 üteggel . . .	8 »
1 dandár 7 üteggel	7 »
<hr/>	
összesen	324 üteg,

és pedig 197 nehéz (10·68 cm. ürméretű löveggel), 103 könnyű (8·69 cm. ürméretű löveggel), 24 hegyi üteg (új szerkezetű anyaggal).

Az ütegek békében 4, háborúban 8 löveggel vannak felszerelve.

2. vonalban:

5 tartalék tábori tüzérdandár (5—6 üteggel) melyek már békében állandósítva vannak; minden dandár 1., 2., 3. és 4-ik ütege háborúban egy-egy tartalék tüzérdandárt 4—4 üteggel, összesen tehát 20 tart. tüzérdandárt állít fel, míg a felmaradt 5. és 6. üteg az 1. és 2. vonalban kivonuló ütegek pótsapatainak kereteit képezi.

Második vonalban tehát összesen 20 tart. tábori tüzérdandár (4—4 üteggel), azaz 80 üteg állítható fel, melyek közül 20 üteg nehéz és 60 üteg könnyű.

Az 1-ső és 2-ik vonalban tehát összesen 404 üteg áll rendelkezésre.

2. Lovagló tüzéség.

1 Gárda lovagló tüzérdandár	6 üteg,
23 tábori lovaglóüteg	23 »
2 ázsiai tábori lovaglóüteg	2 »
<hr/>	
összesen	31 üteg,

melyek békében és háborúban 6—6 löveggel vannak felszerelve.

3. Vártüzéség mely 18 nagyobb várban van elhelyezve:

- 48 vártüzér-zászlóalj,
- 16 kirohanó-üteg (8—8 löveg),
- 7 vártüzér-század,
- 4 vártüzér-osztag.

4. Szervezet szerint nem a harctéren alkalmazandó tüzércsapatok:

Az 1. és 2. alatt nevezett tábori tüzércsapatok pót-ütegei és pedig: az 1-ső s 2-ik vonalú tüzérdandárok pótütegei, 50 üteg.

Egy nehéz üteg hadi létszáma: 6 tiszt, 260 legény, 195 ló.			
» könnyű ütege	6 »	228 »	169 »
» hegyi »	6 »	361 »	201 »
» lovagló »	5 »	205 »	242 »

Hadmérnöki csapat.*1-ső vonalban :*

1 testőr-árkász-zászlóalj	4 század,
14 árkász-zászlóalj 4—4 századdal ¹	56 »
8 hidász-zászlóalj (2—2 századdal)	16 »
4 vasúti » (4—4 »)	16 »
16 tábori távirószázad	16 »
4 aknászszázad	4 »

Árszámban :

3 ¹ / ₄ árkász-zászlóalj (4—4 századdal)	13 »
2 vasúti zászlóalj (4—4 »)	8 »
összesen 133 század.	

2-ik vonalban :

tartalék-árkászszázad	34 század,
az 1-ső és 2-ik vonalban összesen 167 század.	

Vége a 3-ik vonalban

4 árkász pótzászlóalj (4—4 századdal) . . 16 század,
az 1-ső és 2-ik vonalbeli csapatok pótlására.

Egy árkászszázad hadi létszáma körülbelül:

6 tiszt, 252 legény, 16 ló;

egy vasúti zászlóaljé:

24 tiszt, 3 hivatalnok, 1035 legény, 69 ló;

egy hidász-zászlóaljé:

12 tiszt, 3 hivatalnok, 676 legény, 403 ló.

Vonat-csapat.

Az orosz hadseregnek külön vonatcsapatai nincsenek, hanem valamint az egyes fegyvernembeli csapatok, úgy az intézetek és telepek is, saját állományukból alakítják a vonatot, melynek keretei azonban már békében megvannak.

Egészségügyi csapat.

Egészségügyi csapatok békében nincsenek. Az egyes fegyvernemekről legénység vezényeltetik a polgári és katonai kórházakba, hol az egészségügyi teendőkben beoktattatnak, illetőleg begyakoroltatnak.

Háború esetén e legénységből szükség szerinti számban:

¹ Tulajdonképen 5—5 századdal; a zászlóalj azonban mozgósítás-kor csak 4 századdal vonul ki, az 5-ik visszamarad; e visszamaradt századok 14 tartalék-árkászszázadot alakítanak.

1. sebesültvivő századok és
2. betegápoló osztagok állíttatnak fel.

A sebesültek segélyezésénél háborúban ezenkívül még polgári egyesületek személyzete, továbbá különféle szervezetek is alkalmaztatnak.

B) Kozák- és más nem rendes csapatoknak a háborúban való alakulása.

I. Kozákok.

1. *Doni kozákok.*

32 lovasezred (6—6 századdal) 192 század; 30 önálló század; 21 lovagló tüzerűteg (6—6 löveggel)
összesen 222 század, 21 üteg; továbbá ezredenként egy pót század s az összes ütegek részére 1 pótüteg; végre 7 helyi csapat-osztag.

2. *Kuban kozákok.*

30 lovasezred (6—6 századdal) = 180 lovasszázad;
1 lovasosztály = 2 lovasszázad; 6 lövész-zászlóalj (6—6 századdal) = 24 gyalogszázad; 5 lovagló tüzerűteg 6—6 löveggel.
Összesen 24 gyalogszázad, 182 lovasszázad, 5 üteg; ezenkívül 10 lovasezred, 6 lövész-zászlóalj, 1 tüzer-pótkeret s végre 7 helyicsapat-osztag.

3. *Terek kozákok.*

12 lovasezred (4—4 századdal) = 48 lovasszázad;
2 lovas-tüzerűteg 6—6 löveggel.
Összesen 48 lovasszázad, 2 üteg; ezenkívül 4 lovas-ezred és 1 lovagló tüzer-pótkeret s néhány helyicsapat-osztag.

4. *Astrachan kozákok.*

3 lovasezred (4—4 századdal) = 14 lovasszázad.

5. *Orenburg kozákok.*

18 lovasezred (6—6 századdal) = 108 lovasszázad;
1 lovagló tüzerdandár = 6 üteg.
Összesen 108 lovasszázad és 6 üteg; ezenkívül 18 lovas-ezred- és 1 tüzer-pótkeret; végre 3 helyi csapat-osztag.

6. *Ural kozákok.*

Ezredekbe összeállítva 46 lovasszázad.

7. *Sibíriai kozákok.*

9 lovasezred (6—6 századdal) = 54 lovasszázad.

8. *Semirjetszenszki kozákok.*

3 lovasezred (4—4 századdal) = 12 lovasszázad.

9. *Transbaikali kozákok.*

3 lovasezred (6—6 századdal) = 18 lovasszáhad;
6 gyalog-zászlóalj (5—5 századdal) = 30 gyalogszáhad; 3 lovagló
üteggel 6—6 löveggel.

Összesen 30 gyalogszáhad, 18 lovasszáhad és 3 üteg.

10. *Amur kozákok.*

1 lovasezred = 6 lovasszáhad és 6 gyalogszáhad.

II. Nem rendes csapatok.

32 lovasszáhad és 10 gyalogszáhad.

Összesen tehát a *B.* alatt nevezett csapatok: 70 gyalogszáhad, 742 lovasszáhad és 37 üteg.

Egy kozákszáhad állománya: 3 tiszt, 155 legény, 166 ló.
Egy ütege: 6 tiszt, 267 legény, 301 ló.

Tüzérintézetek.

I. csoport. Mozgó tüzértelpek (48—60), melyek egyenként 2 gyalog- s 3 tüzerlőszer-osztagból állanak s egy hadosztály gyalogcsapatai, ütegei s lovasezrede részére a töltény-pótlást eszközlik.

Lövész- (9) és *lovas-hadosztály-* (23) *lőszerosztagok*, a lövészdandár, illetőleg a lovas-hadosztály töltény-készletének pótlására.

II. csoport. Mozgó tüzértelep. (16) egyenként 4—4 telep-osztagra oszolva eszközlik az első csoportbeliek készletének pótlását, míg saját lőszer-készleteiket a felállítandó

III. csoport. Hadsereg-lőszertelepből egészíti ki.

Ide sorolandók még a szükség szerint felállítandó mozgó tüzer- és mozgó kezelő-műhelyek, melyek a menetek és a harcz alatt a lövegeken vagy járműveken esett hibák kijavítására szolgálnak.

Oroszországnak következő *állandó tüzerintézetei* vannak.

- 3 fegyvergyár,
- 1 tölténygyár,
- 3 lőporgyár,
- 3 helyi tüzer-szertár,
- 1 lövegöntőde,
- 1 rőppentyűgyár,
- 15 területi tüzértár.

Hadmérnöki-, árkász-, hidász- és tábori táviróintézetek.

Hadi hidvonal (9) és pedig vonatonként egy 215—311 méter hosszú-úszó, támokkal bíró, továbbá egy 47 méter hosszú bak-hid verésére szolgáló készlettel.

Tábori hadmérnöki telep (6). Telepenként 2 osztályra s osztályonként 5—5 alosztagra tagozva. Minden ily alosztág 1 árkásszázad s egy gyalog-hadosztály részére szükséges árkász-szerelék s szerszámot tartalmaz.

Hadmérnöki ostromtelep (2).

Katonai távirótelep (17) 2—2 osztaggal, osztagonként 69 kilométer vezetékkel ellátva.

Ide sorolandók még a következő állandó intézetek:

- 1 központi hadmérnöki szertár,
- 6 területi » »
- 6 vármérnöki » »
- a hadmérnökség galvanikai osztálya.

Egészségügyi intézetek.

Az orosz csapatok bőven vannak úgy egészségügyi személyzettel, mint szerelékkel ellátva; egy gyalogezrednek például 5 orvosa s a századonként kiszemelt 6—8 sebesültvivőn kívül 35 betegápolója van; ezenkívül 22 sebesülthordó és 3 gyógyszerész-jármű (1—4 fogatú) áll rendelkezésére.

Az intézetek a következők:

- 1. Hadosztály-kórházak (60).
- 2. Mozgó tábori kórházak (120).
- 3. Tartalék tábori kórházak (240); ezenkívül megfelelő számú mozgó gyógyszerterek, berendezett állomások lábbadozók részére, végre egészségügyi vonatok (szerelék 20 ilyenre készen). Ide számítandók azonkívül még az állandó katonai, polgári s egyleti (vöröskereszt) kórházak.

Élelmezési intézetek.

A csapatok legénysége 3 (lovások 2) napi «tartalék-eleiséget» hord, míg a csapatnál levő 2 fogatú eleségkocsikon 1 napi élelem van elhelyezve. Ezen készlet pótoltatik:

- 1. a *hadosztály-élelmezési vonatból*, melynek eleség-oszlopa a hadosztályhoz tartozó csapatok eleség-kocsijainak egy részéből (a 4 fogatúakból) alakíttatik, (mint nálunk a «hadosztály egyesített eleség-oszlopa») s 4 napi eleséggel láttatik el. A hadosztály élelmezési vonatánál a készlet pótlására

2. a *hadbiztossági vonatok* vannak hivatva, melyek 8500 ember részére 8 napi élelmet és 1500 ló részére 4 napi tápot tartalmaznak. Egy gyalog-hadosztály 2, a lovas-hadosztály egy ily vonattal láttatik el.

A hadbiztossági vonatok készletei vagy az *állandó élelmezési raktárakból* egészítettnek ki, vagy pedig, ha ezek igen távol esnének, *2-ik vonatú hadbiztossági vonatok* létesítettnek, melyek az előbb nevezettekkel az összeköttetést fentartják.

Lópótlás.

A lópótlás békében «lósorozó tisztek» által kézi bevásárlás útján történik. A pótlóvak a sorozás után az illető ezred pót-századához adatnak át 10 hónapi idomításra, innét azután az idomítás befejeztével az ezredhez osztatnak be.

Mozgósítás alkalmával a lószükséglet beszerzése kisajátítás útján történik.

Háborúban minden gyalog- és lovas-hadosztály, továbbá minden hadsereg részére 1—1 lótelep állíttatik fel, melyek a működések folyama alatt keletkező hiányokat pótolják.

Hadsereg-főparancsnokság, központi hatóságok, vezérkar, kerületi hatóságok.

I. Az orosz czár a legfelsőbb hadúr, szárazföldi hadseregét illető parancsait a hadügyminisztérium, mint központi hatóság foganatosítja.

II. A hadügyminisztérium 12 főosztályra tagozódik, ezek egyike a *haditanács* (18 tag), melyben a hadügyminiszter elnököl ugyan, de határozatait végrehajtani tartozik; a tanács különösen a hadsereg szabályzati, szervezési, kiképzési, egészségi stb. ügyeiben fölmerülő fontosabb kérdések megoldásával foglalkozik.

A hadügyminisztériumnak továbbá a vezérkar, a katonai főtörvényszék, a hadbiztosság és a fegyvernemek főfelügyelői is alá vannak rendelve.

III. A vezérkar.

A vezérkar 2 részre oszlik:

1. a vezérkari főtörzsre (211 tisztt) és
2. a csapat-vezérkarra (376 tisztt).

Mindkettő a hadügyminisztériumban, a területi és hadosztályparancsnokságoknál, a katonai, katonai közigazgatási, hadműködési s az ezekkel kapcsolatban lévő munkálatok foganatosítására van rendelve.

A vezérkar főnöke egyszersmind a hadügyminisztérium 5-ik ügyosztályának vezetője.

A vezérkari főnök vezetése alatt áll a «Miklós-Akadémia», (vezérkari tisztek képzőintézete) a topografiai osztály, a topografiai iskola s a táviró-tanfolyam.

IV. Katonai kerületi főparancsnokságok.

Az orosz államterület 14 tiszán katonai kerületre van felosztva; ezek mindegyikének élén a katonai kerületi főparancsnok áll, és ennek vannak a kerületben állomásozó összes csapatok és intézetek alárendelve; alatta állanak továbbá a «kormányzósági főnökök» és a «járási katonai főnökök» is.

Parancsnokságok a működő seregnél.

Hadműködési czélokra egyesített több hadtest egy *had-sereget* képez; ennek élén a *hadseregparancsnok* áll, melynek törzse következőképen van összeállítva:

a vezérkari főnök,
6 vezérkari, 6 segéd (és topografiai) tiszt,
1 tábori ataman, mint a hadseregnél besztott kozákok és nem rendes csapatok felügyelője,

1 hadbírói közeg,
1 külügyminiszteri közeg,
1 polgári közigazgatási közeg,
a hadsereg gazdasági és közigazgatási főnöke, a szükséges hadbiztossági és pénztári személyzettel.

A hadsereg csapatokkal és intézetekkel az éppen fenforgó körülmények szerint láttatik el.

A *hadtest-parancsnokság* áll:

a hadtestparancsnokból,
a vezérkari főnökből,
3 vezérkari, 2 topografiai, 1 segédtisztból.

Mint segédközegek működnek:

a hadtest-tüzérfőnök, az orvos, a hadbiztos, a térparancsnok és a vonatparancsnok.

alárendelt csapatok: 2—3 gyalog-hadosztály és 1 lovas-hadosztály, intézeteikkel együtt. A hadtestnek szervezetileg közvetlen alárendelt tüzérsége vagy intézetei nincsenek.

A *gyalog-hadosztály-parancsnokság* áll:

a hadosztály-parancsnokból,
a vezérkari főnökből,
2 tisztből.

Közegek:

1 hadosztály-orvos és 1 hadbiztos.

Alárendelt csapatok:

2 gyalogdandár,
1 tábori tüzérdandár,
1 ezred lovasság.

Intézetek :

- 1 mozgó tüzértelep,
- 1 hadosztály-kórház,
- 1 hadosztály-vonat,
- 2 hadbiztossági vonat.

Mozgósítás.

A mozgósítási parancs minden katonai parancsnoksággal, úgyszintén a tartományok területi főnökeivel és a polgári hatóságokkal is táviratilag közöltetik. A járások katonai főnökei az előre előkészített behívást foganatosítják s a mozgósítás azután a vezérkar által meghatározott tervezet szerint vitetik végbe.

Tekintve, hogy a gyalogcsapatok béke-létszáma nagy, a tüzérségnél ez keveset, a lovasságnál pedig semmiben sem különbözik a hadi létszámtól, valószínű, hogy a mozgósítás nem nagy surlódással fog járni; a 2-ik vonalbeli csapatok mozgósítását nagyban elősegíti, hogy a keretek már békében nagyobb részt állandósítva vannak.

Mindazon hatóságok, melyek a mozgósítást végrehajtják, háborúban állomáshelyeiken maradnak s a pótlást eszközlik; ez nemcsak a mozgósításra, de a későbbi pótszállításra is előnyös.

Tekintetbe veendő végre még az is, hogy a hadtestek, főképen pedig a lovasság, az ország nyugati határterületein vannak sűrűbben elhelyezve, mi által különösen a gyors felvonulás biztosíttatik.

Hadi tengerészet.

A szolgálati kötelezettség a következő:

a besorozottaknál 7 évig tettelesen, 3 évig tartalékban;
az önkénteseknél 3—4 » » 6—7 » »

Nagyobb kedvezményben részesülnek a kereskedőhajók kapitányai és kormányosai, előbbiek 2, utóbbiak 4 évig szolgálnak tettelesen, a többi időt pedig tartalékban.

A sorozás a hadseregével egyidejűleg történik; az újonczok többnyire a Volga és a tengermelléki kerületekből vétetnek.

A hajóhad anyaga a következő:

vértezett csatahajó	27
vért nélküli hadihajó	320
vitorlás hadihajó	10

Összesen 357

Ezek közül évenként átlag 25 vértés csatahajó és 60 vértetlen hadihajó van különféle szolgálatra fölszerelve.

III. Franciaország.

Véd törvény.

A francia köztársaságban a védkötelezettség általános és a betöltött 20-ik évtől egészen 40-ik évig, tehát 20 évig tart, és pedig:

- 5 évig tettelesen (Algirban 1 évig),
- 4 » a tartalékban » 8 »
- 5 » a területi hadseregben,
- 6 » a területi sereg tartalékában (népfölkelés).

A besorozott újonczok sorshúzás alapján 2 részletre (Portion) osztatnak, és pedig: az alacsonyabb sorsszámuak képezik az 1-ső részletet s 5 évig tartoznak tettelesen szolgálni, míg a magasabb sorsszámuak a 2-ik részletet képezik s csak 1 évig tartatnak tetteleges szolgálatban.

Kedvezmények.

A tetteleges szolgálat alól felmentetnek:

ideiglenesen azok, kiknek családi viszonyai a felmentést indokolják:

feltételesen: a tanítók, művészek, papi növendékek és papok, ha bizonyos föltételeknek eleget tesznek;

egészen a nem alkalmasak.

Az egy évi önkéntesi szolgálatra azon egyének jogosultak, kik meghatározott fokú képzettséggel bírnak s az államnak 1500 frank összeget fizetnek.

A katonai szolgálat alól kizárva: a becsstelen tettért megbüntettek, továbbá a 2 vagy több évre elítelt fegyenczek, ha polgári jogaiktól egészen megfosztattak.

Újonczozás.

Az ország területe 18 régióba, a sorhad és a területi sereg ennek megfelelőleg 18 hadtestre van osztva; ezenkívül áll: Algirban a 19-ik hadtest, Tonkingban 1 összetett hadtest, Tunisban 1 hadosztály.

A hadtest-területek (regiók) mindegyike 8 sorozójáráásra (subdivisions de recrutement) van elosztva s minden járásban egy vegyes sorozóbizottság (az egész államterületen 152) működik. E bizottságok hivatása a sorozás előkészítése és keresztülvitele.

Két ily subdivisio egy dandárparancsnokság alatt áll s ez képezi újonczozási ügyekben a felsőbb fokú hatóságot.

Állomány.

A köztársaság hadereje szám szerint körülbelül a következő:
Békében:

500,000 ember a csendőrséggel együtt.

Háborúban:

I. szervezetileg a harctéren alkalmazandó csapatok:

1-ső vonalban 867,238 ember,

2-ik » 691,084 »

3-ik » 650,000 »

összesen 2.208,322 ember; ezek közül körülbelül 1.400,000 többé-kevésbé kiképzett, a többi kiképzésben nem részesült.

II. szervezetileg nem a harctéren alkalmazandó csapatok, összesen 359,310 ember.

Összes haderő: 2.567,632 ember.

C s a p a t o k.**Gyalogság.**

A francia hadsereg gyalogsága a következő:

1-ső vonalban:

144 sorgyalogezred 4 zászlóaljjal (4—4 század) és ezredenként 2 keretszázaddal 576 zászlóalj.

az ezred, mozgósítása alkalmával 3 zászlóaljjal vonul ki, míg a 4-ik zászlóalj vár- és helyőrségi szolgálatra, esetleg az afrikai harctérre alkalmaztatik;

vadászok 30 »

4 zuávezred (4—4 zászlóalj) 16 »

4 algiri vadászezred (Turco-k, 4—4 z. a.) 16 »

2 «Idegenek legiója» 8 »

könnyű afrikai csapatok 8 »

összesen . . . 649 zászlóalj.

2-ik vonalban (területi sereg, békében kis kerettel és kezelő személyzettel):

145 gyalogezred 3 zászlóaljjal (5—5 sz.) 435 »

9 zuáv-zászlóalj 9 »

32 douanier (pénzügyőr) zászlóalj , . . 32 »

67 század forestiers (erdőőr) 16³/₄ »

31 légio gendarmerie départementale (csendőr) 31 »

1 légio köztársasági gárda 1 »

az 1-ső és 2-ik vonal összesen . . . 1173 zászlóalj

A *3-ik vonal*, a területi sereg tartaléka, még nincs szervezve, de legénység ez alakulásra is elegendő van.

II. Szervezetileg nem a harctéren való alkalmazásra vannak rendelve:

1-ső vonalú ezredenként	2	keretszárad	288	század.
4 zuáv-	»	2	»	8 »
1 algiri vadász	»	1	»	4 »
az «idegenek» legióinál		»	»	8 »
vadász-zászlóaljanként	1	»	30	»
145 területi seregbeli ezred keretje			145	»

Összesen 483 század.

Az 1-ső vonalbeli csapatok kiegészítése politikai okoknál fogva nem terület szerint történik; az újonczok tehát nem saját területen alakuló, hanem idegen csapathoz osztatnak be; a kiegészítés csak a 2-ik vonalbeli csapatoknál eszközöltetik terület szerint.

Mozgósítás alkalmával az első vonalbeli csapatok azon területből nyerik kiegészítőket, melyen éppen állomásoznak.

Lovasság.

A francia lovasság nehéz (vértés), középajú (dragonyos) és könnyű (lovas vadász, huszár, afrikai vadász, spahi) lovas-ezredekre oszlik.

Felállítható:

1-ső vonalban:

12 vértesezred	5—5 századdal ¹ . . .	48	lovasszárad.
26 dragonyosezred	4—4 »	104	»
20 lovas vadász (chasseurs) ezred			
4—4 századdal		80	»
12 huszárezred	4—4 századdal . . .	48	»
4 afrikai lovas vadász- (chasseurs			
d'Afrique) ezred	6—6 századdal	24	»
4 spahi-ezred	6—6 századdal	24	»

Osszesen 328 lovasszárad,

Az első vonalbeli lovascsapatok, azon körülménynél fogva, hogy az ezred 5-ik százada, épp úgy, mint a német lovasságnál, mozgósításkor a 4 első század hiányát rögtön pótolja, állandóan hadi lábon levőknek tekinthetők.

2-ik vonalban: (békében kis, állandósított keretekkel)

törzsszáradok 19 század,

éclaireurs volontaires 19 század,

hadtestenként 1 tartalékezred 8 századdal (4 század dragonyos, 4 század chasseurs) 144 század,

¹ 4—4 század kivonúl, 1 marad pótszáradul.

köztársasági gárda 6 század,
 pótló idomító század 8 »
 chasseurs forestiers-század 3 század.

3-ik vonalban esetleg az ezredenként visszamaradt pót-századok, illetőleg osztagok.

Összesen körülbelül 80 század.

Tüzérség.

A francia tüzérség következőképen van szervezve:

a) *Tábori tüzérség.*

1-ső vonalban:

19 hadosztály-tüzérezred 12—12 üteggel ¹ 228 üteg,
 19 hadtest-tüzérezred, ezredenként 8 gyalog és 3 lovagló
 üteggel = 132 üteg.

Az ütegek békében és háborúban 6—6 löveggel vannak felszerelve; a francia 1-ső vonalbeli tüzérség tehát majdnem mindenkor hadilábon van.

Hegyi ütegek, kivévn 6-ot Algirban, békében nincsenek felállítva, szükség esetében azonban, miután elegendő felszerelési anyag tartatik készen, ilyenek is felállíthatók.

b) *Vártüzérség.*

1-ső vonalban:

16 vártüzér-zászlóalj = 96 század.

2-ik vonalban:

179 batterie à pied,
 7 század canoniers sédentaires du Nord.

Műszaki csapatok.

A hidászcsoapat Franciaországban mindenkor a tüzer-csapatnál volt egyesítve. Szervezetök azonban az egyöntetűség kedvéért itt a műszaki csapatoknál közöltetik.

1-ső vonal:

2 hidászvezred 28 század,
 4 hadmérnöki ezred 5—5 zászlóaljjal (4—4 század)
 továbbá ezredenként 1 hadmérnöki vonatszázad és 1 katonai
 vasúti század,² összesen 88 század,
 8 vasúti munkásszakasz = 32 osztag, (szakaszonként
 2 építő, 1 forgalmi és 1 vasúti szállítóosztaggal),
 33 táviró szakasz (egyenként 46 kilométer vezetékkel.)
 Összesen 148 század és 33 táviró szakasz.

¹ Egy hadosztályhoz hat üteg számítandó.

² A legújabb hírek szerint háborúban minden vasúti század egy egy zászlóaljat alakít.

2-ik vonal:

18 területi hadmérnöki zászlóalj (békében kis keretekkel ellátva = 61 század,

esetleg a sappeurs-pompriers-századok = 8 (?) század, összesen 69 század; végre 4 pótkeret a hadmérnöki ezredeknél.

Vonatcsapat.*1-ső vonal:*

8 vonatosztály 6—6 századdal	}	132 század,
12 » 7—7 »		

2-ik vonal:

18 vonatosztály 3, 4—5 századdal 68 »

Összesen 200 század és 20 keretosztag.

Egészségügyi csapat.

A francia hadseregben az egészségügyre kiváló gond fordítottatik, s ennek következtében a csapatok úgy orvosokkal mint segédszeméllyel, továbbá egészségügyi intézetekkel bőven el vannak látva, és pedig:

1-ső vonalban:

az ezredek 6—8 orvossal, 70—80 sebesültvivővel és 3 egyfogatú gyógyszer-járművel bírnak.

Az első vonalhoz számíttatnak még:

a betegápoló szakaszok egy része 25 század.

2-ik vonalban:

betegápoló századok 18 »

összesen 43 század.

Ide számítható továbbá még a számos francia beteg- s sebesült-segélyező egyletek személyzete is.

Intézetek.**Tüzérségi intézetek.***1-ső vonal:*

A *lőszer-szakaszok* és pedig egy-egy hadosztálynál egy gyalog- és egy tüzer-lőszerszakasz; e szakaszok az illető hadosztály ütközetvonatához tartoznak.

2-ik vonal:

A *hadtest-lőszertelepek* az előbbieik pótlására.

3-ik vonal:

A *hadsereg-lőszertelepek*, ezek 5 részletre oszlnak; az

1-ső részletben a lőszer az azonnali továbbításhoz a hadtáp-főállomásokon készen áll; a 2-ik és 3-ik részlet a hadtápvonal hosszában van elhelyezve, a 4-ik és 5-ik részlet pedig az ország belsejében, a szertárakban van addig elhelyezve, míg annak a hadsereg után való szállítására alkalom nyílik.

A francia hadsereg továbbá:

6 *ostromteleppel* rendelkezik, melyek mindegyike 180 ostromlöveggel s a hozzátartozó lőszerrel és vonattal van ellátva.

A szükséges kiszolgáló-személyzetet a vártüzérség, a munkásszemélyzetet a 10 tüzérmunkás-, és a 3 tüzmaster-század szolgáltatja.

Műszaki csapatok intézetei.

24 hadi-hidvonat 128—256 méter hosszú hidak helyreállításához, a tüzérezredek vonatszázadai által fogatokkal ellátva,

hadosztály-hadmérnöki telepek (3 jármű),

hadtest- » » (11 »)

hadsereg- » » (76 »)¹

Ide számíthatók ezenkívül a tábori távirótelepek, a galamb-posta-állomások, a jelzőállomások szertárai s végre a léghajókísérleti állomás is.

Egészségügyi intézetek.

I-ső csoport:

a) a gyalog-hadosztályok mozgó kórházai; minden ily kórház eloszlik

a könnyű osztagra, mely felszerelt sebesült-hordó állatokkal, és a nehézre, mely 21 járművel van ellátva.

b) a gyalog-hadosztályok, lovasdandárok mozgó kórházai.

c) a lovas- » » mozgó kórházai,

d) a hadtest-törzs » » »

e) mozgó tábori kórházak hadtestenként 6 (egyenként 200—500 sebesülttel).

II-ik csoport:

a) állandó, ideiglenes tábori kórházak,

b) lábbadozók állomásai (hadtestenként 1),

c) átmeneti kórházak,

d) vasútállomási kórházak,

e) egészségügyi vonatok és pedig:

1. már békében felszereltek, vagy

2. esetlegesen rögtönzöttek.

A *III-ik csoportot* képezik az állandó katonai, polgári s a számos egyleti és magánkórházak.

¹ Tulajdonképen már mint hadmérnöki ostromtelep számít.

Élelmezési intézetek.

A hadbiztosság a francia hadseregben a vezérkarnak van alárendelve. Az élelmező személyzet 112 állandó katonai élelmezési fő- és számos fiókraktárban nyeri kioktatását. Az élelmezés háborúban a következő intézetek által fogatosítottatik:

a) Convois administratifs 4 eleségoszloppal; 2 közülök követi (felváltva) a csapatokat és pótolja az eleség-kocsijaikból kifogyó élelmezést, míg a visszamaradt kettő a

b) Convois auxiliaires (szintén 4 oszloppal) élelmezési készleteiből tölti meg járműveit.

Ez utóbbi vagy az állandó, vagy pedig a felállított hadtáp élelmezési intézetekkel tart összeköttetést.

Minden hadtest továbbá egy tábori sütőintézetet is kap rendelkezése alá.

Az élelmezés beszerzésénél különben főelv a francia hadseregben, hogy az 1-ső vonalban harácsolás által kell a csapatokat eleséggel ellátni, illetőleg az intézetek készleteit pótolni.

Lópótlás.

Lópótlás tekintetéből az ország területe 4 felügyelői kerületre van elosztva, melyekben mozgó pótbizottságok működnek, s kézi bevásárlás útján részint teljes korú lovakat, részint csikókat szereznek be. Az előbbieket egyenesen az ezredekhez osztatnak be, míg az utóbbiak az ország területén s Algirban felállított 20 csikótelepnek adatnak át ápolás végett. A teljes kor elérése után ezek is az ezredekhez küldetnek.

Mozgósításkor a lószükséglet kisajátítás útján szereztetik be.

Központi hatóságok s közegek.

Hadügyminisztérium.

A hadügyminiszter a francia köztársaságban igen nagy hatáskörrel bír. Ő a mi értelmünk szerint a tulajdonképi hadúr, ő parancsnokolja a hadsereget, vezeti ügyeit s bizonyos mértékben független a kormány fejétől. Nehéz feladatában a vezérkari főnök s egy államtitkár segédkezik mellette. A vezetése alatt álló hadügyminisztérium következőképen van csoportosítva:

I. Miniszteri iroda, mint elnöki osztály.

II. A nagy vezérkar, mely 5 ügyosztályra oszlik.

III. Önálló vezérigazgatóságai az egyes fegyvernemeknek, csapatoknak és intézeteknek.

IV. A gazdasági csoport több ügyosztálylyal.

V. Központi kezelőbizottság (a minisztérium összes szolgálati kezelésének egyöntetű vezetésére, ellenőrzésére).

VI. A legfelsőbb haditanács (Conseil supérieur de la guerre), melynél segédkezésre:

1. az ország védelmi bizottsága,
2. az egészségügyi bizottság s
3. az előléptetéseket osztályozó bizottság van hivatva.

A vezérkar.

A francia vezérkar szervezete annyiban különbözik a többi hadseregek vezérkarától, hogy abba vizsgázott vezérkari tisztek mellett más, a kormányelnök és hadügyi miniszter által szabadon választott csapattisztek is vétetnek fel. A vezérkarnak külön egyenruhája nincs; a vezérkari tisztek csapatjok egyenruháját viselik s csakis egy vállzsínór. s a fővegen hordott színes jelvény által különböztettetnek meg a csapattisztektől.

A vezérkar a hadsereg főbb parancsnokságainál, továbbá a minisztérium vezérkari osztályainál végzik a hadműködés és katonai közigazgatási vezérkari szolgálatot.

A vezérkari főnöknek nehéz helyzete van, mert egyrészt mint csoportfőnök, másrészt mint közvetlen segédközege a miniszternek, végre mint a hadsereg vezérkari főnöke, nagy és nehéz feladatokkal kell megküzdenie.

Területi hatóságok.

A 19 hadtestparancsnokság «területi ügyosztályai», a melyekben az újonczozási és mozgósítási ügyek végeztetnek. Ez ügyosztályok főnöke mozgósításkor a hadtestterület-parancsnokságát a kivonuló hadtestparancsnoktól átveszi.

Parancsnokságok a működő seregnél.

A hadseregfőparancsnokság és a hadseregparancsnokságok összetételéről és állományáról semmiféle adatok nem jutottak köztudomásra.

Hadtestparancsnokságok:

- hadtestparancsnok,
- vezérkari törzs,
- tüzér-törzs,
- hadmérnök-kar,
- hadbiztosság,

egészségügyi igazgatóság,
törzsosztag,
eleségoszlop.

Mindössze 61 tiszt és hivatalnok, 275 legény, 274 ló,
30 jármű.

Beosztott csapatok:

2 gyalog-hadosztály,
1 vadász-zászlóalj,
1 lovasdandár (2 lovasezred külön intézetekkel),
1 hadtest tüzérezred,
1 hadmérnöki és
1 hidász-század.

Intézetek:

hadtest-lőszertelep,
hadi hidvonat,
hadtest-hadmérnöki telep,
a hadtest-törzs mozgó kórháza,
6 tábori kórház,
1 eleségoszlop,
1 élelmező oszlop,
1 pótló telep,
1 tábori sütő intézet,
1 vonatosztály három századdal a hadtest-törzs és inté-

zetei részére.

A hadtest *hadi létszáma* körülbelül:

36,000 ember, 9600 ló, 1700 jármű.

A hadosztály-parancsnokság.

A hadosztály-parancsnok, 7 vezérkari tiszt,
tüzérségi, hadmérnöki kar, hadbiztosság, egészségügyi
személyzet, törzsosztag.

Csapatok:

2 gyalogdandár = 12 zászlóalj,
 $\frac{1}{2}$ hadosztály tüzérezred = 24 löveg,
1 hadmérnöki század (telepével együtt),
1 vonatszázad.

Intézetek:

1 gyalog és
1 tüzer-lőszerszakasz,
1 mozgó tábori kórház,
1 eleség- és
1 élelmező oszlop.

Összes hadi létszám:

14,747 ember, 2051 ló, 24 löveg, 443 egyéb jármű.

A lovas-hadosztály.

Parancsnok és közegek, mint a gyaloghadosztálynál.

Csapatok :

6 lovasezred (4—4 századdal),

3 lovagló üteg (18 löveg),

1 vonatosztág.

Intézetek :

1 mozgó táb. kórház,

esetleg 1 eleség-oszlop

Összes hadi létszám :

5178 ember, 4955 ló, 18 löveg, 192 egyéb jármű.

Mozgósítás.

A mozgósítási parancsot a hadügyiminiszter a hadtest-parancsnokságokkal táviratilag közli, a hadtestparancsnokok pedig a sorozójárások parancsnokainak adják a leggyorsabb úton a kellő utasításokat, mire a mozgósítás az előre meghatározott tervszerint a területen belül végrehajtatik.

Azon körülmény, hogy a gyalogezredek, illetőleg zászlóaljok (tekintet nélkül arra, hogy saját vagy idegen kiegészítési területen állomásoznak) emberben való pótlásaikat azon területből veszik, a melyben a mozgósítási parancs őket érte, gyorsítja ugyan a hadrakelést, de ez eljárás előnye sok más tekintetben igen kérdéses.

A francia hadsereg mozgósításánál továbbá még a következő mozzanatok jönnek tekintetbe :

A csapatok a francia terület keleti (északkeleti) határain sűrűbben vannak elhelyezve, még pedig a gyalogcsapatok (az ország belsejében elhelyezett gyalogcsapatok rovására) fölemelt béke-létszámmal (gyalogzászlóalj átlag 500, vadász-zászlóalj 704 fő); a lovasság legnagyobb része és a tüzérség közel egy negyede szintén ott állomásozik, és pedig mint az e fegyvernemek szervezése leírásánál kiemeltetett, majdnem teljesen hadilábon, a mennyiben azoknak mozgósításuk alkalmával csak csekély személyzetpótlást és a vonatjárművek előfogatokkal való ellátását kell eszközölniök.

A mi a határvédelmet illeti, Franciaország e tekintetben észak-keleti és keleti határain kiterjedt erősítési előkészületeket tett, melyek szerint 3 egymás mögött fekvő erősített vonal húzódik a határon végig, ezenkívül minden, keletről jövő közlekedési vonal elzárható.

Míg tehát egyrészt a francia hadsereg egy tekintélyes része úgyszólván 24 óra alatt az ellenséges határokat átlépheti,

fellépése által ott zavart okozhat, s az elfoglalt területen az ellenfél mozgósítási munkálatait megakadályozhatja, másrészt saját határait terjedelmes erődítések által minden eshetőség ellen lehetőleg biztosította.

Hadi tengerészet.

A hadi tengerészet ügyeit a tengerészeti miniszter vezeti, ki a tengerészeti ügyekre nézve hasonló jogokkal és hatáskörrel van felruházva, mint a hadügyi miniszter. Segédkezésére egy államtitkár van kirendelve, ki egyúttal a gyarmatok ügyeit is rendezi.

A védkötelezettség ugyanaz, mint a hadseregénél, a hajósok azonban 5 évi tetteleges szolgálat után csak 2 évig tartatnak tartalékban, ezután 50 éves korukig nyilvántartatnak ugyan, de csakis legvégső esetben hivatnak be.

Kiegészítés tekintetében a francia partvidékek 5 kerületre (arrondissemens maritimes), ezek ismét «sous arrondissemens» és »quartiers maritimes»-ekre, vagyis alkerületekre és járásokra oszlanak.

Csapatok:

Hadtengerészeti gyalogság hadi kikötőkben és gyarmatokban való szolgálattételre:

4 ezred (45—47 századdal) állomány 1071 tiszt 19,382 legény, ide számíttatnak még a senegali, tonkingi és anami benszültött csapatok: körülbelül 225 tiszt, 4,593 legény.

Összesen 1296 tiszt, 23,975 legény.

Hadtengerészeti tüzérség:

1 ezred, a mely 29 várütegből, 2 vonatszázadból, 7 század munkásból és 1 tüzemester-századból áll.

Ereje összesen 700 tiszt, 4777 legény.

Összes létszám 1996 tiszt, 28,752 legény.

Hajóanyag: körülbelül 401 különféle hajó, és pedig:

47 vértés hajó (20 csatahajó),

271 különféle hadihajó,

29 szállító gőzös,

54 vitorlás hajó.

Ezenkívül még néhány vérteshajó van épülőfélben.

A fent idézett hajók nagyobb része fel van szerelve, és rajtok körülbelül 26,600 ember tesz szolgálatot.

IV. Olaszország.

Védttörvény.

Az olasz védttörvény szintén az általános védkötelezettségen alapúl. A szolgálati idő 19 év, a mely a hadkötelezettek osztályzata szerint részint a sorhadban, részint a mozgó, területi nemzetőrségnél vagy esetleg a néphadnál (népfelkelés) szolgáltatik le.

A védttörvény a védkötelezetteket 3 osztályra osztja, és pedig:

az 1-ső osztályba, melynek számerejét a parlament évenként meghatározza, tartoznak azok, kik a kisebb sorsszámokat húzzák;

a 2-ik osztályba a magasabb számot húzók tartoznak, a mennyiben a 3-ik osztályhoz nem számíthatók.

a 3-ik osztály tartalmazza azon egyéneket, kik alapos okok miatt a sorhad és a mozgó nemzetőrségben való szolgálat alól vannak fölmentve.

A szolgálati idő az osztályok és fegyvernemek szerint a következőképen van szabályozva:

1-ső osztály:

altisztek (zenészek, puskaművesek, a sorhadban 3 évig tettelesen, 5 évig szabadságon, a területi nemzetőrségben 11 évig;

carabinierik: sorhadban 5 évig tettelesen, 4 évig szabadságon, a területi nemzetőrségben 10 évig;

lovasság: sorhadban 4 évig tettelesen, 5 évig szabadságon, a területi nemzetőrségben 10 évig;

a többi fegyvernemnél és csapatnál: a sorhadnál 3 évig tettelesen, 5 évig szabadságon, a mozgó nemzetőrségben 4 évig, a területi nemzetőrségben 7 évig.

2-ik osztály:

a sorhadnál 8 évig szabadságon, és pedig: az 1. csoport 2—6 hónapig terjedő, a 2. csoport 30 napi kioktatás mellett;

a mozgó nemzetőrségnél 4 évig, a területi nemzetőrségnél 7 évig.

3-ik osztály:

19 évig a területi nemzetőrségben.

Kedvezmények:

a) Az 1-ső és 2-ik osztályban a szolgálati kötelezettség alól fölmenthetők azok, kiknek családi viszonyaik a fölmentésre alapos okot szolgáltatnak;

b) a helyettesítés a fivér által meg van engedve;

c) egyévi önkéntes lehet az, a ki megfelelő képzettséggel bír, s 1500—1600 lirt fizet az államnak;

d) a tettleges szolgálat a 26. évig elhalasztható azon egyéneknél, kik valamely tudományos vagy művészeti, továbbá ipar-pályán kiképezés alatt vannak s a félbeszakítás jövőjökre káros befolyással lehetne.

A katonai szolgálatból kizárva a becsstelen tettért elítéltek, továbbá a hóhérok, azok fiai és segédei.

Sorozás.

Hogy az egységes állam eszméjének megszilárdítása a hadsereg intézménye által is előmozdítottassék, elvül szolgál, hogy senkinek sem szabad saját kiegészítő területén állomásozni, vagy ott kiképeztetni; ezen határozmány alól csakis az alpesi csapatok vannak kivéve. A csapatok e szerint 5 különféle régióból, melyekre az ország felosztva van, nyerik újonczaikat.

A hadkiegészítés tekintetében az ország 88 katonai kerületre van elosztva, melyek egyenként 1—5 közigazgatási járást foglalnak magokban. A katonai kerületek élén a katonai kerületi parancsnok áll, ki a szükséges segédszemélyzettel ellátva a sorozó ügyeket vezeti s e tekintetben mint legelső fokú hatóság működik; 20 katonai kerületi főparancsnokság, melyek az előbbieket fölött állanak, intézkedik ezen ügyekben, mint másodfokú hatóság.

E hatóságok ügyköréhez tartozik továbbá a katonai nyilvántartás, ezen kívül pedig fontos szerepök van a mozgósítás alkalmával.

Állomány.

Békében :

körülbelül 230,000 fő.

Háborúban :

1. vonal 700,000 fő (sorhad),
2. vonal 300,000 fő (mozgó nemzetőrség), azonnali hadműködéshez tehát 1.000,000 katona áll rendelkezésre,
3. vonal 3—700,000 (területi nemzetőrség).

Olaszország e szerint összesen körülbelül 1 millió 3—700,000 embert állíthat fel, megjegyezvén azonban, hogy a harmadik vonal (területi nemzetőrség) még sem szervezve, sem kiképezve nincs.

C s a p a t o k.

Gyalogság.

1-ső vonal:

96 gyalogezred	(3 zászlóaljjal)	. . .	288	zászlóalj,
12 Bersaglieri-ezred	(3 »	. . .	36	»
6 alpesi »	(20 »	. . .	120	»
				összesen 444 zászlóalj.

Ide számíthatók részben még a *carabinieri*k, kik mint tábori rendőrök nyernek alkalmazást; ezek békében 11 területi és 1 oktató légióba vannak összeállítva s tényleg 17,641 ember állománnyal bírnak.

2-ik vonal (mozgó nemzetőrség):

48 gyalogezred	(3 zászlóaljjal)	144	zászlóalj,
bersaglieri	zászlóalj	18	»
36 alpesi vadászszázad		9	»
Sardiniai mozgó nemzetőrség		10	»
Pénzügyőrség		23	»
				összesen 204 zászlóalj.

Megjegyzendő, hogy a 2-ik vonalnak keretei nincsenek, csak a pénzügyőrség, mely szervezetileg a 2-ik vonalhoz tartozik, katonailag szervezett és fegyelmezett csapatokat képez, s békében 15,600 embert tart tetteleges szolgálatban.

3-ik vonal (területi nemzetőrség):

gyalogzászlóalj	320	zászlóalj,
alpesi vadászok	30	»
	<hr/>	
	összesen 350	zászlóalj.

Szervezetileg nem a harctéren alkalmazandó csapatok:

a katonai területi parancsnokságok székhelyein levő területi pótosztályok, 101 század.

Lovasság.

Az olasz lovasság nehéz és könnyű lovasságra oszlik, számereje:

1-ső vonalban:

10 lancieri (nehéz) ezred	(6—6 századdal)	. .	60	század,
12 chevauxlegers (könnyű) ezred	(6—6 sz.)		72	»
				összesen 132 század.

2-ik vonalban:

- a) sardiniai lovasszázad,
- b) -törzs lovasosztágok ezredenként 2 szakasz,

c) lovas-carabinierik (tábori rendőrök),

d) 6 pótló-telep személyzete.

Összesen körülbelül 20 század.

3-ik vonalban:

ezredenként 1 pótszázad 22 század.

Tüzérség.

a) *Tábori tüzércsapatok.*

1-ső vonal:

12 hadtest-tüzérezred (3—3) tüzérdandárral ¹	10—10
(6 nehéz, 4 könnyű) üteggel	120 üteg,
2 lovagló tüzer-dandár (2—2 üteggel)	4 »
2 hegyi tüzérdandár (4—4 üteggel)	8 »
összesen 132 üteg.	

A nehéz és könnyű ütegek 8, a lovagló és hegyi ütegek 6 löveggel vannak felszerelve; minden hadtest-tüzérezrednek még 3² vonatszázada s egy pótkerete is van.

2-ik vonal (mozgó nemzetőrség):

13 tüzérdandár (4—4 üteggel)	
1—1 vonatszázaddal	52 üteg, 13 vonatszázad,
4 hegyi üteg	4 » — »
összesen 56 üteg, 13 vonatszázad,	

Ezenkívül még 1—2 hegyi-dandár felállításához szükséges löveg és felszerelés készletben van.

3-ik vonalban:

Szervezetileg nem a harctéren alkalmazandó:

12 tüérezred,
2 hegyi dandár, és
13 tüzérdandár pótkeretsztaga.

b) *Vártüzérség.*

1-ső vonalban:

5 vártüzérezred (3—3 dandár 12—12 vártüzer- és tengerparti tüzérszázaddal)	60 század.
--	------------

2-ik vonalban:

vártüzérszázadok	32 »
összesen 92 század.	

¹ Ezredenként az 1. és 2. dandár 2—2 nehéz, 1—1 könnyű üteggel képezi a hadosztálytüzérséget, a 3. dandár 2 nehéz és 2 könnyű üteggel a hadtesttüzérséget.

² A tüzer vagy műszaki ezred által felállított vonatszázad áll:

1 hadosztály törzs-vonatosztagból,
1 hadosztály tüzer-teleposztagból,
1 egészségügyi szakaszból,
1 élelmezési szakaszból.

3-ik vonalban:

területi nemzetőrségi tüzérszázad	100 század,
5 vártüzérezred pótosztaga	5 »
összesen	105 század.

Ide számíttatnak még továbbá:

tüzérkézműves századok	5 »
felügyeleti század	1 »

Műszaki csapatok.

Az olasz haderő a következő műszaki csapatokkal rendelkezik:

1-ső vonalban:

2 hadmérnöki ezred (14—14 árkász és 2—2 vonat-századdal)	28 műszaki, 4 vonatszázad.
1 hadmérnöki ezred (4 műszaki és 4 vonatszázaddal)	4 » 4 »
1 hidászezred (8 műszaki és 2 vonatszázaddal)	8 » 2 »
vasúti század	4 » — »
laguna »	2 » — »
tábori táviró-század	6 » — »
összesen	52 műszaki, 10 vonatszázad.

2-ik vonalban:

5 árkász-dandár	16 műszaki század,
hidászszázad	4 » »
vasúti »	2 » »
tábori táviró-század	3 » »
összesen	25 műszaki század.

3-ik vonal (területi nemzetőrség):

30 árkász-század, 4 pótkeret.

Mindössze tehát 107 műszaki és 10 vonatszázad.

Vonatcsapat.

A vonatcsapatok a tüzér és műszaki csapatok állományába tartozván, ott soroltattak fel.

Egészségügyi csapat.*1-ső vonalban:*

egészségügyi század	13 század,
továbbá a mozgó nemzetőrség egészségügyi századai melyek szintén az 1-ső vonalhoz tartoznak	12 »
összesen	25 század.

2-ik vonalban :

a területi nemzetőrségnél 13 egészségügyi század, és a terület-parancsnokságok által szükség szerint felállítandó sebesült-vívó osztagok.

Ide sorolandók végre a polgári beteg- és sebesült-segélyező egyletek személyzete is.

Intézetek.**Tüzérintézetek.***1-ső vonalban :*

hadosztályonként egy hadosztály-lőszertelep.

2-ik vonalban :

hadtestenként egy hadtest-lőszertelep.

3-ik vonalban :

a hadsereg-lőszertelepek, melyek készleteiket az *állandó lőszer-tárakból* egészítik ki.

Ide tartozik továbbá még 2 ostrom-tüzértelep 200—200 löveggel, minden telep 33 szakaszra osztva.

Műszaki intézetek.

25 hadihid-készlet egyenként 150 méter hid készítésére. Minden hadtest és minden hadsereg részére 1 hadmérnöki telep.

Miután a *vasúti és tábori táviró-csapatok* újjászervezése még nincs befejezve, ez intézetekről az adatok hiányzanak.

Egészségügyi intézetek.

A csapatoknál: ezredenként 7 orvos, századonként 2—5 sebesültvivő, egy orvosi segéd és ezredenként 1 egészségügyi jármű.

1-ső vonalú intézetek:

a) a hadosztály-egészségügyi csapatok,

b) a hadtestek egészségügyi igazgatóságai.

2-ik vonalban :

a) a tábori kórházak (200 sebesültre, hadtestenként 3),

b) egészségügyi tartalék-szertárak,

c) 15 tartalék-kórház,

d) az állandósított kórházak és

e) a hadtáp-kórházak és betegházak szükség szerint felállítva.

3-ik vonalban :

az állandó katonai és polgári közkórházak, egyleti kórházak.

Élelmezési intézetek.

Az olasz hadsereg 13 első, 13 második és 13 harmadik vonalbeli élelmező-századdal rendelkezik, melyek a hadtestek élelmezési intézeteinél alkalmaztatnak.

Az élelmezést háborúban a következő intézetek eszközlik:

1-ső vonalban :

- a) Hadosztályonként 1 eleségszakasz (1 napi eleséggel),
1 tábori sütőintézeti szakasz,
1 kenyér-vonatoszlop a kenyér szállítására,
1 vágómarha-telep,
- b) a hadtestek tartalék-élelmezőtelepei körülbelül 4 napi eleség-készlettel.

2-ik vonalban :

a hadsereg tartalék-élelmezési telepe körülbelül 4 napi készlettel.

3-ik vonalban :

a hadbiztosság által a szükséges számban felállítandó élelmezési raktárak, körülbelül 6 napi eleségkészlettel.

Ide számíttatnak utolsó vonalban az állandó élelmező raktárak.

Ló pótlás.

Miután Olaszország lóanyag tekintetében nem a legkedvezőbb viszonyok között van s pótlására nagyjából a külföldre van utalva, a lovak beszerzésére és lótenyésztésének emelésére nagy összegeket áldoz.

A hadsereg lószükséglete ez időben azonban még mindig nagyobb részben külföldön, kisebb részben pedig a mozgó lószorozó bizottságok által belföldön szereztetik be; vannak e mellett csikótelepei is (6—7) s azok száma folyton szaporíttatik.

Háború idején a lószükséglet kisajátítás, esetleg még külföldön való bevásárlás útján fedeztetik.

Hadsereg-főparancsnokság, központi hatóságok és közegek.

Az olasz király, mint legfelsőbb hadúr, az egész haderő fölött parancsnokol.

A hadsereg legmagasabb katonai és közigazgatási központi hatósága a hadügyminisztérium, mely egy vezértitkársággal s azonkívül 4 vezérigazgatósággal bír, melyek 14 ügyosztályra oszlanak.

A minisztérium *segédeszközei*:

1. vezérkari főnök,
2. gyalogsági bizottság,
3. lovassági »
4. tüzérségi »
5. hadmérnöki »
6. egészségügyi »

s végre a tábori rendőrség parancsnoksága.

Vezérkar.

A vezérkar *nagy* és *csapatvezérkarra* oszlik. Tisztjei részint karbeliek, részint pedig «vezényeltek».

A vezérkari főnök, kinek állása nem oly független, mint nálunk, vezeti s igazgatja a vezérkari irodát, a melyben a «nagy» vezérkar tisztjei foglalkoztattnak, míg a csapat-vezérkari tisztek a magasabb parancsnokságoknál vannak alkalmazásban.

A vezérkari főnöknek van a hadi iskola, a földrajzi intézet s a tábori vasúti dandár alárendelve.

Területi parancsnokságok.

A hadtest-parancsnokságok (12), melyeknek a katonai területi hadosztály-parancsnokságok (24) már békében alárendelve vannak. Ez utóbbiak mozgósítás alkalmával, ha a hadtest-parancsnokságok elvonúlnak, önállóak lesznek s a katonai területi ügyeket fennakadás nélkül továbbvezetve, a területen még mozgósítandó csapatok felállítását, elszállítását stb. eszközlik.

Parancsnokságok a működő seregeknél.

a) Hadsereg-főparancsnokság, a legfőbb vezetésre.

b) Hadsereg-parancsnokságok (3—4)

Ezek főrészei a *hadsereg-főhadiszállás* és a *hadsereg-hadbiztosság*.

A hadsereg két, három vagy négy hadtestből állíttatik össze.

c) Hadtest-parancsnokságok.

Minden hadtest-parancsnokság a *főhadi szállásból*, a *tüzér* és *hadmérnöki* parancsnokságból, *egészségügyi* s *gazdasági* igazgatóságokból áll.

A hadtest két *hadosztályból*, a *hadtest-tartalékokból* (lovasdandár, bersaglieri-ezred, tüzér- s hadmérnöki dandár) és a hadtest *intézeteiből* alakul; harczoló állománya körülbelül 25,000 gyalog, 1500 lovas és 80 löveg.

d) Hadosztály-parancsnokságok.

Hasonlókép összeállítva, mint a hadtestparancsnokság.

A *gyalog-hadosztály* 2 gyalogdandárból (12 zászlóalj), 1 tüzérdandárból (3 üteg), 1 lovasosztályból (2 század) s az intézetekből áll; harczoló állománya körülbelül 9600 ember, 240 lovas és 24 löveg.

Lovas-hadosztályok nem alakíttatnak.

Mozgósítás.

A mozgósítási parancs a hadügyminisztérium által táviratilag közöltetik a hadtest- és a területi hadosztály-parancsnokságokkal s a tartományok polgári főnökeivel, kik a behívást, továbbá a behívottak felszerelését eszközlik s illető csapatjaikhoz útba indítják.

Miután a csapatok a kiegészítést 2—5 régióból nyerik, a surlódás minden esetre érezhető lesz, annyival inkább, miután a hadsereg nagyobb része Felső-Olaszországban állomásoz s így a kiegészítő különítményeknek nagy utat kell tenniök. Azon körülmény azonban, hogy a csapatok többnyire a vasútak mentén állomásoznak, s hogy Olaszországban a vasútakhoz már béke idejében tisztek vannak vezényelve, kik a forgalmi szolgálatban jó eleve tájékozást nyernek s a mozgósításnál a szállításokat vezetik, az érintett hátrányt némileg kisebbíti.

Hadi tengerészet.

A hadi tengerészet a tengerészeti minisztérium vezetése alatt áll.

A hadtengerészeti személyzet 23 tengerparti kerületből egészítettetik ki. Évenként 5—6000 védköteles hajós soroztatik be, kik a védtörvény értelmében két osztályra osztatnak. Az 1-ső osztály (számerejét a parlament határozza meg) 4 évig tettelesen szolgál s ezután 6 évre szabadságoltatik, míg a 2-ik osztály mind a 10 évet szabadságon tölti s csak szükség esetén hivatik be.

Az olasz hadi tengerészet az előirányzott hajóépítések befejezése után (körülbelül 1888-ban) összesen:

14 vértezett hadihajóval,

22 vértezetlen »

16 szállítóhajóval,

12 tenderrel s néhány torpedóhajóval fog rendelkezni.

A hadi tengerészet hadi állománya körülbelül 750 tisztból és 12,000 főnyi legénységből áll.

A hajóanyagnak körülbelül $\frac{2}{3}$ része van mindenkor felszerelve.

A BALKÁN-ÁLLAMOK HADSEREGEI.

A) Törökország.

Adataink a török haderőről némileg hiányosak, a következő okoknál fogva:

A török haderő 1877—78 óta újra szerveztetik. Ámbár közel 9 év múlt el azóta, nevezetes eredmény e tekintetben még sem észlelhető, mert az örökös pénzhiány, a belzavarok, a kedvezőtlen külpolitikai viszonyok s végre a törököknek az újítások iránti hagyományos (vallásos) ellenszenve az e téren kezdetben kifejtett buzgó tevékenységet minduntalan megakasztják. Ismételve fogadtattak el új tervek a hadsereg újjászervezésére, de kivitelök elmaradt, s bár a hadsereg az 1880-ik évben a megállapított szervezési terv szerint tényleg újonnan szerveztetik, már is új tervezetek vannak ismét tárgyalás alatt.

Az 1880. évben elfogadott s jelenleg kivitelben lévő szervezés lényeges pontjai a következők.

Véd törvény.

Minden izlam vallású török alattvaló védköteles, a keresztények s más hitűek csakis a hadi tengerészethez sorozhatók be, különben pedig megváltásúl 36 piaszter hadi adót fizetnek.

A hadkötelezettség a 20-ik évtől a 40-ik évig tart, és pedig:

a) A (nizam) hadseregben a gyalogság 3 évig tettelesen, 3 évig a tartalékban, a többi fegyvernem és csapat pedig 4 évig tettelesen, 2 évig a tartalékban,

b) 1-ső tartalék (redif) hadseregben 4 évig,

c) 2-ik tartalék (redif) hadseregben 4 évig,

d) a népfölkelésben (muhstafiz) 6 évig,

Kedvezmény.

Azon védköteles moslim, ki a tetteleges (nizam) hadseregbeli szolgálat alól magát fölmentetni akarja, vagy helyettest¹ köteles állítani, vagy pedig megváltásúl egy bizonyos összeget (körülbelül 60—70 piasztert) fizet.

¹ A legújabb még nem szentesített tervezet szerint a helyettes keresztény is lehet.

Sorozási ügy.

Törökország 7 (a tárgyalás alatt levő tervezet szerint 11) katonai területre (ordu) osztatik fel; minden ily terület 8 sorozójárára (merkesse) oszlik, melyekben egy-egy sorozó hatóság működik s melyekben a csapatok pótkeretei és raktárai is elhelyezve vannak. Creta és Tripolis külön-külön sorozójáráásokat képeznek s csakis nemzetőröket állítanak fel.

C s a p a t o k.**Gyalogság.****1-ső vonalban:**

tettleges hadsereg (nizam):

48 gyalogezred (3—3 zászlóaljjal) 144 zászlóalj,

12 lövész-zászlóalj 12 »

összesen 156 zászlóalj.

2-ik vonal:

1-ső redif-sereg (békében gyenge keretek,
részben már felállítva):

48 gyalogezred (3—3 zászlóaljjal) 144 zászlóalj,

12 lövész-zászlóalj 12 »

összesen 156 zászlóalj.

3-ik vonal:

2-ik redif-sereg:

48 gyalogezred (3—3 zászlóaljjal) 144 zászlóalj,

12 lövész-zászlóalj 12 »

összesen 156 zászlóalj.

Főösszeg 468 zászlóalj.

4-ik vonalban a népfölkelés, mely a körülményekhez képest állittatik fel, s részint önálló csapatokban alkalmaztatik, részben az első vonalak pótlásául használtatik fel.

Szervezetileg, mint *hely-* és *állomás-őrségek* alkalmaztatnak:

A 7-ik hadtest (ordu Jemen, Arabia) csapatai, a melyek a folyton háborgó arabok fékentartása czéljából kizárólag a hadtest területén alkalmazhatók, és pedig:

8 gyalogezred (4—4 zászlóaljjal) 32 zászlóalj,

2 lövész-zászlóalj 2 »

mint hely- és állomásőrségek alkalmaztatnak, továbbá Creta és Tripolis nemzetőr-zászlóaljai 9 »

végre a gyalogezredek pótzászlóaljai, ezredenként 1 144 »

összesen 187 zászlóalj.

Lovasság.

<i>1-ső vonalban :</i>			
36 lovasezred (4—4 századdal)	. . .	144	lovasszázad.
<i>2-ik vonalban :</i>			
36 lovasezred » »	. . .	144	»
<i>3-ik vonalban :</i>			
36 lovasezred » »	. . .	144	»
összesen			432 lovasszázad.

Szervezetileg mint helyőrség alkalmazandók :

a cretai és tripolisi nemzetőr-lovasszázadok 3 lov.-szd.
továbbá a pótcsapatok, ezredenként 1 század 108 »

Tüzérség.

<i>1-ső vonalban :</i>			
6 tüzérezred (14—14 üteggel)	84	üteget.
<i>2-ik vonalban :</i>			
6 tüzérezred » »	84	»
<i>3-ik vonalban :</i>			
6 tüzérezred » »	84	»
összesen			252 üteget.

Az ezred 14 ütege közt 3 lovagló, 2 hegyi üteget van ;
minden üteget 6 löveget foglal magában.

Ide sorolandó még a 7-ik hadtestnél beosztott 6 üteget.

A vártüzérség.

Az ország területén fekvő várakban és erődökben, kisebb-nagyobb osztagokban, elszórva állomásoz s ereje körülbelül 6200 főre tehető.

Műszaki csapatok.

<i>1-ső vonalban :</i>			
6 utász-zászlóalj (4—4 századdal) ¹	24	század,
<i>2-ik vonalban :</i>			
6 utász-zászlóalj » »	24	»
<i>3-ik vonalban :</i>			
6 utász-zászlóalj » »	24	»
összesen			72 század

¹ Az 1-ső és 3-ik század árkász-aknászszázad.

Vonatsapat.

Összesen 6 vonat-zászlóalj 3—3 századdal = 18 század.

Intézetek.

Az adatok e tekintetben igen hiányosak, annyi bizonyos, hogy a hadsereg lőszerrel bőven van ellátva, egészségügyi és élelmezési intézetei azonban eddig szervezve nincsenek. Miután a vonatszervezés sincs még befejezve, a lőszer és más anyag pótlására illetőleg elszállítására, továbbá az egészségügyi teendők ellátására valószínűleg rögtönzött vonatok és intézetek fognak alkalmaztatni.

A működő sereg alakulása.

Minden katonai terület 1 első vonalbeli, továbbá 1 első és 1 másodrendű tartalék (redif) hadtestet állít fel. Kivételt képez a 7-ik (arabs) hadtest területe, a mely csakis *egy* állandósított s szervezetileg kizárólag hely- és állomásőrség gyanánt alkalmazandó hadtestet állít fel; e hadtest a működő sereghez nem számítható, épp úgy nem számíthatók oda a saját területeiken hasonló alkalmazásra szánt cretai és tripolisi nemzetőrségi csapatok sem.

A három vonalbeli 18 hadtest 3—3 hadtestből álló hadseregekbe állítatik egybe, s így a török haderő szervezése után, háború esetén, hat hadsereget lesz képes felállítani, melyeknek összereje körülbelül *620,000 harczosra és 1520 lövegre* tehető.

Ezen a hadműködésekre alkalmazandó erőn kívül rendelkezésre állanak még:

- a) a pótcsapatok,
- b) az állomás-, hely- és várőrségek, továbbá a nemzetőrök (Creta, Tripolis),
- c) a vártüzér-osztagok ;

ezek összege körülbelül még *270,000 harczos és 1800 löveg*.

Végre megemlítendő még, hogy a török, vallásos alapon fekvő, hagyományos *népfölkelés*, mely jelenleg körülbelül 300,000—400,000 embert volna képes a harczterre állítani, oly tényező, mely minden körülmények közt, de különösen védelmi harczban nagy jelentőségű.

Törökország a legutóbbi időben részint a saját területén, részint a szomszéd államokban keletkezett politikai zavarok következtében nemcsak hogy a nizam-hadsereget hadilábra volt kénytelen állítani, hanem azt még számos mozgósított 1-ső és 2-od rendű redif-csapattal kellett megerősítenie.

Ezek összege az 1886-ik év közepe táján a következő volt:
Európában:

Nizam: 111 gyalogzászlóalj, 74 lovasszáhad, 63 tábori és 26 hegyi üteg;

1-ső redif: 138 gyalogzászlóalj;

2-ik » 106 »

Ázsiában:

Nizam: 49 gyalog-zászlóalj, 59 lovasszáhad, 24 tábori és 5 hegyi üteg;

1-ső redif: 10 gyalog-zászlóalj;

2-ik » 42 »

Összesen 456 gyalog-zászlóalj, 133 lovasszáhad, 87 tábori és 31 hegyi üteg.

Ezenkívül mint hely- és várórség körülbelül 106 gyalog-zászlóalj, 63 lovasszáhad, 40 tábori s 10 hegyi üteg volt alkalmazásban.

E haderő élelmezési létszáma közel 475—480,000 emberből és 20—25,000 lóból állott.

A török *hadtengerészeti csapatok* kiegészítésöket az ország tengermelléki vidékeiről nyerik, és pedig vallásra való tekintet nélkül.

A szolgálatkötelezettség 12 (20—32-ik) évig tart s ez 8 évig tettelesen és 4 évig tartalékban szolgálendő.

A hajóanyag magában foglal:

18 kisebb-nagyobb vértezett és

54 vértezetlen hadihajót, továbbá

53 gőzöst és vitorlás hajót.

A török hajóhad tehát 115 hadi czélokra szánt hajóból áll, melyeknek őrsége körülbelül 22,000 emberre tehető.

B) Románia.

Románia hadereje az általános védkötelezettségen alapúl, mely a 21-ik évtől 46-ik évig tart.

A haderő következő részekből áll:

1. a tetteleges hadsereg,

2. a tartalék-hadsereg,

3. a népfölkelés.

A *tetteleges hadsereg* eloszlik ismét

a) az *állandó hadseregre*, mely minden fegyvernemből és csapatból van összeállítva,

b) a *területi hadseregre*, mely csak gyalogságból (dorobanczok) és lovasságból (kalarasokat) áll.

Ez utóbbiak egyikében vagy másikában minden hadköteles 8 évig tartozik szolgálni, és pedig az állandó hadseregben: 3 évig tettelesen, 5 évig tartalékban; a területi hadseregben: a lovasok 4 évig tettelesen, 4 évig tartalékban, a gyalogok 5 évig tettelesen, 3 évig tartalékban; a tartalékseregben szintén 8 év, a népfölkelésben pedig 9 év.

Az állandó hadseregnél a védkötelesek huzamosb ideig (egész 3 évig) tartatnak tetteles szolgálatban, míg a területi hadseregben besorozottak egy hónapi újonczoktatás után szabadságoltatnak és azután sorványokra (simbs) osztva felváltva 8—8 napi szolgálattételre illetőleg gyakorlatra hivatnak ismét be.

Az ország a katona-közigazgatás, kiegészítés, továbbá a sorozás és a nyilvántartási ügyekre nézve 4 hadtest-területre van osztva; ezek egyenként hadosztály- és dandár-, továbbá ezred-, zászlóalj- és lovasszázad-kerületekre oszlanak. Dobrudsza egy külön területet képez, a melyben egy önálló, a 4 hadtestből kikülönített csapatokból álló hadosztály állomásoz.

A működő hadsereg háborúban következő csapatokból alakul:

8 gyalogezred (2—2 zászlóaljjal),
8 vadász-zászlóalj,¹
32 dorobancz-ezred (2—3—4 zászlóaljjal), összesen
95 zászlóalj.

Összesen 119 zászlóalj.

4 állandósított lovasezred² = 16 lovasszázad,

12 Caláras-ezred = 64 század.

Összesen 80 lovasszázad.

8 tüzérezred³ = 50 üteg,

1 hadmérnöki ezred 4 zászlóaljjal (4—4 század)⁴
16 műszaki század,

4 vonatszázad,

4 egészségügyi század, továbbá

2 gyalog- és 2 lovas-csendőrszázad,

4 munkás- és kézművesszázad s végre a pótkeretek
= 8 zászlóalj s 16 lovas-keretszázad.

Összesen körülbelül 140,000 ember, 20,000 ló és
294 löveg.

E csapatok háború esetén 4 egyenlően tagozott hadtestbe állítatnak össze.

A hadsereg-békeállomány körülbelül 35—37,000 ember.

^{1 2} Még nincs felállítva.

³ Még 4 tüzérezred felállítása tervezetik.

⁴ Minden zászlóalj 1 táviró- és vasútszázadból, 2 árkász-aknász-századból és 1 hidászszázadból áll.

A *tartalék-hadsereg* ezredekre beosztva körülbelül negyven-ezer emberből áll, a vásárnapokon, továbbá őszi idején huzamosabban fegyvergyakorlatokat tart.

A *népfölkelés* még nincs szervezve.

A Dunán Románián egykis flotillát tart.

C) Bulgária és Kelet-Rumélia.

I. Bulgária.

A védtörvény értelmében minden bolgár alattvaló 20-ik évétől egészen 40-ik évéig védköteles. A védkötelezettség teljesítettik:

4 évig tettelesen a sorhadnál,

6 » tartalékban »

10 évig a honvédségnél és a népfölkelésnél.

A hadkötelezettség alól felmentvők a vallásfelekezetek lelkészei, a családfenntartók, 2 egyidejűleg sorozás alá került fivérek egyike, végre a nem alkalmasok.

Sorozás, kiegészítés és katonai közigazgatási tekintetben Bulgária 2 katonai területre — egy nyugatira s egy keletire — van felosztva. E területek a Sofián, illetőleg Várnán székelő területi parancsnokságoknak vannak alárendelve s egyenként 12 sorozójárást foglalnak magokban.

A csapatok területileg vannak elhelyezve.

A haderő következő összeállítással bír.

1-ső vonalbeli csapatok.

8 gyalogezred békében 3, háborúban 4—4 zászlóaljjal = 32 zászlóalj.

8 tartalék-gyalogezred 4—4 zászlóaljjal (csak háborúban) = 32 zászlóalj.

2 lovasezred 4—4 századdal = 8 lovasszáhad.

1 testőr-lovasszáhad,

2 tüzérezred 6—6 üteggel = 12 üteg,

1 üteg szórlöveg,

3 hegyi üteg (csak háborúban),

1 várszáhad,

1 árkász-zászlóalj (4 századdal),

1 tábori táviróosztály.

Összesen körülbelül 53,860 harcos, 1382 lovas, 120 löveg, 264 jármű.

E haderő háborúban 2 hadosztályt képez.

2-ik vonalbeli csapatok.

A honvédség, csakis századokba alakítva, minden magasabb kötelékbe való beosztás nélkül.

Összesen körülbelül 55,000 fő.

Mindössze tehát 108,860 harcos és az 1-ső vonalnál följegyzett lovasok, illetőleg ütegek és járművek.

A *népfölkelés* még szervezve nincsen.

A hadsereg békeállománya körülbelül 18,000 ember. A tisztekben és altisztekben való hiány úgy békében, mint háborúban nagy.

A hadseregnek *vonata* és *intézetei* még szintén nincsenek szervezve. Lőszer nagy mennyiségben van a rustsuki tölténnyágyárban és a többi lőszertárakban elhelyezve.

Végül megjegyzendő még, hogy Bulgáriának egy kis *dunai hajóhada* is van, mely 21 kisebb hajóból áll.

II. Kelet-Rumélia.

A védtörvény alapján a védkötelezettség általános és pedig 20-ik évtől 32-ik évig.

A szolgálati idő az 1-ső fölkelésben (4 évig), a 2-ik fölkelésben (4 évig) és a tartalékban (4 évig) tart. Szükség esetén azonban 18-ik évtől egészen az 50-ik évig minden rumélista védköteles.

A tartomány 6 katonai közigazgatási területre s ezek mindegyike 2—2 katonai járásra oszlik; minden járás egy első s egy második vonalbeli, továbbá egy tartalék gyalog-zászlóalj állít fel. A még fenmaradó tartalék-legénységből azonkívül járásonként még egy negyedik zászlóalj állítható fel.

A kiegészítési ügyeket az első vonalbeli zászlóalj parancsnoka intézi a járásban, míg a sorozást a katonai közigazgatási terület főnöke vezeti.

Békében egy tanzászlóalj van állandósítva, melyben az összes militia, és pedig úgy a gyalog, mint a lovas és műszaki csapatok tisztjei és altisztjei kiképezést nyernek. A tan-zászlóalj következőképen van összeállítva:

- 2 gyalogszászad,
- 1 lovasszászad,
- 1 üteg (4 löveggel),
- 1 utászsszászad.
- 1 osztag tüzér és munkás.

Az ország területén ezenkívül még 18 keretszászad van állandósítva.

Háborúban a következő csapatok állíthatók fel:

- 48 gyalog-zászlóalj (4—4 századdal),

2 lovasszázad,
1 üteg 4 löveggel,
2 utászszerződés, végre
12 pótszázad.

A szám szerinti erő mindössze:

1-ső fölkelés	21,822	harcos,
2-ik »	19,187	»
Tartalék	23,197	»

Összesen 64,206 harcos, 305 ló

és 4 löveg.

Mint Bulgáriában, úgy itt is nagy a tisztekben és altisztekben való hiány. Lőfegyver, valamint lőszer nagy mennyiségben van raktározva.

Intézetek szervezve nincsenek.

D) Szerbia.

A védtörvény értelmében mindenki védköteles; és pedig:

20-ik évtől 30-ik éveig az 1-ső,

30-ik évtől 37-ik évig a 2-ik,

37-ik évtől 50-ik évig a 3-ik felkelésben; sőt szükség esetén még az 50-ik éven túl is, de csakis a 2-ik és 3-ik vonalbeli intézeteknél való alkalmazásban. A nem alkalmasak hadiadót fizetnek. Állami hivatalba csak azok bocsáttatnak, kik tetteles szolgálati kötelezettségüknek (2 év az 1-ső fölkelésben) eleget tettek.

A haderő *alkatrészei* a következők:

Az 1-ső fölkelés képezi a *tetteles hadsereget*, mely eloszlik:

a) állandó hadkeretre (tetteles szolgálati kötelezettség 2 év),

b) ennek tartalékára (8 év),

A *tartalék hadsereg* a 2-ik fölkelés embereiből áll s békekeretei ugyan nincsenek, de a teljes fölfegyverzésre és fölszerelésre szükséges anyag raktározva van.

A *népfölkelés*, a 3-ik fölkelésre nyilvántartott legénységből áll.

Katonai közigazgatási és hadkiegészítés tekintetében az ország 5 hadosztály-kerületre van elosztva, melyek mindegyike 3—3 ezredre, és ezek ismét 4—4 zászlóalj-kerületre oszlanak.

E beosztás alapján szervezetileg felállíthat az 1-ső fölkelés, 5 hadosztályt, mint működő hadsereget, a 2-ik fölkelés 5 hadosztályt, mint tartalék-hadsereget s a 3-ik fölkelés a népfölkelést (60 gyalog-zászlóaljat).

Szerbiának állandó keretcsapatai a következők:

5 testőr gyalogzászlóalj (4—4 századdal) = 20 század,
 15 gyalogzászlóalj (4—4 századdal) = 60 század,
 1 királyi testőr-lovasszáhad,
 5 lovasszáhad,
 20 tábori üteg (6—6 löveggel)
 3 hegyi üteg,
 2 vártüzér-száhad,
 1 utász-zászlóalj 5 századdal,
 $\frac{1}{2}$ hidász-zászlóalj 2 századdal,
 5 egészségügyi század,
 5 vonatszázad,
 1 tüzmű század.

E csapatok béke állománya körülbelül 18—19,000 ember, 1320 ló, 132 löveg.

Mozgósítás alkalmával a haderő következőképen alakul:

Minden fentebbi gyalog (testőr) keretszáhad egy gyalog (testőr) zászlóaljat s egy pótszáhadot állít fel = 80 zászlóalj, 80 pótszáhad,

az 5 lovasszáhad 1—1 lovasezredet 4—4 századdal, 1 pótszáhaddal = 20 lovasszáhad 5 pótszáhad,

a tüzérség egy-egy ütege, illetőleg egy-egy százada még egy másik üteget, illetve századot állít fel = 46 tábori üteg 4 vártüzér század 11 pótosztag.

Az utász-zászlóalj alakít:

5 utászszázadot (1—1 hadmérnöki szertárral és 1—1 pótosztaggal),

1 aknász és

1 vasúti századot, továbbá

2 táviró-osztagot.

A hidász $\frac{1}{2}$ zászlóalj:

2 hidászszázadot, 5 fél és 1 egész hadi hidvonalat.

A vonatszázadok a hadosztályok részére felállított lőszerpótló egészségügyi s élelmezési intézetekhez osztatnak be.

Mindezen csapatok és intézetek 5 hadosztályba vannak csoportosítva, melyek összes ereje körülbelül 70,000 ember, 3590 ló, 264 löveg, 2878 jármű

A *tartalék hadsereg* szintén 5 hadosztályba alakulva áll:

15 gyalogezredből,

10 lovasszáhadból.

5 tüzérezredből,

5 utászszázadból és 5 egészségügyi századból.

A tartalék hadsereg ereje körülbelül: 40,000 ember, 1465 ló 80 löveg, 2310 jármű.

A népfelkelés 60 gyalog-zászlóaljból áll s körülbelül 50,000 embert számít.

Az összes haderő tehát körülbelül 160,000 ember, 5055 ló, 344 löveg s 588 járműre tehető.

Megjegyzendő végül, hogy a legutóbbi mozgósítás, illetve hadjárat alatt észlelt lényeges szervezeti hibák következtében a kormány a hadseregnek új szervezését s főképen a keretcsapatok szaporítását (20 tetteges zászlóalj helyett 40 felállításra van kilátásba helyezve) határozta el.

E) Görögország.

A védtörvény elvileg az általános védkötelezettséget mondja ki, de a korlátolt helyettesítést megengedi. A hadkötelezettség lerovatik:

a) 1 évig (különleges csapatoknál 2 évig) fegyver alatt tettegesen szolgálva;

b) 10 (9) évig tartalékban;

c) 8 (9) évig a honvédségnél.

A katonai közigazgatás, hadkiegészítés és kiképezés tekintetében a haderő 3 főparancsnokság alá van helyezve.

A *sorhad háborúban* szervezetileg a következő csapatokból áll:

9 gyalogezred (3—3 zászlóaljjal) = 27 zászlóalj,¹

9 vadász-zászlóalj,

3 lovasezred (4—4 századdal) = 12 lovasszázad,

3 tábori tüzérezred (7—7 üteggel) = 21 üteg,

1 vártüzér-ezred 4 századdal,

3 hadmérnöki zászlóalj.

Összesen körülbelül 60,000 ember.

Békében az ország körülbelül 30,000 embert tart állandósítva.

A *honvédség* szervezéséről hiányzanak az adatok.

Görögország zavart belpolitikai viszonyai a haderő szervezésére nagyon hátrányos befolyással vannak, s ennek következtében a véderőnek megállapodott rendszere nincs. A görög *hadi tengerészet* 4 vértezett hadihajóból s 83 különféle hadi célokra felhasználható hajóból áll.

¹ A legutolsó mozgósítás alkalmával azonban körülbelül 13 gyalog-zászlóaljjal több volt felállítva, ezek úgy látszik részint fenmaradt tartalék-legénységből, részint pedig önkéntesekből alakítottak.

F) Montenegro.

Minden montenegroi 17-ik évétől 60-ik évéig védköteles, s tartozik ezen időt 3 fölkelésben leszolgálni.

A hagyományos népvédelem szervezése a következő területi beosztáson alapszik:

Az ország «nahiákra» (dandárjárás) van elosztva, ezek pedig egy-egy kapitány vezetése alatt álló «plemenákra» (több község-kerület, körülbelül zászlóalj-járás) vannak tagozva.

Az ily plemenákban 50 család (katsa) 1 centurio, 5 család 1 decurio vezetése alatt áll; az előbbiek 100, az utóbbiak 10, a hozzájuk utalt családokból kiállított harczosnak parancsnokai.

Több (10) dekuria egy centuriát (körülbelül század), több centuria egy plemenát képez, ezek pedig nahiákká csoportosulnak.

Az ország jelenleg 5 dandár-kerületre van osztva, melyeknek mindegyike 6 zászlóaljat, melyekhez háborúban 2—6 löveg-gel ellátott tüzérütegek osztatnak be, állíthat fel. Az első vonalban a védelemre hivatott erő nagysága körülbelül 30,000 ember; a védképes egyének száma azonban 80,000 emberre tehető.

Békében csakis a fejedelem testőrosztaga (300 ember, ezek $\frac{1}{6}$ -a lovas), továbbá 3 helyőrségi zászlóalj (1500 ember) van állandósítva.

Klein István.

VII.

HADI TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZETEK.

I. A külföldi hadtörténeti irodalom.

A mily szegény a magyar hadtörténeti irodalom, mely a «Hazánk»-ban és a «Századok»-ban megjelenő kisebb dolgozatokon kívül alig egy-két munkát tartalmaz, annál dúsabb a külföld hadtörténeti irodalma, s a folyóiratokon kívül, melyek egynémelyike egészen a hadtörténeti irodalomnak van szentelve, a hadtörténettel foglalkozó munkák egész halmaza fekszik előttünk.

A következő sorokban áttekintést nyújtunk az 1885—86. évben megjelent e szakbeli munkákról, a fősúlyt az 1885-beliekre fektetvén, mivel bírálatok nagyobbára csak ezekről állanak rendelkezésünkre; a munkáknak címek szerint való s megjegyzés nélküli felsorolása célunknak úgy sem felelne meg.

A) Folyóiratok.

Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs.

E jeles, a bécsi hadilevéltár által kiadott folyóirat egyike a legérdekesebbeknek s legtartalmasabbaknak, s fő érdeme, hogy hiteles levéltári adatok alapján dolgozik.

Dolgozatai közül fölemlítendőek:

«*Die Invasion Schlesiens durch die kön. preussischen Truppen im Monat December 1740*» (Szilézia elárasztása a porosz kir. csapatok által 1740. december havában); a porlyázó hadviselés eszközeivel foglalkozik, melyek a jelzett időben várak elfoglalásánál s megvédelmezésénél alkalmaztattak.

«*Zur Capitulation Breslaus am 3. Januar 1741*» (Adalékok Boroszló 1741. január 3-án történt feladásához);

kiegészítése ez Grünhagen iratainak, melyek kiválóan az első sziléziai hadjáratra vonatkoznak.

Mindkét munka porosz körökben is nagyobb figyelmet keltett.

«*Kaiser Josef II. als Staatsmann und Feldherr*» (II. József császár mint államférfiú és hadvezér); folytatása a nagy fejedelem már korábban megkezdett történetének.

«*Türkennoth und Grenzwesen in Ungarn und Kroatien während der Jahre 1575 bis 1582*» (Török veszedelem és határügy Magyar- és Horvátországban 1575-től 1582-ig); nem egészen szerencsésen kidolgozott vázlat ez az akkori magyar-honi állapotokról.

«*Kriegschronik Oesterreich-Ungarns*» (Ausztia-Magyarország hadi krónikája;) ez egy terjedelmes és nagy fontosságú vállalat, mely minket is kiválóan érdekel;

a terv szerint ez a monarchia területén lefolyt összes hadi eseményeket felöleli, s rövid előadásban, időrend szerinti sorrendben sorolja fel; a monarchia területe négy hadszínhelyre osztatott fel s a munka az északnyugatról (Cseh- és Morvaország, Szilézia) kezdetett meg;

az eddig nyújtott részekből még a dolgozat felőli véleményünket nem tisztázhattuk, de hiszszük, hogy erre az Évkönyv jövő évfolyamában alkalmunk lesz.

Végre egy érdekes tanulmány az *élelmezésről* s a csapatok teljesítő képességéről, a harminczéves háborútól kezdve a jelen korig.

Oesterreichische militärische Zeitschrift.

Hadtörténeti dolgozatok e folyóiratokban most már ritkábban jelennek meg. 1885-ről felemlítendő:

«*Zur Geschichte der Geniewaffe*» (Adalékok a hadmérnöki fegyvernem történetéhez); mely a fegyvernem történetét röviden s vázaltszerűen írja meg.

«*König Friedrich Wilhelm I. von Preussen und sein Heer*» (I. Frigyes Vilmos porosz király és hadserege); bőven foglalkozik e fejedelemnek a porosz hadsereg szervezése és kiképzése körül szerzett érdemeivel.

1886-ról különösen érdekes czikk:

«*Die französische Armee zur Zeit der ersten Republik und unter dem ersten Kaiserreich*» (A francia hadsereg az első köztársaság és az első császárság alatt); mely a francia hadsereg e korbeli viszonyait érdekesen ecseteli.

Kriegsgechichtliche Einzelschriften.

A német nagy vezérkar e jeles vállalata, daczára annak, hogy a hadtörténelmi osztály ez idő szerint Nagy Frigyes hadjáratainak leírásával foglalkozik, folytattatott; legutóbbi közleményei:

«*Tagebuch des Generals Grafen Nostitz*» (gróf Nostitz tábornok naplója,) mely az 1815-diki eseményekkel véget ér.

«*Brandenburg-Preussen auf der Westküste von Afrika, 1681 bis 1721*»; (Brandenburg-Poroszország Afrika nyugati partjain 1681-től 1721-ig); az ott fönnállott «Gross-Friedrichsburg» és «Arguin» erődök keletkezésének és felhagyásának történetét foglalja magában.

«*Internationale Revue.*»

Egy érdekes dolgozata keltett figyelmet:

«*Tagebuch des Feldpredigers Balke*» stb. (Balke tábori pap naplója); mely krónikásszerűen a «Seidlitz» vértés ezred 1759—1762-ig terjedő viselt dolgait tartalmazza.

Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine.

Jelesebb czikkek:

«*Das hessische Freikorps vom Jahre 1809*» (A hesseni szabadcsapat 1809-ből) e szabadcsapatnak a jelzett hadjárat alatt kifejtett tevékenységét tárgyalja.

«*Der Feldzug 1800*» (Az 1800-diki hadjárat) a bajor csapatok e hadjáratbeli szereplését tünteti föl.

Bernhard von Weimar, hadtörténelmi jellemrajz.

Neue Militärische Blätter.

«*Aus einem Parolebuch der schlesichen Landwehr des Corps von Dobschütz*» (A Dobschütz-hadtesthez tartozó sziléziai Landwehr egy parancskönyvéből) cím alatt kiadja a nevezett seregtest 1813. évi június 30-ától november 21-éig terjedő napiparancsait, melyek e nevezetes hadjárat legfontosabb eseményeire érdekes világot vetnek.

Beihefte des Militär-Wochenblattes.

Jelesebb közleményei:

«*Der erste und letzte Sieg der fridericianischen Kavallerie*» (Frigyes lovasságának első és utolsó győzelme); a Chotusitz és Freiberg melletti ütközetekből a porosz lovasság fejlődését mutatja ki.

«*Das Regiment Alt-Württemberg auf Sicilien*» (Az ó-württembergi gyalogezred Siciliában); melyből különösen a Francavilla melletti csata leírása érdekes.

Beihefte zum deutschen Marine-Verordnungsblatt.

Az 57. szám egy jeles leírást tartalmaz az orosz és svéd hajóhadak 1788—90-diki harczeitől.

Journal des sciences militaires.

Még 1884-ben kezdett meg egy érdekes történelmi vázlatot az 1682-től 1793-ig fennállott *katonai iskolákról*, mely az 1885-diki és 1886-diki füzetekben folytattatik; folytattatik továbbá *Davoust* tábornagy életrajza és egy dolgozat a szövetséges lovasságnak az 1813-dik évi hadjáratban való működéséről «*La cavalerie des grandes armées alliées pendant la campagne 1813*» cím alatt; a Mac-Mahon hadseregére vonatkozó s «*L'armée de Châlons, son mouvement vers Metz*» című inkább hadászati, mint történelmi cikk befejeztetett s könyv-alakban is megjelent.

Spectateur militaire.

Leginkább az 1870—71-diki hadjárat eseményeivel foglalkozik.

Memorial de Artilleria.

Két jeles dolgozatot tartalmaz a spanyol tüzérség történetéről.

Rivista militare italiana.

Ókorbeli s különösen az Alpok környékén való hadműveleteket tárgyal, melyekhez csatlakozik *Catinat* 1686-tól 1693-ig az Alpokban folytatott hadművelete.

Vojenni Sbornik.

Az orosz csapatok 1877—78-diki működése, s ezek közt különösen *Plevna ostromzárólása*, melyet Kuropatkin ír le, képezik főtárgyait.

B) Nagyobb hadtörténelmi munkák.

Az osztrák-magyar hadtörténelmi munkák közül első helyen említendő:

«*Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*» (Savojai Jenő herceg hadjáratai); mely jeles és nagyterjedelmű munka olyannyira ismert, hogy vele közelebbről foglalkoznunk felesleges lenne.

Megjelent ezenkívül: «*Geschichte der kaiserlich-königlichen Kriegsmarine*» (A császári és királyi hadi tengerészet története); e nagy munka eredetileg 3 kötetre volt tervezve; de többre fog terjedni; a legutóbb megjelent rész már a harmadik kötet, s az 1848. és 1849-diki eseményekkel foglalkozik; hiányzik azonban közben a második kötet s legközelebb várható a 4-dik; az érintett 3-dik kötetet báró *Benkó Zerolin* corvettkapitány írta.

«*Illustrirte Geschichte der k. k. Armee etc.*» (A cs. és kir. hadsereg képes története stb.); a munka füzetekben *Gilbert Anger* által adatik ki, s a fősúlyt a hadsereg kulturhistóriai jelentőségének feltüntetésére fekteti; az eddig megjelent képek a legrégibb osztrák-német hadügygyel foglalkoznak.

Nagyobb jelentőséggel bír a következő három idegen nyelvű általános hadtörténelmi munka:

Galitzin herczeg «*A népek általános haditörténelme a legrégibb időktől 1801-ig*», mely már 1792-ig készen van; a munka egyike a legkitünőbbeknek, melyek egyáltalán léteznek s csak sajnálnunk kell, hogy a szerző az Oroszországban levő irodalmi viszonyok folytán, munkáját épp a legérdekesebb időpontnál félbeszakítani kénytelen; az egyszerűen, világosan s vonzó módon írt, s a mellett alapos és kimerítő munka egyik dísze a hadi irodalomnak s felette kívánatos volna, hogy mielőbb a magyar nyelvbe is átültetessék; a német fordítás *Streccius* porosz tábornok műve, ki a munkát alapos szakszerű megjegyzésekkel és kiegészítésekkel kíséri.

«*Almindelig Krigshistorie af Didrik Schnitler, oberst-lejtnant i Generalstaben, Kristiana*» (Általános hadi történelem), a másik mű czíme, melynek legújabb megjelent kötete az 1350—1650-ig terjedő korszakot foglalja magában; a munka Hardegg modorában van kidolgozva; minden időszakhoz egy bevezetést tartalmaz, melyhez a hadművészet fejlődésének vázlata s egy találó példa csatlakozik; a mű most fordítatik francia nyelvre.

A harmadik egy olasz munka, *Corsi* tábornoktól, czíme: «*Storia militare Dal XIII. Secolo avanti Gesu Cristo, fino ai giorni nostri. Torino*» (Hadi történelem a Kr. e. XIII. századtól napjainkig); a mű 3 kötetből áll 125 rézmetszettel; az egész hadi történelmet 16 időszakra osztja s teljesen be van fejezve; előnye, hogy az események felsorolásával meg nem elégszik s az azokra befolyással bíró viszonyokat is felderíteni igyekszik.

Megjelentek még: «*Bibliothèque internationale d'histoire militaire*» (Nemzetközi hadtörténelmi könyvtár); a munka Brüsszelben adatik ki s munkatársai nincsenek megnevezve; az

egész mű 25 kötetre van tervezve s a három ulolsó század nevezetesebb hadjárait szándékozik felölelni; a mutatvány az 1805-diki németországi hadjáratot tárgyalja; előadása jó, rajzmellékletei azonban gyarlók.

«*Schlachten-Atlas des 19-ten Jahrhunderts*» (A 19-ik század csatáinak térképei) címmel egy igen sikerült vállalat indult meg Bäuerle bécsi cég kiadásában, mely a jelesebb csaták, ütközetek, ostromok igen sikerült térképeit adja magyarázó szöveggel.

«*Guerres sous Louis XV.*» (Háborúk XV. Lajos alatt); *Pajol* gróf igen jó munkájából megjelent a IV. rész, mely 1759-ig terjed.

Leer ismert nevű orosz katonai író egy nagy munkát kezdett meg, mely *Oroszország Nagy Péter óta viselt háborúit* tárgyalja.

Ugyancsak egy másik orosz író, *Markov*, a lovasság történetét bocsátotta ki, gazdagon illusztrálva.

C) Kisebb hadtörténelmi munkák.

Egyike a legnevezetesebbeknek a német nagyvezérkar által kiadott «*Militärische Correspondenz Friedrichs des Grossen*» (Nagy Frigyes katonai levelezése); mely a nagy fejedelem már korábban kiadott politikai iratainak kiegészítése; a megjelent kötet (az egész mű 13-dik kötete) 1756. október 31-éig terjed.

«*Napoleon als Feldherr*» (Napoleon mint hadvezér) von Graf York von Wartenburg; a felette érdekes mű két kötetre terjed s általános figyelmet keltett.

Suschotin orosz ezredes az 1809-diki hadjáratról tartott felolvasásait nyomatta ki.

Egy másik orosz szerző *Oroszországnak a törökök ellen 1806-tól 1812-ig terjedő hadjáratát* írja le.

«*Retraite sur Mézières, le 30 Aout et le 1 Septembre, annexe à la journée de Sedan par le général Ducrot*» (Visszavonulás Mézières felé augusztus 30-án és szeptember 1-én, utóhang Ducrot tábornok «a sedani nap» című művéhez); azt vitatja, hogy ha Wimpffen Ducrot tábornoknak szabad kezét engedett volna, a francia hadsereg nem lett volna kénytelen magát megadni.

«*Sedan, les derniers coups de feu*» (Sedan, az utolsó lövések); egy zászlóalj hősi kirohanását írja le.

«*Kritische Rückblicke auf den russisch-türkischen Krieg*» (Kritikai visszapillantások az orosz-török háborúra)

Kuropatkin művének Klahmek porosz őrnagy általi átdolgozása befejeztetett.

Hippius orosz százados «*Kars 1877-dik évi ostromát és bevételét*» írja le, érintvén egyszersmind Kars korábbi történetét.

«*A tonkingi francia hadjáratokról*» egy német mű jelent meg; bár nem szakszerű munka, de összehasonlításokra alkalmas.

Louis Wolff francia költő a vionville-marsla-touri csatát versekben énekelte meg.

«*Die Oertlichkeit der Varusschlacht*» (A varus-csata helye); Mommsen vitairata a felett, hogy az emlék rossz helyen áll.

«*La armada invincible*» (A győzhetlen hajóhad); *Duro Fernandez* hiteles okiratok alapján kimutatja, hogy az armada elvesztének Medina herczeg fővezér volt az oka.

D) Emlékiratok, életleírások.

A történeti irodalom ez ágában a francziák állanak közönségesen az első helyen.

Camille Ronsset «*Un ministre de la restauration*» (Egy miniszter a restauratio idejéből); Clermont-Tonnère marquis volt hadügyminiszter (1814—1827) életrajzát írja meg, a marquis saját feljegyzései alapján; kiváló érdekléssel bír e munka azért is, mivel Algir megszállásának s Páris megerősítésének tervei Clermont-Tonnère minisztersége idejéből származnak.

Nagy feltűnést keltett *Hérisson* gróf munkája: «*Journal d'un officier d'ordonnance*» (Egy parancsőrtiszt naplója; mely a szerzőnek, ki 1870. júliusától 1871. februárig Trochu tábornok parancsőrtisztje volt, személyes tapasztalatait tartalmazza; e munka német fordításban is megjelent.

Ugyan e szerző «*Journal d'un interprète en Chine*» (Egy tolmács naplója Chinában) cím alatt életének egy más szakából írja le szerzett tapasztalatait, a midőn 1860-ban Palikao gróf mellé osztatott, hogy közte és Sir Hope Grant angol fővezér közt az érintkezést mint tolmács közvetítse; e munkája azonban csak halvány kivonata egy másik művének, mely a benne rejlő titkok miatt a kormány által 1883-ban megvásároltatott.

De la Croix báró egy munkája a metzi és sedani eseményekről kevesebb érdekléssel bír.

Courbet tengernagy emlékét két munka ünnepli: «*L'amiral Courbet d'après les papiers de la marine et de la*

famille» (Courbet tengernagy családi és tengerészeti hivatalos iratok alapján) *Ganneron*-tól és «*L'escadre et l'amiral Courbet*» (A hajóhad és Courbet-tengernagy) Loir-tól; mindkettő a keleti hajóhad viselt dolgait írja le,

Brialmont belga tábornok, az újabbkori erődítészet egyik legjelentékenyebb férfia *Blois* tábornok életrajzát írta meg; Blois tábornok még 1870—71-ben is, 69 éves korában küzdött a németek ellen.

Az életrajzokból megemlítendőek még:

Ideville, Le maréchal Bugeaud, mely Bugeaud tábornagy életét tárgyalja s újabban egy kötetre összevonva adatott ki;

Beauvoir. Nos généraux 1871—84, a még élő s egy jövő háborúban előreláthatólag szerephez jutó 66 francia tábornok életrajzát (a tábornagyok kivételével) írja meg;

Rusworm 1605-ben kivégzett császári tábornagy életrajza újabb levéltári adatok alapján *Stauffer*-tól;

a harmincz éves háború három alakjának életrajza, és pedig «*Merode János*» és «*Aldringer János*» dr. *Hallwich*-től és «*Weimari Bernát*» *Droysen*-től, mindhárom német nyelven;

Winter, marburgi levéltáros nagy munkája;

«*Hans Joachim von Zieten*» a vele szemben tanusított nagy érdeklődést korántsem elégítette ki; Zieten tábornoknak, a jeles huszárnak életrajzát egy szobatudós, ki a mellett a katonai s különösen a hadszervezeti s hadtörténeti dolgokban teljesen járatlan, meg nem írhatja;

ugyancsak *Zieten* tábornok egy másik, sokkal szerényebb igényekkel fellépő életrajza *Lippe-Weissenfeld* gróftól, sokkal melegebb fogadásra talált;

Frigyes Károly herczeg életrajza szintén két szerzőtől (König és Rogge) jelent meg; mindkettő csak alkalmi mű;

Borcke «*Zwei Jahre im Sattel und am Feinde*» (Két évig nyeregben és az ellenség előtt) ismert munkája új és javított kiadásban jelent meg;

felette érdekesek még *Grant* tábornok, az Unio hősének s későbbi elnökének *emlékiratai*, valamint *Gordon* tábornok két életrajza;

legutolsónak hagyunk két munkát, melyek bennünket igen közelről érdekelnek, az egyiknek czíme: «*Der k. k. Feldmarschal Fürst Windischgrätz*» (Windischgrätz herczeg cs. kir. osztrák tábornagy), szerzője nincs megnevezve, s bár a könyv Berlinben jelent meg, kétségtelen, hogy csak osztrák írhatta; erre mutat legalább a buzgalom, melylyel az 1862-ben elhalt tábornagy magyarországi tetteit dicsőíteni igyekszik, mely dicsőítés még a porosz irodalomban is hidegen fogadtatott.

A másik mű: «*Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener Oktober-Aufstandes*» (Ausztria története a bécsi októberi forradalomtól kezdve), szerzője *Helfert* báró; a most megjelent IV. kötet főtárgya a magyarországi téli hadjárat s 1849. márcziusig terjed.

E) Csapattörténetek.

Osztrák csapattörténetek közül csak egy jelent ugyan meg, de az annál érdekesebb:

«*Geschichte des Tiroler Jäger-Regiments Kaiser Franz Josef*» (A tirolai Ferencz József császár vadászezred története); *Potschka* alezredestől, mely egyike a legjobban megírt csapattörténeteknek.

A *németországi* csapatok történetéből egész könyvtár gyűlt össze, melyek közül felemlítendő:

A 4. testőrgyalogezred és a 2. keletporoszországi 3-dik gránátos ezred, a neumarki 3-dik dragonyos-ezred története, melyek közül különösen az utóbbi jeles mű

A csapattörténetek Németországban legújabban külön kiadásban is megjelentek, mely a legénységnek van szánva; ez rendkívül olcsó s könyvárusi úton nem kapható.

Francia mű kettő jelent meg; a 2-dik gyalog- és a 2-dik dragonyosezred története, melyek közül az utóbbi szép és gazdagon kiállított mű.

Oroszországban szintén több csapattörténet jelent meg, melyek közül kiemelendő a testőr-dsidás ezredé.

II. A gyalogsági harczászat.

A gyalogsági harczászat irányát az 1870—71-diki német-francia és az 1877—78-diki orosz-török háború szabta meg; főbb vonásokban vázolja a gyalogság jelenlegi harczászata a következő:

Főtényező kétségtelenül a *tűzharcz* és pedig nemcsak azért, mivel a harcra fordítandó idő túlnyomó nagy részét igénybe veszi s a legtöbb erőt fölemészti, hanem még inkább azért, mivel a harc e neme úgy a vezetéssel, mint a csapatokkal szemben, a legnagyobb követelményeket támasztja: az előbbi részéről a legnagyobb ügyességet, osztatlan figyelmet s magasfokú erélyt, az utóbbiak részéről a fegyverkezelésben és terepfelhasználásban való ügyességen kívül kitartást, nyugodt-

ságot, szívósságot és halált megvető bátorságot követel; ha a vezetésnél és a csapatnál e tulajdonságok hiányzanak, azok a gyalogsági tűzharcz sikeres vívására képtelenek.

A tűzharcz mellett azonban a közeli fegyver, a *szurony* is figyelemre méltatandó; a tűzharcz egymagában a döntést csak a legkritkábban idézi elő; ha tehát határozott eredményt akarunk elérni, elvégre is a szuronyhoz kell folyamodnunk, s ez az oka, hogy a *szuronytámadás*, mint a döntés eszköze, a löfegyverek nagy tökélye daczára sem veszített jelentőségéből; ámde a gyalogsági tűz megsemmisítő hatása, mely a támadást érné, a legnagyobb óvatosságot követeli, s a szuronytámadás alkalmazását bizonyos kedvező pillanatokra szorítja; mindaddig, míg a szuronyroham az ellenségnek tűzharcz általi leküzdésével a leg-tökéletesebben elő nem készítettett és a tűzharcz eredményének biztos jelei nem észleltetnek, a szuronytámadást megkísérteni nem lehet, mivel ez annyit tenne, mint biztos veszedelemben rohanni s az eddigi küzdelmek eredményét könnyelmű módon kockáztatni.

Nagy fontossággal bír a gyalogsági harcra az *alakzat*, melyben a harcot vívjuk; a *nyitott alakzat*, mely egyébiránt már a franczia forradalmi háborúk óta főalakja a gyalogsági harcnak, az újabb hadjáratokban nyert tapasztalatok folytán még teljesebben érvényre emelkedett; e tapasztalatok kimutatták, hogy minden alkalommal, midőn zárt alakzatban levő csapatok kis (500×), vagy közép lőtávolságon (1000×) belül egy még harczép ellenséges gyalogság tűzében előnyomulni akartak, oly roppant veszteséggel verettek vissza, hogy harczképességeket teljesen elveszítették.

A gyalogsági harc főalakzata tehát a nyitott, a terep-alakzatokhoz könnyen alkalmazkodó *tűzvonal*, mely nyílt terepen széthúzódva, fedezékek mögött csoportosulva nyomul előre s az előhaladást jól célzott tüzelés által segíti elő.

A folytonos veszteségek azonban, melyeket a tűzvonal szenved, az előnyomulást csakhamar megakasztanák, ha nem volnának mögötte *zárt osztagok*, melyek az ellenségtől való nagyobb távolságuk következtében kevesebbet szenvedvén, a tűzvonalba mindig újabb és újabb harczép-osztagokat küldenek előre; ezek a keletkezett veszteségeket pótolják, a tűzvonalat fokozatosan elősegítik, mozdulatait megkönnyítik, mindaddig, míg az ellenség tűzhatása leküzdett és állása a folytonos veszteségek következtében egyes pontokon részben megingott; a legközelebbi törekvés azután oda irányul, hogy az előidézett hatás, a tűzvonalba vont zárt alakzatban levő csapattestek *zömtyüze* által a lehetőségig fokoztassék s a szuronyal való megrohanás ily módon előkészítettessék.

Csak ezek után, a midőn a zömtűz hatása, az ellen sorai-ban való ingadozásban és tüzelésének lanyhaságában nyilatko-zik, csak ekkor érkezett el az időpont, hogy a zárt osztagok által támogatott és vezetett sűrű rajok az ellenségre rontsanak s őt állásából kiűzzék.

A gyalogsági harcznak ily módon való lefolyása a *veze-tésre* nehéz feladatokat ró; az osztagoknak igen sokszor mellőz-hetlen összevegyülése kiveszi a csapatokat a vezető kezéből, a harcz zaja, a lőporfüst, a jelek és figyelmeztetések megértését megnehezíti s az ellenséggel közvetlen érintkezésben levő oszta-gok (századok) többnyire saját belátásuk szerint kénytelenek a küzdelmet folytatni, míg harczászati rendjök az idegen osztagok közbevegyülése, még inkább pedig az ellenséges tűz pusztító hatása folytán mindinkább felbomlik; ily körülmények közt a vezető a harczra való befolyását csak akkor érvényesítheti, ha még hátul friss erőkkel, zárt osztagokkal, rendelkezik, s ezek czélszerű felhasználása által a küzdelem irányát meghatározza, a harcz menetét szabályozza; ebből következik, hogy a gyalog-sági harcznál a *mélységben való tagozás* nemcsak hogy kiváló fontossággal bír, de sőt annak alapfeltételét képezi, mely nélkül eredményt kivívni nem lehet.

Végre tekintetbe kell még venni a *terep* befolyását, mivel a terep felhasználása is mindinkább fontos tényezővé válik: a nyílt, sík és fedezet nélküli terepen a harcz ide-oda hullámozik s nélkülöz minden szilárdságot; a fedett terepen a terephullá-mok, emelkedések és mélyedések, erdőrészek, épületek, falvak stb. magokhoz vonják a küzdő csapatokat, birtokuk gyakran az ütközet egész folyamára döntő befolyással van, miért is a harcz nem ritkán nem áll egyébből, mint ily tereprészek vagy tárgyakért való folytonos küzdelemből; ez a harcznak *szívósságot* kölcsönöz, melynek leküzdése, tehát a döntés előidézése, gyakran *hosszú időt* igényel.

A *támadásnak* és *védelemnek*, a harcz e két főalakjának egymáshoz való viszonya, a nagy löszabatossággal bíró gyalog-sági fegyverek alkalmazása folytán lényegesen megváltozott, a mennyiben a támadás *nehezebbé*, a védelem *könnyebbé* vált, mint volt a kezdetben említett két hadjárat előtt.

A gyalogsági fegyver nagy löszabatossága ugyanis csak annak nyugodt helyzetében értékesíthető, minélfogva az *álló* fél (a védő) a *mozgó* (a támadó) fölött már csak ez okból is előny-ben van; de előnyben van továbbá azért is, mivel a felállítás helyét megválaszthatván, oly helyen fog felállani, honnét tűz-hatását a legteljesebben érvényre juttathatja.

Felállítása tehát olyan lesz, hogy az előterep nagyrészét áttekintheti, a közeledő ellenséget, a támadót, megfigyelheti s

csapatait — különösen ha azok mozgásban vannak, vagy egyes pontokon tömörülnek — lövedékeivel elárasztja.

Fokozza továbbá tüzelésének hatását az által, hogy a terepen bizonyos távolságokat (hogy ismert távokra lőhessen) megméri s esetleg megjelöl, hogy kézi lőszertárat rendez be stb. — míg másrészt saját csapatait a veszteségektől fedezékek készítése által megóvjá s így mesterségesen megerősített állását az ellenállásra képesebbé teszi.

Az így választott s megerősített állás *arczvonala igen erős*, a támadó által csak gondos előkészítés (hosszú tűzharcz) után s ekkor is csak nagy áldozatok árán foglalható el; ez áldozatok a korábban említett hadjáratokban szerzett tapasztalatok szerint rendkívül nagyok, s nem ritkán megtörtént, hogy a támadó egy ily védővonalnak arczban való megtámadásánál kétszer annyit veszített, mint a védő.

E nagy előnyök mellett azonban megmaradtak a védelem természetes hátrányai s ezek közt a legnagyobb a *bizonytalanság* a támadó szándékaival szemben, mely a védelmet nem ritkán ingattá teszi, a parancsnokot — a helyzet fel nem ismeréséből eredő — félszeg vagy legalább teljesen meg nem felelő rendszabályok alkalmazására vezeti s a rendelkezésre álló erőknek *kellő időben és kellő helyen* való czélszerű felhasználását megnehezíti.

A *támadásnál* az előnyök más természetűek.

Ha a védő mellett van a löfegyver teljes kiaknázásának s a terep jó felhasználásának lehetősége, a támadót segíti a folytonos tevékenység, a szünetet nem ismerő *előretörekvés*, mely a csapat szellemét és erkölcsi erejét növeli s azt a legnagyobb nehézségek leküzdésére képessé teszi; mellette van továbbá az *akarat szabadsága*, melynél fogva a támadás idejét és irányát szabadon választhatja s a védőt szándékai felől bizonytalanságban tartván, ellene *nem várt helyen és időben túlnyomó erővel lép föl*.

Mindezekből kétségtelen, hogy bár a támadás végrehajtása sokkal nehezebb feladat s több áldozatot követel, pozitív *döntő eredményeket* mégis csak a támadó fellépés által lehet elérni s így a támadás, általánosságban véve, a védelem fölé helyezendő, mi nem zárja ki azt, hogy mindaddig, míg a támadásra alkalmas pillanat bekövetkezik, védő magatartást ne tanúsítsunk.

Ezek röviden összevonva a főelvek, melyeken a jelenlegi gyalogsági harczászat alapszik s melyeken mindaddig megmaradhat, míg a fegyvertechnika fejlődése, vagy újabb harcok árán szerzett tapasztalatok újabb elveket létre nem hoznak.

A gyalogsági harczászat terén felmerült *nevezetesebb kérdéseket* a következőkben ismertetjük:

A *lövészetben* való kiképezésre minden államban nagyobb

s nagyobb gond fordítatik; míg azonban eddig a fősúly a fegyver helyes kezelésére, a találó képesség fokozására, szóval a legénynek *ügyes lövészsze* való kiképezésére fektettetett, újabban nagy figyelem fordítatik a *tűzfegyelemre* és a *tűzharcz vezetésére*; már az eddigi löfegyvereknél is szükséges volt, hogy a tűznek felette nagy távolságokra való megkezdése korlátoztassék, a gyorsabb tüzelésnél pedig a lőszer felhasználása szabályoztassék, mivel e nélkül egyrészt a tűzharcz czéltalan és hatástalan lövöldözéssé fajul, másrészt rendkívüli tölténypazarlás következik be, melynek pótlása lehetetlenné válik; még szükségesebb lesz ez az ismétlő fegyverek alkalmazása esetén.

A mozgalom tehát két irányt követ:

először is kívánja, hogy a gyalogság a lövészetben oly fokú ügyességre tegyen szert, hogy az eredményt ne a lövések *száma*, hanem azok *jósága* által érhesse el;

másodszor követeli, hogy a *tűzfegyelem*, mely egyrészt a tűz szabályozásából, czélszerű felhasználásából s a lőszerrel való helyes gazdálkodásból áll, a gyalogsági csapatnál a legalaposabban kezeltessék.

Természetes dolog, hogy az ismétlő fegyverek küszöbön álló rendszeresítése esetén e dolgok, de különösen a tűzfegyelem, fokozott jelentőséggel fognak birni.

Fontos kérdés még s szoros kapcsolatban áll az előbbivel: hogy a *gyors tűz mily távolságra alkalmaztassék*?

A legtöbb szabályzat a gyors tüzet csak a kis lőtávolságokra (200—400 m.) kívánja alkalmazni, míg némely szabályzat, köztök a mienk is, e tekintetben határozott adatokat nem tartalmaz, s a gyors tűz alkalmazását a tűzharczot vezető század- és zászlóparancsnok belátására bizza, s ezt helyesen teszi; a porosz testőrhadtest St. Privat előtt 800—500 méter távolságra szenvedte legnagyobb veszteségeit, s hasonló esetek a Plevna előtti harcokban is fordultak elő.

A gyors tűz alkalmazására nem a távolság a főtényező, hanem az, hogy a tüzelő csapat előtt *kedvező czélok* legyenek; ha ily czélok nagyobb távolságra mutatkoznak is, a gyors tűz bizonyára hatásos lesz, s a parancsnokra lesz bizandó, hogy a jobban vezethető és fegyelmezhető ösztüzet alkalmazza-e, vagy pedig a főnforgó pillanatnyi viszonyoknál fogva a gyors tűz alkalmazását tartja-e czélszerűbbnek.

Az *indirect lövés* kérdése különösen a francziáknál volt behatóbb viták tárgya s ajánltatik a *puskaiütegek* (batterie de fusils) alkalmazása, mely oldalt elhelyezett s indirect tüzelést folytató csapatoknak a támadásnál való fölhasználásából áll.

Az *ismétlő fegyverek* alkalmazására nézve már határozott megállapodás következett be, a mennyiben több állam s köztök

különösen Franciaország és Németország, a legutóbbi napokban pedig Ausztria-Magyarország is, az ismétlő fegyvereket tényleg elfogadta.

Különbség csak annyiban van, hogy az államok egy része az ismétlő fegyverek kérdésével együtt az *ürméret* (caliber) kérdését is elintézni kívánja, míg mások (köztük Ausztria-Magyarország) ezt egyelőre függőben hagyja; kétségtelen dolog, hogy a kisebb ürméret a gyalogsági lőfegyver ballisticai képességeit emeli s így azon államok, melyek az ismétlő fegyverrel egyidejűleg a kisebb ürméretet is elfogadták, a fegyverkérdést alaposabban és jobban oldották meg.

Az ismétlő fegyverekkel szoros kapcsolatban áll a gyalogságnak *nagyobb mennyiségű lőszerrel* való ellátása; az ismétlő fegyver a tűzfegyelem legalaposabb kezelése mellett is *több töltényt fogyaszt* s a jelenlegi rendszeresített tölténymennyiség elegendő nem lehet.

A kisebb ürméret elfogadása e kérdés megoldását is elősegíti, a mennyiben a kisebb ürmérethez kisebb, csekélyebb súlyal bíró töltények szükségesek s ezekből, a legény fölszerelésének nagyobb megterhelhetése nélkül is, több töltény adható.

Ez különösen a kézi lőszerre, a táska-lőszerre vonatkozik, mely nálunk 70, más államokban 70—80 töltényben van megállapítva s melynek 100—120-ra való fölemelése volna kívánatos.

Ámde a gyalog katona *megterhelhetése* már ez idő szerint is oly nagy (nálunk 29 klgr.), hogy azt még tovább fokozni nem lehet, de sőt szükséges, hogy a fölszerelés súlya s ezzel a gyalog katona megterhelése, lehetőleg kisebbíttessék, mert különben a gyalogság mozgásképesége s így harczképessége is alább száll; miután a fölszerelési tárgyak máris csak a legszükségesebbekre vannak szorítva, a könnyítés csak úgy volna eszközölhető, ha könnyebb (kis ürméretű) lőfegyverrel s bár nagyobb számú, de csekélyebb súlyú töltényekkel láttatik el.

Megfontolandó egyáltalában, hogy a gyalog csapat menetképesége a csaták sorsára ma is nagy befolyással van s minden eszközzel oda kell hatni, hogy a menetképeség fokoztassék; miután pedig a katonák ereje nem növekszik, a fegyverzet és fölszerelés könnyítése által kell a bajon segíteni.

Az egyes államokban a gyalogsági harcászati terén végbement mozgalmak a következőkben összegezhetők:

Ausztria-Magyarországon a brucki lövésziskolában végrehajtott kísérletek kötik le figyelmünket, melyek már 1884-ben kezdettek meg; e kísérletek eredménye még ugyanez évben egy füzetkében közzététetett s ez a csapatoknak kiadatott; a szerzett tapasztalatok lényege abból áll, hogy a támcapat, ha sza-

bályszerű távolságra ($100 \times$) tartatik a rajvonal mögött, nyílt terepen épp annyit veszít, mint maga a rajvonal; a támcasapatok ily terepen, tehát 150—300 lépésre visszatartandók; hogy továbbá a támcasapatok és tartalékoknál a széles és csekélyebb mélységgel bíró alakzatok, a lövedékek mélységben való szórási viszonyainál fogva, valóban előnyösek; végre pedig hogy a tűzharczban a fekvő helyzet a legelőnyösebb, mert míg a térdelő csapat kis lőtávolságban ($500 \times$ -ig) átlag 30 % -ot veszít, a fekvő vesztesége 6—10 % közt van; e kísérletek az 1885. és 1886. években is folytattattak s az első eredmény minden újabb kísérlet által igazoltatott.

Nem kevésbbé figyelemre méltók az 1885. évben Bruckban megkísérlett s az 1886-ik évben minden nagyobb helyőrségben (Budapesten, Dunakesz mellett) végrehajtott *harczszerű czéllövés vegyes fegyvernemekkel*, melynek tanulságos és a csapat harczszerű kiképezésére czélszerű volta minden kétségen felül áll.

A hadseregnek *új löfegyverrel*, a Mannlicher-féle egyenesvonatú zárókészülékkel ellátott ismétlő fegyverrel, való fölszerelése az osztrák-magyar gyalogságra nézve annál nagyobb fontossággal bíró dolog, mivel az eddig használatban levő Werndl-rendszerű löfegyver a nagyhatalmak fegyvermintái közt a legrégibb, s az ezek által újabban rendszeresített gyalogsági löfegyverekkel többé nem versenyezhetne; sajnálatra méltó dolog azonban, hogy az ismétlő fegyver kérdésével a kisebb ürméret kérdése nem egyidejűleg olatott meg, s az új mintánál is a 11 mm. ürméret fogadtatott el.

A *harcászati szabályzatok* közül az 1886. év folyamán a *fegyvergyakorlatok* megtartására vonatkozó utasítás adatott ki újlag; ez új kiadás az egyes fegyvernemeknél külön tartandó, valamint a felsőbb kötelékekben végrehajtandó együttes gyakorlatok számára tűzetesebb és határozottabb intézkedéseket tartalmaz s a régi utasítással összehasonlítva nem csak újabb, de jobb is.

A *német hadsereg*nél a vadászok és lövészek részére új *lőutasítás* bocsáttatott ki, mely e csapatoknak a czéllövésben, különösen pedig a harczszerű czéllövésben való behatóbb kiképezését szándékolja; a törekvés előmozdítására jutalmak vannak kitűzve; így péld. minden zászlóalj évenként a király-lövésnél 10 ezüstérmet oszthat ki; a zászlóaljak mindegyike havonként 360 márkát vehet fel a 30 legjobb lövész számára, a lövésziskolában a tisztek, altisztek és legénység számára «császárdíjak» vannak rendszeresítve stb.

A *gyalogsági lőutasítás* a gyakorlati kipróbáláson már átment s jónak bizonyult.

Nagy buzgóságot fejtett ki a német gyalogság a *harczszerű*

céllövésben, melynél a viszonyok a komoly harc viszonyainak megfelelőleg alakítottak.

A német gyalogságnál kísérletek tételnek egy ujonan fel-talált *könnyű gyalogsági málhával*, melyre nézve azonban adatok a nyilvánosságra nem jutottak.

A gyakorlatokra nézve kiemelendő, hogy az *ezredgyakorlatok* két nappal megrövidítették, hogy a században és kikülönített viszonyban végrehajtandó gyakorlatokra több idő jusson.

A *francia gyalogság* az 1885-dik évben kapta meg az *új gyakorlati szabályzat* V. részét «École de régiment» czím alatt, mely azonban az «Application aux unités plus fortes» fejezetben határozatokat tartalmaz a dandár és a gyaloghadosztály részére is s különösen behatóbban tárgyalja a gyaloghadosztálynak a támadásnál és védelemnél való magatartását.

Ugyancsak új kiadásban jelent meg az utasítás a *harcztéri szolgálatra* (Instruction sur le service de l'infanterie en campagne) melynek tárgya: a parancsadás háborúban, a csapatok elhelyezése, az élelmezés, menetszabályok, biztosító szolgálat stb.; a szabályzat második része utasítást ad arra nézve, hogy mint kell a harcztéri szolgálatot békében kezelni.

A *lövészet* terén a francia gyalogság nagy előhaladást tett, miben az 1882-ben kiadott új löutasításnak nagy része van: érdekesebb kérdések a lövészetre nézve az *indirect lövés*, melyről már megemlékeztünk, és Favé tábornok találmánya, mely állítólag a *mozgásközben való lövést* is, még pedig 20—30 % találattal lehetővé teszi, erről azonban közelebbi adataink nincsenek.

Hogy mily mértékben halad a lövészet ügye a *francia nép-nél*, arról a *lövészegyesületek* évkönyve tanuságot tesz; e szerint a lövészegyesületek száma 1883—1885-ig 232-ről 502-re emelkedett, melyek közül 125 tisztán katonai jelleggel bír, a mennyiben a területi hadsereg ezredei által kezdeményeztetett s ezek védköteles tagjaiból alakult; a lögyakorlatok mindenütt a szabályszerű gyalogsági fegyverrel tartatnak, s az egyesületek úgy a polgári, mint különösen a katonai hatóságok részéről a leghathatósabb támogatásban részesülnek.

Az *ismétlő fegyverek* ügye, a czélszerűtlennek bizonyult Kropatschek-fegyver helyett ismétlő fegyverre átalakított Gras-fegyverrel, úgy látszik már megoldást nyert, a mennyiben a vadászcsapatok már majd kivétel nélkül ismétlő fegyverrel vannak ellátva s a gyalogság felszerelése is күszöbön áll.

A csapatok *harczszerű kiképezése* kiváló gondját képezi a francia hadsereg vezetőinek.

Az 1885-dik évi őszi gyakorlatoknál ugyan még sok hiány észleltetett, így pl. a csapatok szerfelett nagy kiterjeszkedése a

harczban, a mozdulatok helytelen véghezvitele, a tűzfegyelem ki nem elégítő módon való kezelése stb., e hiányok azonban francia katonai körökben is fölismertettek és élénk megbeszélések tárgyát képezték.

Az 1886-dik évi őszi gyakorlatok azonban már sokkal kielégítőbb eredményt tüntettek fel s a francia gyalogság haladásáról tettek tanúságot.

Különösen érdekesek a gyalogsági csapatok *menetgyakorlatai*, melyek néhol, mint pld. a 24-dik vadászszázóaljnál, mely két nap alatt, 36 órai menettel, 109 kilométert tett meg, kiváló eredményt mutattak; nemkülönben érdekesek a felszerelt csapatokkal *folyókon való átkelésben* végrehajtott gyakorlatok; így pld. Blois mellett a 31. gy.-ezred egy osztaga (25 ember) teljes felszereléssel átusztott a 100 méter széles Loire folyón, ott rövid harczt vívott s azután visszaúszott, mi közben fegyver és lőszer egyaránt használható állapotban maradt.

Az *orosz gyalogságnál* a főbb mozgalmak *a harczszerű czéllövésre*, melyek gyakran vegyes fegyvernemekkel hajtának végre, és *a harc alatti való történetpótlásra* vonatkoznak.

A lőszerpótlás módjai az orosz gyalogságot különben már régebben foglalkoztatják s végleges megoldást az 1886. június 17-dikén kibocsátott utasítás által nyertek; ez utasítás főbb pontjaiban hasonló rendszabályokat tartalmaz, a milyenek a többi államok gyalogságainál már régóta alkalmazásban vannak; egyébiránt az orosz utasítás a lőszerpótlás nehéz problémáját nem oldotta meg, sőt azt alig vitte előbbre; e kérdés tehát még mindig megoldásra vár.

Az *indirect lövés* és a *lövés nagy távolságokra*, daczára annak, hogy épp az orosz csapatok nyertek erre nézve Plevná-nál erős leczkét, az orosz gyalogságnál nem igen bír meghonosulni, bár az utóbbi időben erre nézve nagyobb erőfeszítéseket tesznek.

A lövészet ápolása daczára azonban a szuronytámadások a gyakorlatoknál még mindig nagy szerepet játszanak, minek okául az 1877—78-diki hadjárat tapasztalait adják, melyekben a szuronynyal való megrohanások elég gyakran előfordultak.

Az 1886-dik évi őszi gyakorlatokról szóló jelentések az orosz gyalogság mozdulatainak lassúságát kifogásolják, melyek folytán a harcra való fejlődés felette sok időt igényel.

Az orosz gyalogságnak *ismétlő fegyverekkel* való fölszerelésére nézve megállapodás még nem történt.

Az *olasz hadsereg* az 1885. év folyamán új *lőutasítást* nyert, mely a czélmódra, a távbecslésre, jutalmakra stb. több változást tartalmaz; az új lőutasítás nagy súlyt fektet a nagy távolságra való tüzelésre; az 1882-ben a *nemzeti lögyakorla-*

tokra nézve hozott törvény, melynél fogva minden tártományban lövészegyesületek alakultak, melyek fegyverrel és lőszerrel a katonai hatóságok által láttatnak el, mindinkább emeli a lövészethez való kedvet, s kétségtelen, hogy mint Franciaországban, úgy itt is sikerre vezet.

Harcászati tekintetben fontos még, hogy a gyalog századok békelétszáma 90 főről 100-ra emeltetett, továbbá hogy a gyalogsági századosok mindannyian lovasítottak.

Az *angol gyalogságnál* eddig általánosan használt *nagy négyszögek* ellen minden oldalról felszólalások történek; különösen érdekes Mac Dougall angol tábornok felszólalása, ki a sudáni vereségeket legnagyobb részben ez alakzatoknak tulajdonítja; az újabban rendszeresített s Sudánban valamint Canadában alkalmazott *lovasított gyalogságról* kedvező jelentések tétetnek.

A *belga és spanyol* gyalogság új gyakorlati szabályzatot nyert; előbbi a francia szabályzat mintájára készült s beosztása, valamint tartalma is hasonló; a lövészet határozatai megfelelő helyeken a gyakorlati szabályzatba felvételtek; az utóbbi szintén sok tekintetben követi a francia szabályzatot.

A *schweicziakról* különösen fel kell említenünk a *lövészet* ügyének rendkívüli fejlődését; az 1885. évben Schweicz 2540 lövészegyesületet számlált 113,953 önkéntes lövészszel; ez adatokból kétségtelen, hogy a lövészegyesületek a schweiczi honvédelem igen jelentékeny tényezői.

A gyalogsági harcászat jelen állapotát ismertető közleményünk elején fölemlítettük, hogy a gyalogsági harcászat ez idő szerint még mindig azon az uton halad, melyet az utolsó két évtized legnagyobb és a hadművészet fejlődésére nézve legjelentősebb háborúi megszabtak; a mozgalmakról azonban, melyek a gyalogsági harcászat terén a lefolyt évben az egyes államokban végbementek, azt is láthatjuk, hogy a kiképezés s ennek folytán a harcászat is, a technika fejlődéséhez képest átalakuló félben van; az ismétlődő fegyverek s különösen a kis űrméretű, vetészeti tekintetben sokkal jelesebb fegyverek általános rendszeresítése a gyalogság harcászatára hatás nélkül nem maradhat, s valamint 1866 után a hátultöltő fegyver rendszeresítése következtében átalakult, úgy át fog alakulni a kis űrméretű ismétlődő fegyverek rendszeresítése után is; ez átalakulás irányát az elmélet azonban meg nem szabhatja, vagy legalább *egyedül* meg nem szabhatja, mert tételei a gyakorlati tapasztalás szentesítésére szorúlnak; mindaddig tehát, míg a kis űrméretű ismétlődő fegyver a közel jövő valamely hadjáratában ki nem pró-

bálatik, addig a harczászat végleges átalakulása sem következhetik be.

Tekintetbe véve, még a lőszer várható javításait is, (melyre még később a kézi lőfegyvereknél visszatérünk) az újabb fegyvereknek a gyalogsági harczásatra való befolyása röviden összefoglalva a következő leend:

Miután a lőfegyver tökéletesedése mindenkor a védő erejét növeli, következik, hogy a támadás, különösen arczban, még sokkal nehezebb leend; ez a támadót az alakzatok czélszerű módon való megállapítására s a terep leggondosabb felhasználására fogja utalni; ha új alakzatok fel nem találtnak, az eddigiek oly módon lesznek alkalmazandók, hogy a csapat a lehető legkisebb veszteséggel nyomuljon előre. A döntő tűzharcz ritkán fog 300 lépésnél kisebb távolságra vívatni s a támadó mindaddig, míg tüzének határozott, döntő eredményéről kétségtelenül meggyőződve nincs, állásából ki nem mozdulhat. A támadót csupán az új fegyver nagyobb lőszabatossága s az új lövedék nagyobb becsapó képessége segíteni. A tűzharcz általában nehezebb és hosszabb tartamú leend. Legnagyobb jelentősége lesz azonban a tűzfegyelemnek, mely a gyalogság jövő harczászatának alapfeltétele leend.

Ha a csatár a nagyobb lőszerkészlet folytán 30—40 tölténnyel többet kap is, mint jelenleg, e többletet a tűzharcz hosszabb tartama és az ismétlő fegyver használatával együttjáró tölténypazarlási hajlandóság csakhamar fölemésztí, ha azt a tűzfegyelemnek vasszigorral való kezelése meg nem előzi. Végre a gyalogság, fegyverének nagy pásztázata és a jelentékenyen fokozott lögyorsaság következtében, lovasság által jövőben alig lesz megközelíthető.

Az egyes államok gyalogságait vizsgálva, különösen feltűnik, hogy a *lövészetben* való alapos kiképezésre minden állam gyalogsága törekszik, sőt egyes államok, ezzel meg nem elégedve, a lövészetből nemzeti ügyet csinálnak, s a lövészet ügyének az egész nemzetet megnyerni igyekszenek; így történik ez különösen Franciaországban, Olaszországban és Schweiczban.

Ha tekintetbe vesszük a nagy előnyt, mely ebből a hadseregbe s közvetve az államra hárul, csak őszintén sajnálhatjuk, hogy a lövészet ügye Magyarországon még csak bölcsőben fekszik, s hogy Magyarország e tekintetben a számottevő államok között tán utolsó helyen áll.

A lövészet ápolása emeli a polgárok s így az állam védképességét; különösen a felseerdült s a hadköteles korhoz közeledő ifjúságra nézve volna kívánatos, hogy a lövészetrel foglalkozzék; ez edzi az izmokat, növeli a bátorságot, férfias önértetet ébreszt, emeli az egyén önállóságát s önbizalmát; ha még számba

veszszük, hogy a lövészetben való jártasság a katonai kiképezést megkönnyíti s hogy a lövészettel való gyakori foglalkozás a nemzetnek már-már szunnyadó harczias szellemét újra fölébresztené, csak kíváncsnak kell jeleznünk, hogy minden városban, minden faluban lövészegyesület keletkezzék, mely löfegyverrel s lőszerrel az állam által elláttatván, lögyakorlatait az egész éven át folytatja.

Ha ez megtörténik, a népfelkelés nem lesz egy nagy és hadműködésre hasznavehetetlen tömeg, hanem hatalmas tényezője a nemzeti védelemnek, melylyel minden ellenség komolyan számolni kénytelen.

III. A lovassági harczászat.

A lovasság jelentősége s mai értéke néhány év előtt hosszantartó s néhol elkeseredett vita tárgyát képezte; sokan kétségbevonták a lovasságnak a jelenkori csatákban való alkalmazhatóságát, sőt voltak olyanok is, kik egyenesen a lovasság létjogát vonták kétségbe, s ajánlották, hogy a lovassági fegyvernem megszüntetessék s az ily módon megtakarított költségen a gyalogság számereje növeltessék. E nézet természetesen a leghevesebb tiltakozást vonta maga után, s valóban a ki a háború viszonyaiba csak némileg képes bepillantani, az a fentebb fölemlített nézetet még csak megbeszélésre se tarthatja méltónak.

Igaz, hogy ha a mai harczokat a XVIII-ik század harczaival összehasonlítjuk, nem látjuk ama nagy befolyást, melyet a lovasság a csaták menetére, különösen pedig azok eldöntésére gyakorolt, s a nagy német-francia háborúban csak 3 eset volt (Wörth, Mars-la-Tour és Sedan) arra, hogy nagyobb lovassági tömegek a harczokban közreműködtek, s föllépések ezekben sem vont döntő eredményt maga után.

Ámde e jelekből a lovasság fölösleges voltára következtetni, valóban több mint felületesség.

A lovasság ma épp oly szükséges fegyvernem mint volt azelőtt, bár ha korábbi tevékenységének legfényesebb része, a csaták eldöntése, ma már valóban nem tartozik feladatai közé; a mai gyalogsági löfegyver és tábori löveg pusztító hatása ily működést lehetetlenné tesz, s a legkitünőbbben kombinált és végrehajtott roham véget ér azon pillanatban, midőn a lovasság harcz ép gyalogságra bukkan vagy tüzelő ütegek lövonalába ér.

A lovasság jövő tevékenységének súlypontja a *felderítő szolgálat*; a lovasság a vezér szeme; általa tudja meg az ellenfél mozdulatait, s jelentéseiből következtet szándékára, de

a lovasság képezi egyszersmind a leplet, mely mögött a hadsereg mozgulatait s erőcsoportosításait végrehajtja; ha valamely lovasság, a saját hadsereg mozgulatainak leplezése mellett, az ellenség mozgulatait és szándékait kikutatni képes, szóval ha a felderítő szolgálatban az ellenséges lovasságnál ügyesebb, úgy e tevékenysége egyedül elegendő arra, hogy a hadviselés egyik legfontosabb tényezőjévé váljon, s létjogát már e tevékenysége eléggé igazolja.

E főtevékenységen kívül a lovasságra azonban még sok más feladat vár, melyek kielégítő megoldása által a többi fegyvernemek működését kiegészíti s így a végeredmény elérésére hathatósan közreműködik.

Egyesített fegyvernemek működését véve alapúl, e további feladatok a következőkben vázolhatók:

a) *A biztosító szolgálat* kiegészítése; a biztosító szolgálat teljesítésére a tüzérség egyáltalán nem alkalmas, a gyalogság egyedül pedig a biztosítást csak tökéletlenül teljesítheti; a biztosítás alatt ugyanis nem csak az értendő, hogy a biztosító rész a főcsapatot a *közvetlen* támadástól megóvjá, hanem multhatatlanul szükséges, hogy az ellenséges támadás által fenyegetett csapat, a támadás bekövetkezte előtt a czélszerű erőcsoportosításra, a harcra való felfejlődésre, elegendő idővel rendelkezzen; a parancsnok tehát az ellene tervezett támadó szándékról idejekorán tudomást kell hogy nyerjen; a gyalogsági biztosító csapat, csekély mozgásképességénél fogva, a híradást nem teljesítheti; szükséges tehát, hogy lovasság legyen a biztosító csapatoknál, mely a közeledő ellenséget fölfedezi, a parancsnokot idejekorán értesíti, hogy az intézkedéseinek megtételére s azok végrehajtására időt nyerjen.

b) *A harc bevezetése*, mely abból áll, hogy a lovasság az ellenség biztosító csapatait megállítja, azokban a közeledő veszély érzetét felkölti s őket nem ritkán a fejlődésre is kényszeríti; különös fontossággal bír ez oly esetekben, midőn az ellenség előnyomuló csapatai időnyerés czéljából feltartóztatandók; a lovasság e feltartóztatást már nagyobb távrolról eszközölheti, s ha mozgulatait a gyalogság követi, ennek az ellenség feltartóztatására irányuló működését ismételt támadások által sikeresen előmozdithatja.

c) A harc folyama alatt a *szárnyak és oldalak megvédelmezése*; mi sem képes a támadásra előnyomuló vagy védő állásban levő gyalogság és tüzérség tevékenységét annyira megbénítani, mint a szárnyak és oldalak megoltalmazása iránt való folytonos aggodalom; ha a szárnyak (oldalak) tereptárgyak, vagy a mozgást korlátozó tereprészek által megvédve nincsenek, a lovasság az, mely e feladatra legczélszerűbben alkalmazható;

a csapat, tudva azt, hogy oldala lovasság által biztosítottik, melytől minden az oldalak ellen irányuló ellenséges vállalat felől idejekorán értesítést nyer, működésében sokkal nyugodtabb, biztosabb, s így a sikerre való kilátása annál nagyobb; ellenkezőleg, ha oldalunk fenyegetve nincs, a lovasság az ellenség szárnyai s oldala ellen intézett támadások által, a csapat tevékenységét nagyban támogathatja s előmozdíthatja.

d) A *döntésnél* való közreműködés; habár a lovasság a döntést a mai harczviszonyok közt soha vagy legalább is igen ritkán idézheti elő, koránt sincs annak lehetősége kizárva, hogy a döntésnél, az ellenség egy bizonyos részének megrohanása, oldala vagy háta ellen intézett vállalatok által, közreműködjék; tevékeny, harczot kedvelő, jól vezetett lovasság a harcz menetét összetett kezekkel nem nézheti, s ha a siker kivívására közreműködhetik, az erre alkalmas pillanatot soha se fogja elmulasztani.

Végül hagyjuk még a lovasság egyik leglényegesebb feladatát:

e) az *üldözést*; minden más fegyvernem között a lovasság az, mely az üldözést, mozdulatai gyorsaságánál s kitartásánál fogva, a legtovább és a leghathatósabban foganatosíthatja; a futó ellenséget utólélni, zavarát s rendetlen állapotát felhasználva, tömegeire támadni, csapatait szétverni, rémületét fokozni, a harczászati rend helyreállítását megakadályozni, mind oly feladatok, melyek a lovasság értékének feltüntetésére nagyon alkalmasak; viszont saját csapatainak hátrálása esetén a lovasság az, mely az üldöző ellenséget, ha szükséges, hősies önfeláldozással is, feltartóztathatja, biztosító terepszakaszok elérését s csapatainknál a rend helyreállítását lehetővé teheti.

A mi a harcz végrehajtását illeti, ez a lovassági harczászat jelenlegi állásában röviden a következő módon jellemezhető:

A lovasság nagy sebességénél, az ebből és nagy tömegéből eredő lököerejénél fogva, mint nemkülönben a magas fokú izgékonyság és előretörekvési hajlam következtében, mely minden lónak sajátsága, a lovasság az ellenség ellen való nekirohanásra kiválóan alkalmas, ellenben a tétlen várakozásra, az ellenséges tűzben való kitartásra kevésbé képes, saját lovasának lövését pedig csak ritkán tűri meg.

Ennélfogva a lovassági harcz kizárólagos sajátsága a *támadás*, mely az ellenség sorainak való nekirontásból áll és a *szálfegyverrel* való küzdelem; a *tűzharczra* a lovasság lóháton egyáltalában nem, lóról leszállva pedig csak kisebb mértékben alkalmas.

Ebből következik, hogy a mily nagy a lovasság támadó ereje, épp oly csekély annak védő és ellenálló képessége; a

lovasság ennél fogva nagy előnyök kivívásánál döntőleg közreműködhetik ugyan, de a kivívott előnyöket kiaknázni, elfoglalt állásokat megtartani stb. nem képes; nagy hátránya továbbá a lovasságnak, hogy támadó erejét csak erre tökéletesen alkalmas (sík és akadálymentes) terepen képes kifejteni s mihelyt oly terepre jut, mely a rohamot kizárja, teljesen védképtelen s legfeljebb, lóról leszállva, a gyalog-tűzharczot alkalmazhatja.

Hasonló fegyvernem ellen való küzdelemben a lovasság törekvése abból áll, hogy az ellenségnek neki rohanván, harczászati rendjét megbontsa, belőle a szálfegyverrel való harcz útján minél többet harczképtelenné tegyen s végre a megmaradt részt visszavetvén, a leghathatósabban üldözze.

E cél elérésére a *zárt alakzatot* alkalmazza, melynek zárkozottsága azonban csak az összecsapás pillanatáig tart s a kézitusa alatt teljesen megszűnik; ez okból minden csapat, mely rohamra megindított, ennek tartama alatt a parancsnok kezéből ki van véve s bizonyos időn át *a győzelem és megveretés eshetősége között lebeg*; ha még le nem kötött tartalékok állnak rendelkezésre, az ütközet eredménye bizonyos feltételek mellett javunkra eldönthető, de ha nincsenek, úgy a győzelem a küzdő csapat bátorságától, vitézségétől s a szálfegyver kezelésében való ügyességétől függ.

Ebből következik, hogy a *csapat szelleme* a lovassági harcznál a legjelentékenyebb tényezők egyike, s ennek ápolása, fejlesztése a lovasság kiképezésének s közvetve hasznavehetőségének alapfeltétele; a jól kiképzett s valódi lovas szellemtől áthatott lovasság a vezér kezében a harczvezetés igen becses eszköze; a rosszúl kiképzett, s lovassági szellem nélkül való lovasság ellenben teljesen értéktelen.

A lovassági harcznak korábban jelzett menete szükségkép magával hozza, hogy a lovassági ütközet lefolyása mindenkor gyors, majdnem tűneményszerű s rendkívül változatos; a meglepő eredmények ennél fogva mindennaposak s az másképp nem is lehet, mert míg például a gyalogsági harcz eshetőségei, a küzdelem lassú lefolyása és az erők fokozatos felhasználása következtében, meglehetősen biztossággal előre kiszámíthatók, a lovassági harcznál a czélszerű előkészítés a harcz kedvező eredményét valószínűvé teheti ugyan, de nem biztosíthatja; a lovassági parancsnok minden erejét egyszerre veti a harcz mérlegébe, s annak lefolyására, a harcz rendkívül gyors meneténél fogva, döntő befolyást csak ritkán gyakorolhat.

A fentebbiekben röviden előadtuk az elveket, melyek a lovasság harcászataira nézve ez időszerint mérvadók; az utóbbi években a lovasság harcászataiban lényeges változás nem állott be, s ily változás a legközelebbi jövőben sem valószínű, mivel oly tényezők, melyek a lovasság harcászataira átalakító hatással lehetnének, ez idő szerint nincsenek.

IV. A tüzérség harcászata.

A tüzérség harcászata, épp úgy mint a gyalogságé, a fegyvertechnika haladásával folyton számot vetni tartozik, s már ez okból sem bír oly állandó jelleggel, mint a lovasságé; a tüzérségnél alkalmazott elvek tehát időszakonként változást szenvedhetnek, s e változás a tüzérség megújított harcászati szabályzataiban nyer kifejezést; néha azonban felmerülnek oly munkák is, melyek, a nélkül hogy kötelező erővel bírnának, általánosan elfogadtatnak s respectáltatnak.

Egy ily munka jelent meg az 1885-dik év derekán egy magasállású német tiszttől,¹ mely a tüzérségnél ez idő szerint alkalmazandó elveket egy érdekes tanulmányban öszszegezi; ez elvek a következők:

A tüzérség *szervezésére* nézve kívánatos, hogy a gyaloghadosztályok átlag 24—36, a lovashadosztályok 12—18 löveggel láttassanak el, e mellett azonban a hadtest-tüzérség is (40—50 löveg) föntartassék; a hadtesttüzérség fellépése, ha czélszerűen alkalmaztatik, mindig nagy hatással van s egyenes útmutatás a tüzérségi hatás összpontosítására; ha a hadtest-tüzérség megszüntettetnék, a hadtest két egyenlő részből állana s a hadtest-kötelék szüksége elesne.

A tüzérség *kiképezésére* nézve a lövésben való legalaposabb és legtökéletesebb kiképezés, a tüzérség működésének természetes alapfeltétele; e mellett nagy fontossággal bír a mozgásra és különösen a sebesebb jármódokban való kitartó mozgásra való képessége, melylyel a mai tüzérségnek okvetetlen bírnia kell.

A tüzérségnek a *menetoszlopokba való beosztására* nézve szükséges, hogy egy gyaloghadosztály elővéde legalább egy üteggel, a hadtest elővéde egy ütegosztálylyal bírjon; a zárkozottan menetelő hadosztály tüzérségét tartsa meg; a hadtest-tüzérség mindig együtt maradjon; az elővéd tüzérsége az elővéd-tartalék első zászlóalja, a hadosztály-tüzérség a zöm első ezrede, a

¹ «Militärische Briefe.» III. Ueber Artillerie von Kraft Prinz zu Hohenlohe-Ingelfingen, General der Infanterie.

hadtest-tüzérség az élen menetelő dandár, vagy legkésőbb az élhadosztály után sorakozzék.

A tüzérség *harcászati alkalmazásának* elvei a következőkbe vonhatók össze:

Minden tüzérségi harcznál arra kell törekedni, hogy az ellenségénél nagyobb számú löveget állítsunk a tűzvonalba; tüzérosztagoknak tartalékban tartása elvileg helytelen; minden lövegnek, mely a harctéren van, működni kell; a hatás nélkül való lövöldözés mellőzendő; szükséges tehát, hogy a tüzérség az ellenséget minél inkább megközelítse; tekintettel a shrapnel-tűz hatására az első lövegállás az ellenségtől mintegy 3500 méterre lesz választandó; a tüzérségi döntő küzdelemhez azonban legalább 2500—3000 méterre kell előnyomulni; e küzdelem a tüzerharc legnagyobb részét fogja igénybe venni.

Támadásnál a tüzérség harczip és más csapatok által nem foglalkoztatott ellenséges gyalogsághoz 1500 méternél közelebb ne menjen; ellenkező esetben a közeledés 1100—1000 méterig, a döntő küzdelem alatt még tovább is, megengedhető.

Védelemnél a tüzérség helye a legelső gyalogsági vonal mögött mintegy 500 méterre van, ha ugyanis itt jó kilövése van; ez állás csak a harcot vezető parancsnoknak a hátrálásra kiadott határozott parancsára hagyható el.

A *távolságokra* nézve fölemlítettett már, hogy az első lövegállás a shrapnel nagy hatása folytán 3500 méternél közelebbre alig választható; jól áttekinthető, nyílt terepen e távolság 4000—4500 méterig kiterjeszthető; de ez csak a harc bevezetésére nézve áll; a harc folytatására nézve elvül szolgáljon, hogy a tüzérség az ellenséges vonalhoz oly közel jutni igyekezzék, a mennyire csak lehetséges.

A döntő tüzharc általában csak 3500 méternél (a legtöbb esetben 2500 méternél) kisebb távolságra vívható; a lövegtűz megsemmisítő hatása 1000—1600 méternyi távolságra nyilvánul.

A tüzérségi harc a jövőben általában már korábban lesz megkezdendő, hosszabb ideig fog tartani s ha sikerrel jár, már egymagában részét képezi a kedvező eldöntésnek; minél tökéletesebbé válik a tüzérségi anyag, annál inkább kiterjeszkedik a hatásos lövegtűz öve, annál korábban s annál nagyobb távolságra veszi a tüzerharc kezdetét, s annál több része leend a tüzérségnek a siker kivívásában.

Nagyobb és élénkebb vita fejlődött ki az utóbbi időben a *lovagló tüzérség* értékére s alkalmazására nézve; úgy a német, mint a francia katonai folyóiratok behatóbban foglalkoztak e tárgygyal, s a lovagló üteg szervezésére s alkalmazására vonatkozó elvek, melyek egyébiránt nagyobbára már érvényben voltak s a vita által csak megerősítést nyertek, a következőkben összegezhetők.

Minden lovashadosztályhoz legalább 2, de még helyesebben 3 üteg lovagló tüzérség osztandó be, melynek felszerelésénél s kiképezésénél fogva teljesen alkalmasnak kell lenni arra, hogy a lovasságot minden mozdulatában s még a legsebesebb jármódokban is követhesse; a hadosztály ütegei elvileg együtt tartandók s azoknak a dandárokhoz való szétforgácsolásától óvakodni kell; mint a tábori tüzérségnél, úgy itt is csak akkor számíthatunk hatásra, ha a tüzérség egyszerre nagyobb számú löveggel lép fel.

A lovagló tüzérség *alkalmazására* nézve a nagyobb nehézség a lovassági harcok rendkívül gyors lefolyásában rejlik, s parancsnoka részéről a legéberebb figyelmet s a legnagyobb tevékenységi hajlamot föltételezi.

A lovagló ütegosztály mozgásképeségét arra használja fel, hogy idejekorán végrehajtott meglepő felvonulása által az ellenség figyelmét saját lovasságunkról elvonja s az ellenséges tüzérség tüzet magára irányítsa; feladata továbbá, hogy a megtámadandó csapatot tüzelése által megingassa, fejlődésében zavarja s ily módon a rohamot előkészítse; e célból már a menet alatt oly módon fog beosztatni, hogy messze elől és oldalt fekvő pontokra, melyekről az ellenséget hosszú időn át löheti, előre siethessen, s tüzelését, a saját csapat mozgásának és fejlődésének zavarása nélkül, idejekorán megkezdhesse; e pontok fekvésöknél fogva az oldalzó tüzelést lehetővé teszik, távolságuknál fogva pedig megóvják a tüzérséget attól, hogy a kézitusába kevertessék; az arczvonaltól való felvonulás soha sem engedhető meg.

A tüzerparancsnok a lovas hadosztály parancsnoka által szándékai felől értesítetik ugyan, de a lovassági harc változatos természeténél fogva gyakran fog oly helyzetbe jutni, hogy önállóan cselekedjek; ha a roham megindított, az összecsapás bekövetkeztéig lefolyó idő felette rövid, s ha a tüzerparancsnok e rövid időt nem tudja felhasználni arra, hogy az ellenséget néhány jól célzott lövéssel eltalálja, az alkalom mindenkorra elveszett; ha a tüzelés a roham megindítása után, vagy annak folyamában saját csapataink veszélyeztetése nélkül nem lehetséges, a tüzérség felmozdonyoz s a további eseményeket így várja be.

Ha a roham sikerült, az ütegek előre sietnek s az üldöző tüzet azonnal megkezdik; ha nem sikerült, akkor a tüzérség egy hátrább fekvő kedvező állásba vonul s az üldözés feltartóztatását hathatós tüzelés által megkísérli.

Gyalogság ellen intézett támadásnál a tüzérség a megtámadandó gyalogsághoz minél közelebb igyekszik jutni, hogy a lovas támadást kitelhetőleg előkészítse.

V. A várharcz.

A várharcz terén újabb és nevezetesebb mozzanatok föl nem merültek; az ide vonatkozó, jelenleg uralkodó nézetek, röviden a következőkbe vonhatók össze.

Erődített helyek megtámadása. Minden állam a szomszédos államok területén fekvő s egy háborúban szerepre jutható várak és erődítmények felől a lehető legtökéletesebb értesüléseket igyekszik szerezni; ezek különösen a védművek rendszerére és ellenálló képességére, a környező terep minőségére, az erődítménynek lövegekkel és egyéb védő készülékekkel való felszerelésére, a védő őrség valószínű erejére, a kijelölt parancsnok jellemére és képességeire, a lőszerrel és élelemmel való ellátásra s más hasonlókra vonatkoznak s gondosan nyilvántartatnak.

A támadás módjai:

a) *A körülzárolás*, melynél a vár a külvilágtól a lehető legtökéletesebben elzáratik s mindaddig körülvéve tartatik, míg a védőrség magát, többnyire csak erős küzdelmek után s a védelem eszközeinek kimerítése vagy nagy fokú élelemhiány következtében, meg nem adja; a körülzárolás közönségesen akkor alkalmaztatik, ha csak a védőrség lekötéséről van szó, ha a hely megadása ostrom nélkül is rövid idő alatt várható, végre ha az ostrom végrehajtására a szükséges eszközökkel (nehéz lövegekkel, ostromló teleppel) nem rendelkezünk.

b) *A rajtaütés*, mely csak kisebb, elkülönítve álló erődök-nél s csak az esetben alkalmazható, ha a védőrség számereje csekély, megbízhatatlan, ha az erődítmény hiányos, ha a védőrséggel vagy a lakosokkal egyetértünk stb.; természetes, hogy a rajtaütést hadi cselek, a védő őrség félrevezetése s más ily vállalatok nagyban elősegíthetik.

c) *A bombázás*; ez különösen hathatós gyenge védő műveknél, melyek a nehéz lövegek és mozsarak lövedékei ellen elég oltalmat nem nyújtanak, továbbá ha külső védő művek nincsenek, ha a lakosság száma nagy, ha a lakosság vagy a védő őrség, az átadásra hajlandó.

d) *A megrohanás* a támadó actív hadi eszközeinek túlsúlyát, a védőművek nagy gyengeségét (akár az építés rendszerénél fogva, akár megelőző ostrom vagy bombázás következtében) s a védő őrség kisebb mérvű harczkészségét vagy harczképességét föltételezi, s közönségesen az ostrom befejezését képezi.

e) *A rendszeres ostrom*, mely akkor alkalmaztatik, ha a helyet politikai vagy katonai fontosságánál fogva, okvetetlen hatalmunkba kell ejteni; a rendszeres ostrom a támadó részéről

annál nagyobb erőfeszítést kíván, mert a modern ostromművészet a védőnek tömérdek eszközt nyújt a vár sikeres megvédésére s azokat rendszerint a legtökéletesebben kihasználni is igyekszik; a rendszeres ostrom ennél fogva hosszú időt, jól felszerelt ostrom-telepet s nagyobb számú támadó-csapatokat föltételez, mert ezek nélkül sikerre kilátása nem lehet.

Nagyobb sereg-váraknál, melyek erős, külső védő művekkel vannak ellátva, az ostrom előbb ezek ellen fordul s csak ha 2—3 ily védőmű elfoglaltatott, következik a belső védőművek s a noyau megtámadása.

Erődített helyek védelme. Várak és általában erődített helyek védelmére csak akkor lehet gondolni, ha a védelem a legtökéletesebben és pedig a támadás minden lehető módja ellen, előkészített.

Béke idején a várak nincsenek védhető állapotban s ez csak a háború bekövetkeztekor készítették elő.

Az *előkészítés* mindennek előtt a védőművek kijavításából, s ha szükséges, kiegészítéséből, az erődítések körül levő s a kilövést gátló építkezések stb. eltávolításából, a helynek védő eszközökkel (védő telep), elegendő számú védő őrséggel, lőszerrel és élelmi szerekkel való ellátásából, a védelem szervezéséből (a védő tanács összeállítása, a védő szakaszok s tárgyak beosztása, a parancsnokok s védő csapatok kijelölése, riadó és tűzoltó intézkedések stb.) a hírszerző szolgálat berendezéséből, szóval mindazon intézkedések végrehajtásából áll, melyek a sikeres védelemre mellőzhetetlenek.

Ha azután a hely megtámadása valósággal bekövetkezik, a védő parancsnok szakadatlan éberséggel figyeljen meg minden mozzanatot, s már a védelem első időszakában igyekezzék minden a közeledésre, csapatok megfészkelésére, aknák vezetésére stb. irányuló kísérletet és a támadó működését általában, kirohanások s más vállalatok által megghiusítani.

A védelem általában mindig a legvégsőig terjedjen s csak ha az éhség, járványok, lőszerhiány stb. a további ellenállást lehetetlenné teszik, s a védelem minden eszköze ki van merítve, szabad a hely feladására gondolni; ha a várban nagyobb számú csapatok vannak és a saját hadsereg, vagy semleges terület elérhető, kirohanást kell intézni s a csapatot azután, ha a gyűrű áttörése sikerült, el kell vezetni; a csapatok megadása csak oly esetben menthető, ha azokat onnét kivezetni egyáltalán nem lehetne.

A megadásnál a csapat és a lakosság részére a legkedvezőbb feltételek eszközözlendőek ki, egyszersmind a várban levő összes hadiszerek megsemmisítendőek.

Ezek röviden összefoglalva az elvek, melyek a jelenlegi várharcznál alkalmaztatnak.

Hogy a várharcznál az újabb és régebbi hadi eszközök minden neme alkalmaztatik, közelfekvő dolog, s így az évi változások a várharczban leginkább az újabb építkezésekre, a felszerelés tökéletesítésére vagy megváltoztatására, mindennemű hadi eszközökkel tett kísérletekre, újabb találmányok alkalmazására stb. vonatkoznak.

Az 1885—86-dik évben az egyes államokban a várharcz terén végbement mozgalom főbb jelenségei a következők:

Ausztria-Magyarországban újabb építkezések, kivéve Przemyśl-nek seregvárrá való átalakítási munkálatait, melyek már több év óta folyamatban vannak, nem történtek, s a mozgalom nagyobbára a várlövegek s nevezetesen a 9, 12 és 21 cm. ürméretű mozsarak rendszerének megállapítására s az ostromtelepeknek ily anyaggal való felszerelésére szorítkozott; e mellett kísérletek tétettek új gyújtókkal, a shrapnel tökéletesítésével és egy jobb minőségű lőporral is, mely kísérletek azonban még befejezve nincsenek.

Németországban csupán a várszolgálatra rendelt hadmérnöki csapatoknak az utász-csapatoktól való különválasztása, továbbá a léghajó-kísérletek volnának felemlítendőek.

Franciaországban a Páris régi erődítményeinek (a belső védő-gyűrű) sorsa iránt felmerült kérdés oly megoldást nyert, hogy az erődítő bizottság e védőművek további föntartását ajánlotta.

A védő-eszközök tekintetében Franciaország a nehéz lövegek rendszeresítésére irányuló törekvéshez csatlakozott s a Bourges-ban levő nagy öntőde állítólag 20 drb. 27 cm. ürméretű mozsár készítésére nyert megrendelést, Bange ezredes pedig óriási 34 cm.-es vár-lövegek szerkesztésével foglalkozik.

Sokat beszélnek továbbá a francia lapok *Zubovics* magyar honvédszázados *szárazföldi torpedóiról* s azok rendszeresítését kívánatosnak tartják.

Különös előszeretettel ápolják a francziák a léghajózás ügyét s újabban egy második aeronautikus iskolát állítottak Grenoble-ban (az első Meudonban van Páris mellett); a «bal-lons-captifs»-ek a tonkingi hadjáratban jó szolgálatokat tettek s a kísérletek Párisban s a léghajó-iskolákban tovább folynak.

A postagalambokra nézve pedig ama sajátságos intézkedés történt, hogy azok, mint a lovak, összeirassanak s így azoknak háború esetén való kisajátítása előkészítettessék.

Oroszországban Novogeorgiewsk és Brest-Litowsk várakban 1, Ivangorodban pedig 2 új vártüzérszászlóalj szerveztetett, végre a dünaburgi és varsói zászlóaljak 1—1 századdal szaporítottak; még fontosabb rendelkezés az, hogy a tartalék-tüzérdandároknál keret alkottatott 16 kirohanó üteg számára s ezek már béke idején a várparancsnokok alá rendeltettek.

A léghajózásra Oroszország is nagy figyelmet fordít s a francia kísérleteknél képviseltette magát; a hadmérnöki és vasúti csapatoknál léghajós osztályok szerveztetnek és kísérletek tétetnek.

Olaszországban az erősítési munkálatok rendkívüli nagy mértékben terveztetnek; az 1885—86-dik évre partvédelemre 10 millió, kisebb záró erődökre $7\frac{3}{4}$, nagyobb űrméretű, mart-lövegekre és tüzérségi felszerelésekre $3\frac{1}{2}$ millió, összesen $21\frac{1}{4}$ millió lira vétetett fel a költségvetésbe; ez összeg egy részét képezi ama 215, illetőleg 300 milliós kölcsönnek, mely a tervezett nagyszabású honvédelmi intézkedésekre kéretett; e mellett egy nagyobb ostrom tüzér- és hadmérnöki telep (220 löveggel) szerveztetik, s az erre szükséges költségek szintén a múlt évi költségvetésbe felvételtek; az újabb erősítmények új hátultöltő várlovegekkel, a régiebbek két harmadrészben hátultöltő, egy harmadrészben régi rendszerű lövegekkel vannak ellátva, míg a partvédelemre nagyobbára taraczkok alkalmaztatnak; kísérletek tétetnek továbbá 21 cm.-es várágyúkkal és 24 cm.-es mozsarakkal.

A léghajózás ügye francia minta szerint szerveztetik s a 3-dik hadmérnöki ezrednél (Rómában) egy léghajós-osztály állíttatott föl.

Angliában komolyan gondolkoznak London megerősítésén s a partvédelemre vonatkozó intézkedések javításán; erről tanúskodik Nugent ezredes nagy hírű előadása a Royal United Service Institution-ban, ki az építkezések költségeit $21\frac{1}{2}$ millió font sterlingre teszi.

Belgiumban az Antwerpen városához tartozó erődök fölszerelésére 300,000 franc szavaztatott meg; kísérletek tétettek továbbá páncélos tornyokkal, melyek a Schelde torkolatánál nyernek alkalmazást.

VI. A kézi lőfegyverek.

A kézi lőfegyverek ügye jelenleg kiváló fontossággal bír, mivel az európai hadseregeknek új mintájú kézi lőfegyverekkel való fölfegyverzése küszöbön áll, ez okból czélszerűnek véltük a következőkben előbb az ügy fejlődésére egy rövid pillantást vetni s különösen az újonnan rendszeresítendő kis űrméretű ismétlő puskákkal egy kissé bővebben foglalkozni, míg a fejezet végén a lőfegyver-ügyben végbement mozgalmakat fogjuk röviden vázolni.

A kézi lőfegyverek hátulról való töltésére czélzó kísérletek

a század elejére vezethetők vissza, nagyobb feltűnést azonban a kísérletek akkor nem keltettek.

Az amerikai államok belháborújában számos hátultöltő, sőt ismétlő fegyver is alkalmaztatott, s ez időtől fogva minden állam élénkebben foglalkozott e kérdéssel, de csak Poroszország rendszeresítette a Dreyse-féle hátultöltő, gyútús puskát gyalogságánál; midőn pedig az 1866-iki háború a porosz gyútús puská fölényét minden kétségen kívül helyezé, minden hatalom lázasan sietett, gyalogságát hátultöltő fegyverrel látni el.

Miután a dolog sürgős volt, egy hatalom sem akarván magát azon veszélynek kitenni, hogy egy esetleges háborút elültöltő fegyverrel legyen kénytelen viselni, természetes, hogy az eddig szerzett tapasztalatokat sem lehetett teljes mértékben érvényre juttatni, hanem a kényszerhelyzetből kifolyólag, a meglévő fegyverek alakították át hátultöltőkke.

Igy keletkezett nálunk a «Wenzl», Franciaországban a «Schneider», Oroszországban a «Krnka», Angolországban a «Snider» stb. rendszerű fegyver.

Eltekintve a meglévő fegyverek átalakításából származott hátultöltők sok kisebb-nagyobb hiányától, e puszkák mind nagy ürméretűek voltak (13—16 mm.), mely körülmény vetészeti hatásuk jelentékenyebb fokozását már azon oknál fogva is kizárta, mert az ily nagy lövedékek kívánt induló sebességgel való lövésénél előálló hátlökést a lövész nem állja ki; azért bár az átalakítások még folytak (1866—1867-ben), a katonai műszaki bizottságok minden államban élénken foglalkoztak egy oly hátultöltő fegyver szerkesztésével, mely a műszak addigi vívmányainak teljes kihasználásával, fokozott tüzelési gyorsaságot ér el s nagyobb vetészeti hatással bír.

A mint a különböző mintákkal véghezvitt kísérletek kielégítő eredményt mutattak (Franciaországban még az 1866-ik év folyamán), az államok hozzáláttak gyalogságuk új fölfegyverzéséhez; ez időből való nálunk a mai napig is használatban lévő Werndl gyalogpuska, a francziák Chassepôt fegyvere, az orosz «Berdan» stb. Északnémetország még megtartotta Dreyse-féle gyútús puskáját, melylyel 1866-iki sikerét kivívta.

Az 1870—71-iki háború alatt a német seregek fájdalmasan érezték a «Chassepôt» fölényét, és ez indította Németországot arra, hogy új, a modern igényeknek megfelelő fegyvert rendszeresítsen. (Mauser-puska 1871); Franciaország pedig, mely az 1870—71-iki háború alatt Chassepôt-puskáinak nagyobb részét úgy is elvesztette, szintén új mintát rendszeresített, a «Gras»-fegyvert. (1874-ben).

Az új német és francia puska vetészeti hatásképeség tekintetében messze felülmulta a régibb gyártású fegyvereket,

mely körülmény a többi hatalmakra visszahatás nélkül nem maradhatott. Monarchiánk megtartotta Werndl rendszerű fegyverét s a töltőür megnagyobbítása és erősebb töltény alkalmazása által érte el amazok hatásképességét. Oroszország 1872-ben fogadta el a «Berdan II» rendszerű puskát, csapatainak fölfegyverzése azonban oly lassan haladt, hogy az 1877-iki háború alatt még nem volt az egész hadsereg az új fegyverrel ellátva; Olaszország 1870-ben a «Vetterli», Angolország 1871-ben a «Henri-Martini»-fegyvert rendszeresítette.

Az eddigiekben a gyalogság fegyverügyében a legutóbbi időig történeteket röviden vázolván, a következő táblázatban a jelenleg használatban lévő fegyvereket összehasonlítólág tüntetjük fel:

Államok	Rendszeresített fegyverminta	Ürméret	A fegyver súlya szurony nélkül	A töltény súlya	3 kg.-ra hány darab töltény megy	Az irányzék legmagasabb állása lépésben	A lövedék induló sebessége	A legnagyobb pásztázott tér 18 m. cél magasságnál m.-ben	Lőgyorsaság percenként	A zárszerkezet és lobbantó neme	
		mm.	klgr.	gr.			m.				
Ausztria-Magyarország	Werndl (1867—1873.) átalakítva : 1877.	11	4.2	42.4	71	2100	438	360	Meglétősen egyenlően 10–12 lövés. A Werndl-fegyvernél a kakas felhúzása miatt valamivel kevesebb.	Henger-zár, közönséges kakas-lobbantóval.	
Németország	Mauser 1871.	11	4.4	42.9	70	2133	430	360		Dugattyú zárszerkezet, tékeres rugony-lobbantóval, mely a zárókészülék kezelése alatt önműködőleg felhúzódik.	
Franciaország	Gras 1874.	11	4.05	43.8	68	2400	450	380			
Oroszország	Berdán II. 1872.	10.6	4.3	42.4	71	1500	436	360			
Olaszország	Vetterli 1870.	10.4	4.1	34.5	87	1333	420	350			
Anglia	Henry-Martini 1871.	11.43	4.17	55	55	1454	410	350			

A 70-es évek óta a nagyhatalmak gyalogságának fegyverzete nem változott, de az ezen idő óta szerzett tapasztalatokból azon meggyőződés keletkezett, hogy a jelenlegi 11 mm. űrmeretű, hátultöltő löfegyver a harczászat követelményeinek nem felel meg teljesen; nem felel meg pedig: mivel aránylag nagy löszabatossága daczára, hatása csakis a kis lőtávolságon belül érvényesül s itt is csak a lőtávolság szabatos megbecslésének feltétele alatt; mivel a döntő pillanatokban mellőzhetetlen nagy lögyorsaság kifejtésére alkalmatlan, de sőt még mérsékelt gyorsaságú tüzelésnél is az egyenkint való töltés a csatár erejét annyira igénybe veszi, hogy e lövések értéke, a kimerülésből eredő hiányos célzás folytan felette csekély; mivel a csatár — a löfegyver és a töltények nagy súlya következtében — elegendő mennyiségű tölténnyel el nem látható; végre mivel ez az egyenkint való töltés nemcsak hogy tömérdek időt rabol el, de elvonja egyszersmind a csatár figyelmét az ellenségről, fokozza annak a harc hevében a nélkül is növekedő izgatottságát s így veszélyezteti — kívált hosszabb tartamu vagy gyorsabb tüzelésnél — a gyalogcsapat legfontosabb tulajdonságait: a nyugodtságot és hidegvérúséget.

Mindez okoknál fogva kétségtelen, hogy a jelenlegi gyalog-sági löfegyvernek egy új — jobb — mintával való fölcserélése harczászati tekinteteből kívánatos, s a végrehajtott kísérletek nyomán már nagy valószínűséggel következtethetünk azon irányra is, melyben a gyalogpuskák további tökéletesítése a közel jövőben mozogni fog.

A fegyverek harczerkeke fokozható nagyobb lögyorsaság és nagyobb vetészeti hatásképeesség által; mivel azonban a jelenlegi dugattyús zárszerkezettel bíró fegyverek kezelése már oly egyszerű és oly gyors, hogy számba vehető időmegtakarítás csak a töltény beillesztésére szükséges fogás mellőzése által képezhető, a lögyorsaság fokozása csak ismétlő fegyver által érhető el.

Ez okozta, hogy az ismétlő, vagy tárfeegyverek kérdése újból előtérbe lépett.

Nem követhetjük az e téren végbement s rendkívül nagy terjedelmű kísérleteket, s meglegszünk annak constatalásával, hogy az ismétlő és társzerkezetek egyike sem áll még a tökéletesség oly magas fokán, hogy hadi használhatósága minden kétségen felül állana; e kérdés tehát egyelőre még teljesen megoldva nincs.

A vetészeti hatásképeesség emelésére célzó kísérletek felvetették az űrméret-kérdést. Hasonló okok, mint a melyek az 1866-ban átalakított 13—16 mm. űrméretű fegyverek vetészeti hatásának határt szabtak, teszik lehetetlenné a mai 11 mm. űrméretű fegyverek vetészeti hatásának fokozását.

A 11 mm. űrméretű fegyvereknek megfelelő 24—25 gr. súlyú lövedékek már mai 430—450 méternyi indulósebességök mellett is oly nagy hátlökést okoznak, hogy azt nagyobbítani a lövész átlagos testi erejére való tekintetből nem szabad; pedig a jövő gyalogpuska lövedékétől tetemesen nagyobb, megközelítőleg 600 m. körül fekvő induló sebességet kívánunk. Kívánunk pedig azért, mivel a korábban felemlített követelményeknek megfelelően a törékvésnek első sorban arra kellett irányulni, hogy a gyalogsági tűz hatásos öve kiterjesztessék, a lövés eredménye pedig a távbecsléstől — legalább hatásos övön belül — függetlenebbé tétessék; mindkettőt pedig csak úgy érhetjük el, ha a lövedék induló sebességét növeljük.

E növelésnek azonban a lőportöltet nagyobbítása nélkül kell történni, mert nagyobb töltet, a mellett hogy a hátlökést nagyobbítaná, erősebb csőfalazatot igényelne, azonkívül pedig a töltény hosszasága szerfelett növekednék.

Egyenlő lőportöltet mellett azonban a lövedék induló sebességét csak oly módon növelhetjük, ha a lövedék súlyát kisebbítjük; ámde a lövedéket megrövidítve, ellenkező hatást érünk el, nem azt a mire törekedtünk, mert a röppálya megszűnne pásztázó lenni.

Hogy tehát az indulósebesség megnagyobbíttassék s a röppálya pásztázó tulajdonsága se szűnjön meg, sőt ez utóbbi, ha lehet, növekedjék, nem a lövedék hosszát, hanem annak átmérőjét kisebbítjük, hosszát pedig ellenkezőleg növeljük, ily módon a lövedék keresztmetszetének megterhelhetése növekedik s a röppálya egyrészt ez okból, másrészt a nagyobb induló sebességnél fogva — tehát kétszeres hatás folytán — tetemesen pásztázóbb, a lőeredmény pedig kívánt módon fokozottabb leend.

Az űrméret-kérdés lényegének megvilágosítására hasonlítsunk össze 2 különböző űrméretű fegyvert, egy tényleg meglévőt, pl. a német Mauser puskát, melynek űrmérete 11 mm. s egy képzelt kisebb, pl. 8 mm. űrméretűt, melynél föltételezzük, hogy a műszaki nehézségeket sikerült leküzdeni.

Ha mindkét fegyver lövedékének keresztmetszete egyenlően van megterhelve¹ úgy a Mauser puska 25 gr.-os lövedékének egy 13·2 gr.-os 8 mm. lövedék felel meg.

Ha némely apró befolyástól eltekintünk (a cső fúrásában lévő levegő súlya, a cső torkolatánál előálló légsűrűsödésnek visszhatása stb.) úgy a két lökés erélyét egyenlőnek vehetjük.

¹ A lövedék keresztmetszetének megterhelése alatt azon arányszámot értjük, mely kifejezi, hogy a lövedék keresztmetszetének négyzet egységére a lövedék összes súlyából mennyi jut; az idézett példában 11 mm. átmérőjű 25 gr. súlyú lövedéknél $1 \square \text{mm.}-re 0\ 263 \text{ gr.}$

A kilőtt lövedék erélyével a cső torkolatán, illetőleg a kilőtt lövedékben felhalmozott eleven erő, egyenlő lesz a hátralökött fegyverben rejlő eleven erővel.

Egyenlő sebesség mellett azonban a lövedékekben rejlő eleven erő egyenes arányban áll tömegükkel, illetőleg súlyukkal, tehát a 8 mm.-es fegyver okozta hátlökés (a feltett esetben) úgy viszonylik a Mauser-puska hátlökéséhez, mint 13·2 viszonylik 25-höz; rövid úton kiszámíthatjuk, hogy a 13·2 gr. súlyú lövedék eleven ereje akkor éri el a Mauser-puska lövedékének eleven erejét, ha körülbelül 590 m. sebességgel repül. Illetőleg, hogy egyenlő erejű hátlökés mellett a 8 mm.-es fegyver lövedéke körülbelül 590 m. indulósebességgel fog birni. Kisebb ürméret alkalmazása tehát azon előnyt nyújtja, hogy egyenlő nagyságú lőportöltet mellett, a lövedék induló sebessége s ennél fogva a fegyver lőszabatossága és pásztázó képessége jelentékenyen nagyobb lesz, a nélkül, hogy a hátlökés is hasonló arányban növekednék.

Tekintve, hogy a szándékolt hatás elérésére (élő célok harczképtelenné tételére) a 8, sőt a 7 mm. átmérőjű lövedék becsapó ereje is elégséges, tekintve, hogy a fegyver jelenlegi súlyát véve alapul, minél kisebb az ürméret, annál magasabbra emelhetjük vetészeti hatásképességét, az ürméret leszállítására célzó törekvéseket okadatoltaknak ismerhetjük el.

A kisebb ürméret alkalmazása azonban még egy más igen nagy előnnyel is jár; a korábbi példából láttuk, hogy a 8 mm.-es ürméretű löfegyvernek 590 m. sebességgel induló lövedéke csak 13·2 gr., míg a 11 mm.-es Mauser puska 430 m. sebességgel induló lövedéke 25 gr.; a kisebb ürméretű fegyver lövedékeinek s így töltényeinek súlya jelentékenyen kisebb s így a lövész, megterhelésének növelése nélkül, tetemesen nagyobb mennyiségű lőszerrel látható el s ezzel e harczászat egyik legsürgősebb követelményének megfelelhetünk.

Az ürméret ily tetemes leszállítása s a vetészeti hatásképesség mérvadó emelése azonban számos detail kérdés előzetes megoldását föltételezi, melyeket a következőkben jelzünk:

Méltán föltételezhetjük, hogy a kis ürméretű fegyver gyártásánál előálló műszaki nehézségeket sikerül leküzdeni, ezért ettől teljesen eltekintünk; hátra van azonban a lőszer. Kétségtelen, hogy sem az eddig használt lőpor, sem az eddigi lövedék anyag a kis ürméretű fegyvernél támasztott fokozott követelményeknek meg nem felel.

A lőpornak jóval erősebbnek, nagyobb hajtó erővel bírónak kell lennie, mert jelenleg használt lőporunkkal nagyobb hatást csak a lőportöltet tetemes nagyobbításával s a töltényürnek, illetőleg a fegyver csövének, tetemes meghosszabbítása által ér-

hetnénk el; a lövedék súlyának kisebbitése csak egy tényező, melyet egy másiknak, a lőpor javításának kell támogatni.

A törekvés itt kezdetben csak oda irányult, hogy a lőpor térfogata sajtolás útján kisebbitessék; a Rottweil-féle lőporgyár azonban tovább ment, s míg egyrészt a lőpor térfogatát kisebbitette, másrészt annak hajtóerejét növelni igyekezett.

Az 1884-ik évben végrehajtott kísérletek szerint, a Rottweil lőpor a lövedéknek tetemesen nagyobb kezdősebességet kölcsönöz, mely 5 gramm súlyú töltetnél, fokozatosan egész 600 méterig emelhető a nélkül, hogy a gázok romboló hatása (a csőfalakra) jelentékenyen nagyobbodnék; a lőpor ezenfelül kevesebb füstöt ad s csekélyebb piszkot hagy a csőben vissza.

E kísérletek annál fontosabbak, mivel a jelenleg használatban lévő lőpor alkalmazásánál, ha 600 méter, vagy ennél nagyobb induló sebességet akarnánk elérni, egyrészt a lőpor-töltetet jelentékenyen nagyobbitani kellene, mi a töltény hosszúságát szerfölött növelné, másrészt a gázok e nagy feszítő erejének sem a zárszerkezet, sem a cső ellenállani képes nem volna.

A legújabb időben a »Revue Militaire de l'Etranger« szerint, Németországban egy újabb löporral, mely R. C. P. betűkkel jelöltetik meg, tétettek kísérletek; a kísérleteknél egy 9 mm. ürméretű puskából kilőtt 15·5 gr. súlyú lövedék 2·6 gr. lőpor-töltettől 552 méter kezdősebességet nyert; a Werndl-puska 24 gr. súlyú lövedéke pedig, 3·2 gr. R. C. P. lőportöltettel, 485 méter kezdősebességgel indult meg, míg a mostani lőpor 5 gr. töltettel 438 méter indulósebességet eredményez. A németországi löporhoz hasonló tulajdonságú löpor előállításán most minden államban, s így nálunk is fáradoznak; a kísérletek eredménye azonban ez idő szerint még ismeretlen.

Fölvetetett végre ismételten a lögyapot kérdése is; a lögyapot romboló tulajdonsága sajtolás útján — mint a Rottweil löpornál — csökkenthető (lőpapir, szemcsézett lögyapot stb.) s ha lehetséges volna, belőle egyenletesen ható töltényeket készíteni, úgy a lögyapot nagy jövőre számíthatna, annál is inkább, mivel véletlen felrobbanások az újabb készítményeknél majdnem teljesen ki vannak zárva; de megállapodás ez idő szerint még sem a lögyapotra, sem a löporra nézve nem történt, s a kísérletek még folyamatban vannak.

Legközelebb figyelemre kell még méltatnunk a lövedék anyagát. A lövedék hosszának a kis ürméret által követelt megnagyobbitásával annak a levegőben való szabályos mozgása veszélyeztetve volna, mit csak úgy háríthatunk el, ha a lövedék forgó mozgását fokozzuk, azaz a csavarzat szögét kisebbitjük: ámde a közönséges ólom, a meredek hajlású huzagokat puha-

ságánál fogva nem képes köevtni, még a csőben szétmállik s egyrészt a löszabatosságot nagy mértékben korlátozza, másrészt igen veszélyes sebesüléseket okoz; a lövedékhez tehát keményebb anyagot kell választani.

Miután azonban az olcsó és nagy fajsúlylyal bíró ólmot mellőzni nem lehet, kísérletek tétettek az iránt, hogy az ólomlövedékek keményebb anyagból — pl. vörösrézből — készült köpenynyel vétessenek körül.

A vörösréz-burok azonban már az 1874-ben Németországban megkezdett kísérleteknél sem felelt meg; a vezetés ugyan tökéletes volt, de a becsapásnál a vörösréz köpeny a lövedéktől elvált s az alakját veszített ólomlövedék kedvezőtlen hatását a rézdarabok még inkább növelték.

Épp oly sikertelenek voltak a tömör réz-, vas- és aczél-lövedékekkel tett kísérletek, mivel egyrészt előállításuk nehéz és költséges volt, másrészt pedig, mivel a lövedék hossza, e fémek csekélyebb fajsúlya következtében szerfelett növekedett.

A kísérletek ekkor tehát megszűntek, az ólom egyelőre megtartatott s ön vagy dárdany vegyíték által tétetett szilárdabbá.

A kis ürméretű fegyverekkel tett kísérleteknél a vörösréz-burok, a fentebb felhozott okoknál fogva, még kevésbé felelhetett meg, sőt nem ritka eset volt az sem, hogy az ólomlövedék, daczára a rézburoknak, már a csőben szétmállott; Lorenz carlsruhei fegyvergyáros e bajon oly módon akart segíteni, hogy a rézköpenyt a lövedékkel egy testté forrasztotta össze; de ez sem volt elégséges; a lövedék a csőből ugyan egészen ért ki, de a becsapódásnál alakját mégis elveszítette.

A keményebb anyagból (vasból vagy aczélból) készült köpeny pedig, a cső belsejét csakhamár annyira megrongálta, hogy az hasznavehetetlenné vált; végre Lorenz gyáros következő mintájában állapottak meg: A lövedékhez forrasztott burok aczélból készítettett, melynek vastagsága a lövedék hegyénél 1.5 mm. volt, hátrafelé azonban fokozatosan annyira csökkent, hogy a lövedék hátsó részén csak papírvékonyssággal birt; a lövedék fenekét a burok nem fedte be.

A gázok feszítő ereje a lövedék hátsó részét annyira szétnyomta, hogy a lövedék a huzagokat követhette s így a lövedék forgása biztosított, de nem annyira, hogy a cső belsejét megrongálta volna.

1500 lövés után a huzagokon és ormozatokon a használatnak még semmi nyoma se látszott; 5000 lövés után pedig éppen javult a cső, a mennyiben hasonló tünetény észleltetett, mint az Uchatius-féle aczélbronz csöveknél, hogy t. i. a cső belső falazata simábbá s tömörebbé s a cső általában ellenállásra képesebbé vált.

Természetes, hogy az ily szerkezetű lövedék becsapó képessége, a jelenlegi lövedékekkel szemben, aránytalanul nagyobb.

Az 1884-ik júniusban végrehajtott kísérleteknél, az ily lövedékek egy 3·5 mm. vastagságú vas lemezen s 16—17 darab 25 mm. vastagságú, egymástól 35 mm.-re állított fenyődeszkán áthatolva, alakjokat alig változtatták, s csupán hegyök tompult el, súlyukból pedig mit sem veszítettek.

Ugyan e lövedékek egy 6 mm. vastagságú vaslemezen s 6—7 deszkán áthatolva, tojásdad alakuvá változtak ugyan, de a lövedékből semmi részecske sem vált el, valamint a lövedék súlya is változatlan maradt.

A múlt év márczius havában e kísérletek egy nemzetközi katonai bizottság előtt folytattattak, melyeknél különösen a kis űrméretű fegyverekből lőtt ily lövedékek tűntek ki.

A Hebler-féle 7·5 mm. űrméretű puskából 5·90 méter kezdősebességgel lőtt, 35 mm. hosszú, aczélburkolatú lövedék, 10 méter távolságról löve, áthatolt egy 3·5 mm. vastag aczéllemezen, egy 18 cm. vastag bikkfa s egy 50 cm. vastag fenyőfatáblán s még ezek után a földbe fúródott; egy ugyanoly távolról lőtt Mauser-féle ólomlövedék, egyedül a bikkfadeszkába lövetvén, abba csak 9 centiméterre hatolt.

Földből készült mellvédbe löve a Lorenz-féle aczélburkolatú lövedék, alakját épségben megtartva, 42 centiméterre hatolt be, míg az ólom lövedék csak 19 centiméterre s itt teljesen szétlapulva találatotott meg.

A sebesülések — élő és holt állati testeken tett kísérletek szerint — azon oknál fogva, mivel a lövedék alakját megtartja, nem oly roncsolók s így könnyen gyógyíthatók; a lövedék nagy becsapó ereje folytán azonban könnyen megtörténhetik, hogy egy és ugyanazon lövedék 2—3 embert is harczképtelenné tesz.

Vége a fent érintett kísérletekből önként következik, hogy a fedezékek előállítása e lövedékek rendszeresítése esetén, sokkal nehezebb leend s futólagos földhányások a gyalogsági ásóval a célnak nehezen, vagy éppen nem fognak megfelelni.

Az előadottak alapján, a jövő legtokéletesebb gyalogsági lőfegyvereinek valószínű tulajdonságait a következőkben összegezhethetjük:

Kis űrméretű cső, mely 7·5 és 8·5 mm. közt váltakozik; legvalóbbszínű a 8 mm. űrméret elfogadása.

Nagy hajtóképességgel bíró lőpor- vagy lőgyapot-töltet, mely sajtolt állapotban kevés térfogatot vesz igénybe s igen kevés füstöt ad.

Hosszú, a csőűrméretnek megfelelőleg, csekély átmérővel bíró lövedék, melynek anyaga aczélburkolattal körülvett ólom

vagy ólomvegyíték, mely az aczélburkolattal egy egészsze forrasztatik.

A lövedék indulósebessége legalább 600 méter, keresztmetszetének megterhelése egy \square -milliméterre körülbelül 0.35 gramm leend.

Az alapirányzékvaló tüzelés egész 500 lépésig terjesztetik ki.

A csőtengely vonala alatt alkalmazott czélgömb, a nagy távolságra való czélzás megkönnyítésére.

4—6 tölténynyel bíró tár, a közép ágyon a töltényür mögött, melynek odaillesztése és eltávolítása nem igényel több ügyeséget és fáradságot, mint jelenleg az egyes töltények betétele és eltávolítása; az egész tölténykészlet, mely minden csatár részére 100—120 töltényből áll, ily mozgó tárukban helyeztetik el, s az egyenként való töltés teljesen elesik; a tár kiürítése balkézzel, a fegyver lőkész és czélratartott helyzetében eszközöltetik, a töltés és a kilőtt töltényhüvely eltávolítása csak egy kézmozdulatot igényel.

Hogy e követelményeknek a rendszeresítendő fegyverek közül melyik fog legtökéletesebben megfelelni, azt a jövő mutatja meg.

Egy kétségtelen, hogy t. i. az új löfegyver nagyobb löszabatossággal fog bírni, röppályája laposabb és pásztázóbb, lögyorsasága fokozottabb leend.

Hogy e tulajdonságok a jövő harczára mily befolyást fognak gyakorolni, azt a gyalogság harczászatáról szóló fejezetben már mérlegeltük.

A kézi löfegyverek ügyének jelen állását a fentebbiekben előadván, csak az van még hátra, hogy az e téren az egyes államokban végbement mozgalmakat röviden felsoroljuk.

Ausztria-Magyarországon a gyalogsági löfegyver-kérdésének megoldása sokkal sürgősebb dolog, mint bármely más államban, mert fegyvermintája legrégibb s a gyalogsági löfegyverekkel szemben támasztott magasabb követelményeknek legkevésbé felel meg; e mellett Ausztria-Magyarország ama kedvezőtlen helyzetben van, hogy fegyvermintája, — sajátos alakjánál és rendszerénél fogva, *át nem alakítható*; ez oknál fogva nálunk nem egy közönséges átmenetről, nem a fegyver-minta egyszerű átalakításáról van szó, hanem a gyalogság új felfegyverzéséről, melynél a régi gyalogsági fegyver egyetlen alkatrésze sem használható föl.

A kísérletek és kipróbálások már évek óta folynak, de a felajánlott minták egyike sem ütötte meg ama mértéket, melyet egy új gyalogsági fegyvernél manapság alkalmazunk; a legutóbbi időben mutattatott be a *Mannlicher*, bécsi mérnök által feltalált fegyverminta, mely az eddigieket, egyszerűség, czélszerűség és használhatóság szempontjából messze felülmulta s azokat (Vetterli, Kropatschek, Kromar, Schulhof stb.) háttérbe szorította; e fegyver tulajdonságait s előnyeit felsorolni itt annál kevésbé volna helyén, mivel a fegyver szerkezete részint a delegatiók tárgyalásainál, részint a német nyelvű katonai szaklapokban, legutóbb pedig a magyar «Katonai lapok»-ban bővebben ismertetve lőn; e fegyverminta a követelményeknek meglehetősen megfelel, s hátránya talán csak az, hogy egy tartalék tölténykészletnek a végső pillanatokra való fentartását meg nem engedi.

A Mannlicher-féle fegyver tehát szintén nem áll a tökéletesség legmagasabb fokán, mindazonáltal kétségtelen, hogy az eddig ismert bel- és külföldi minták között aránylag legjobb, s ez az oka, hogy annak az osztrák-magyar hadsereg számára való elfogadása, bár a közös hadügyminiszter keze megkötve nincs, több mint bizonyos.

Németországban szintén folynak a kísérletek a Mauser-fegyvernek ismétlődő fegyverré való átalakítására nézve s a nyilvánosságra jutott gyér hírekből arra következtethetünk, hogy az átalakítás mintája, a 11 mm. űrméretnek ideiglenesen és átmenetileg való megtartása mellett már 1884-ben megállapíttatott; az átmenet azonban csak fokozatos, s befejezéseig az eddigi fegyverminta megtartatik.

Franciaország sem haladt sokra ez ügyben, a mennyiben a Gras-Kropatschek fegyvernél Vetterli által ajánlott módosítások iránt, bár azok czélszerűeknek bizonyultak, elhatározás még nem történt.

Ujabb hírek azonban azt mondják, hogy a francia gyalogság fegyverkészleteinek egy új minta szerint, mely a Gras-fegyvernek Robin, Sturla és Pariès által ajánlott módosításából áll, ismétlődő fegyverré való átalakítása már két év óta folyamatban van.

Oroszországban a kísérletek még befejezést nem nyertek.

Olaszország szintén folytatja kísérleteit egy új, Vitali által feltalált, minta szerint.

Angliában a Henry-Martini, Enfield-Martini, Martini-Henry, Spencer-Lee, Owen-Jones stb. rendszerek még állandóan harcolnak egymás ellen, a nélkül hogy végleges eredmény volna elérhető; az angolok különben, mint látszik, nem szándékoznak egy egységes rendszert elfogadni, hanem megmaradnak — legalább egyelőre — az eddigi rendszertelenség terén.

A többi *kisebb államok* egyelőre várakozó állást foglalnak el, s az elfogadandó fegyvermintára nézve majd csak akkor határoznak, ha a nagyhatalmak végleges megállapodásra jutottak; kivételt csupán *Szerbia* képez, hol a gyalogságnak a Mauser-Milovanovics 10 mm. ürméretű, egylövetű fegyverrel való felszerelése ez év folyamán fejeztetett be.

VII. A tábori lövegek.

Mint a kézi lőfegyverekre, úgy a tábori lövegekre nézve is czélszerűnek véltük a fejlődés folyamatát egy rövid áttekintésbe¹ foglalni, s a jelenlegi tábori lövegrendszereket azután egy, kiegészítő megjegyzésekkel kísért táblázatban bemutatni, míg az ismertetés befejezését az egyes államokban a legutóbbi időben felmerült mozgalmak futólagos vázlata képezi.

Miután vont csövű puskák már a mult században használtattak, s e század derekán már általános elterjedést nyertek, számos kísérlet tétetett az iránt, hogy a vont (huzagolt) cső előnyei a lövegeknél is értékesíttessenek.

Néhány vont csövű ágyú már működött Sebastopol ostrománál, de ezek, a kezdet nehézségeivel küzdvén, nem feleltek meg a várakozásnak. A kísérletek mindenfelé folyamatban voltak, midőn 1856-ban Franciaország egy vont csövű mintát rendszeresített s ütegeit az 1858-ik év folyamán minden nagyobb feltűnés elkerülésével ily csövekkel látta el.

Az 1859-iki olasz háború színterén a francia hadak ennélfogva már vont csövű ágyúkkal jelentek meg, melyek elvitázhatatlan fölénynyel birtak a sima osztrák ágyúkkal szemben. A vont csövű ágyú ezen első nagyobbszerű és sikeres fellépte hatalmas impulsust adott ugyan a tüzérség továbbfejlesztésére, mindazonáltal a francia ágyúk által elért siker nem volt oly rendkívüli, hogy a vont cső feltétlen uralmát biztosította volna, s így élénk mozgalom indult meg részint a vont csövű ágyúk mellett, részint azok ellen. A tüzér-szak képviselői két táborra oszlottak, melyek egyike a tüzérség jövőjét kizárólag a huzagolt (vont) csőtől várta, míg a másik a sima ágyú jövőjében bízott.

Ha ma az ezen időből származó értekezéseket, bizottsági szakvéleményeket, röpiratokat stb. olvassuk, alig vagyunk képesek megérteni a maradó párt következtetéseit, s nyilvánvalónak találjuk okadatolásának hiányait, hypothesiseinek hiá-

¹ Ez áttekintéshez az adatokat Sauter Gáspár honvéd-husár főhadnagy úr gyűjtötte s bocsátotta rendelkezésünkre.

nyos voltát. Pedig ha nem akarunk igazságtalanok lenni, el kell ismernünk, hogy álláspontjuknak volt némi jogosultsága, s hogy buzgalmuk, mely az újítás ellen széles szakismeretök fegyvertárát s szellemök minden erejét bizonyos szenvedélylyel harczba vitte, nagyban elősegítette az eszmék tisztázását.

Röviden a vont csövű és sima ágyú egymáshoz való viszonyát az időben (1859-ben s a 60-as évek elején) a következőkben foglalhatjuk össze: az ágyúk egyenlő önsúlya mellett a sima ágyú kartácshatása nagyobb s 1000 lépésig lövedékeinek röp-pályája pásztázóbb vala, míg a vont csövűnek löszabatossága általában, 1000 lépésen fölül pedig lövedékeinek pásztázott tere, végre különösen lőtávola, tetemesen meghaladta a sima ágyúét. A vont csövű ágyúk ennek folytán, bár mint jeleztük, erős küzdelmek után, a 60-as évek elején általában s Európaszerte rendszeresítették.

Majd mindenütt a meglevő tábori ágyúk láttattak el huza-gokkal, a francia »La Hitte« ágyú mintájára s csak Poroszország hagyta meg sima, tábori lövegeit; de egyidejűleg folytatta a kísérleteket, még pedig hátulról tölthető, vont csövű tábori lövegekkel.

Miután monarchiánkban az 1861-ben rendszeresített lö-gyapot-tábori-ágyúk, a lögyapot veszélyes volta miatt csak-hamar kiküszöböltettek, az osztrák műszaki bizottság az ezen ágyúknál alkalmazott genialis szerkezetű ékhuzag (Lenz báró táborszernagy találmánya) felhasználásával egy új tábori löveget alkotott, az 1863-iki mintát, melyet az elül töltő tábori ágyúk fejlődésében méltán zárkőnek tekinthetünk. 1866-ban ez ágyúink álltak szemben az olaszok »La Hitte« rendszerű lövegeivel s a poroszok hátultöltő ágyúival.

E háború volt hivatva a sima ágyúk jövője felől az utolsó kételyeket eloszlatni; a poroszoknál ugyanis a lovaglő ütegek s hadtestenként 2 üteg ez időben még sima ágyúval volt ellátva, de ezek a háború egész folyamán, a vont csövű ütegek között folyt tűzharczba, mely lőtávolukat rendszerint meghaladta, alig folyhattak be.

Az 1866-iki háborúban a porosz tüzérség az iránta táplált bizalomnak épen nem felelt meg, mert, mint tudjuk, ágyúinkat mindig csak a porosz gyalogság némította el, s ezt a poroszok saját tüzérségöktől annal is inkább zokon vették, mert hátul-töltő lövegeik elültöltőkkel álltak szemben, s így méltán elvár-hatták volna, hogy a tüzérségi párharczban a nekik tulajdonított nagyobb vetészeti hatást érvényesíteni fogják. A porosz tábori tüzérség e sikertelen szereplése valóban némi reactiót szült a hátultöltő ágyúk ellen, mely azonban az e tüzér-anyag kítűnő minőségébe helyezett bizalmat még sem volt képes megingatni,

s a porosz tüzérség elismerésre méltó őszinteséggel önmagában kereste és lelte fel azon hiányokat, melyek sikeres működését gátolták. E hiányok részint a tüzérség szervezetében, részint nem a kor színvonalán álló löutasításukban, végre téves harczászati nézeteikben rejlettek. Mindezek javításán a háború után ernyedetlen buzgalommal dolgoztak, s elmondhatjuk, hogy példátlan sikerrel, mert rövid négy évvel később az 1870-iki háborúban, a porosz tüzérség ugyanazon ágyúival, melyekkel 1866-ban nem tudott sikert felmutatni, nemcsak leküzdötte a francia tüzérséget, ott a hol érte, de maradt fölös ereje arra is, hogy a gyalogság harczába, még pedig sokszor döntőleg, befolyjon.

Az 1870—71-iki háború után, melyben mint említettük a porosz hátultöltő tábori ágyúk kiváló szerepet játszottak, ismét általános lett a tábori lövegek hatásképességének fokozására célzó törekvés, a mit különben hathatóan elősegített a vas- és aczél-iparnak ez időszakban beállott rohamos haladása.

A tábori tüzérségnek a német-francia háborút követő időben való törekvéseit a következőkben foglalhatjuk össze:

A löveg önsúlya a tapasztalás által egy 6 fogatú hadi jármű számára megismert maximalis határt — mintegy 2300 kgrmot — ne haladja meg, s a mellett szerkezete úgy a kezelést, mint a terepen való gyors mozgást lehetőleg megkönnyítse: lövedékeit, a keresztmetszet megtartása mellett, lehetőleg nagy indulósebességgel lőjje, a lövedékek tehát nagy pásztázott térrel birjanak, illetőleg, hogy lehetőleg lapos ív alatt röpüljenek: a lövedékek berendezése olyan legyen, hogy a harczban előforduló élő célok ellen is minél nagyobb hatást érhessenek el.

Ez irányelvek lehető tökéletes megvalósítását látjuk Németország 1873-iki mintájú (Krupp gyártmányú) ágyúiban.

Franciaországban az 1870—71-iki háború alatt elültöltő (La Hitte rendszerű) ágyúinak egy helyesen kezelt hátultöltővel szemben való értéktelenséget belátták, s a nemzeti honvédelmi kormány rendkívüli erélyének sikerült még a háború folyamán új hátultöltő ágyúkat létesíteni (a Reffye-féle canon de sept és canon de cinque-et).

Krupp 1873-iki mintájú ágyúi messze túlszárnyalván az előbbi gyártmányokat, a tábori tüzérség új felfegyverzése mindenütt égető kérdéssé vált.

Franciaország a háború alatt készített, főntebb említett lövegeit különben is csak átmeneti fegyvereknek tekintette, s erősen dolgozott egy oly tábori tüzérség rendszeresítésén, mely a német ágyút hatásképesség tekintetében, ha csak lehet, felülmúlja, de vele legalább is egyenlő értékű legyen.

Monarchiánkban az 1866-iki tapasztalatok után az 1863-iki

elültöltő ágyúkat elég jóknak tartották arra, hogy azok az 1870—71-ben használt porosz, vagy ezekkel egyenértékű ágyúkkal szemben megállhassanak; az 1873-iki német ágyú azonban oly kétségbevonhatlan fölénnyel bírt, hogy a tábori tűzérési anyag megújításával nálunk is komolyan kellett foglalkozni. Hadügyi kormányunk egyelőre a Krupp-czéggel lépett alkudozásba s hasonlóképen mint azt Orosz- és Olaszország s több kisebb állam tette, Krupp által szállított ágyúkkal experimentált.

Ez időben sikerült a bécsi arzenál igazgatójának, Uchatius altábornagynak, évtizedeken át folytatott tanulmányai és kísérletei alapján a bronzot mesterséges kezelés, leginkább mechanikai behatás által annyira preparálni, hogy az tábori-löveg csövek gyártására épp úgy bevált, mint a legjobb öntött aczél, sőt ezt némi tekintetben felül is multa; Uchatius e találmánya, az *aczél-bronz*, rendkívüli nyereség volt a monarchiára nézve, mert ha az ezen anyagból készült tábori lövegeket csak egyenértékűeknek tesszük is a Krupp-féle aczél-ágyúkkal, — pedig késtelen, hogy ezekkel szemben előnnyel bírnak — még akkor is rendkívüli a haszon, mely e találmányból a monarchiára hárult, mert lehetővé tette azt, hogy új tábori tűzérési anyagunkat aránylag olcsón, s a meglévő bronzkészlet értékesítésével, *belföldön* gyártsuk, holott különben kényszerítve lettünk volna Krupp méreg drága ágyúit megfizetni, mert a monarchiában oly gyártelep, mely képes lett volna megfelelő minőségű aczél-ágyúk gyártására, nem volt.

Olasz- és Oroszország ez időben nagyobb megrendeléseket tettek Kruppnál, de utóbb mindkettőnek sikerült Krupp gyármányát, legalább a tábori lövegeket illetőleg, pótolni, s most szintén belföldön gyártják ágyúikat; sőt Olaszország 1880. óta aczélbronzot is használ, melynek gyártási titkába úgy látszik kevesebb fáradsággal jutott mint szegény megboldogult Uchatius; legalább erre enged következtetni egy, annak idején Bécsben tárgyalt fenyítő per, mely minden tiszteletünk daczára, a melylyel az olasz hadügyek intézői s az olasz műszaki tűzérség iránt viseltetünk, ilyenkor eszünkbe jut.

A tábori lövegek anyagát illetőleg e szerint az európai hadseregek tűzérései mindannyian megállapodásra jutottak, s az ezekre vonatkozó fontosabb adatok a következő táblázatban foglalvák:

T á b o r i l ö v e g	Magyarország Ausztria-		Németország		Francia- ország		Oroszország			Olaszország	
	nehéz	könnyű	nehéz	könnyű	canon de		nehéz	könnyű	9 fontos	nehéz	könnyű
1. Ürmérete az ormozatok között mérvemm.	87	75	88	78.5	90	80	87	87	106.7	90	70
2. Anyaga	aczelbronz		a c z é l		a c z é l		a c z é l			aczel	aczel- bronz
3. A cső súlya zárszerkezettel együtt kgr.	487	299	450	390	530	425	445	360	625	487	300
4. A löveg összes súlya, teljes hadi fel- szereléssel és legénységgel *)kgr.	2342	$\frac{1977}{1552}$	2364	1800	2435	1595	2285	1668	2525	2365	1280
5. A befogott lovak száma.....	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	4
6. Az egy befogott lóra eső teher...kgr.	390	$\frac{329}{259}$	394	300	406	266	381	278	421	394	320
7. A mozdonyszekrényben elhelyezett lőszer mennyiségelövés	34	40	30	39	—	—	30	30	18	—	—
8. Minden löveg számára az ütegben ren- delkezésre áll összesen.....lövés	128	152	135	153	154	165	165	165	126	130	160
9. Az ürlövedék (gránát) súlyakgr.	6.39	4.3	7.0	5.7	8.0	5.6	6.8	6.8	12.37	6.73	4.25
10. Az ürlövedékek induló sebesége...m.	448	422	444	465	455	490	442	411	373	454	421
11. Az ürlövedék legnagyobb lőtávola, lépés	6000	6000	9300	9000	9000	9000	8500	8500	9300	7000	7000
12. A schrapnel legnagyobb lőtávola, lépés	3000	3000	3300	3300	6000	6000	3600	3600	4300	3700	3400

*) A legény felszerelésével együtt 85 kgr.-al számítva.

E táblázat kiegészítéseül a következőket jegyezzük meg:

A lövegek kivétel nélkül hátúltöltők, huzagolt csővel, egyenes, ferde, vagy félgömbölyű ékzárral, vagy záró csavarral; a lövedékek berendezésére vonatkozó adatokat a táblázat nem tartalmaz, mert mérvadó különbség e tekintetben nem forog fenn; ez idő szerint jobbra az Uchatius találmányú gyűrűs ürlövedék használtatik, különböző gyújtóval s csak Franciaország tart még részben tömör falú ürlövedékeket, nagy ellenállással bíró czélok lerombolására.

A shrapnelek berendezése bár különböző, hatásképesség tekintetében az egyenlő súlyúak egymástól kevésbé térnek el: e lövedék hatása főképen a gyújtó minőségétől függ, mit azonban egyedül a gyújtó szerkezetéből megbírálni nem igen lehet, mérvadó lévén a gyújtó lelkiismeretes készítése és gondos rakározása is.

Az ezeken kívül használatban levő lövedéknem, a kartács, sokkal csekélyebb jelentőségű; Oroszország a kartácsolvést általában ürlövedékkel helyettesíti, mely a cél elé a földre irányzandó.

Mint a táblázat mutatja, lövegeink *lőtávola* a külföldi tábori tüzéségeknél rendszeresített lövegek lőtávolánál jóval kisebb; de e körülmény csak látszólagos hátrány; t. i. nem lövegeink hordereje, sem lövedékeink röppálya-viszonyai szabták a hatást viszonylagosan ily alacsonyra, mert ezek semmivel sem rosszabbak mint például a német ágyúé, illetőleg lövedéké; hogy lövegeink lőtávolát úgy mérsékeltük, inkább harczászati okokra vezethető vissza s ama megismerésre, hogy a nálunk rendszeresített távolságokon túl a tábori tüzéség lövése, az emberi szem korlátozott látóerejénél fogva s a harcz előrelátható viszonyai között, csekély hatást ígér, a miért nem érdemes a löszert fogyasztani.

A mi különben a shrapnel lőtávolát illeti, az a mi viszonyaink között minden komplikáció nélkül tetemesen emelhető új időgyújtó rendszeresítése által, s ez iránt az utóbbi években tett kísérletek annyira megfelelő eredményt mutattak, hogy azon reményünkben, mely szerint tüzéségünk shrapneljeit a jövő háborúban jóval nagyobb távolságra fogja löni, mint ellenségünk, alig csalatkozunk; s ez áll még akkor is, ha ágyúit harczba vinni már rövid idő múlva alkalma nyílna.

A korábban előadottakból kitűnik, hogy a közelmúltban a lőfegyverek fejlődését egy vezéreszme uralta: a lövedék röppályájának lehetőleg lapossá, lehetőleg pásztázóvá tétele s e mellett a gyalog puskánál a lögyorsaság fokozása, az ágyúk lövedékeinek pedig azoknak élő czélok ellen hathatósabbá tétele; a cél úgy a gyalog puskánál, mint a tábori lövegeknél meg lehetőségen eléretett.

Amde a harczászat a fegyvertechnika rohamos fejlődésével a kiképezés által okozott nekézségeknél fogva nem bír mindig lépést tartani, másrészt pedig, mint már egyszer említettük, szükséges, hogy a technika fejlődése útján keletkezett elméleti tételek a gyakorlat, a tapasztalás által igazoltassanak; így azt látjuk, hogy mindig a nagy háborúk kényszerítették a harczoló hadakat harczászatuk módosítására, sőt e befolyás nem ritkán még a háború folyama alatt nyilvánult, ha a háború tartama azt egyáltalán lehetővé tette. (1870—1871, 1877).¹

Az 1877-iki orosz-háború folyamán azonban egy ellenkező esetet is észlelünk, hol t. i. egy genialis és rendkívüli erélylyel bíró vezér kiaknázza a modern löfegyverek egyoldalúságát s földsánczai mögött, melyeket szívélyesen véd, csaknem sérthetetlen marad az oroszok modern, lapos ív alatt lövő ágyúival szemben.

Ez időből származik ama mozgalom, mely a vont csövű ágyú által a hetvenes évek folyamán a tábori tüzérszerek lajstromából kitörült taraczk (Haubitze) rehabilitálására irányul.

Legélénkebben foglalkoznak e kérdéssel Oroszországban, mint a kik legközvetlenebbül tapasztalták a modern ágyú említett egyoldalúságát, de Oroszország határain túl is évek óta beható tanulmány és kísérlet tárgyát képezi.

Korunknak hasonló kérdésekben észlelhető radikalizmusa folytán immár ott vagyunk, hogy ma már nem is a taraczkok újra behozatalával, hanem inkább egy, ürméretében a nehéz tábori ágyúval összevágó tábori mozsár rendszeresítésén dolgozunk, mely hasonlóképen mint a tábori ágyú shrapnel is vetne, sőt tán kiválólag eme lövedéknem alkalmazására lenne hivatva.

Oroszország, értesülésünk szerint, már rendszeresített egy tábori mozsarat, s a szárazföldi hatalmak minden valószínűség szerint rövid idő alatt követni fogják.

Ha még megemlítjük, hogy a shrapnel szerkezetében is szándékoltatik némi változás, mely oda irányul, hogy a lövedék változatlan összsúlya mellett több töltelék-golyót fogadhasson be, a mi esetleg a lövedéktest aczélból való gyártása s a robbanó töltény más módon való elhelyezése által eszközölhető; ha megemlítjük továbbá, hogy az utóbbi években a löporgyártás tetemes haladást mutat, mi előbb-utóbb tábori lövegeink lőszerét is befolyásolni fogja, úgy körvonaloztuk azon kérdéseket, melyek ez idő szerint a tábori tüzérséget illetőleg acut jellegűek.

¹ Boguslavsky : «Entwicklung der Taktik», Hohenlohe : «Militärische Briefe».

Az egyes államokban a tábori lövegek anyagára vonatkozó mozgalmak igen rövidre vonhatók össze

Ausztria-Magyarországon semmi új nem történt; a nehéz lövegek aránylag csekély száma nagy hiány a tábori tüzérség felszerelésében s azok szaporítása annál is inkább kívánatos volna, mivel más államoknál e viszony kedvezőbb; de hogy e tekintetben valami intézkedés történt volna, erre nézve adataink nincsenek.

Németországban, melynek tüzérsége teljesen föl van szerelve, szintén semmi mozgalom sem volt észrevehető, kivéven némi apróságokat, mint például Lorenz ércz lövegtöltény-hüvelyeit és az ehhez való csapógyújtókat, Ketlman kombinált dugattyú s ékzáró szerkezetét stb., melyek azonban ez idő szerint jelentőség nélküliek.

Franciaország a legutóbbi időben kísérletet tett arra nézve, hogy Krupp lövegeit háttérbe szorítsa; az első kísérletet Szerbiában tette, hol *de Bange* tábori lövegrendszere Krupp és Armstrong lövegrendszerével összehasonlítólág kipróbáltatván, a de Bange-rendszer tényleg sikert aratott; a szerb kormány ennek folytán egy francia gyártelepnél (Cail) 45 üteg 80 mm. ürméretű de Bange-rendszerű vasból készült lövegtalppal ellátott, ágyút rendelt meg; az ütegek mindegyike 6 lövegből, 8 lőszerkocsiból s egy tartalék-lövegtalpból áll.

A de Bange-löveg szerkezete felől közelebbi adatok hiányzanak.

Oroszországban, mint azt már felemlítettük, a tábori taraczkok és mozsarak rendszerítése tekintetében folynak a kísérletek; a nehéz 15 cm. mozsarak a kívánalmaknak vetészeti tekintetben jól megfelelnek, de a lövegállványra s a mozgékony-ságra nézve még az elért eredmény nem eléggé kielégítő; a mozsarak ügyét különösen Dragomirow orosz tábornok képviseli, ki az újításnak rendkívüli sikert jósol; mások, különösen hadmérnöki tisztetek, ellenben a rövid és shrapnellövésre berendezett taraczkok rendszeresítését ajánlják, melyek a hadtest-tüzérséghez volnának beosztandók; a többség mindazonáltal az Oroszországban nagy számban levő 11 cm. nehéz tábori löveg mellett foglal állást s így a mozsarak és taraczkok kérdése előreláthatólag hosszabb időn át megoldatlan marad.

Olaszország az 1885—86-iki költségvetésbe 24 üteg 9 centiméteres nehéz löveg és 2 (7 cm.) lovaglóüteg beszerzésére a szükséges költségeket felvette, mi által az olasz tüzérség jelentékeny erősítést nyer.

Rónai Horváth Jenő.

VIII.

A MAGYAR KATONAI IRODALOMRÓL.

Az örökös háborúk kora elmúlt; de Európa államai, ma inkább mint valaha, fel vannak fegyverkezve, úgy, hogy a harczra hívó jel a katonák millióit zúdítja majdan a csatatérre. A fegyveres béke korát éljük, melynek terheit — nemzetünk nagyságához képest — nagy mértékben viseljük.

A nagy háború, mely a fegyveres békét, előbb-utóbb felforgatja, nem lesz nélkülünk; s a magyar nemzet minden erkölcsi és anyagi erejét latba veti majd, hogy a népek háborújából egy új korszakra biztosítva térjen vissza.

De az erkölcsi és anyagi hozzájárulás manapság nem elég, midőn a nemzetek individualitása minden téren, s így a katonain is, kiválóan érvényesül; s az intellectualis hozzájárulás oly kellék, melyet elengednünk nem lehet, nem szabad.

Félmilliónál több magyar állampolgár katona, s átlag negyvenmillió forintnyi összeggel járulunk a hadi költségek viseléséhez, és mégis fájdalommal kell bevallanunk, hogy a hadi tudományok művelésében nagyon messze vagyunk egyéb művelt népek mögött.

Alig egy emberöltő alatt a művelt nemzetek sorába léptünk. — Nemzeti irodalmunkat a külföld méltányolja, szak tudósainkat becsüli, művészeinket, sőt ujabban iparunkat is tiszteli: de fájdalom, katonai íróinkat, katonai irodalmunkat nem ismerheti, mert az ebbeli kis körű munkálkodás, még hazánkfainak legnagyobb része előtt is teljesen ismeretlen.

Való, hogy a szakirodalom fejlesztésére csupán egyesek akarata nem elegendő. A legjobb tehetség és művelt elme meddővé válik, ha nincs tér, melyen munkásságát kifejtse. A mi közönségünket, — mely daczára vitalis érdekeinek, a katonai tudományokhoz keveset ért — a katonai tudományok fejlődése és fejlesztése alig érdekli: honnan vegyük tehát az alapot, melyre

fölépítsük a magyar katonai irodalmat, ha olvasó közönséget nem lelünk?!

A mi korunk a kezdet kora. A kezdet nehézségei lépten-nyomon utunkba akadnak. De bármily akadályokkal kelljen is megküzdennünk, törjünk előre lankadatlan szorgalommal, készítsük elő a talajt egy szebb jövőnek, mely majd háladatosan gondol vissza az úttörőkre, kik nemzetük iránt való szeretetből dolgoztak: hazájok javára.

De ha a magyar katonai irodalom ekkoráig el van is maradva, be kell vallanunk, hogy már is biztos jelét látjuk a lassú, de egészséges fejlődésnek. Hiszen e szerény igényű sorok is hazánk legjelesebb intézetének, a Magyar Tudományos Akadémiának erkölcsi és anyagi pártfogásával látnak napvilágot; s hiszszük, hogy rövid idő multán, örvendetesebb feladat leend a magyar katonai irodalmat ismertetni, mint manapság.

A magyar katonai irodalom — daczára, hogy nemzetünk, hajlamainál fogva, a katonai dolgok iránt mindig érdeklődött — egészen újabb keletű. Nem hiányzott ugyan régebben sem némi munkálkodás e téren, de szakszerű s e mellett *önálló* irodalomról, csak a m. kir. honvédség felállítása óta lehet szó.

A katonai szabályok, úgyszólván az állandó hadsereg keletkezésével egyszerre, a magyar ezredek számára, magyar nyelven is kiadattak. Ilyen pl. az Eszterházy-ezred részére érvényes szabályzat a XVII. század végéről; a Maria Theresia-féle «Új hadi Regulamentum» 1751-ből; «A közkatonának, Gefrajter, Dobos, Káplár és Strázsamesternek különféle kötelességei» 1808-ból; «A szolgálat Regulamentuma», «Tanítás Regulamentuma», «Gyakorlás Regulamentuma» — a magyar felkelő nemes gyalogság és lovasság számára 1809-ből. Úgyszintén többféle szabályzat jelent meg 1848—49-ben, a honvédség és a nemzetőrség számára.

De a szabályzatok magyar kiadása szükséges volt különben is, mert magyar nyelvű ezredeknél a legénységi és altiszti iskolákban — sikerrel csak magyarul lehetett és lehet oktatni, — s e végre a közös hadseregnél számtalan ilyen magyar könyvecskét találunk.

Az összes szabályzatok, utasítások magyar nyelven való kiadása, a m. kir. honvédség felállításakor vált szükségessé. Törvény szerint ezen szabályzatok és utasítások a cs. és kir. közös hadseregével teljesen egyezők; — kivéven némely, a honvédség szervezésétől eltérő dolgokat: az eskü, a szolgálati idő stb.

A szorosan vett tudományos irodalomnak is akadunk némi nyomára:

Kiss Károly 1861-ben, a Magyar Tudományos Akadémia

megbízásából, Károly ausztriai főherczegnek «*A strategia elvei*» című művét fordította magyarra.

Asbóth Lajosnak «*A hadvezér és a hadtudomány alapelvei*» című műve 1869-ben II. kiadást ért.

Történetíróink, habár kizárólagosan ritkán foglalkoztak hadtörténelemmel, egyes munkáikban — a dolog természeténél fogva — az adatokat, főképen hadtörténelmi szempontból dolgozták ki.

Horváth Mihály 1842. évben az Akadémia rendes tagjává választatván: «A magyar honvédelem történeti vázlata» című értekezésével foglalta el székét az Akadémiában.

Ipolyi Arnold szintén készített bevezetést a magyar hadtörténet kidolgozásához, de sem ő, sem Horváth, sem pedig más az egyetemes kidolgozásra nem vállalkoztak.

Salamon Ferencz már a török hódoltság koráról kiadott művében, hatalmas munkával járult a magyar hadtörténelem kidolgozásához, mely nemcsak az adatok felhasználása, hanem főképen kidolgozásáért is, a hadtörténelmi írókat mindenha vonzani fogja. — Ugyancsak ezen jelesünknek köszönhetjük: «*A magyar hadi történethez a vezérek korában*» című korszakalkotó munkát.

Pesty Frigyes «*A magyarországi várispánságok története*» című művével vet világosságot az Árpádok korabeli hadtörténelemre. Munkája, tekintve az író rendkívüli lelkiismeretességét, valóságos kincses forrás, melyből inkább élvezettel, mint sem fáradsággal lehet meríteni.

Thaly Kálmán a kuruczvilág hatalmas megírója, a nemzeti harczokról emlékezvén, majd minden munkájában hadtörténelmet ír, melyet a nemzet ezen zivataros korszakából, jobban és kimerítőbben senki sem írhat meg.

Szentkláray J. a csajkások intézményével, *Ballagi Aladár* a harmincz éves háborúban oly nevezetes horvát karabélyosokkal ismertet meg.

A felsoroltakon kívül még sokan vannak, kik magyar hadtörténelmi dolgokkal foglalkoztak, de egyenkint felsorolni szándékunk nem lehet. A folyóiratok közül a történelmi társulat jeles közlönye, a «Századok», nemkülönben a «Hazánk» is kiválóan említésre méltó. Évről-évre közölnek jelesebbnél jelesebb értekezéseket, melyek részben vagy egészben a magyar hadtörténet megírásakor kiválóan felhasználhatók lesznek.

Az 1848—49-iki eseményeknek valóságos irodalmuk van. E korszak férfiai közül sokan, több-kevesebb politikai iránynyal dolgozták ki a két év hadi eseményeit.

Ki tagadhatná e munkák becsét?! De egyébnek, mint emlékiratoknak mégsem tekinthetők; mert még messze van az

a kor, hogy a történetíró — főképen ha az illető tényleg részt vett az eseményekben — az individualis érzelem ne befolyásolja. De hadtörténelmi szempontból minden megbízható adat egy-egy kincs, mely közvetlen, de megbízható forrásból véve megbecsülhetetlen.

Horváth Mihály még számkivetettsége idejében írta meg Magyarország függetlenségi harczának történetét.

Mészáros Lázár emlékiratai az író személye miatt fontosak.

Csetz J. Bem erdélyi hadjáratáról írt, mely munkát *Komáromi J.* fordította magyarra.

Asbóth Lajos szintén emlékiratokat adott ki az 1848—49-ki hadjáratból.

Makray L. Bem segédtisztjének *Bauer őrnagynak* hagyományait közölte.

Gelich R. «Magyarország függetlenségi harcza» cím alatt adja ki jeles művét ezen korszakról.

Ezenkívül számos kisebb-nagyobb mű jelent meg, melyek az írók jelentősége szerint több-kevesebb értékkel bírnak.

Említettük már, hogy a tulajdonképi katonai szakirodalom, — nem ugyan nagy mértékben, s inkább csak a legnagyobb szükséglet kielégítően, — a honvédség felállításától keltezhető.

A honvédség felállításakor tisztképző tanfolyamok nyíltak meg az egyes honvéd-kerületekben. A pesti tudományos egyetemen, valamint jelentékenyebb akadémiákon szintén előadatott a hadtudomány. Ezen előadások rövid idő múlva megszűntek, s a hadtudományokat 1872. évtől — magyar nyelven — csak a Ludovika Akadémiában tanítják.

A katonai irodalom minden ágában jelentek meg tankönyvek, melyek részben, nemcsak az iskolában, hanem az iskolán kívül is a hadtudományok megismerésére igen alkalmasak.

Harczászati munkát írt: Gr. *Pongrácz Károly*, *Kránitz János* (két kiadás), *Pacor Vilmos* (három kiadás); ujabban *Csalány Géza*, kinek munkája a honvédségi Ludovika Akadémiában az egy évi önkénteseknél tankönyvül használtatik.

Hadászatot: Forinyák Gyula s ujabban *Bernolák Károly*, kinek munkája a honvédtörzstiszti tanfolyamban tankönyvül van elfogadva.

Tereptant: Kránitz János és *Zsoldos Ferencz*; utóbbinak munkája jelenleg is használatban levő tankönyv.

Fegyvertant írt: *Domaniczky István* és *Bulyovszky Károly*; jelenleg a Lankmayr-féle fegyvertan fordítása használtatik tankönyvül.

Hadereg-szervezést írt: *Geöcze István* és *Sztráva Mik-*

lós; újabban *Bakonyi* Károly és *Pathó* Géza együttesen adtak ki ilyen munkát, mely jelenleg szintén tankönyv.

A *hadi földleírásnak* is akadt szakavatott írója *Csalány* Gézában. A mű, mely Közép-Európa hadi földleírásával foglalkozik, különösen hazánkra nézve, a szó szoros értelmében, alapvető munka. Példa után nem indult, mert nem irt a mai kor követelményeinek megfelelő ilyen munkát előtte senki. Ezen mű méltán megérdemelné, hogy ne csak katonai, hanem a földleírás iránt érdeklődő laikus olvasók körében is elterjedjen.

A magyar katonai irodalmat leghathatósabban «*A Ludovica-Akadémia Közlönye*» fejlesztette és fejleszti manap is.

Ezen havonkint egyszer megjelenő folyóirat immár 13. évfolyamát fejezi be. Nagyrészt a viszonyokban kell keresnünk az okot, hogy ezen, jelenleg egyetlen magyar katonai közlöny, a honvédségen kívül, úgyszólván, teljesen ismeretlen; de nagy része van ebben a közönyösségnek is, mely hirtelen való fellobbanás után annyiszor lepi meg nemzetünket.

Nem anyagi kérdés az, mely bennünket e kitérésre készítet, hiszen — a honvédelmi miniszter úr bőkezűségéből — erről szó sem lehet; de óhajtanók fölkelteni az érdeklődést, nemcsak a kérdéses közlöny, hanem egyáltalában a magyar katonai irodalom iránt, hogy e fontos tényező, a magyar nemzet erkölcsi támogatásával, a nemzethez méltóan fejlődjék.

E folyóiratban van megőrizve — úgyszólván — minden, mit magyar ember, a magyar katonai irodalom terén alkotott.

Folyóirat a túlságosan terjedelmes munkák közlésére nem alkalmas; s így a «*Ludovika Akadémia Közlönye*» is, nem terjedelmes és egységes művekből áll, hanem inkább kisebb-nagyobb értekezésekből, melyek sokszor a napi kérdésekre vonatkoznak, de általában a hadi tudományok különböző ágazataival foglalkoznak.

Czélt téveszteniénk, ha a 13 évfolyamnak részletes ismertetésébe bocsátkoznánk; de a magyar katonai irodalomról írván, létezésének e legfontosabb bizonyítékáról csak átsurranva megemlékeznünk nem lehet.

A «*Ludovika Akadémia Közlönyé*»-t szabályszerűleg a tanári kar szerkeszti. A technikai szerkesztéssel, a minisztérium részéről kinevezett tanár van külön megbízva. — Nyilvánvaló, hogy a most, mintegy harmincz főből álló tanári kar nem szerkeszthet. — hanem a szellemi munka is — úgyszólván, teljesen a technikai szerkesztőt illeti. — Méltónak tartjuk tehát megemlékezni azokról, kik a folyóiratot megindították, fejlesztették.

Kezdetben és azután, mintegy hét évig, *Geőcze István* volt százados vala a szerkesztő. A kezdet nehézségeivel ő neki

kellett leginkább küzdenie. Úgyszólván fel kellett fedezni az írókat, mert hiszen az előtt magyar katonai irodalom nem volt.

Azután hat éven át *Kránitz János* alezredes szerkesztette a közlőnyt. Az ő működése elévülhetetlen elismerést szerzett nevének. Ő volt, ki az eredeti czikkek közlését tűzte ki főczélul, s fordításokat, főképen német nyelvből valókat vagy éppen nem, vagy csak ritkán közölt. Egész új csoportja támadt a magyar katonai íróknak, kik munkáikat a Közlönyben adták ki.

A folyó év október havától kezdve *Csalány Géza* százados és már eddig is egyik legjelesebb magyar katonai író vette át a szerkesztést. Két füzet jelent meg eddig az ő szerkesztésében, tanuságául annak, hogy nemcsak írni, de szerkeszteni is tud, s biztatóul a jövőre, hogy e fontos irodalmi közlőny a nagynevű előd után méltó utódot nyert az új szerkesztőben.

A Közlönybe dolgozó írók, kevés kivétellel, a m. kir. honvédség tagjai. — Ilyenek:

Forinyák Gyula tábornok; több jeles czikkel örvendeztette meg a folyóirat olvasó közönségét.

Paxy Károly tábornok, kiválóan élénk czikkeivel, méltán a legkedveltebb írók közé tartozik.

Andrásffy Gyula tábornok, eredeti és angolból fordított jeles czikkekkal gazdagította a Közlöny tartalmát.

Sajnos, hogy ezek a t. írók már egy-két év óta mit sem közöltek.

Fülek Henrik ny. ezredes, nagy tudományra valló czikkei többször gyarapítják a Közlöny értékét.

Kápolnai P. István ezredes, a magyar katonai irodalom egyik legerősebb oszlopa. — Változatos s a mellett tartalmas czikkeivel mindig feltűnést keltett. Kápolnai neve, nemcsak a Közlöny olvasó közönsége előtt, hanem nagyobb irodalmi körben is ismeretes.

Kránitz János alezredes, az elsők között volt, mikor a magyar katonai irodalmat meg kellett teremteni; s az elsők között maradt a mai napig. Czikkei, melyek a legtisztább és legvilágosabb irány mintái, élénken tükrözik vissza nagy tehetségét. Reméljük, hogy, habár a Közlöny szerkesztésétől visszavonult is, a magyar katonai irodalomnak még hosszú időn át lelkes támasza marad.

Csalány Géza, az 1881. évben tartott miskolcz-vidéki nagy hadgyakorlatot, a hadtudomány mai állásának megfelelően dolgozta ki. Ebben is úttörő. Eddig két jeles követője akadt:

R. *Horváth Jenő* százados, ki az 1884-ki morva-melléki hadgyakorlatokat, és

Szécsi Mór főhadnagy, ki az 1885. évi keretgyakorlatokat dolgozta ki.

Kitünő dolgozatok, melyek az általános katonai irodalom mai állásában bármely katonai folyóirat becsét emelnék.

Horváth Jenő, ezenkívül sok más kisebb-nagyobb, de mindenkor jeles cikket írt, mely vele szemben a legjobb és legnagyobb reményre jogosítanak.

Domaniczky István őrnagy, különösen tárczaszerű, de a mellett magvas kisebb közleményeivel a Közlöny egyik legszorgalmasabb munkatársa.

Müller Hugó százados, fegyver-technikai cikkei ujabban általában feltűnést keltettek.

Sokan vannak még a megemlítetteken kívül, kik többször-kevesebbszer írtak a «Ludovika Akadémia Közlönyé»-be; de valamennyiről már azért sem emlékezhetünk meg, mert az olvasók türelmével visszaélni nem akarunk, sőt bocsánatukat is kell kérnünk, hogy egyáltalában ennyi részletezésbe merültünk. De midőn a még nagyon is zsenge magyar katonai irodalom ismeretetésére vállalkoztunk, meg kellett, legalább némileg, emlékeznünk azokról, kik a csak nemrégén még teljes pusztaságon oázist oázis után alkotnak.

Óhajtjuk, hogy a kicsi, de bátor csapat minél nagyobbra szaporodjék s minél nagyobbbat vigyen végbe.

Óhajtásunknak azonban csak akkor lehet foganatja, ha a nemzet — saját érdekéből is — hévvel felkarolja a még eddig nagyon kisdud magyar katonai irodalmat s erkölcsi s anyagi támogatásával pótolja századok és századok mulasztását.

Zrínyi a nagy költő és nagy hadvezér, Magyarországnak a törökjáromból való megszabadulására a magyar katonai műveltség kifejlesztését ajánlotta. — Több mint kétszáz év után, midőn a töröktől már régen nincs mit tartanunk, szavainak bölcsességét és még a jelenkorra is alkalmazható voltát tagadnunk nem lehet. — Mint mindenben, úgy a katonai dolgokban is, csak a valódi és nemzeti alapra épített műveltség biztosítja a nemzet jövőjét. S ha, mint egyéb téren, a katonain is, a művelt nemzetek közé sorakozhatunk, a jövőbe vetett teljes bizodalommal írhatjuk zászlónkra Zrínyi jelszavát: «Ne bántsá a magyart!»

Buzna Alajos.

IX.

HADTÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

AZ 1885—86. ÉVBEN.

I. A szerb-bolgár háború.¹

A berlini szerződés, melyről azt hittük, hogy Európa békéjét hosszú időre biztosítja, az 1885-ik szeptember 18-án a bolgár nép által, melynek sorsa felől a hatalmak önkényűleg rendelkeztek, átlukasztatott; Kelet-Rumélia bolgár lakossága ugyanis elhatározta, hogy a bolgár fejedelemséghez fog csatlakozni s e végből a Philippopolisban székelő török főkormányzót, Gavril pasát, a mondott napon hivatalából elmozdítván, Sándor bolgár fejedelmet fölkérte, hogy az egyesített bolgár fejedelemség élére álljon.

Sándor fejedelem ez ajánlatot elfogadta, Philippopolist bolgár csapataival megszállta s azok egy részét török beavatkozástól tartva — Drinápoly felé előretolta.

A török támadás azonban nem következett be, hanem e helyett a Bulgária és Rumélia egyesülésében önmagára nézve veszélyt látó Szerbia, szeptember 24-én, hadseregének mozgósítását rendelte el, míg Törökország csupán megfigyelő csapatokat állított Kelet-Rumélia, Bulgária és Szerbia határain föl.

Hogy Szerbia elhatározását megérthessük, ismernünk kell az előzményeket.

Az 1877-ik évi török háborút Szerbia Oroszország unszolására és segélyével kezdte meg, s a veszélyben általa cserbenhagyatott; az orosz-török háborúban ismét szövetségese volt Oroszországnak s mégis mindezekért nemcsak hogy jutalmat nem nyert, de sőt épp Oroszország volt az, mely a balkáni

¹ Használt források: Dragoni «Strategische Betrachtungen etc.», Bilimek-Waissolm «Der bulgarisch-serbische Krieg», Löbell «Jahresberichte etc.» 1885.

ügyek rendezése alkalmával Szerbia területének a nisch-i és piroti kerületekkel való nagyobbítását ellenezte; ez Oroszország részéről természetes is, mivel első sorban az akaratának engedelmes Bulgáriát akarta támogatni, nagyobbítani, hogy a Balkán félszigeten további tervének végrehajtása elég nagy és elég biztos alapot nyerjen.

Szerbia a berlini congressuson tehát azt látta, hogy érdekei Bulgária kedvéért mellőztetnek; ily körülmények közt mit tehetett mást, mint hogy a hozzá barátságos indulatú s érdekeit előmozdító Ausztria-Magyarországhoz csatlakozott, s így Oroszországnak, még inkább pedig az orosz protectió fényében sütkérező Bulgáriának természetes ellenségévé vált.

A viszony az új állammal, a bolgár fejedelemséggel, nem is volt nagyon szívélyes, és a kölcsönös sérelmek egymást követték.

Ily körülmények közt volt Szerbia, midőn a Bulgária és Kelet-Rumélia egyesüléséről szóló hírt vette, melyre mással, mint hadserege mozgósításával alig felelhetett; «az egyesült és megnagyobbodott Bulgária, mint azt a hatalmakhoz intézett szerb körjegyzék kifejti, állandó fenyegetést képez Szerbia ellen, mely őt nemcsak fejlődésében gátolja, de függetlenségét, állami létét veszélyezteti, s ha az államok egyensúlya a Balkánon, akár a status-quo helyreállítása, akár Szerbiának adandó compensatio által vissza nem állittatik, Szerbiának készen kell lennie arra, hogy nemzeti függetlenségét, melyet százados harcok árán szerzett meg, bárki ellen is megvédelmezze».

Ezek voltak az okok, melyek a szerb hadsereg mozgósítására vezettek; a hadsereg tehát mozgósított, a nélkül azonban, hogy e rendszabály célja határozottan és világosan kimondatott volna. Kétségtelen, hogy Szerbia a mozgósítás elrendelésekor a Bulgária ellen való támadásra még nem gondolt s csak *minden eshetőségre* készen akart állani; igen valószínű az is, hogy Szerbia föllépése által a hatalmaknak imponálni akart, remélvén, hogy a mozgósítás az egyensúly helyreállítására vonatkozó kérelmének nagyobb súlyt fog kölcsönözni; ebben azonban csalódott; a hatalmak a szerb-bolgár ügyet végnélküli conferentiák tárgyává tették, míg másrészt a szerb közvélemény a Bulgária elleni háborút hangosan követelte; a helyzet mindinkább nyomasztóvá vált, különösen miután a mozgósított hadsereg föntartása óriási költséget igényelt.

E helyzetnek csak a *hadizenet* vagy a *leszerelés* vethetett véget; a szerb kormány az elsőt választotta, minek folytán a hadizenet 1885. november 13-án éjjel megtörtént.

A *szerb hadsereg mozgósítása* első sorban csak az *álló hadseregre*, vagyis a védkötelezettek 10 legifjabb korosztályára

s a másodsorban kivonuló csapatok egy részére terjedt ki; az álló hadsereg mozgósítása azonban nem volt tökéletes, a meny-nyiben az ezredek, kettő kivételével nem 4, hanem csak 3 zászlóaljjal mozgósítottak, minek oka úgy a tisztekben és altisztekben, mint nemkülönben a lőszerben való hiány volt; hasonló módon a tűzérezredek 8 helyett 4 üteget, a lovasezredek 4 helyett 3 századot állítottak fel.

E szerint mozgósítottatott *az álló hadseregnél*:

13 gyalogezred, à 3 zászlóalj	}	összesen 47 zászlóalj.
2 » à 4 »		
5 lovasezred, à 3 század,	»	15 lovasszázad.
5 tűzérezred, à 4 üteg,	»	20 üteg,
a hegyi tűzérségtől		3 »

összesen 47 zászlóalj, 15 lovasszázad, 20 üteg 6 és 3 üteg 4 löveggel, tehát 132 löveg.

A másodsorban kivonuló csapatokból:

5 gyalogezred, à 3 zászlóalj,	összesen 15 zászlóalj,
két lovasszázad	» 2 lovasszázad,

összesen 15 zászlóalj és 2 lovasszázad.

A szerb hadsereg *hadrendje* ezek után a következő lett:

Főparancsnok: a király.

Vezérkari főnök: Petrovič ezredes hadügyminiszter.

Tűzér-főnök: Bogičević ezredes.

Műszaki főnök: Magdalenic alezredes.

A hadsereg főhadiszállása Pirothban.

Közvetlen a hadseregparancsnokság alatt állott:

1 lovasdandár	8 lovasszázad,
1 hegyi tűzérezred	12 löveg,
1 vártűzér-zászlóalj	4 század,
1 utászszázad	1 »
1 egészségügyi század	1 «

továbbá 2 távíró osztag, 2 hídkészlet, lőszeroszlopok stb.

I. Morava hadosztály, Dasčani Kladenac és Vlašina; *parancsnok*: Topalovič Péter ezredes.

II. Drina hadosztály, Ržane; *parancsnok*: Miskovič Jovan ezredes.

III. Duna hadosztály, Alačer; *parancsnok*: Jovanović Milutin tábornok.

IV. Sumadia hadosztály, Sukorska M.; *parancsnok*: Beniczky István ezredes.

E hadosztályok mindegyike 9 (a Duna-hadosztály 6) gyalog-zászlóaljból, 3 lovasszázadból, 24 lövegből, 1 utász és 1 egészségügyi századból, 1 élelmezési és 1 lőszeroszlopból, 2 tábori kórházból állott.

Élelmezési állománya 9600 ember, 1400 ló; *ütközet-állománya* 7200 löfegyveres, 450 lovas és 24 ágyú volt.

Az V. a «*Timok-hadosztály*» volt Zajéarban, előbb Gjnkníč ezredes, majd Leschjanin tábornok parancsnoksága alatt s 10 gyalog-zászlóaljból, 4 lovasszázadból, 24 lövegből s a főntebb említett egyéb részekből állott; e hadosztály ütközetállománya 13,000 ember, 600 lovas és 24 löveg volt

A mozgósított hadsereg összes száma 64,500 ember, 8600 ló s 4,000 jármű, ütközetlétszáma 48,400 ember, 2700 lovas és 132 löveg lehetett.

A bolgár-ruméliai hadsereg mozgósítása korántsem ment oly könnyen, mint a szerbé; a békeállomány Bulgáriában 8 gyalogezredből à 3 zászlóalj, 2 lovasezredből à 4 század és 12 ütegből à 8 lövegből állott; Kelet-Ruméliában mintegy 18 gyalog és 1 lovasszázad s egy üteg állott — mint keret — rendelkezésre.

A védkötelezettség mindegyik államban 23 korosztályra, azaz 18—40-ig, határoztatván meg, a keretek betöltésére elég ember állott volna rendelkezésre, mindazonáltal a tisztekben és altisztekben való hiány, mely az orosz tisztek nagyrésznének Bulgáriából való eltávoztása után rendkívül nagy volt, a terv és szervezet szerinti mozgósítást meg nem engedte.

Az orosz tisztek távoztása különösen lesújtó volt Bulgáriára, mivel ez által legtapasztaltabb tiszteitől fosztatott meg s a hadügyminisztériumot, a vezérkart, az összes törzstiszti helyeket és a századosi helyek $\frac{4}{5}$ -öd részét új, tapasztalatlan, sőt nagyrészt elégtelen képzettségű egyénekkal kellett betölteni.

A hadügyminisztérium vezetését Nicoforow tűzér százados vette át, a hadsereg vezérkari főnökévé Petroff százados neveztetett ki; a gyalogezredeket századosok, a zászlóaljakat részint századosok, részint alantas tisztek vezényelték: a zászlóalj legfeljebb 5 tiszttel rendelkezett, míg a tartalék- és önkéntes csapatoknál a viszonyok még rosszabbak voltak.

A mozgósított csapat 56 gyalogzászlóaljból (köztök 1 önkéntes és 15 opoltschenie zászlóalj: ez utóbbiak népfölkelési csapatok), 15 lovasszázadból s 15 ütegből állott; e haderők *hadrenddel* nem bírtak, a mennyiben felsőbb rendű seregekbe összeállítva nem voltak, hanem a szükségnek megfelelőleg *csoportokra* egyesítették.

A mozgósított hadsereg összes létszáma mintegy 50,000 fő gyalogság, 2000 lovas és 120 ágyú volt, mely azonban később még önkéntes felkelőcsapatokkal jelentékenyen szapo odott.

A *helyzet* október közepén a következő volt: *Szerbia* már tisztaba kezdett jönni az iránt, hogy az ügy diplomatiiai úton megoldást alig nyer, s azt oly módon hitte legelőnyösebb

módon előidézni, ha a hadsereget a bolgár határon összpontosítja, még pedig azon szándékkal, hogy szükség esetén Bulgáriába bevonul, a sofiai, trni és widdini kerületeket megszállja, Sofiát és Widdint elfoglalja, s ily módon kézi zálogot nyervén, a bolgár kérdésnek Szerbiára nézve előnyös megoldását biztosítja.

Kétségtelen dolog, hogy e szándék gyors és határozott keresztülvitele esetén egy új és Szerbiára nézve kedvező fordulat állott volna be, s tekintve, hogy több hatalom, ezek között első helyen Ausztria-Magyarország, a berlini szerződés épségben való föntartását ohajtotta, igen valószínű, hogy a status quo ante visszaállítását eredményezte volna.

Ámde Szerbia szándéka kivitelében napról-napra késett, s mikor tényleg hozzáfogott, a kedvező alkalom már elmúlt.

A szerb hadsereg *hadászati felvonulását* egyébiránt három csoportban hajtotta végre.

A *főerő*, a Šumadija-, Duna- és Drina-hadosztály, egymást követve a nisch-pirot-sofiai fővonalon, a korábban megjelölt pontoknál állott, melyhez a bal szárnyon, Krupactól keletre álló lovasdandár is számítandó volt.

A *főerőtől délre* a Vlašina völgyben, a Trn felé vezető útvonalon állott a Morava-hadosztály.

A *főerőtől északra* a Timok völgyben, a Timok-hadosztály csapatai állottak.

A főerő (a nischava-hadsereg) hadosztályai és a Morava-hadosztály egy-egy menetre állottak egymástól, közvetlen a határ mentén, mintegy 4 menetre Sofiától.

A Timok-hadosztály ellenben kikülönített viszonyban volt s a Widdin ellen, valamint egyáltalán a Duna és a Balkán közt végbeviendő hadműködésre volt kiszemelve.

Ez utóbb megjelölt hadosztály Pirot-tól 4, Sofiától 8 menetre lévén, oly messze állott, hogy egy a főhadműködési vonalon vívandó döntő csatában már részt nem vehetett; a szerb vezérlet e szerint a Timok-hadosztályra nem is számíthatott, s úgy lát-szik, hogy a bolgár hadsereg leküzdésére és Sofia bevételeire a 4 hadosztályt is elégségesnek tartotta.

Ha a támadás a felvonulás bevégezte után rögtön, tehát október közepén intéztetik, e működési terv bizonyára sikerülhetett volna, mint az a bolgár haderők ez időbeli s a következőkben előadandó helyzetéből kitűnik.

A *bolgár hadsereg* mozgósítása, legalább a szervezetszerű csapatokra nézve, befejeztetvén, a bolgár haderők október közepén következőleg állottak:

a *főerő*, mely az önkéntesekkel és felkelőkkel mintegy 45—50,000 főre volt tehető, Philippopolis körül, továbbá a török határ mentén, Sofiától mintegy 8 meneryire állott;

egy *második*, körülbelül 12,000 főnyi csoport, Sofia körül volt elhelyezve s előcsapatait Trn-en és a Dragoman-szoroson túl egész a szerb határig tolta előre;

a *harmadik*, mintegy 6000 főnyi csoport Widdinben állott.

Az erők ez elosztásából látható, hogy Sándor bolgár fejedlem ez idő szerint még nem volt jövőendő ellensége felől tisztában s valóbbszínűnek tartotta a török mint a szerb hadsereg támadását.

Ha tehát Szerbia ekkor támad, Sofia körül nagyobb haderő még össze nem vonható, s terve sikerülhet.

Novemberben azonban a dolgok már másképp állottak; míg Szerbia részéről heteken át mi sem történt, Sándor mindinkább tisztábban látta a helyzetet, s egyrészt a hadseregnek Sofia környékén való összpontosítását, másrészt Slivnica megerősítését, egész erélylyel megkezdte.

A hadizenet megérkeztek a szerb határon már 24,000 főnyi gyalogság, 480 lovas és 52 ágyú állott, a widdini csoport pedig 15,000 főre emelkedett, míg Kelet-Rumélia belsejében még közel 45,000 ember állott rendelkezésre.

A szerb hadak mindhárom csoportja élével november 14-én a korai reggeli órákban *átlépte a bolgár határt*.

A főerő, élén a Duna-hadosztályal a Sofiára vezető főutat követte, a Morava-hadosztály a Vladina völgyben, majd a hasonló nevű fensíkon át Trn felé, a Timok-hadosztály — egy oszlopot Dimič alezredes alatt Bregova, egy másodikat Putnik alezredes alatt Radiloga felé kikülönítvén — Widdin felé menetelt.

A Timok-hadosztály, daczára annak, hogy a bolgár előcsapatok Adlijénél elég közel állottak, az nap ellenállásra nem talált; a második két csoport azonban a Dragomanon és Trnen túl előretolt bolgár csapatokkal előörsi csatározásokat volt kénytelen folytatni; nevezetesen a Duna-hadosztály bukkant Caribrodnál szívósabb ellenállásra, a mennyiben a jó felállításban levő — bár csak 2 gyalogzászlóaljból és 1 lovasszázadból álló — bolgár előcsapat, a szerbek részéről 6 zászlóalj fejlődését idézte elő, ezután a bolgárok visszavonulván, a Duna-hadosztály megszállta Caribrodot.

November 15-én az előnyomulás folytattatott.

A *főcsapat* a védelemre előkészített Dragoman szorosnál újra és pedig most sokkal erőteljesebb ellenállásra talált, mely a szerb elővéd-hadosztályt — túlereje daczára — egész estig foglalkoztatta s a szoros elfoglalása csak a sötétség beálltával sikerült; az állásból kivetett bolgárok Slivnicára vonultak vissza, a szerb hadosztály pedig, mely a küzdelemben már sokat vesztett, a Dragoman szorosban táborozott.

A derékhadtól kivált Drina-hadosztály a főerővel egy

magasságban a Lukovica völgyében nyomult Gaber felé előre s többször volt kénytelen harcra bocsátkozni.

Északon a Timok-hadosztály — bár szintén erős küzdelem után — a bolgár előcsapatokat szintén visszavetette s elfoglalta Adlijét.

Hasonlólag *délen* a Morava-hadosztály is csak hosszabb küzdelem után bírta Trn helységet hatalmába ejteni.

E napon érkezett Sándor bolgár fejedelem Sofiába, hová a kelet-ruméliai csapatok első része csak két nap múlva — november 17-én, zöme pedig csak 4 nap múlva, november 19-én érkezhetett csak meg.

A legközelebbi feladat tehát az volt, hogy a szerb hadak előnyomulása, valamely megerősített védőállásban mindaddig feltartóztatassék, míg e megerősítések megérkezhetnek.

E célra leginkább megfelelt a slivnicai védőállás, melyben az erősítési munkálatok egyébként már október óta folyamatban voltak.

A munkálatokat ez állásban összpontosított csapatok parancsnoka Gutschew százados vezette.

November 16-án a szerb főhad megelégedett azzal, hogy a Dragoman magaslatokról leszállva, Slivnicával szemben állást foglalt.

A Timok-hadosztály további előnyomulása újabb küzdelembe került.

A Morava-hadosztály Bresnik elé ért.

A szerb főerő a Caribrodnál és Dragomannál vívott ütközetekben nagyobb veszteségeket szenvedett s valószínűleg ez volt az oka, hogy 16-án csak annyira hatolt előre, a mennyire ez harc nélkül lehetséges volt.

Amide a következő nap is elmúlt a nélkül, hogy a Slivnicánál álló bolgár csapatok megtámadtattak volna; ez állítólag azért történt, hogy egyrészt a Morava-hadosztálynak a slivnicai állás balszárnyában való megjelenése lehetővé tétessék, másrészt pedig, hogy a csapatoknak nyugalom adassék.

Sem az egyik, sem a másik ok nem indokolhatja eléggé a bekövetkezett szünetet.

Bár a szerb lovas-dandár működése felől keveset tudunk, mindazonáltal a felderítő szolgálat legprimitív módon való kezelésénél is tudniok kellett a szerbeknek, hogy Slivnica előtt egy erősített védő állás van, továbbá, hogy a bolgár csapatok ez állásba folyton érkeznek; a Morava-hadosztályt tehát oly módon kellett volna útnak indítani, hogy az a főerővel egyidejűleg érkezzék Slivnica elé és azután, tekintve, hogy minden óra újabb csapatot hoz az állásba, nemcsak hogy 17-én nyug-

napnak helye nem lehetett, de sőt a slivnicai állást még 16-án meg kellett volna támadni.

November 16-án a támadás még sikerre számíthatott, 17-én vagy 18-án már kevésbbé, mivel ez idő alatt az állásban jelentékeny bolgár haderő volt összegyűjthető.

A bolgárok a november 16-án beállott szünetet valóban derekasan fölhasználták: a csapatok a legnagyobb erőmegfeszítésekkel siettek Slivnicába, hogy annak védműveit megszállják, s 17-én Sándor fejedelem már nemcsak arra érezte magát elég erősnek, hogy a slivnicai állást megvédje, de sőt már a támadó föllépésre is gondolt.

A *slivnicai állás* a helységtől északnyugotra mintegy 4 kilométerre van, és az út mindkét oldalán elterülő magaslatokból áll, melyek közül a déli oldalon levő a magasabb, míg az északi laposabb s a Blato patak völgyébe csekély hajlással száll le; az arczvonat előtt a Halkali patak medre van, mely az úttól északra mocsaras.

Az állás mindkét szárnyán egy-egy redoute állott, melyek mindegyike 12 nehéz löveggel volt felszerelve; a két redout között a gyalogsági sánczok, lövészárkok stb. egész rendszere vonúlt végig, néhol — hol az oldal meredek — egymás fölé is alkalmazva.

Hátránya volt az állásnak, hogy a szemben lövegtűz-távokra levő magaslatok által uraltatott s hogy balszárnya a hegyes és szintén uraló környezet folytán könnyen meg volt kerülhető.

A slivnicai állásban levő bolgár csapatok *november 17-én* egész délelőtt 10 óráig hiába vártak a szerbek támadására; ekkor Sándor fejedelem a jobb szárnyról egy 3 zászlóaljjal végrehajtott előtörést kísérlett meg, mely a szerb Duna-hadosztály előőrseinek visszavetését, közvetlen utána pedig a harcznak az egész vonalon való megkezdését eredményezte.

A fedezékek mögött levő bolgár gyalogság meggátolta a szerbek előnyomulását, tűzérségök pedig a szerbeket fölülmúlván, a támadó csapatok részéről a támadás előkészítése, a védő állásának megrendítése eszközölhető nem volt; ily körülmények közt általános rohamot intézni lehetetlen volt, az egyes csapatok által erőmegfeszítéssel és nagy veszteséggel végrehajtott részleges rohamok pedig eredményre nem vezethettek.

A sötétség beálltával a szerbek jobb szárnya és közepe a harcztól félbeszakította s állásaiba visszatért, míg a balszárnny ugyanazon ezred által, melynek 3 zászlóalja a harcztól bevezette, visszavetettén, visszavonulásra volt kényszerülve.

A bolgárok — gyengeségök érzetében — üldözésre nem gondolhattak s megelégedtek azzal, hogy a szerb támadást eredménytelenül visszaverték; és ezzel bizonyára meg is elégedhettek,

mivel az elért és talán nem is remélt siker erkölcsi hatása rendkívüli volt s befolyása a következő napok eseményeire nézve is bizonyára számba veendő.

November 18-án a szerbek új támadást intéztek Slivnica ellen; a főtámadás ezúttal a bolgár balszárny ellen irányult.

Két óráig tartott már a küzdelem s a támadás már majdnem sikerült, midőn a Sofia felől a harctérre érkező újabb 2 zászlóalj, a bolgár 4 zászlóaljból s 3 ütegből álló ütközet-csoport támogatására sietvén, még elég jókor érkezett, hogy a támadást visszaverni segítse.

Egyidejűleg a középén és a bolgár jobb szárny ellen is intéztetett — inkább tüntető jellegű — támadás, de mindkettő sikertelen maradt.

A késő délutáni órákban tett megkerülő kísérlet szintén hajótörést szenvedvén, a november 18-iki ütközetnap — legalább a szerbekre nézve — ismét eredménytelen lett; az egész szerb hadművelet november 18-án egy erőszakos kémszemléhez hasonlított, mely egy a következő nap eszközendő döntő támadás előkészületeül szolgált.

A bolgárok — daczára a szerb támadások eredményteljes visszautasításának — 18-án még mindig nem mehetek át támadásba, mivel erre az állásban összegyűjtött erők elégségesek nem voltak.

November 19-ke volt a döntést előidézendő.

A támadási terv szerint a 3 szerb hadosztályból álló főszereg arctámadást volt intézendő, míg a Morava-hadosztály Breznik felől a bolgár balszárnyat átkarolván, a döntést előidézte volna.

Ámde a Popow százados parancsnoksága alatt álló, mintegy 5000 főnyi bolgár csapat, a Morava-hadosztály egyik felét Brezniknél lekötötte, másrészt Philipow különítménye a hadosztály másik felét Radomir irányában elvonta; a Morava-hadosztály ily módon alárendelt bolgár erők által a harctér legfontosabb pontjától, Slivnicától, távol tartatván, a főszereg a november 19-ki döntő harcra ismét egyedül maradt.

A támadást a főszeregnél a Šumadia- és Drina-hadosztálynak a bolgár állás jobb szárnya ellen való előnyomulása vezette be; a bolgárok ezt csak tüntetésnek véelve, Sándor fejedelem csak akkor kezdett oda újabb csapatokat küldeni, midőn a szerbek már tért nyertek; a küzdelem azonban csakhamar megállapodott s hosszú tűzharczczá változott át, melyet a bolgár jobb szárny támadó lökeme oly módon fejezett be, hogy a szerb csapatok a dragomanműútig visszavetettek, a bolgárok pedig az állás előtt fekvő Meka-Crer magaslatot megszállván, ez állásból nemcsak hogy a szerb támadást oldalazhatták, de sőt a szerb sereg kész visszavonulási vonalát is fenyegették.

A november 19-ki küzdelem tehát a bolgároknak újabb sikert, a szerbeknek újabb vereséget eredményezett; erkölcsi eredménye pedig e küzdelemnek az volt, hogy a bolgár hadsereg önérzete még inkább fokozódott és Sándor fejedelemben ép úgy mint csapataiban ama meggyőződés keletkezett, hogy a szerb támadást immár biztosan visszaverik, sőt, ha a még útban levő csapatok beérkeznek, önmagok támadásba mehetnek át.

A mily mértékben emelkedett a bolgár csapatok önérzete, a szerb hadseregé ugyanoly mértékben alászállott, ha ehhez még a tetemes veszteségeket, az eredménytelen küzdelmek által előidézett kimerültséget és csüggedést, végre a rossz időjárás, a hiányos élelmezés és a már nagyon érezhető lőszerhiányt számba vesszük, nem csodálkozhatunk azon, hogy a szerb fővezérlet a további támadás szándékával felhagyott s a legtöbbet szenvedett Duna-hadosztályt a Dragoman-szoroson át való *visszavonulásra* utasította.

November 20-ka mindkét fél számára a nyugalom napja volt; a szerb hadosztályok közül a Drina- és Šumadia-hadosztály a Slivnica előtt levő állásban megmaradt; a Duna-hadosztály visszavonulását a fővezérlettől nyert parancs következtében megkezdte; a Morava-hadosztály pedig erre az ellenség által kényszerítetett; Popow százados ugyanis 20-án támadásba ment át, elfoglalta Brezniket s az itt álló részt visszavonulásra kényszerítette; hasonló történt a Radomirnál Philipowval szemben álló részszel. A Morava-hadosztály zöme tehát útban volt Trn felé s csupán egy kisebb rész (körülbelül $\frac{1}{3}$ -ad) jutott Golubobci tájékán a fősereghez.

Bolgár részén e nap érkezett meg az utolsó nagyobb csapatoszlop Slivnicához.

Sándor fejedelem ennél fogva *november 21-én* támadásba ment át.

Mindazonáltal a szerb csapatok a Dragoman szoroson akadály nélkül jutottak át s az átvonulást sem az előnyomuló bolgár jobb szárny, sem a Ginci szorostól direkt Pirot felé előnyomuló s Panicza százados parancsnoksága alatt álló oszlop meg nem gátolta; a Dragoman szorost a Drina- és Morava-hadosztályhoz tartozó csapatok, melyek e szerint hátvéd viszonyba jutottak, szállták meg, míg a szerb hadsereg többi része Pirot felé hátrált.

November 22-én Nikolajew alezredes hadosztálya 12 zászlóaljjal erőteljes támadást intézett a Dragoman szorosnál álló szerb csapatok ellen, melyek szívós védelem után csak a szuronynyal való megrohanásnak engedtek; a bolgár hadosztály ekkor a szorost birtokába vette s előcsapataival Caribrodot is megszállotta.

November 23-án a szerbek innét is visszaűzettek és *november 24-én* az utolsó szerb csapatok is visszavettetésén, a következő nap, *november 25-én* a sofiai hadműködési vonalon *Bulgária területén ellenség többé nem állott.*

Másképp állott azonban a dolog a Balkántól északra fekvő területen, hol a *Timok-hadosztály* Widdin ellen működött.

E hadosztály, mint a korábban előadottakból tudjuk, november 16-án elfoglalta Adlijét s 17-én egyes részeivel megjelent Widdin előtt.

Widdin, ha nem is képez többé modern felfogások szerint várat, védelemre mégis eléggé alkalmas erősség, kivált oly csapatok ellen, a milyenek Leschjanin tábornok rendelkezésére állottak; a bolgár Duna-flotilla egyébként nagy buzgalommal működött, hogy részint Rusčukból, részint más dunamenti bolgár városokból csapatokat, élelmi szereket és Rusčukból különösen tüzérségi anyagot Widdinbe szállítson.

A vár tehát sem 17-én a felszólításra, sem 18-án az első rohamra meg nem adta magát.

November 19-én a slivnicai vereség folytán a Timok-hadosztály parancsot kapott, hogy rögtön a főszereghöz siessen; Leschjanin — egy megfigyelő csapat visszahagyása mellett — azonnal megindult Belogradčik irányában, de még alig ért e hely közelébe, midőn ellenparancsot kapott s Widdin mielőbbi elfoglalására utasítottatott azon czélból, hogy Szerbia a netán bekövetkezendő béketárgyalásoknál kézi zálogot nyerjen.

A Timok-hadosztály erre ismét visszafordult, elhagyott állásait november 23-án ismét elfoglalta s a várat még ugyanaz éjjel bombáztatni kezdte; november 24-én Tatardžik — Smrdan — Kapitanovce vonalában megerősítette csapatai felállítási vonalát és 25-én rohamot kísérelt meg; úgy ez, mint az ugyanaz nap délután megkísérelt második roham is visszaveretett s a hadosztály egész 28-ig a megfigyelésre szorítkozott; ekkor újabb rohamot intézett, de ismét eredmény nélkül.

Ugyan e nap érkezett a hadosztályhoz a fegyverszünet megkötéséről szóló értesítés.

A *főhadműködési vonalon* időközben lefolyt események a következők:

A szerb hadosztályok *november 25-én* elhagyva a bolgár területet, Pirottól nyugatra egy új állásba vonultak, mely jobbról a Pasjaca patakra, balról a Nišavára támaszkodott, mely utóbbi meredek völgyoldalakkal birt; e felállítás 5 kilométer kiterjedésben úgy a sofia-pirot-nischi fővonalat, mint a pirot-leškovaci és a pirot-knjazevaci útvonalakat felfogta; e felállításból Pirot kijáratai is tűz alá voltak vonhatók.

A hadosztályok a Piroiban alakulófélben levő csapatokból

kiegészítéseket nyertek és az állás megerősítéséhez — előkészítve mi sem lévén — rögtön hozzáfogtak.

A bolgárok részéről ekkor Caribrod körül mintegy 35,000 ember állott és pedig Gutschew hadosztálya 16 zászlóalj, 1 lovas-század és 2 üteg, Nikolajew hadosztálya 19 zászlóalj, 6 lovas-század és 8 üteg; ezenkívül a Sukova völgyben állott Popow oszlopa 10 zászlóalj, 1 lovasszázad és 2 üteg, végre a ginci szorostól Pirot felé vezető úton Odorovcinál Panicza oszlopa mintegy 4000 emberrel.

November 26-án Sándor fejedelem a támadást újra megkezdte és összes oszlopaival központi irányban Pirot ellen nyomult előre.

A szerb előcsapatok a lovas-dandár támogatása mellett visszavonultak állásaikba; a bolgár lovasság ekkor rohamot intézett a szerb lovas-dandár ellen, mire az szintén a főállás mögé vonult.

Lassankint a bolgár csapatok minden oldalról előrehatoltak és a szerb állások ellen tűzharcot kezdtek; döntésre az idő már késő lévén, a bolgárok e napon csupán Pirot elfoglalását kísérelték meg, mi az első rohamra ugyan sikerült, de a szerbek ellenlökemet intézvén, a bolgár csapatokat Pirotból ismét kivetették s azok csupán néhány külsőbb házat tartottak birtokukban meg.

Az e napi harcokból Sándor fejedelem meggyőződött, hogy a szerb csapatok Pirotnál komoly ellentállást szándékoznak kifejezni. Személyesen végrehajtott szemrevételezése pedig azon eredményre juttatta, hogy döntést a várostól nyugatra kell keresnie, hol nemcsak a támadás legtöbb előnnyel jár, de azonfölül a pirot-nisch-belgrádi műutat, a szerbek visszavonulási fővonalát is birtokába ejtheti.

Az előkészületeket a támadásra Sándor fejedelem már a 26-ára következő éjjel megtette, a mennyiben a szerb állás előtt fekvő pontokat közvetlen éjjél után megtámadtatta és elfoglalta.

Ez idő alatt ment végbe a támadásra szükséges erőcsoportosítás a szerb állás közepe és bal szárnya előtt.

Az első küzdelem a bal szárny előtt levő Baricifluck falú birtokáért indult meg, melyet a bolgárok két ízben elfoglaltak és ugyanannyiszor elvesztettek s végleg csak akkor jutott birtokukba, midőn a támadásra 9 újabb zászlóalj vonult föl.

Pirot birtokáért a Duna-hadosztály csapataival szintén erős küzdelem folyt, míg végre az is a bolgárok kezébe került; legnehezebb volt azonban a harc a szerbek balszárnyán, hol a bolgár támadó csapatok a szerb tartalék által fogadva, komoly veszedelemben forogtak és e veszély annál nagyobb volt, mivel e szárny visszavetése minden valószínűség szerint az egész

támadás balsikerét vonta volna maga után; Sándor fejedelem ekkor személyesen vezette csapatait előre s a most következő általános roham a szerb csapatokat minden ponton hátrálásra kényszerítette.

A bolgárok elfoglalták a szerb állásokat, de az üldözés részint a beállt sötétség, részint a csapatok kimerülése miatt folytatható nem volt.

Sándor fejedelem Pirothban vett szállást, hogy a nap fáradalmainak kipihenése után a további hadműveletek tervét megállapítsa.

Ámde ezekre nem került többé a sor.

A következő reggelen, november 28-án Khevenhüller gróf osztrák-magyar nagykövet jelent meg Sándor fejedelemnél, hogy a nagyhatalmak és különösen az osztrák-magyar monarchia nevében a hadműveletek beszüntetésére szólítsa fel, ellenkező esetben a hatalmak beavatkozását helyezvén kilátásba.

Sándor fejedelem a tegnapi legutolsó győzelem után s tekintve, hogy az ellenséget nemcsak hogy az országból kiűzte, de sőt azt saját területén is legyőzte s Piroth elfoglalásával kíváncsi teljesítésére kézi zálogot is szerzett, e kívánság teljesítését észszerűnek látta, minek folytán a két fél fővezérlete közt létrejött megegyezéssel *fegyverszünet kötött* s az ellenségeskedések beszünttetettek.

Az egész hadjárat alatt Szerbia holtakban és sebesültekben 6500, hadi foglyokban 1200 főt veszített; a bolgárok vesztesége holtakban és sebesültekben 2300, hadi foglyokban 1000 főre számíttatik.

A rövid, alig 14 napra terjedő hadjárat alkalmat szolgáltatott a bolgároknak, hogy harczképességeiket fényesen bebizonyították; a legnagyobb sietséggel összeszedett, tapasztalatlan s hiányos képzettségű tisztek által vezényelt, de egy vezéri tehetségekkel bíró jeles férfiú vezetése alatt álló hadsereg meggyőzte a sokkal kedvezőbb viszonyok közt levő szerb sereget, kiűzte a betolakodó ellenséget az országból s így jogot szerzett arra, hogy létképességét a világ elismerje.

Az állandó fegyverszünet Pirothban deczember 21-én kötött meg; deczember 27-én hagyták el a hadviselő felek egymás határait, míg végre az 1886-ik évi márczius 3-án kötött bukaresti békeszerződéssel a hadjárat teljesen befejeztetett.

Bulgária és Kelet-Rumélia fiai a Slivnicánál, Dragomanánál és Pirothnál együtt kiontott vérrel egyesülésöket, szövetségöket megpecsételték s a hatalmak azt végre is elismerni kényszerültek; ez megtörtént, midőn Sándor fejedelem az egyesült országok kormányzójaként öt évre megerősítettetett.

Az orosz birodalom azonban, mely az akaratának ellen-

szegülő fejedelmet lépten-nyomon üldözte, e békés, az ország jólétét és felvirágzását előmozdító állapotokat soká nem tűrhette; az orosz ügynökök, kik a veszély idején elvonultak a bolgár földről, újra megjelentek s az orosz rubelekkel szövetkezve, árulót kerestek Sándor fejedelem ellen; s találtak is; a nép egy szennyes söpredéke, néhány kötelességéhez és esküjéhez hűtlen tiszt s egy maroknyi éretlen gyermek augusztus 20-án, éjnek idején rátörtek a fejedelemeire, hogy lemondásra bírják.

Sándor lemondott, nem ugyan kényszer folytán, hanem a rút hálátlanság láttára, mely egy marok rubelért elárúlja a haza megszabadítóját, diadalmas vezérét, fejedelmét.

Szerencsére van egy erős párt, mely a becsület ösvényén megmaradt s mely ez idő szerint is eredménynyel küzd az orosz felforgató befolyás ellen; hiszszük, hogy a jó ügyet diadalra segíti.

II. A francia koloniális háborúk.

A) Madagaskarban.

A francia köztársaságnak a Madagaskar teljes alávetésére irányzott törekvései a parti törzsek ellenszegülése és Ranovolona királyné passiv ellentállása, még inkább azonban a klímagyilkos hatása folytán nem aratták a kívánt sikert; a hovákkal folytatott háború már majd egy éve tartott s még mindig eredmény nélkül.

A helyzet 1885. elején, midőn a tongkingi ügy és a khinai viszály jobban elmérgesedett, még kedvezőtlenebbé vált és a francia kormány jónak látta Madagaskarban a hadműveleteket szüneteltetni s egyszerűen az elfoglalt állások megtartására szorítkozott, úgy vélvén, hogy a hováknak a külvilágtól való elzárása s ellenök irányzott kisebb vállalatok által őket elvégre is engedékenységre fogja bírni.

A Miot tengernagy parancsnoksága alatt álló haderő, mint egy 21 kisebb-nagyobb hadi és szállító hajóból s mintegy 2500 ember szárazföldi csapatból állott; birtokában tartotta a sziget nevezetesebb helyeit — köztök Tamatave nagy kikötőt — föntartotta az összeköttetést úgy e helyek, mint a Réunion (Bourbon) sziget és az anyaország közt s ily módon a helyzetnek ura lévén, egyelőre várhatott.

A rossz időjárás alatt, tehát egész júliusig, a csapatok nagyobb része a Réunion szigeten berendezett Sanitariumban volt, a nagy szigeten levők pedig állásaik megerősítésén dolgoztak; a csapatok létszáma e mellett a klíma befolyása és a

rossz időjárás folytán rendkívül leapadt s így egyelőre semmi sem történhetett; leszámítva Madjungának a hovák által való körülzároltatását, mi ellen a francziák egyelőre mit sem tehettek, s egy harácsoló különítménynek Diego-Suarez-nél történt megtámadtatását, az egész időszak esemény nélkül telt el.

E közben a béketárgyalások megkezdődtek s a francziák a hovákra nagyobb nyomást akarván gyakorolni, előbb Ambudimadiru helyőrsége rendezett egy portyázó körjáratot a körüle levő hova-csapatok visszaűzésére, majd Madjunga helyőrsége, támogatva a «Rédoute» és «Tirailleuse» ágyunaszádok által, intézett támadást a körülzároló hovák ellen; mindkét vállalat azonban jelentékenyebb eredmény nélkül folyt le.

Ezt egy, Miot tengernagy által rendezett nagyobb vállalat követte, mely később egyszerű «kémszemlének» minősítettett ugyan, tényleg azonban célja az volt, hogy a hovák Farafatte melletti táborát megtámadtassék s elfoglaltassék.

A hovák állása mintegy 16 kilométer hosszúságban, 7 kilométerre a keleti tengerparttól, egy magaslaton vonult végig; arczban mocsarak és folyóvonalak által volt fedezve, melyek csak bizonyos gázlókon voltak áthatolhatók; egyike a nagyobb gázlóknak Sahamafynál volt, hol egy híd is vezetett át.

A francziák e gázlót és hidat akarták birtokukba ejteni, hogy azután a hovák felállítását jobb oldalában s hátában megtámadhassák.

A 2¹/₂ zászlóaljból, összesen 1400 főből és 8 lövegből álló oszlop Miot tengernagy által személyesen vezetve, szeptember 10-én 4^h 15¹-kor indult meg.

6^h-kor ért a hovák ütegei közelébe, melyek 4000 méterről az oszlopra oldaltűzet nyitottak meg; ezt a Tamatave mellett levő francia erőd és 3 hajó (Naiade, Nielly és Bisson) ágyúival 6500 méter távolságról vizionozta.

8^h-kor érte el az oszlop a mocsarakat, melyeken áthatolt és egy kis erdőcske szélén, 700 méterre az ellenséges czölöp-erődítéstől tűzvonalat alkotott s a lövegek is felvonultak.

A tűzharcz hosszú ideig folyt, de eredmény nélkül, mivel a hovák ágyúi a francia lövegek tűzét annyira fölülmulták, hogy azokat a tűzharczból ki kellett vonni.

Miot tengernagy ennél fogva délután 3-kor a visszavonulást elhatározta; a hovák a francia oszlopot sűrű rajvonalakkal üldözték s vonatának egy részét el is fogták.

Az oszlopból 1 tiszt és 5 legény meghalt, 4 tiszt és 32 legény megsebesült.

Az e támadással egyidejűleg a hovák legszélső balszárnya ellen intézett tüntető támadás a hovákat Ampassimandour falu feladására indította, a farafattei főállásban levő csapatok azon-

ban oda nem vonattak s így e támadás sem érte el valódi célját.

A hovák e győzelem által felbátorítva, újabb támadásokat intéztek s egész 1500 méterre Tamataveig előnyomultak, mire Miot több parthelység bombáztatásával felelt.

Október hónappal a rossz időjárás újra beköszöntött; időközben azonban a béketárgyalások ismét megkezdettek.

Francziaországban az uralkodó hangulat nagyobb tengeren-túli vállalatokra nem volt kedvező, nagyobb eredmény pedig csak akkor volt remélhető, ha Madagaskarba jelentékenyebb erők küldetnek.

A francia kormány ez okból a béketárgyalásoknál nagyobb engedékenységet mutatott, s így a béke deczember 17-én való-sággal megkötöttetett.

A béke pontjai a következők:

1. Francziaország a királynénak a szigeten való uralmát elismeri s Francziaország a szigetet csak kifelé képviseli.

2. A francziák lemondanak a partvidéki törzsek felett gyakorlandó protektoratusról, a királyné azonban ezeknek jó-akaró bánásmódot biztosít.

3. Francziák a szigeten birtokokat nem szerezhetnek, de örökbérszerződéseket köthetnek.

4. A francziák elhagyják a megszállt pontokat — köztök Tamatavet is, — mihelyt a hovák 10 millió hadikárpótlást fizet-nek; engedélyt nyernek azonban arra, hogy a Diego-Suarez öbölben telepítvényeket szervezzenek.

B) Tongkingban.

A tongkingi ügy az 1885-ik év elején következőleg állott:

A Bac-Lé melletti ütközet után Francziaország kényes helyzetbe jutott. China a szerződésszegés vádját visszahárítván Francziaországra, nemcsak hogy megtagadta az elégtételt, de sőt csapatait Tongkingban ismét előre tolta.

A dolgok állásán csak két módon lehetett segíteni: nagyobb haderővel bevonulni Chinába s a pekingi kormányt az elégtételadásra erőhatalommal kényszeríteni, vagy fontos helyek vagy területek elfoglalása által kézizálogot szerezni; a harmadik, a közlekedés megszakítása s a kikötők blokirozása — mint azt a kísérletek mutatták — sikert nem ígért.

Miután az első mód rendkívüli erőfeszítést igényelt volna, mi egyelőre nem volt kivihető, a második mód kiviteléhez kellett fogni.

Ez vezetett Formosa sziget főkikötőjének, Kelungnak elfog-

lálására. Az egész sziget elfoglalására azonban csak az 1885 januárban várt erősítések megérkezése után lehetett gondolni.

De maga Tongking sem volt még teljesen a francziák birtokában, s a francia haderőnek a Delta-terület megvédése is elég dolgot adott s a chinai csapatoknak az ország határán túl való visszaszorítása, azok folytonos szaporodásánál fogva, kivihető nem volt. Itt tehát szintén az erősítések megérkezésére kellett várni.

Brière de l'Isle tábornok, a tongkingi hadosztály parancsnoka, haderejének nagyobb részével a Deltában, Hanoi, Chu és Hung-Hoa körül állott s jövődő működésére nézve előbb a vörös folyam völgyét akarta az itt működő Yünnan hadsereg ellen biztosítani, hogy azután, az erősítések megérkeztével, teljes erővel észak felé, Langson irányában működhessek.

Ámde deczember végével a chinaiak észak felől nagyobb erővel nyomultak elő s a Deltát fenyegették; e csapatok visszautasításával Négrier tábornok bizatott meg, ki e feladatot január 3-tól 7-éig, két napi ütközet s mintegy 90 főnyi veszteség árán meg is oldotta.

A veszély azonban ez által nem volt teljesen elhárítva; a chinaiak Langson felől újból előnyomultak, minek folytán a vörös folyam völgyén Tuyen-Quan irányában tervezett előnyomulást egyelőre el kellett ejteni; a Langson irányában való hadművelet elodázhatlanná vált.

Február 1-én indult meg a két dandárból, összesen tizenkét zászlóaljból és 6 ütegből (8000 ember, 36 löveg) álló hadosztály Langson ellen. Az összeütközés a chinai Quang-Si hadsereggel nem váratott soká magára. Már 4-én harczra került a dolog, mely 6-áig tartott, 11-én és 12-én pedig újra folytattott, míg végre a hadosztály február 13-án délben Langsont is elfoglalta és a közel 100,000 főből álló Quang-Si sereget rendkívüli fáradsalmak s tetemes veszteségek után a határokon át visszautaztatta.

Ez idő alatt azonban észak-nyugat felé, a vörös folyam völgyében a Tuyen-Quan erőd, mely 3 századból (594 fő) s 6 lövegből álló helyőrséggel birt, a Yünnan hadsereg és a fekete lobogósok által újra körülférfaloztatott, s január 26-ától kezdve ostrom alá vétetett. Dominé őrnagy és kis csapata emberfeletti erővel küzdöttek ez ostrom ellen, mely márczius 3-ig tartott. E küzdelem a tongkingi hadjárat legérdekesebb epizódjai közé tartozik. A kis erőd a 30,000 főt meghaladó Yünnan hadsereg minden erőfeszítésével daczolt s bár, részint az ellenséges aknáknak által, részint pedig a rohamok visszaverésében 3 tisztet és 270 embert veszített, s így védőrsége felére leolvadt, mégis sikerült az ellenséget mindaddig távol tartania, míg végre már-

czius 3-án a Langsonból visszatérni kényszerülő Brière de l'Isle tábornok az ostromló ellenséget hevesen megtámadván, elűzte s délután 3 órakor az erődbe bevonult. A tábornok itt csak 6-ikáig maradt s azután 2 zászlóalj turcost az erődben visszahagyván visszatért Hanoiba.

Langsonban Négrier tábornok dandára maradt vissza, mely, mig egyrészt rendkívüli élelmezési nehézségekkel küzdött, másrészt a Quang-Si hadsereggel folytonos harczban állott. Már február 28-án új támadást kellett intéznie, hogy a chinaiakat a határon át ismét visszaűzze, s e küzdelmek márczius első felében is folyton tartottak.

Márczius közepén egy 6700 főből álló szállítmány érkezett Tongkingba, melyből 1500 Formosába küldetett.

Ámde az ügyek mindenütt rosszabb fordulatot vettek. A francia Cochinchinában lázadás tört ki, Anamban pedig a forradalom a küszöbön volt. Langsonban Négrier alig tarthatta magát. Formosában a foglalás nem haladt.

Különös rossz fordulatot vett a Langsonnál álló dandár ügye. Négrier tábornok márczius 24-én új támadást intézve a chinaiak ellen, a túlerő által hátrálásra kényszerült s maga is megsebesült. E percztől fogva a dandár mindinkább visszashorítottatott, fegyelme megbomlott s a dandár általában oly rossz viszonyok közé került, hogy márczius 28-án már Langsont is feladni kényszerült s ápril 1-én Chuba tért vissza.

A vörös folyam völgyében a Yünnan hadsereg, Brière de l'Isle tábornok távozása után, újra eredménytelennel nyomult elő, minek folytán a francziák Tuyen-Quan erődöt feladni s csapataikat visszavonni kénytelenítették. A Yünnan hadsereg utánok nyomult, s midőn azok Hung-Hoa-ban megállapodtak, e helyet is körülfoglalta.

Formosa szigetén az erősítések megérkezése után a foglalásra új kísérletek tétettek, de e kísérletek szintén eredménytelenek voltak.

A francia hajóhad, mely Courbet tengernagy parancsnoksága alatt 4 pánczélos hajóból, 15 kisebb-nagyobb hadihajóból, 2 torpedó-naszádból és 5 szállító hajóból állott, jobb eredménnyel működött.

Február 6-án Courbet a chinai hajóhad felkeresésére az északi vizekre ment s a chinai hajókat 13-án reggel 6 órakor Sheipo közelében feltalálta. A chinai hajók harczra sorakoztak, de látva az ellenség erejét, visszafordultak s a francziák által üzőbe vétettek. A francia hajóhad erre a sheipoi öbölben foglalt állást.

Február 15-én Courbet torpedó-támadást intézetta «Yu-Yen»

chinai fregatt ellen, mely teljesen sikerült. Ugy a fregatt, mint egy közelében álló ágyúnaszád elmerült.

A Tschin-Hainál álló 3 chinai hajó ellen intézett támadások ellenben eredményre nem vezettek.

Márczius végén a hajóhad visszatért Formosára, mivel azonban a rendelkezésére álló erő a sziget elfoglalására még mindig elégtelen volt, Courbet tengernagy a Pescador szigetcsoporthoz támadta meg, s rövid küzdelem után, melyben különösen a francia tengerész gyalogság Makung erőd körül erős harczot vívott, a szigetcsoporthoz márczius 30-án tényleg el is foglalta.

Végre ápril 11-én még egy 800 emberrel terhelt chinai szállító hajó fogatott el, melylyel a hajóhad jeles működését befejezte.

A béketárgyalások ugyanis időközben jobb fordulatot vettek. Az előzetes békepontozatok Franciaország és China közt már ápril 4-én aláíratk, melyet június 9-én a Tientsinben kötött végleges béke követett.

A tientsini béke tulajdonkép az 1884. május 11-iki szerződés megújítása volt. China lemondott Anam és Tongkingra nézve formált jogairól, mely országokban a rend helyreállítása Franciaország feladatává tétetett. A szerződésszegésért Franciaország által követelt hadi kárpótlás azonban elejtetett.

Ez utóbbi volt a leglényegesebb pont s ebben China volt a nyertes fél; mindazáltal Franciaországra nézve is kedvezőbb volt a béke megkötése, mert a háború folytatása még óriási áldozatokba került volna, míg így a májusban Tongkingba érkezett erősbítések teljesen az anami és tongkingi területek birtokának végleges rendezésére fordíthatattak.

A béke megkötése folytán a chinai csapatok azonnal visszavonattak. A Quang-Si hadsereg május 5-én, a Yünnan hadsereg ugyane hó 15-én hagyta el Tongking területét, a fekete-lobogósok azonban visszamaradtak s a francia csapatokat még hosszú ideig foglalkoztatták.

A francia foglaló sereg május végén Courcy tábornok parancsnoksága alá helyeztetett, ki egyidejűleg Anam és Tongking területére polgári és katonai kormányzóvá neveztetett ki. A sereg két hadosztályra osztatott, melyek egyike Brière de l'Isle, másika Négrier tábornok parancsnoksága alatt állott. Mindegyik hadosztály 14 zászlóalj gyalogságból, 1—3 lovas századból és 3 ütegből állott.

A hajóhad Courbet tengernagynak június 12-én bekövetkezett halála után feloszlattatott. Egy része Léspès — később Rieunier tengernagy alatt a tongkingi vizeken hagyatott, a többi pedig más rendeltetést nyert.

Courcy tábornok július 2-án érkezett Huéba, hol a fran-

czia fensőbbtség elismerésekép Ham-Nghi anami királytól ünnepélyes fogadtatást követelt. Ez be is következett ugyan, de máskép, mint azt a tábornok hitte.

Az ünnepélynek július 5-én kellett volna végbe menni, ez azonban azzal vette kezdetét, hogy az 50,000 főre menő anami hadsereg éjjel 1 órakor rárohant a francziák által megszállt fellegvárakra és a legationális épületekre, azok nagyrésztét felgyújtotta s egyidejűleg erős ágyútűz is kezdett.

Az álmából felriasztott legénység fegyvereihez kapott s a rendkívüli zűrzavar daczára oly jelesen küzdött, hogy az ellenséget reggeli 8 óráig minden ponton visszaverte s a királyi palotát is, melyből a király a hegyekre menekült, elfoglalta.

A francziák e küzdelemben 9 tisztet és 70 főnyi legénységet veszítettek s 18,000 gyalogsági s 1400 tüzérségi töltenyt lőttek el. Az anamiták részéről 1200—1500 hulla fődte a küzdőteret.

Habár ily módon a fővárosban a nyugalom helyreállott, az anami hadsereg elmenekült része, mindenk felett pedig maga a király, egész Anamban lázadást keltett, mely a keresztények tömeges gyilkolásával járt, mi a francziákat arra kényszerítette, hogy az egész országban helyőrségeket létesítsenek.

A viszonyok lényegesen azonban csak akkor javultak, midőn az elmenekült király 1885 szeptember 19-én trónvesztettnek nyilvánítván, a Tu-Duc törzs utolsó örököse Chang-Long-Mong királylyá koronáztatott, az eddigi kormányzó Van-Thuong pedig a Puolo-Condora szigetre száműzetett; egyidejűleg a hadsereg is ujjaszerveztetett s francia keretekben kiképeztetett.

Tongkingban és Cochinchinában a viszonyok jobbra fordultak, mindazáltal itt is folytonos elővigyázatra vala szükség. Az elővigyázati rendszabályokhoz tartozik az anami rendszer szerint elosztandó helyőrségek létesítése (kisebb helyeken fél század, nagyobbakban 1—3 zászlóalj) is, mely az 1886. év kezdetén léptetett életbe.

A tongkingi háború ezek szerint az 1885. év végével véget ért.

Az 1886-ik évre a tongkingi francia haderő látszáma a következőkben állapított meg:

Szárazföldi hadsereg	407	tiszt	12,635	legény,
tengerész gyalogság és tüzérség . . .	108	»	2,794	»
tongkingi (benszüllött) lövészcsoportok	171	»	12,546	»
46 hajó	180	»	4,515	»
Összesen . . .	866	tiszt	32,490	legény.

A háború Franciaországnak 330 millióba került. 1500 tiszt és 50,000 főnyi legénység szállítatott Ázsiába. Ezek közül

1600 fő esett el ellenség előtt, míg 8000—9000 fő a klíma áldozata lett.

Franciaország azt hiszi, hogy az ember- és pénzáldozat jövőben kisebb lesz s Tongking dúsan fog a befektetett tőke után kamatozni; de csak egy töredék hiszi azt s a tongkingi költség az 1885. december 24-én tartott ülésben csak 4 szavazattöbbséggel szavaztatott meg.

A Freycinet-kabinet colonialis politikája a tongkingi ügyön annyit változtatott, hogy Anam és Tongking számára polgári kormányzó neveztetett ki. A kormány azt hiszi, hogy az ország polgári kormányzattal lesz pacifikálható. A tongkingi katonai parancsnok ez időtől a kormányzóságtól függ s annak rendelkezései szerint cselekszik.

III. Az angolok sudani hadjárata.

A sudani ügy az 1885-dik év elején még mindig igen kedvezőtlenül állott.

Az egyiptomi alkirály már 1884-ben belátta, hogy a Mahdi tömegeivel szemben nem boldogul s az angolok által támogatva, kísérleteket tett arra, hogy Felső-Egyiptomban (az egyiptomi Sudanban) levő csapatait visszavonja s az egyiptomi kormányhoz hű maradt lakosságnak oltalmat nyújtson.

Ily kísérletek voltak Graham küldetése Sinkatba és Tokarba és Gordon küldetése Chartumba; mindkét vállalat kudarczot vallott.

Gordon 1884. február 28-án vonult be Chartumba, de az rövid idő múlva, Gordon csapatainak márczius 28-án szenvedett veresége folytán, a Mahdi által ostrom alá vétetett.

Habár Gordon ismételve kért segílyt kormányától, ez csak júniusban, midőn már Berber is a Mahdi hatalmába került, gondolt a kérelem teljesítésére, valóságban pedig csak akkor hajtotta ígéretét végre, midőn augusztusban Wolseley tábornokot a nilusi expedíció vezérévé kinevezte, s őt szeptemberben egy 9 zászlóaljából, 2 $\frac{1}{2}$ lovasszázadból, 1 ütegből és 3 hadmérnöki századból álló oszloppal Chartum felé útnak indította: Wolseley e csapatokhoz még 4, egyenként mintegy 350 tevéből álló teve-ezredet csatolt.

Az oszlop a Nilus mentén haladt fölfelé s december 13-án ért Dongolába, december 16-án Kortiba.

Kortiból Stewart tábornok indult előre a tevehaddal, mely ez időben 73 tisztből, 1172 főnyi legénységből 2099 tevéből és 40 lóból állott, s melyhez még mintegy 400 főnyi gyalogság 1 lovasszázad és $\frac{1}{2}$ üteg csatlakozott.

Deczember 30-án, Kortiból a Nilus kanyarulatait elvágó sivatag-úton elindulva, 1885. január 2-án ért a Gakdul forrásokhoz, honnét több napi pihenő után tovább vonúlt; 16-án Abu-Klea-nál táborozott; 17-én az itt levő szorosnál nehéz harczot vívott; január 19-én az oszlop ismét megtámadtatott, végre 20-án elérte Metammeh-t.

20-án találkozott a csapat Gordon hajóival, 24-én pedig — a megsebesült Stewart helyett — Wilson parancsnoksága alatt, hajón tovább menve Chartum felé, 28-án elérte a várost; de már késő volt, az árulás megnyitotta Chartum kapuit a Mahdinak s Gordon pasa meggyilkoltatott.

A felmentő csapat ennek folytán visszatért Kortiba, hol Wolseley állott.

Nagyobb fáradtsággal járt Earl tábornok küldetése, ki az utat Chartum felé a Nilus mentén fölfelé hajtotta végre; február 5-én érte el az oszlop Birtit, hol Chartum elestéről értesült; február 10-én támadást intézett az oszlop az arabok kirbekáni állására, mely sikert aratott ugyan, de Earl tábornok elesett; az oszlopot Brackenbury ezredes vezette tovább, s február 23-án már majd elérte Abu-Hamedet, midőn Kortiba visszarendeltetett.

Wolseley hadteste ekkor a forró évszakot várva, Korti környékén helyezkedett el, midőn április 13-án, az orosz viszály következtében Alsó-Egyiptomba visszarendeltetett, hol július folyamán meg is érkezett.

A másik expedíció, mely Graham tábornok alatt hajón Suakimba indítatott, hogy innen Berber felé törjön, Suakimból Berberbe vasutat építsen s végre ismét Chartumba vonuljon, 1885. február 5-én vette kezdetét.

A hadtest, mely 12,000 emberből, 2300 lóból, 3500 tevéből és ugyanannyi öszvérből s 10,000 főt meghaladó munkásból s egyéb nem harczolóból állt, márczius 18-án ért Suakimba.

Innét Berber felé Osman Digma hadai tanyáztak, melyeket Graham márczius 19-étől április 2-ig több heves küzdelemben szerencsésen visszavert; a vasút építése ápril végeig Otavig haladt, midőn a hadtest az orosz viszály miatt, hasonlókép mint Wolseley hadteste, Alsó-Egyiptomba rendeltetett.

A sudáni hadjárat ezzel véget ért.

X.

AZ 1885—86. ÉVBEN ELHALT JELESEBB KATONÁK
NEKROLOGJAI.

I. Az osztrák-magyar haderő tagjai.

Lichtenstein Frigyes herczeg

császári és királyi lovassági tábornok ; szül. Bécsben 1807. szeptember 21-én, meghalt ugyanott 1885. május 5-én.

Lichtenstein Frigyes herczeg fia volt az 1836-ban elhalt Lichtenstein János tábornagynak, ki a mult század végén és a jelen század elején magát a francziák ellen viselt háborúkban kitüntette. 20 éves korában mint hadnagy a Schwarzenberg dsidás-ezredbe lépett, néhány évig a székely-huszároknál szolgált, 1832-ben lovas századparancsnok, 1838-ban őrnagy, 1839-ben alezredes, 1840-ben ezredes és a Reuss herczeg huszárezred parancsnoka, 1848-ban vezérőrnagy lett. Az 1848-adiki olasz hadjáratban Santa Lucia, Montanara és Volta mellett kitüntette magát, miért a Mária-Terézia rend lovagkeresztjét kapta. 1849-ben részt vett a toscanai és római expeditióban. 1849. jul. 20-án altábornagygyá neveztetett ki, hosszabb ideig a császári occupationalis hadsereg parancsnoka maradt Florenzben, később pedig átvette a főparancsnokságot a 6. hadtest felett Grázban. Schwarzenberg Károly herczeg halála után 1858-ban kormányzó és főhadparancsnok lett Erdélyben. 1861. máj. 14-én lovassági tábornokká léptettetett elő, később mint kormányzó a Bánságba, és ezután mint főhadparancsnok Magyarországra jött, mely állásában 1866. ápril végéig megmaradt. 1872-ben az urakházába hívatott meg, mint életfogytiglani tag. («Wehrzeitung» 1885. máj. 6. 36. sz.)

Hillebrandt Antal

császári és királyi altábornagy; szül. Salzburghan 1830-ban,
megh. Bécsben 1885. november 22-én.

1847-ben mint hadapród a tullni utász-iskolába lépett be; 1848-ban jelen volt Bécs bevételénél; 1849-ben mint utász tiszt Magyarországon volt. Később a hadmérnök-karhoz helyeztetett át, és a hadi iskolát elvégezvén, 1859-ben mint százados az akkor fennállott főszállásmesteri karhoz jutott és az olasz hadjáratban Magentánál a vaskorona rendet nyerte. 1866-ban Bécsben mint a hídfőnél álló csapatok vezérkari főnöke magát kiválóan kitüntetvén, őrnagygyá és báró Hess tábornagy szárnysegédévé neveztetett ki. 1870-ben alezredes lett, 1871-ben a vezérkar elnöki osztályának főnöke és a 27. gyalogezrednél teljesített rövid szolgálat után 1875-ben a 72. számú Ramming gyalogezred-tartalék parancsnoka lett és ez állásban ezredessé léptettetett elő. 1876-ban visszahívatott a vezérkarhoz, átvette a vasúti osztály vezetését; a boszniai occupatio után a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntettetett ki; 1879-ben a 27. gyalogdandár parancsnoka lett, 1880-ban pedig vezérőrnagygyá léptettetett elő. 1885-ben hadosztály-parancsnokká és altábornagygyá neveztetett ki, de rövid idő múlva ereje megtört és hosszú küzdés után november 22-én meghalt. («Wehrzeitung» 1885. nov. 25., 94. sz.)

Karstenfelsi és hegyaljai Pacor Albert

császári és királyi altábornagy, született Sátoralja-Ujhelyen, 1834-ben,
meghalt Bécsben, 1885. november 23-án.

Tanulmányait a bécs-ujhelyi katonai Akadémiában kitünő sikerrel végezte, és 1852-ben mint II. osztályú hadnagy a 39-dik gyalogezredbe osztatott be. 1854—56-ig a hadi iskolát látogatta és ott is kiváló eredményt ért el. 1859. április 5-én vezérkari századossá léptettetett elő. Az 1859-diki olasz hadjáratban kitünő magatartásáért a III. osztályú vaskorona-rendet, az 1866-diki hadjáratban pedig, mint Holstein herczeg lovashadosztályának vezérkari főnöke, a katonai érdemkeresztet nyerte. A königrätzi ütközetben a rohamot intéző lovasság élén súlyos sebet kapott. Rövid idővel a hadjárat után őrnagygyá neveztetett ki, és 1869-ben mint vezérkari főnök a Bocche di Cattaróban és a fölkelők elleni hadműveletekben vett részt, mely működéseért legfelsőbb elismerésben részesült. Ezután második törzstiszt volt a prágai főhadparancsnokság vezérkari osztályánál, később gróf

Neipperg lovassági tábornok alatt a lemergi főhadparancsnokság vezérkari főnöke. A magyar honvédséghez áttétetvén, előbb dandárnok volt Brassóban, később mint ezredes és csoport-főnök a honvédelmi minisztériumban működött; 1877-ben a kassai 77. magyar kir. honvéd-gyalogdandár parancsnokává, 1879-ben vezérőrnagygyá és 1881-ben az erdélyi VI-dik honvédkerület parancsnokává neveztetett ki. Midőn 1884-ban altábornagygyá neveztetett ki, már gyöngélkedett és nemsokára kénytelen volt a tényleges szolgálattól megválni. A honvédség benne legjelesebb tábornokainak egyikét gyászolja. («Wehrzeitung» 1885. november 28., 95. sz.)

Báró Jovanovics István

császári és királyi altábornagy; született Pazafiste-n (Határőrvidék) 1828. január 5-én, meghalt Zarában, 1885. december 8-án.

Katonai pályáját 1842. szeptember 14-én kezdette, midőn mint hadapród a 40. gyalogezredbe és egyidejűleg a gráci hadapród-iskolába lépett. 1844-ben a 27. gyalogezrednél hadapróddá neveztetett ki, hol 1846-ban hadnagygyá, 1849-ben főhadnagygyá léptetett elő. Az 1848—49-diki olasz hadjáratokban résztvett és a pastrengoi ütközet alkalmával kitűnő magatartásáért megdicsértetett. 1850-ben május hóban a vezérkarhoz osztatott be és még ugyanez évben a vezérkarba felvétetett. 1851-ben mint dandár-vezérkari tiszt résztvett San-Marino occupatiójánál és ezután a Forli-ban álló oszlophoz osztatott be. 1852. januárban századossá neveztetett ki. 1853-ban pedig báró Kellner vezérőrnagyhoz osztatott be, a ki rendkívüli kiküldetésben volt Cattaróban; innét többször fontos megbízásokkal küldetett Omer pasa főhadiszállására, Spuzba és a montenegrói fejedelem főhadiszállására Kvecoba. Ezután a zárai főhadparancsnokságnál maradt, hol, miután a nyelvet és a népszokásait ismerte, igen jó szolgálatokat tett, s midőn 1856-ban az ország-leirési munkálatokra Galicziába rendeltetett, Dalmácia főhadparancsnoka, báró Mamula altábornagy levelet intézett báró Hess vezérkari főnökhöz, melyben egy oly minden tekintetben kitűnő tiszt elvesztése felett őszinte sajnálatát nyilvánítja. 1858-ban ismét visszautazott Dalmáciába és a török-montenegrói határrendezésnél Ausztria-Magyarországot képviselte; a következő évben a nemzetközi határkijelölő bizottság tagja lett, a háború kitörésénél pedig Dél-Dalmácia dandárnoka, Rodich lovag vezérőrnagy vezérkari tisztjévé lőn kinevezve. A háború bevégeztével, mint őrnagy, ismét visszatért előbbi kiküldetéséhez és a határszabályozó bizottság elnöke lett. 1860-ban a horvát

bán szárnysegéde lett, 1861-ben Ausztria-Magyarország képviselője a nemzetközi hercegovinai békéltető bizottságnál Mostarban; később a cs. és kir. főconsulság vezetője Boszniában, a midőn kitűnő alkalmá nyílt az országot megismerni, mi később nagy előnyére vált. Az 1866-diki olasz hadjáratban mint ezredes és a broodi határezred parancsnoka vett részt, és egy Montana-ból intézett merész és szerencsés kitörés által, a vár előtt álló olasz csapatokat a custozzai ütközet napján lekötötte. Az 1869-iki dalmát felkelés alkalmával, midőn mint tábornok és dandárparancsnok a felkelőket vakmerően megtámadva, a már erősen szorongatott Dragalj vára élelmi szerekkel való ellátását lehetőségessé tette, ügyességéről és erélyéről újra bizonyosságot tett. Egy golyó, melyet ez alkalommal bal lábába kapott, rossz következményekkel volt a tábornokra, a mennyiben lába megmerevedett. E fegyvertényért az uralkodó Jovanovics tábornoknak a Lipót-rendet adományozta és bárói rangra emelte őt. Fontos állomásán Dél-Dalmáciában a háború után is megmaradt és 1876-ban ugyanott altábornagy lett. A boszniai occupationális hadjáratban, mint a hegyi felszereléssel ellátott 18. gyaloghadosztály parancsnokának, ama feladat jutott neki osztályrészü, hogy Dalmácián át Hercegovinába bevonuljon és azt occupálja; Jovanovics e feladatot egy jelesen combinált menettel, a lehető legcsekélyebb veszteséggel és a legrövidebb idő alatt fényesen megoldotta. Szintoly kitűnően vezette 1881-ben Krivošcie lecsendesítését, és 1881. november 13-ától a nehéz kettős hivatal, mint Dalmácia helytartója és katonai parancsnoka. De a két utolsó év alatt előbbi kitűnő egészsége megrendült, agyvérterlődásokat kapott és december 8-án, állomásán, agyszélhűdés folytán meghalt. («Wehrzeitung» 1885. december 9., 98. szám.)

Báró Villecz Frigyes

császári és királyi altábornagy; megh. Triestben 1885. december 14-én.

Villecz altábornagy 1848. óta a 34. gyalogezredben szolgált és már az 1848—49-iki hadjáratokban annyira kitűntette magát, hogy mint hadnagy a III. osztályu vaskorona renddel lön megjutalmazva. 1859-ben mint százados vitézségeért a hadi díszítmenynyel ellátott katonai érdemkeresztet nyerte. 1874-ben ezredes és a 46. gyalogezred parancsnoka lett. Az 1878-iki boszniai hadjáratban mint ezredes-dandárnok vett részt és különösen kitűntette magát a Han Belalowatz elleni előnyomulásnál. Ez alkalommal a jobb szárnyoszlopot vezette, mely 4 zászlóaljából és 1 hegyi ütegből állott; hírt kapván a felkelők cso-

portosulásáról Belalowatz előtt, meglepte a mit sem gyanító csoportot. A megrohant ellenség zavarában mindent ott hagyott és az országúton túl fekvő erdős magaslatokra menekült; a táborhelyen sátrakat, fegyvereket, töltény- és élelmi készleteket ejtett zsákmányul. Az ezredes körültekintő, bátor magatartásáért a II. osztályu vaskorona rendet és a bárói rangot nyerte. 1879-ben altábornagygyá és a 35. hadosztály parancsnokává neveztetett ki Kolozsvárra, s ez állásában megmaradt 1885-ig, mikor nyugalomba vonult és lakását Triestbe tette át. («Wehrzeitung» 1885. decz. 19., 101. sz.)

Tannenburgi Stubenrauch György

császári és királyi altábornagy; szül. 1826-ban, megh. Bécsben 1886. február 10-én.

Stubenrauch György 1843-ban lépett a hadseregbe; az 1848. és 1849-iki olasz hadjáratokban, mint alantás tiszt vett részt; 1850-ben a vezérkarhoz osztatott be és 1856-ban mint százados az akkor fennállott segédtiszti karhoz helyeztetett át. 1866-ban ezredessé neveztetett ki a vezérkarnál, és mint a hadsereg-parancsnok szárnysegéde részt vett az olasz hadjáratban. 1872-ben vezérőrnagygyá, 1878-ban altábornagygyá léptettetett elő. Utolsó rendfokozatában először a 36. gyalog hadosztály parancsnoka volt Banjalukában, később a 38. gyalog hadosztályé Laibachban; 1882-ben a 86. gyalogezred tulajdonosává és egyidejűleg a budapesti főhadparancsnok helyettesévé lón kinevezve; 1884-ben a 10. hadtest parancsnoka lett. Kiváló érdemeiért, melyeket az 1859, 1866 és 1878-iki hadjáratokban szerzett Stubenrauch altábornagy, a katonai érdemkereszttel, a III. osztályú vaskorona renddel és a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntettetett ki. Az elhunyt katonailag alaposan művelt, fáradhatatlanul tevékeny, kötelességű tábornok volt, ki az egész hadseregben általánosan kedveltetett. («Armeeblatt» 1886. febr. 16., 7. sz.)

Littrow Ferencz lovag

császári és királyi altábornagy; szül. Bécsben, 1821. ápril 12-én, megh. ugyanott, 1886. ápril 1-én.

Littrow Ferencz altábornagy a néhány évvel ezelőtt elhunyt hasonnevű híres csillagász fia volt. A katonai pályára szánva, a tullni utász-hadapród-iskolát végezte s mint hadapród a császár-vadász ezredbe lépett, honnét a 14. gyalogezredhez

hadnagygyá neveztetett ki. Mint főhadnagy a vezérkarhoz jutott, és az 1848. és 1849-iki hadjáratokban, mint vezérkari tiszt vett részt. 1849-ben már mint őrnagy Velence ostrománál különösen kitüntette magát. Kiváló érdemeiért, melyeket 1859-ben, mint a vezérkari főnök helyettese a 8. hadosztálynál (Benedek tábornok) szerzett, a hadi díszítménynyel ellátott III. osztályú vaskorona rendet kapta. Az 1866-iki hadjáratban, mint ezredes és a hetedik hadtest (Maroicic táborszernagy) vezérkari főnöke vett részt, mely a győzedelmes custozzai ütközetnél döntőleg lépett közbe. A háború befejezte után Littrow a hadi díszítménynyel ellátott Lipót-rend lovagkeresztjével lón kitüntette, és rövid idő múlva a 73. gyalog ezred parancsnokává kinevezve. Mint dandárnok, vezérőrnagyi ranggal, Prágába, azután Leitmeritzbe ment, majd altábornagygyá kineveztetvén, a laibachi hadosztály parancsnoka lett. 1879-ben az érdemes tábornok nyugalomba lépett és Bécsben telepedett le, hol 1886. április 1-én, három havi szenvedés után, meghalt. («Armeeblatt» 1886. ápr. 6., 14. sz.)

Báró Cornaro Lajos

császári és királyi altábornagy; született Olmüczben 1830. április 23 án, meghalt 1886. április 6-án.

Báró Cornaro Lajos altábornagy fia volt Cornaro nyugal mazott alezredesnek, ki még a napoleoni hadjáratokban részt vett és mint 92 éves aggastyán most is él Gráczbán. Katonai tanulmányait Cornaro a gráczi hadapród-iskolában végezte; hadapródi minőségben töltött három évi szolgálat után a 13-ik gyalogezrednél II-od osztályú hadnagygyá neveztetett ki, s itt, valamint a 40-ik gyalogezrednél részt vett az 1848. és 1849-iki hadjáratokban. 1851. és 52-ben a veronai vezérkari iskolát látogatta és onnét átlépett az 1852-ben megalkotott bécsi hadi iskolába, melyet kitűnő eredménynyel végzett el s ez időtől kezdve, 23 éven át tartozott a vezérkarhoz. Az alsóbb rangfokozatokat gyorsan futotta át, 24 éves korában mint százados, 39 éves korában már mint ezredes működött a vezérkarnál, a legkülönfélébb alkalmazásban. Az 1866-iki hadjárat félbeszakította alig megkezdett tanári pályáját a hadi iskolában; e hadjáratban, mint az I. hadtest vezérkari főnök helyettese vett részt. A szász hadosztálylyal egyesülve, ennek kellett volna a túlsúlyban lévő porosz Elba- és I. hadosztály hatalmas támadását visszavetni; tudjuk, hogy nem a hadsereg bátorságán, nem a vezéreken múlt, hogy végre Jičín mellett legyőzettek. A nicsburgi fegyverszünet után Cornaro alezredes, mint katonai

meghatalmazott ment a béke-tárgyalásokra Prágába. A katonai érdemkereszttel kitüntetve, Cornaro a hadjárat befejeztével ismét elfoglalta állását a hadi iskolában, mint a hadászat tanára, hol 5 éven át mint tanár, és rövid félbeszakítás után 3 éven át mint parancsnok sikeresen működött. Ez állásában szerzett érdemeiért a III. osztályú vaskorona rendet nyerte. Ez időbe esik Cornaro irodalmi munkássága is; egy egész sorozat hadászati monographiát adott ki, úgy a napoleoni, mint az újabbkori hadjáratokról. A háború bölcséleti felfogása, a kellemes, könnyű irály, a mindig a tanulságot czélozó, de a mellett vonzó kezelése a tárgynak jellemzik iratait. 1874-ben kineveztetett a 14. gyalogezred parancsnokává, 1876-ban dandárparancsnok és tábornok lett. A 8. gyalog dandár parancsnokságától az 1878-ik occupationalis hadjárat hívta el, hol először nyílt alkalma, önálló, nagyobb, katonai tevékenységre. Mint a II. hadsereg vezérkari főnöke előbb Brodban maradt, hogy mialatt báró Philippovits tábornok hadteste Serajevonál állt, ő a tartománynak mögötte lévő, még ellenálló részeit meghódítsa. Az átmenet a Száván Brčka mellett és az előnyomulás Dolni-Tuzla felé gyorsan és könnyen befejezte e hadműveletet. Ezután a hadtest-parancsnoknál volt Serajevóban, kinek teljes bizalmát birta; Cornaro az e hadjáratban szerzett érdemeiért a II. osztályú vaskorona rendet és a bárói rangot nyerte. A következő hét éven át, mint a vezérkar főnökének helyettese működött, míg 1885. vége felé az időközben elhalt Jovanovics altábornagy helyére Dalmácia helytartójává neveztetett ki, mely állásában azonban csak rövid időt tölthetett, mivel már 1886. ápril 6-án meghalt. Cornaro utolsó éveiben gyakran küldetett a külföldre; így 1877-ben, mint a kiküldöttek főnöke a VII., VIII. és XIV. hadtest nagy őszi gyakorlatain Németországban, 1880-ban a Besançon és Tours-nál Franciaországban tartott gyakorlatokon vett részt. Katonai képessége mindenki által elismertetett, s úgy itthon, mint külföldön az osztrák-magyar hadsereg legjelesebb tábornokai egyikének tartatott, s így a hadsereg a legnagyobb reményeket fűzte hozzá. E véleményt maga az uralkodó is osztotta s ennek különösen a morvamelléki hadtestgyakorlatoknál is kifejezést adott; bizalmának legnagyobb jelét azonban akkor adta, midőn Jovanovics altábornagy utódjául őt szemelte ki, mint azon férfiút, ki jeles tulajdonságainál fogva leginkább látszott hivatva lenni arra, hogy a politikai forrongásban lévő déli részeket lecsillapítsa. De mielőtt alkalma nyílt volna, a személyéhez fűzött reményeket teljesíteni, a halál végett vetett tevékeny életének. A hadsereg halála által mélyen érzett veszteséget szenvedett. («Armeebblatt» 1886. április 13. 15. sz.)

II. Külföldiek.

Württemberg Frigyes Ágost Eberhard herceg

porosz királyi lovassági tábornok; született Stuttgartban 1813. január 24-én, meghalt Zehdenickben 1885. január 12-én.

1829. április 22-én lépett a herceg a württembergi királyi hadseregbe és az I. lovasezredben szolgált egészen századossá történt kineveztetéseig; 1831. április 23-án porosz szolgálatba lépven át, mint százados a testőrséghez osztatott be; 1832-ben őrnagygyá, 1836-ban alezredessé és 1838-ban ezredessé léptet-tetvén elő, 1840. február 8-án az I. testőr- és vértesezred parancsnokává neveztetett ki; már megelőzőleg 1837-ben a fekete sas-rendet nyerte. 1844-ben vezérőrnagygyá és az első testőr-lovasdandár parancsnokává, 1850-ben altábornagygyá, 1854-ben a 7-ik hadosztály parancsnokává, 1856-ban a testőr-lovasság parancsnokává, 1857-ben a 2-ik testőr-hadosztály parancsnokává, ugyanez évben a 3-ik hadtest parancsnokává és 1858-ban a testőr-hadtest parancsnokává neveztetett ki. 1859-ben lovassági tábornokká léptettetvén elő, egyúttal a testőr-vértesezred állományába helyeztetett és egyenruhájának viselésére fölhatalmaztatott, melyet a herceg előszeretettel viselt. 1863-ban mint az elismerés különös jelét a király arczképét kapta a herceg, és 1864-ben az engedélyt, hogy elfogadja a császári orosz Bug-i dsidásezred főnökévé való kineveztetését. Az 1866-iki hadjáratban a herceg a testőr-hadtesttel a burkersdorfi, soori és königinhofi győzedelmes ütközetek után benyomult Csehországba. A testőrség határozott föllépése a königráti csataterén, különösen pedig a chlumi magaslatok ellen vezetett roham nagyban hozzájárultak a július 3-iki győzelemhez. A herceg a «pour le mérite» renddel és a poseni 10-ik ulanusezred főnökévé történt kineveztetése által jutalmaztatott meg, melyet 1870-ben a vörös sas-rend nagykeresztjének adományozása követett. Az 1870—71-iki hadjáratban a herceg a testőr-hadtestet vezette Franciaországba, hol kemény harcok vártak reá St. Privat la Montagne, Sedan és Páris előtt; ezek között különösen fontos a St. Privat ellen intézett merész s talán kissé elhamarkodott roham, melyben a testőr-hadtestnek majdnem fele elesett és a hadtest majdnem teljesen harczképtelenné vált. Württemberg herceg az első tisztek egyike volt, ki mindkét osztályú vaskeresztet tüntettetett ki. 1871. június 16-án a csapatok Berlinbe való bevonulása alkalmával a «pour le mérite» rendjelhez a cserkoszorút kapta és feljogosított az I. testőr-gyalogezred egyenruhájának viselésére. 1872. szeptember 15-én a hohen-

zollerni házi rend középkeresztjét nyerte; 1873. szeptember 1-én a St. Privat erőd Metz mellett «Württemberg Ágost herczeg» nevet kapott, és a következő napon, a győzedelmi emlékek Berlinben való leleplezése alkalmával lovassági tábornokká tábornagi ranggal, 1878-ban Wrangel tábornagy helyére a porosz központi tartományok (Marken) főparancsnokává neveztetett ki. 1880-ban ünnepelte 50 éves szolgálati jubileumát, mely alkalommal az általános tiszteletnek számtalan jelét kapta. — 1882. augusztus 24-én állásától és parancsnokságaitól saját kívánságára fölmentetett; ez alkalommal a fekete sas-rendet kapta gyémántokkal. 1885. január 9-én egy vadászkirándulás alatt súlyosan megbetegedett és január 12-én szélhűdés következtében meghalt. («Militär-Wochenblatt» 1885. január 24-én, 7-ik szám).

Charles George Gordon

angol királyi tábornok; szül. Woolwichban 1833. január 28.; megh. Chartumban 1885. január 26-án.

Egy ősrégi skót nemzetség sarja, melynek tagjai másfél század óta majd kivétel nélkül katonák. Atyja, Gordon Henrik Vilmos tüzérségi altábornagy, őt szintén a katonai pályára szánta, a szülővárosában fennálló katonai akadémián neveltette, honnét 1852. június 23-án, mint hadmérnökkari tiszt lépett ki.

Már 1854-ben a krimi hadjáratban vesz részt s előbb a sebastopoli erőd támadó munkálatainál, majd a kikötő és az erődítések szétrombolásánál alkalmaztatott, még pedig igen jó sikerrel. Itt megsebesült, de csakhamar fölgyógyult s azután előbb a bessarábiai, később az örmény határrendező bizottsághoz osztatott be. Alig tért e hadjáratból vissza, midőn a chinai háború kitört. Gordon beosztást kért a chinai birodalom ellen indított angol-francia szövetséges hadseregnél. Ennek hadműveleteiben, mint százados, tevékeny részt vett s jelen volt Peking bevételénél is. A hadműveletek befejeztével a csapatok újjászerveztettek és kiegészítettek, s Gordon ez alkalommal őrnagygyá léptettetett elő. E közben tört ki Chinában a belső forradalom, mely a chinai kormányt már több év óta nyugtalanította s közönségesen Tai-Ping forradalom néven említették. A császárné Hung-Tsintsuen lázadó főnök hadseregével nem tudott elbánni s az ujonnan szervezendő hadsereg vezetésére az angol kormánytól kért egy tisztet. Az angol kormány Gordon őrnagyot ajánlotta, ki Shangai helytartójával, Li-Hung-Tsong-gal a szerződést megkötötte, a csapatok szervezését átvette s e nagyobbára gazemberekből álló csőceselékből rövid idő alatt oly kitűnő sereget alkotott, hogy a felkelőket 2 év leforgása alatt 33 ütközet-

ben teljesen leverte, erődtímenyeiket elfoglalta s a tartományokat a felkelőktől teljesen megszabadította. Tetteinek híre bejárta Európát s a «Chinai Gordon» közismert személy lett. A chinai kormány a legnagyobb kitüntetésekkel halmozta el, az angol királyné pedig alezredessé léptette elő s a Bath-rendet adományozta neki. 1864-ben Angliába visszatérván, a Themse torkolatának erősítési munkálatainál alkalmaztatott. 1871-ben, mint ezredes, galatzi főconsullá neveztetett ki, hol a Sulina Duna-ág szabályozási munkálataiban is tevékeny részt vett. Az 1872. év végén Gordon Sir Samuel Baker helyére az egyiptomi kormány rendelkezésére bocsátatott s a felső-nilusi tartományok, 1876-ben pedig, Nubar pasa ajánlatára, az «egyenlítő alatti Sudán» főkormányzójává neveztetett ki. Ez állásában rendkívüli tevékenységet fejtett ki, mely a rabszolgakereskedők megfékezésében s galád üzelmeik megszüntetésében, a közbiztosság helyreállításában, az általános corruptio elfojtásában, a közművelődés fejlesztésében és a kereskedelem felvirágoztatásában állott. E közben beutazta a kormányzatára bízott roppant birodalmat s a szegény leigázott és kizsarolt nép előtt mindenütt, mint az igazság boszúlóangyala jelent meg s a tisztelet és ragaszkodás személye iránt oly nagy volt, hogy a hívek Mekkában lelki üdvéért imádkoztak. Radicalis eljárása azonban a corrupált egyiptomi kormánynál csakhamar visszatetszésre talált s Gordont buzgóságának mérséklésére szólította föl. Gordon erre leköszönéssel felelt s hét évi sikeres és dicsőségteljes tevékenységének színhelyét 1880. elején elhagyta. Előbb Indiába ment, hol rövid ideig az indiai alkirály főtitkára volt, innét rövid időre Chinába tért vissza, majd ismét a katonai pályára visszatérve, St.-Mauritius szigetén, mint hadmérnöki főnök működött. 1881-ben vezérőrnaggyá neveztetett ki. 1882-ben a Fokföldre ment, hol azonban csak rövid ideig maradt, s Angliában való rövid tartózkodás után egy évre a szent földre utazott. 1883-ban ismét visszatért Angliába s a belga király felszólítására, a Congo-expeditió vezetésére vállalkozott. Mielőtt azonban a szerződés megkötetett volna, megérkezett a gyász hír Hicks és Baker pasa seregeinek a Mahdi által történt megsemmisítéséről. A lázadás Sudánban egész erővel kitört s a birodalom nagyobb része a győzedelmes Mahdinak hódolt. Ily körülmények közt csak egy ember volt, ki, ha nem is a mozgalom elfojtására s az angol-egyiptomi uralom visszaállítására, de legalább az angol-egyiptomi csapatoknak Sudánból való visszavonására vállalkozhatott. Az angol kormány sietve fordult a közvélemény által is kijelölt Gordon tábornokhoz, ki a feladatot el is vállalta, s 1884. február 19-én, mint Sudán főkormányzója Stewart ezredes által kísérve bevonult ismét Chartumba, hol a lakosság örömrivalgása üdvözölte. A feladat

azonban nagyobb volt, mint azt tán maga is hitte. Majd egy teljes évig védelmezte Gordon Sudán fővárosát a Mahdi hadai ellen, míg végre 1885. január 26-án, két nappal a Wolseley által küldött angol felmentő sereg megérkezte előtt, az árulás megnyitotta Chartum kapuit az ellenség előtt, s a sudáni orosz-lán, orgyilkos golyó által találva, elesett. Holtteste, lándzsák által átfúrva, a Nilusba vettetett. Az emberfeletti vállalat nem sikerült, de ez Gordon dicsőségét nem csorbítja, sőt ahhoz még a vértanú, a civilizatio vértanújának dicskoszorúja is járul. Gordon tábornokban Anglia egyik legnagyobb s legnemesebb fiát vesztette el. (A «Ludovika Akadémia Közlönyé»-ben 1885. márcziusban megjelent cikk fölhasználásával.)

Sir Herbert Stewart

angol királyi vezérőrnagy; született 1843. június 30-án, meghalt Gakdulban 1885. február 16-án.

Sir Herbert Stewart egy lelkes fia volt; Winchesterben neveltetett, és 1863. november 24-én mint alhadnagy a harmadik testőr-dragonyosezredbe (walesi herczeg) lépett be, két év múlva hadnagyi rangot nyert; 1868. április 11-én százados lett, 1879. novemberben őrnagyi jelleget nyert, mely fokozatba 1882. július hó 22-én véglegesen kineveztetett. 1880-ban alezredesi jelleggel és 1882-ben ezredesi ranggal ruháztatott fel. Kitűnő magatartásáért az Abu-Klea melletti ütközetben, a királyné vezérőrnagygyá nevezte ki. 1879-ben a zulu-háborúban részt vett az Erzungayan melletti lovassági harcban; a lovasdandár elindulása után pedig az összeköttetés fentartásával bizatott meg; Russel ezredes érdemeit ez alkalommal különösen kiemelte. Részt vett ezenkívül a Secocoeni elleni hadműveletekben is, és azután, mint katonai titkár és vezérkari főnök Sir Garnet Wolseley mellé osztatott be. 1881-ben a Transwaal-Boerek elleni háborúban vett részt, melyben mint a Majuba magaslat melletti harcban elesett Colley tábornok vezérkari főnöke működött. Az egyiptomi hadjáratban 1882-ben a lovassági hadosztály vezérkari főnöke volt; résztvett az El-Magfar, Tel-el-Mahuta, a két kassassini és a tel-el-kebiri ütközetekben s jelen volt Kairo bevételénél is. Kiváló érdemeiért a királynő hadsegédévé és a Bath-rend lovagjává neveztetett ki. Az 1884-iki sudani hadjáratban Sir Gerald Graham vezérőrnagy hadosztályában a lovasdandár parancsnoka volt, és ezen állásában tett kitűnő szolgálataiért a Bath-rend középkeresztjét nyerte. Midőn a Gakdul és Gubat-on át Khartum felé nyomuló oszlopot, mely a lord Wolseley parancsnoksága alatt álló expedícióhoz tartozott, vezényelte, a Gubat melletti ütközetben halálos sebet kapott.

Csak azok, kik a menetet a sivatagon keresztül vele és alatta végrehajtották, csak azok méltányolhatják kiváló tulajdonságait, kitartását, gondoskodását, képességeit és csapatvezetői érdemeit. («United Service Gazette» 1885. február 21.)

Vogel von Falkenstein Ede

rendelkezési állományban levő porosz királyi gyalogsági tábornok; született Boroszlóban 1797. január 5-én, meghalt Dolzig kastélyban, Sonnenfeld mellett, 1885. április 6-án.

1813. márczius 14-én, mint önkéntes vadász lépett be a nyugati porosz granátos-zászlóaljba, melyben a következő augusztus hóban zászlótartó és deczember 8-án hadnagy lett. 1813-ban részt vett a Gross-Götschen, Bautzen, Katzbach, Bischofswerda, Potzaplitz melletti ütközetekben; az 1814-iki hadjáratban, mely alatt a vaskeresztet és az orosz 5-öd osztályú Szent-György-rendet nyerte, Montmirail, Chateau Thierry, Mercy és Laon mellett, valamint Thionville ostromzárolásánál harczolt. 1815-ben áthelyeztetett a Ferencz-császár-gránátosezredhez, és résztvett a Páris elleni előnyomulásban. 1821. márczius 30-án főhadnaggyá léptettetvén elő, a terepfelvételi osztályba vezényeltetett; 1829-ben százados, 1841-ben őrnagy lett. 1843. július 1-én a Ferencz-császár-gránátosezred I. zászlóaljának parancsnokává neveztetett ki, melylyel részt vett az 1848. márczius 18-iki utcza harczban Berlinben, hol meg is sebesült. Résztvett ezután a Schleswig melletti ütközetben 1848. április 23-án, mely után a kardokkal díszített III-ad osztályú vörös sas-renddel lón kitüntette. 1849. novemberben alezredessé neveztetett ki, és 1850. május 4-én mint vezérkari főnök a 3-ik hadtest vezérkarához helyeztetett át. 1851. április 19-én ezredessé léptettetett elő, 1855. július 12-én pedig a vezérőrnagyi jelleget nyerte. 1856-tól kezdve a hadügyminisztériumban működött 1858. július 3-ig, midőn az 5-ik hadosztály parancsnokává, melyet később mint altábornagy 1863-ban a 3-ik testőr-gyalog-hadosztály parancsnokságával cserélt fel, neveztetett ki. Ugyanez év deczember 19-én a Wrangel báró tábornagy alatt Holsteinba küldött hadsereg vezérkari főnökévé neveztetett ki, s részt vett a schleswigi és jütlandi hadjáratban. 1864. április 30-án a Jütlandban levő két porosz hadosztály parancsnokságával bízott meg, mialatt teendőit, mint az egyesült hadsereg vezérkari főnöke, báró Moltke vezérőrnagy vette át. A tábornok két hadosztállyal rövid idő alatt az egész jütlandi szárazföldet elfoglalta és egy kitünően vezetett harácsolási rendszer által oly nyomást gyakorolt a kopenhágai kormányra, hogy ez Alsen elfoglalása után hajlandó volt béketárgyalásokba bocsátkozni. Kitünő szol-

gálataiért a «pour le mérite» renddel, az I. osztályú korona-rendhez a kardokkal és a hadi diszítménynyel ellátott osztrák Lipót-renddel tüntettetett ki, s minden eddig viselt állásától fölmentetvén, a 7-ik hadtest parancsnokává neveztetett ki. 1865-ben gyalogsági tábornokká neveztetvén ki, az 1866-iki hadjárat kezdetén a Majna-hadsereg parancsnokságával bízott meg, melylyel, miután a Langensalza melletti ütközet következtében a hannoveri hadsereget megadásra kényszerítette, mesterileg küzdött felváltva a bajor hadsereg és a 8-ik szövetséges hadtest ellen, melyek egyenkint oly erősek voltak, mint az egész Majna-hadsereg, és azokat Dermbach, Hammelburg, Kissingen, Laufach és Aschaffenburg mellett megverte. 1866. július 19-én Csehország porosz katonai kormányzat alatt álló részének katonai kormányzójává neveztetett ki. Kiváló érdemeiért, melyeket az 1866-iki hadjáratban szerzett, a vörös sas-rend kardokkal diszített nagykeresztjét nyerte és egy nemzeti adományt kapott, melyet a tábornok Dolzig kastély megvételeére (Sommerfeld mellett) fordított; ezenkívül 1866. szeptember 20-án a 7-ik westfali gyalogezred főnökévé neveztetett ki. Ugyanez év október 30-án az I. hadtest parancsnokává neveztetvén ki, ezen állásától 1868-ban saját kérelmére fölmentetett és rendelkezési állományba helyeztetett. Az 1870—71-iki hadjáratban a tábornok, mint főkormányzó működött az 1., 2., 9. és 10. hadtest kerületében. Ez állásában a szocialista mozgalmakkal és a hadifogoly tisztekkel szemben nagy erélyt fejtett ki; a partvédelemre nézve tett rendelkezéseire azonban, az ellenség magatartásánál fogva, szükség nem volt. A hadjárat után a fekete sas-rendet nyerte, és 1874. deczember 27-én újból rendelkezési állományba helyeztetett. A tábornoknak ama ritka szerencséje volt, hogy 1864-ben 50 éves, 1874-ben 60 éves és 1884-ben 70 éves szolgálati jubileumát ünnepelhette meg. A porosz hadsereg benne egyik legkiválóbb vezérét vesztette el, kinek életével Poroszország fejlődésének legnevezetesebb és legtartalmasabb korszakai legszorosabban vannak összeforrvá. («Militär-Wochenblatt» 1885. május 6-án, 37. szám).

Frigyes Károly Miklós porosz herczeg

porosz királyi tábornagy, lovassági felügyelő stb., orosz tábornagy, több porosz és külföldi csapat, ezek között az osztrák-magyar 7. huszárezred tulajdonosa: szül. Berlinben 1828. márcz. 28-án, megh. Glienicke vadász-kastélyban, Potsdam mellett, 1885. június 15-én.

Mint minden porosz herczeg, Frigyes Károly is 10 éves korában kezdte meg katonai pályáját, midőn 1838. márcz. 28-án mint hadnagy az I. testőr-ezredbe osztatott. Miután 1844. nyarán az első tényleges szolgálatot teljesítette, szept. 23-án főhadnaggyá

léptetett elő; 1846. Bonnba az egyetemre ment, mely alkalommal katonai kísézője Roon őrnagy, a későbbi tábornagy, volt. 1848. ápr. 1-én századossá nevezetett ki, s nemsokára Wrangel tábornok törzskarába osztatott be, ki a Schleswigben álló német szövetséges hadsereg főparancsnoka volt. A Schleswig melletti ütközetben 1848. ápr. 23-án alkalmat nyílt magát kitüntetni, miért a «pour le mérite» rendjel adományoztatott neki. 1849. jún. 5-én őrnagy à la suite lett a testőr-huszár ezredben. A pfalzi és badeni hadjárat alkalmával részt vett a Kirchheimbolanden, Germersheim, Philippsburg, Wiesenthal, (hol meg is sebesült) Bruchsal, Durlach, Rauenthal és Kuppenheim melletti ütközetekben, valamint Rastatt ostromában, miért a vörös sas rendhez a kardokat kapta. 1852. ápril 15-én ezredessé és a testőr-dragonos ezred parancsnokává léptetett elő, és 1854. ápril 27-én az I. testőr-lovas-dandár parancsnoka lett. 1854. júl. 13-án vezérőrnagygyá és két évvel később altábornagygyá nevezetett ki; 1857. szeptemberig az 1., és 1858. májusig a 2. testőr-hadosztályt vezényelte; 1859. májusban a 3. hadosztály parancsnoka lett Stettinben. Ezen állásában egy előadást tartott a «Francziák harcsmódja» felett, mely 1860-ban «Egy katonai emlékirat» czímén nyilvánosságra jutott és méltó feltűnést keltett Francziaországban is, hol «L'art de combattre les Français» czím alatt le is fordított. 1860. július 1-én a 3. hadtest parancsnokává nevezetett ki. 1861. október 18-án a koronázás alkalmával lovassági tábornokká léptetett elő. 1863-ban feljogosított a brandenburgi 3. huszárezred (Zieten-huszárok) egyenruhájának viselésére, melyet ezentúl különös előszeretettel viselt. 1864. decemberben a Holstein elleni szövetséges vállalatnál a combinált porosz hadtest parancsnoka volt, melyet különösen a Düppel elleni rohamnál ápril 18-án és az alseni átmenetnél jún. 29-én fényes eredménynyel vezényelt. és ezen érdemeiért a «pour le mérite» rendhez a cserkoszorút, a hohenzollerni házi rendhez a kardokat, valamint az osztrák Mária-Terézia rend középkeresztjét nyerte. Wrangel tábornagy visszalépte után a szövetséges hadsereg fővezérévé nevezetett ki; ez állásától 1864. decz. 18-án mentetett fel és a 3. hadtest parancsnokságát ismét átvette. A mit az általa vezetett I. hadsereg az 1866-iki hadjáratban véghez vitt, az a történelem által jegyeztetett fel; Frigyes Károlynak a hadjárat után a «pour le mérite» rendjelhez ujonnan rendszeresített díszítmény adományoztatott és királyi parancs folytán a 64. brandenburgi gyalogsági ezred a «Frigyes Károly porosz herczeg» elnevezést kapta. 1866. szeptemberben lovassági felügyelőnek nevezetven ki, a herczeg egyszersmind a 3. hadtest parancsnokságát is ismét átvette. Az 1870—71-iki háborúban az általa

vezényelt. 2. hadtsereg lényegesen elősegítette a nagy eredményeket, úgy hogy 1870. okt. 28-án tábornagygyá neveztetett ki, és az 1. és 2. osztályú vaskereszttel és ugyanazon rend nagy keresztjével tüntettetett ki. 1871. jún. 16-án a hadseregnek Berlinbe való bevonulása alkalmával a III. hadsereg főfelügyelőjévé neveztetett ki, és a «pour le mérite» rend nagykeresztjéhez a cserkoszorút kapta. Frigyes Károly herczeg bővebb életrajza, különösen pedig az 1866. és 1870—71-iki hadjáratokban való szereplése több munkában meg van örökítve, legszebb emléket azonban a hadi történelem állított neki.

Báró Manteuffel Curt Rochus Edwin

porosz királyi tábornagy, Elsass-Lotharingiában császári helytartó; szül. 1809. február 24-én, megh. Karlsbadban 1885. június 17-én.

1827. április 29-én lépett be a testőr-dragonos ezredbe s 1828. máj. 15-én hadnagygyá lett; 1834—36-ig az általános hadi iskolát látogatta, 1837—38-ig mint ezred segédtiszt működött, és 1838. máj. 14-én mint segédtiszt a berlini kormányzósághoz vezényeltetett. 1839. okt. 18-án az Albrecht herczeg alatt álló 2. testőr-lovas dandár segédtisztjévé rendeltetett, kihez 1840. okt. 28-án állandó szolgálattételre vezényeltetett. 1842. január 11. főhadnagygyá léptettetett elő és 1843. decz. 21., alkalmazásában való meghagyás mellett, a segédtiszti karba helyeztetett át; 1845. június 12-én megengedtetett neki, hogy 3 hónapig a testőr-dragonos ezredben tegyen szolgálatot; 1848. márcz. 20. mint szárnysegéd szolgálattételre vezényeltetett IV. Frigyes Vilmos királyhoz, és 1848. máj. 18-án szárnysegédévé neveztetett ki, mely minőségében 1848. okt. 18-án őrnagygyá léptettetett elő. Az 1848., 1849. és 1850-iki években ismételten diplomatiái kiküldetésekben működött. 1853-ban alezredessé és ugyanez év október 1-én szárnysegédi minőségében való megmaradása mellett, az 5. dsidas ezred parancsnokává neveztetett ki. 1854. júl. 13-án ezredessé léptettetett elő, 1856. decz. 18-án a 3. lovas-dandár parancsnokává, 1858. máj. 22-én vezérőrnagygyá, 1861. jan. 7-én tábornok szárnysegéddé és 1861. okt. 18-án altábornagygyá neveztetett ki. Mint ilyen 1864. febr. 1-én a schleswig-holsteini hadsereghez küldetett, részt vett a Missunde melletti ütközetben és a Schlei-átkelésnél, miért is a hohenzollerni házi rend közepkeresztjét nyerte. 1865. jún. 29-én az Elba tartományokban lévő hadseregek feletti főparancsnoksággal bízott meg, 1865. augusztus 22-én pedig Schleswig herczegség kormányzójává neveztetett ki. Midőn 1866. jún. 6-án Ausztria a holsteini rendeket Itzehoeba hívta össze, bevonult Holsteinba. Az osztrák csapatok visszavonulása után megszállta Altonát, és Gablenz osztrák

altábornagy helyett átvette Holstein kormányzóságát. Jún. 15-én átkelt az Elbán és Hannoverbe vonult be. június 17-én pedig Stadet foglalta el. Június 18-án Hannoverben lévő hadseregével Vogel von Falkenstein tábornok parancsnoksága alá helyeztetett, de utóbbinak Csehország kormányzójává történt kineveztetése után átvette a főparancsnokságot a Majna hadsereg felett, és a Hansen Helmstadt, Uettingen, Rossbrunn és Würzburg melletti győzedelmes ütközeteket vívta, melyekért a «pour le mérite» renddel tüntettetett ki. 1866. szept. 15-én fölmentetett a Majna-hadsereg főparancsnokságától, a 7. hadtest ügyeinek vezetésétől, melyeket az elvezényelt Vogel von Falkenstein tábornok helyett vezetett, valamint az Elba herczegségek kormányzóságától, és az ugyanott lévő hadseregek főparancsnokává neveztetett ki. A hadsereg Berlinbe való bevonulásánál szept. 20-án, lovassági tábornokká és a rajnai 5. dragonyos ezred főnökévé, okt. 30-án pedig az ujonnan alakított 9. hadtest parancsnokává neveztetett ki. 1867 elején, megrongált egészsége miatt, nyugdíjaztatását kérte, minélfogva 1867. jan. 19-én hadtest-parancsnoki állásától fölmentetett. De már 1868. aug. 8-án ismét az I. hadtest parancsnokává neveztetett ki. Ezzel vonult be 1870-ben Franciaországba. Október 27-én, mint Steinmetz tábornok utóda, az I. hadsereg parancsnokságát vette át, melylyel a francia északi hadsereg ellen vonult s azt ismételten megverte. Ezután a déli hadsereg parancsnokságával bízott meg, melylyel Bourbakit schweizi területre lépni kényszerítette. A mit az I. hadsereg és a déli hadsereg élén véghez vitt, azt a történelem lapjai jegyezték fel. 1871. jún. 20-án a Franciaországban lévő occupationalis hadsereg főparancsnokává neveztetett ki. 1872-ben érdemei elismerésül nemzeti adományban részesült. 1873. szept. 1-én a Fort St. Julien, Metz mellett «Fort Manteuffel» nevet nyerte. Diplomatiái ügyességének köszönhető, hogy az occupatio Franciaországban megrövidíthető volt. 1873. szept. 19-én fölmentetett az occupationalis hadsereg főparancsnokságától és tábornagygyá neveztetett ki. 1877. május 1-én ünnepelte 50 éves szolgálati jubileumát, két évvel később Elsass-Lotharingiába császári kormányzóvá neveztetett ki, és ugyanez év nov. 1-én, tábornok-szárnysegédi minőségében való megmaradása mellett, a 15. hadtest parancsnokságával bízott meg. Mindkét állásban haláláig megmaradt.

Ulysses Simpson Grant

északamerikai tábornok; szül. Point-Pleasantban 1822 április 27-én; megh. Mount-Mc.-Gregorban, Saratoga mellett, New-York államban 1885. júl. 23-án.

Az északamerikai államok volt fővezére, a Potomac hadsereg győzelmes vezetője, hőiesen tűrt, kínos szenvedés után meghalt. Grant tábornok skót származású, s családja 1630. óta él Amerikában. Atyja vagyonos cserző volt, ki 1865-ben négy fiatalabb gyermeke között 120,000 dollárt osztott szét. A tábornok azonban mit sem kapott, miután ő — mint atyja neki írta — elegendő fizetést húz. 1839-ben lépett a west-pointi katonai Akadémiába, és 1843-ban az álló hadsereg 4. gyalog ezredénél hadnagygyá lőn kinevezve. 1848-ban Taylor alatt részt vett a mexicói hadjáratban. Daczára annak, hogy ez alatt magát kitüntette, 1853-ban kénytelen volt, mint kapitány, az álló hadsereg kötelékét elhagyni; ezután mint mérnök, gazda, gyáros stb. működött, de minden különös eredmény nélkül. A kormány még 1861-ben, a polgárháború kitörtékor sem volt hajlandó őt újból alkalmazni, s csak 1861. vége felé, midőn az északi államoknál a szervezők és vezetők hiánya, a déli államok merész vállalataival szemben, mindinkább érezhetővé vált, bízott meg Yales, Tennessee kormányzója által, a 21. illinois-i önkéntes ezred szervezésével és vezetésével. Grant katonai képessége általánosan ismert lévén, és mint az álló hadsereg volt tisztje, sok gyakorlati tapasztalattal is birván, az önkéntesek nagy számmal jelentkeztek ezredénél. A szervezésnél kifejtett tevékenységeért nemsokára dandárnoknak neveztetett ki. Grant dandára Fremont tábornok Mississipp-i hadseregéhez osztatott be, ki átadta neki a parancsnokságot az egész missouri-kerület felett. Grant már ekkor komolyan gondolkozott a felett, hogyan lehetne a Mississippi folyam területéből, az északi államoknak hasznot húzni. És e czélból meg is kezdte működését, és először is elfoglalta az Ohio torkolatánál fekvő fontos pontot, Paducah-t. Az időben a Mississippi egész területe a szövetszettek kezében volt, ezt kellett az Egyesült-Államoknak hatalmukba keríteni, hogy fölényt nyerhessenek. Halleck tábornok, az akkori főparancsnok megbízta Grantot a Henry és Donelson erődök elfoglalásával, melyek Cumberland-ot és Tennessee-t uralták. 1862. február 2-án a Henry, valamivel később a Donelson erőd is megadta magát. Grant most a Tennessee keleti partján Korinth felé nyomult, hol a szövetszettek összegyűltek, de Pittsburg-Landingnél 1862. április 6-án Beauregard által megtámadtatott és megveretett, és ennek folytán igen súlyos veszteséget szenvedett. Önkéntes hadserege közel volt a feloszláshoz; minden vezető elvesztette önbizalmát, csak Grant nem.

Az ütközet estéjén Buell tábornok hadteste egyesült Granténak maradványaival; Halleck most Virginia felé indult és átadta Grantnak nyugoti Tennesseeben a parancsnokságot. Grant összehozta seregét és megverte a szövötteket Bragg alatt, Inka mellett, szeptember 19-én, és Korinth mellett október 4-én és 6-án. Ezután többször megkísérelte Vicksburg, a Mississippi partján fekvő, igen fontos vár bevételét, de eredmény nélkül; ennek daczára nem tágitott, hadseregét igen nehéz úton Vicksburg alá vezette és Porter tengernagynak meghagyta, hogy hajórajával átmenjen Vicksburg erődtámaszai előtt, hogy vele egyesülhessen. Porter e nehéz vállalatot éjnek idején kivitte. Ezután Grant átment a folyamon, megtámadta Pemberton tábornokot, viaszorította őt Vicksburgba és több havi ostrom után a várat 1863. július 4-én feladásra kényszerítette. 30,000 foglyot, 128 tábori és 90 ostrom-löveget és 35,000 fegyvert ejtettek a győzők zsákmányul. Ez volt Grantnak első nagy győzelme. Igaz, hogy tetemes áldozatba került, de fontos eredményeket is vívtak ki általa, t. i. a korlátlan hajózhatást a Mississipin és az ellenfél két részre osztását. A washingtoni kormány ekkor kinevezte Grantot vezérőrnagynak az álló hadseregnél. Ezalatt a szövöttek Bragg tábornok alatt megverték az egyesülteket Tennessee mellett, de tovább nem nyomultak. Grant most a főparancsnoksággal lőn fölruházva az összes hadsereg felett, mely a Mississippi, Ohio, Tennessee és Cumberlandban állt és Chattanooga-nál 1863. november havában oly tökéletesen megverte a szövötteket, hogy Bragg tábornok serege teljesen harcképtelenné lett. E győzelem, valamint Knoxville elfoglalása által egész Tennessee állam az egyesültek birtokába jutott. A kormány 1864. márcziusban Grantot altábornagygyá és az Unio összes hadseregeinek fővezérévé nevezte ki. Grant összegyűjtötte az északi haderőket és a Rapidan és Potomac mellett Lee tábornok alatt álló szövöttek ellen fordult; Georgiába pedig Johnston ellen Sherman tábornokot küldte. Grant el akarta vágni Leeet Richmondtól. A nagy küzdelem május 5-től 12-ig a chancellorsvillei erdőben roppant áldozatokba került, de nem vezetett eredményre. Ámde Grant tetemes segélyforrásokkal rendelkezett és állományát minden nagyobb nehézség nélkül képes volt kiegészíteni, mit Lee nem tehetett; Grant, hadseregét kiegészítvén, újabb támadást intézett. Sok véres harc után végre sikerült neki Lee erősen elsáncolt állását áttörni, a James folyón átmenni és annak jobb partján állást foglalni. Ezután 1865. márcziusban, egy sikerült menet által elvágta Lee tábornok visszavonulási útját Nord-Carolina felé, április 3-án elfoglalta Richmondot és Lee kénytelen volt hadserege romjaival magát megadni. Ez által a háború tényleg befejeztetett. Az északi

államok kétségtelenül Grantnak köszönhatték a háború sikeres bevezését. Körültekintése, erős akarata, kitartása és kiméletlensége, melylyel az emberéletet feláldozta, voltak nagy sikereinek főtényezői. Mindég önállóan cselekedett és alárendeltjeinek soha sem adott szorosan kötelező utasításokat. A béke megkötése után Johnson elnöklete alatt hadügyminiszter volt. Győzelmei által oly népszerűvé vált, hogy később kétszer egymásután (1869-től 1873-ig és 1873-tól 1877-ig) az Egyesült-Államok elnökévé választatott. Új állásában gyakran nagy önfejlődést tanúsított, népszerűsége mindinkább fogyott, annál is inkább, mivel a corruptio alatta mind nagyobb mérveket öltött. Midőn visszavonult a nyilvánosságtól, lakhelyét New-Yorkba tette át és mindenféle üzletbe bocsátkozott, melyek őt végre vagyontalanná tették. Eletének utolsó éveiben egy, az amerikai polgárháborút tárgyaló munkán dolgozott. Följegyzései igen fontos adatokat szolgáltatnak a háború történetéhez. («Army and Navy Journal» 1885. július 25.)

M'Clellan

északamerikai tábornok, született Philadelphiában 1826. deczember 3-án, meghalt Grange-ban (New-Yersey) 1885. október 28-án.

M'Clellan, szintűgy mint tábornok-társai Burnside, Sherman és Grant, a west-pointi katonai Akadémiában neveltetett, honnan közvetlenül a hadseregbe lépett. Első tényleges szolgálata a mexicói háború idejére esik, melyet kitüntetéssel harczolt végig, először mint hadmérnöki hadnagy, azután mint százados. A hadjárat befejezte után az északnyugati határok felvételével bizatott meg. A Krim-háború alatt katonai meghatalmazott volt Lord Raglan főhadiszállásán. Ezután nyugalomba vonult, és a Central-Illinois és egyéb vasúttársulatokkal lépett összeköttetésbe. A polgárháború azonban ismét a harczmezőre hívta. Először az Ohio önkéntesek vezérőrnagya lett, s 1861. májusban rangja az álló hadseregnél is megerősítettett. A hadjárat elején több győzelmes ütközetet vívott, minek folytán Winfield Scott tábornok visszalépte után 1861-ben M'Clellan bizatott meg az Egyesült-Államok hadseregének főparancsnokságával. De ez állásában a hozzá fűzött reményeknek nem felelt meg. Némi előnyt vívott ugyan ki a szövetkezettek felett, de mint a Potomac hadsereg vezére június 26-ától július 1-ig Lee hadseregével szemben nehéz vereségeket szenvedett, úgy hogy visszavonulni kényszerült. Egy időre azután Halleck tábornok által háttérbe szorítottatott. A következő szeptemberben azonban ismét megtámadta Lee tábornokot és visszavetette Virginiába. De a kormány azon nézetben volt, hogy nagy túlerejénél fogva, döntőbb eredményt kellett

volna kivívnia; ennek következtében néhány hét múlva Burnside tábornok által fölváltatott. M'Clellan ekkor a magánéletbe vonult vissza, s egy munkát irt a Potomac hadsereg szervezéséről és hadműveleteiről. 1864-ben a demokrácia jelöltje volt az elnökségre, de Lincoln Ábrahám által legyőzetett. E vereség után Európába ment, s csak 1868-ban tért vissza hazájába, hol ez időtől fogva kizárólag irodalommal és mérnöki munkálatokkal foglalkozott. («The Admiralty and Horse Guard's Gazette» 1885. október 31.)

Charles Frédéric Vicomte de Bonnemains

francia hadosztály-tábornok, született Párisban, 1814. márczius 3-án, meghalt ugyanott 1885. december 18-án.

Bonnemains egy francia hadosztály-tábornok fia volt, ki magát az első császárság hadjáratai alatt kitüntette; 1830. december 4-én belépett a St.-Cyr-i katonai iskolába, és 1832. október 1-én hadnagygyá neveztetett ki. Ezután különféle lovas-ezredeknel szolgált, igen gyorsan haladt előre és már 39 éves korában mint ezredes a 12. vadászezred parancsnoka volt. 1861. augusztus 12-én dandárnokká kinevezve, először a luneville-i lovashadosztály egy dandárát vezette, később a gárdalovas-hadosztály 3. dandárát egész 1869. augusztus 2-án hadosztály-tábornokká és a luneville-i hadosztály parancsnokává történt kinevezéséig. Az 1870-diki hadjáratban a négy vértés-ezredből álló 2. tartalék lovas-hadosztály parancsnoka volt, melynek élén ama nevezetes rohamot intézte Fröschweilernél, mely, kapcsolatban a hadosztálynak Sedánnál való működésével, Bonnemains nevét a hadi történelemben ismertté tette. 1870. augusztus 6-án Sedan capitulációja folytán, hadi fogságba esvén, a békekötés után visszatért Franciaországba, s a 4. lovas-hadosztály parancsnokságát vette át, és 1879-ig mint lovassági főfelügyelő és a lovassági állandó szakbizottság elnöke működött. A francia lovasság szervezése és kiképezése körül különös érdemeket szerzett, melyek a becsületrend nagykeresztjének adományozása által nyertek elismerést, mely rendnek alsóbb fokozatait már korábban megszerezte. A szabályszerű kor határának elérése miatt 1879. márczius 3-án tartalékviszonyba, és 1879. ápril 12-én nyugállományba helyeztetett. 48 szolgálati éve volt és 23 hadjáratban vett részt. («Moniteur de l'Armée» 1885. decz. 31., 105. szám.)

TÁRGYMUTATÓ.

	Lap.
Abu-Klea szorosnál ütközet.....	256
Adlije melletti ütközet.....	241
Alapítványi helyek, 120 magyar.....	117
Alapítványok a Ludovika-Akadémiában.....	106
Ampassimandour melletti ütközet.....	249
Anami lázadás.....	253
Ausztria-Magyarország hadereje.....	10
 Balkán-államok hadereje.....	 168
Bolgár-szerb háború.....	235
Bonnemains vicomte tábornok, nekrolog.....	276
Bulgária és Kelet-Rumélia hadereje.....	174
 Caribrodnál ütközet.....	 240
Chartum bevétele.....	256
Clausewitz munkája.....	8
Cornaro Lajos báró altábornagy, nekrolog.....	262
Courbet tengernagy hadműveletei.....	252
Courcy tábornok küldetése.....	253
 Dragoman-szorosnál ütközet.....	 240
Diego-Suareznél összeütközés.....	249
 Egy évi önkéntesek a honvédségnél.....	 113
Évkönyv, Magyar katonai.....	5, 8
 Féldandár-szervezés a honvédségnél.....	 65
Felolvasások, hadtudományiak.....	5
Fesztetich György gróf alapítványa.....	1

	Lap.
Francia kolonialis háborúk.....	248
Franciaország hadereje	148
Frigyes Károly porosz herceg, nekrolog	269
Gometz altábornagy szervezete	85
Gordon tábornok küldetése	255
Gordon György tábornok, nekrolog	265
Görögország hadereje	178
Graham tábornok hadműveletei	256
Grant Ulysses tábornok, nekrolog	273
Hadi múzeum	6
Hadi tudományok és művészetek	180
Hadtörténelmi események 1885—1886-ban	235
Hadtörténeti irodalom, külföldi	180
Hadtudományi bizottság működése	1
Hadtudományi füzetek	6
Hadtudományi magyarázó szótár	6
Harcászat átalakulása az ismétlő fegyverek következtében	198
Harcászat, gyalogsági	188
Harcászat, lovassági	199
Harcászat, tüzérségi	203
Hillebrandt Antal altábornagy, nekrolog	258
Honvédelmi minisztérium	61
Honvéd főparancsnokság	63
Honvéd kerületi parancsnokságok	63
Honvédlovasság fejlődése	76
Honvédgyalogság szervezete	38
Honvédség keletkezése	52
Honvédség első szervezése	57
Honvédség fejlődése	51
Honvédlovasság szervezete	38
Honvédség szervezete	38
Hué-ban lázadás	254
Jovanovics István báró altábornagy, nekrolog	259
Jutalomtételek hadtudományi munkákra	6
Katonai irodalom, magyar	228
Katonai remekírók	6
Kelet-Rumélia és Bulgária hadereje	174
Keretgyakorlatok a honvédségnél	72
Kézi lőfegyverek	209
Kiegészítése a honvédségnek	66

	Lap.
Kiképezés a honvédségnél	69
Közös hadsereg szervezete	15
Közös katonai nevelőintézetek	117
Központi főtanosztály	58
Központi lovasiskola	42, 80
Külföldi hadseregek szervezete	122
Landwehr, osztrák, szervezete	43
Langson elleni hadművelet	251
Lichtenstein Frigyes herczeg altábornagy, nekrolog	257
Littrow Ferencz lovag altábornagy, nekrolog	261
Lóbeszerzés a honvéd-lovasságnál	76
Lovagló tüzérség alkalmazása	204
Lövegek fejlődése	220
Ludovika-Akadémia	42, 84
Ludovika-alapítványok	106
Ludovika szervezete	97
Ludovika vagyona	106
Madagascar elleni háború	248
Madjunga körülzárólása	249
Magyar alapítványi helyek	117
Magyar hadi főtanoda	88
Magyar katonai Évkönyv	5, 8
Magyar katonai irodalom	228
Manteuffel báró tábornagy, nekrolog	271
M'Clellan tábornok, nekrolog	273
Montenegro hadereje	179
Múzeum, magyar hadi	6
Működő hadsereg, osztrák-magyar	46
Nekrologok jelesebb katonákról	257
Németország hadereje	122
Olaszország hadereje	159
Orczy-család telke	87
Oroszország hadereje	136
Őszi gyakorlatok a honvédségnél	73
Pacor Albert altábornagy, nekrolog	258
Pályadíjtételek hadtudományi munkákra	6
Pirot melletti csata	245
Quang-Si-hadsereg működése	251

	Lap.
Rómánia hadereje	172
Sahamaffy-nál ütközet	249
Slivnicai ütközet	241
Stewart Herbert tábornok, nekrolog	267
Stubenrauch György altábornagy, nekrolog	261
Suakim elleni hadművelet	256
Sudani hadjárat	255
Szerb-bolgár háború	235
Szerbia hadereje	176
Szervezési változások a honvédségnél	64
Szolgálati viszonyok rendezése a honvédségnél	74
Szótár, hadtudományi	6, 8
Tábori lövegek	220
Tanzászlóaljak a honvédségnél	72
Theresiana-Akadémia	85
Tientsini béke	253
Tisztképző tanfolyamok	89
Tonkingi hadjárat	250
Törökország hadereje	168
Tuyen-Quan erőd ostroma	251
Várharcz	206
Villecz Frigyes altábornagy, nekrolog	260
Vogel von Falkenstein tábornok, nekrolog	268
Widdin elleni hadjárat	245
Wolseley tábornok hadműveletei	255
Württemberg Frigyes herczeg, nekrolog	264
Yünnan-hadsereg hadműveletei	251

TARTALOM.

	Lap.
I. A Magyar Tudományos Akadémia kebelében fennálló hadtudományi bizottság működése.	1
II. Az osztrák-magyar monarchia védrendszere és fegyveres ereje, <i>Kiss Zsigmondtól</i>	10
III. A magyar honvédség fejlődése, <i>Hazay Samutól</i>	51
IV. A magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia, <i>Rónai Horváth Jenőtől</i>	54
V. A közös katonai nevelő- és képző-intézetekben magyar alapítványi helyeken elhelyezett ifjak kiképezése.....	117
VI. A continentalis nagyhatalmak és a Balkán-államok hadseregeinek szervezete, <i>Klein Istvántól</i>	122
VII. Hadi tudományok és művészetek, <i>Rónai Horváth Jenőtől</i> ..	180
VIII. A magyar katonai irodalomról, <i>Buzna Alajostól</i>	228
IX. Hadtörténelmi események az 1885—86-ik évben, <i>Rónai Horváth Jenőtől</i>	235
X. Az 1885—86-ik évben elhalt jelesebb katonák nekrologjai..	257
Tárgymutató	277

Digitalizálta
a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár
és Információs Központ

